LIMBA Română

Nr.3-4 (27-28) 1996 ANUL VI CHIȘINĂU

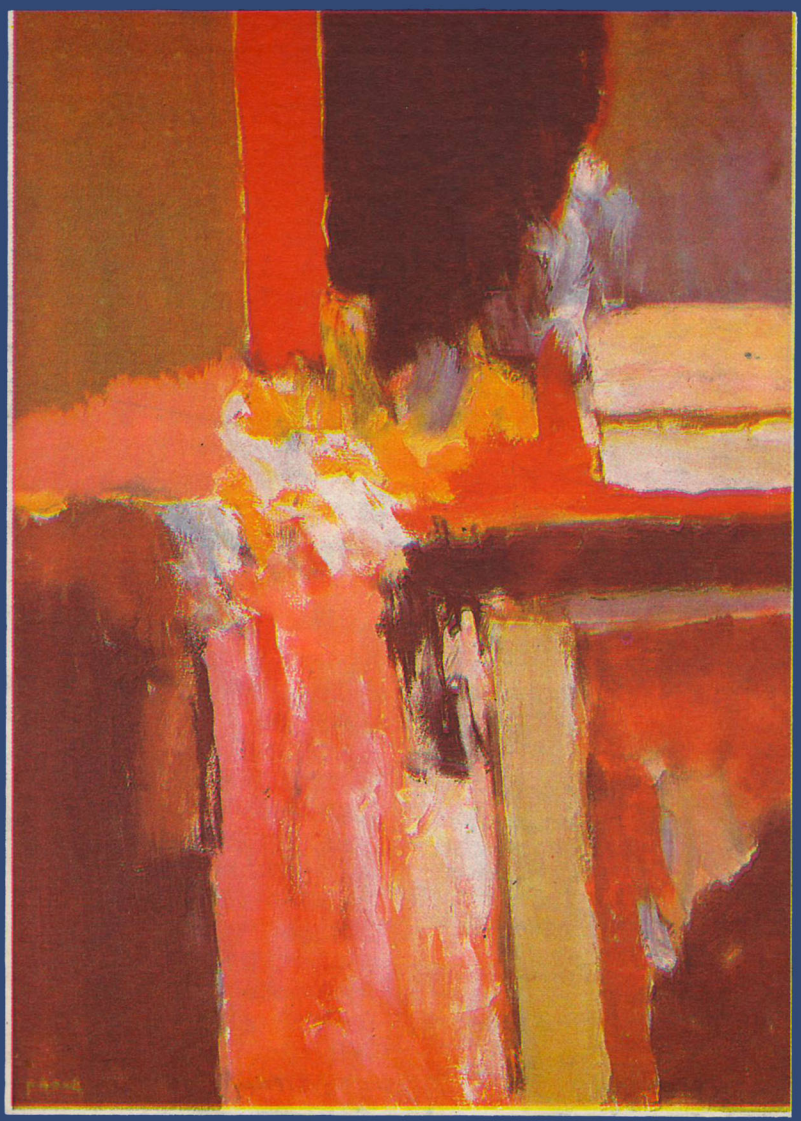

REPUBLICA MOLDOVA

LIMBA ROMÂNĂ

Revistă
de ştiinţă
şi cultură filologică

Fondator:
colectivul redacţiei

Nr. 3—4 (27—28) 1996
mai—august

REDACTOR ŞEF
Alexandru BANTOŞ

SECRETAR DE REDACŢIE
Leo BORDEIANU

COLEGIUL DE REDACŢIE
Ana BANTOŞ
Eugen BELTECHI (Cluj)
Silviu BEREJAN
Vladimir BEŞLEAGĂ
Valentina BUTNARU
Augustin BUZURA (Bucureşti)
Gheorghe CHIVU (Bucureşti)
Mihai CIMPOI
Anatol CIOBANU
Ion CIOCANU
Ion CONŢESCU
Eugen COŞERIU (Tübingen)
Nicolae DABIJA
Traian DIACONESCU (Iaşi)
Boris DRUŢĂ
Stelian DUMISTRĂCEL (Iaşi)
Ion EŢCU
Ion HADÂRCĂ
Ion IACHIM
Dumitru IRIMIA (Iaşi)
Dan MĂNUCĂ (Iaşi)
Ion MĂRII (Cluj)
Nicolae MĂTCAŞ
Vasile MELNIC
Ion MELNICIUC
Vasile TĂRÂŢEANU (Cernăuţi)
Petru ŢARANU (Vatra Dornei)
Vasile ŢÂRA (Timişoara)
Ion UNGUREANU
Grigore VIERU

SUMAR

Grigore VIERU. **Limba Română** la cinci ani de la apariţia primului număr **3**

ANIVERSĂRI. EUGEN COŞERIU — 75
Silviu BEREJAN. Eugen Coşeriu: itinerar biografic **5**
Anatol CIOBANU. Savant enciclopedist **7**
Nicolae MĂTCAŞ. Colosul din Tübingen **8**
Flora ŞUTEU. Doctrina lingvistică a lui Eugen Coşeriu **11**
Emanuel VASILIU. Obiect şi sens **14**
Andrei AVRAM. Sistem şi normă în morfologia limbii române **14**
Angela BIDU—VRĂNCEANU. Din nou despre cîmpurile lexicale **17**

STAREA DE VEGHE
"Mă îngrijorează starea limbii române în Basarabia." Dialog: Ion MELNICIUC — Anatol EREMIA **20**
"Salvarea noastră e în tînăra generaţie, care ţine tot mai sigur în mîini drapelul marii respiraţii naţionale de la 1989." Alexandru BANTOŞ în dialog cu dl dr. prof. Ion BORŞEVICI **24**

OPINII ŞI ATITUDINI
Nicolae MĂTCAŞ. Unde şi cînd a vorbit Densusianu despre o limbă moldo-venească? **32**

SOCIOLINGVISTICĂ
Doina SPARIONOAPTE. Bilingvism asimetric decretat **40**

CONGRESE. CONFERINŢE. SEMINARE
Limba "in concreto". Interviuri cu participanţi la Colocviul Internaţional de Lingvistică Funcţională, ediţia a XXI-a, Iaşi, 27-29 iunie 1996 **43**

DESTINE BASARABENE
Anatol CIOBANU. Valeriu Rusu — un celebru românist basarabean în Franţa **48**

EVOLUŢIA LIMBII ROMÂNE
Tatiana ZAVULAN. Contribuţia lui Grigore Ureche la dezvoltarea limbii române literare **58**
Maria PETRICĂ. Creaţii lexicale în **Istoria ieroglifică** **66**

VOCABULAR
Inga DRUŢĂ. Stilistica neologismului în publicistica actuală **69**

ÎN GRĂDINA LIMBII NOASTRE
Valentin GUŢU. Spre unitatea limbii — prin Eminescu **77**

Gheorghe COLŢUN. Frazeologismele adverbiale: semnificaţii şi valori (II) **79**

EXPRESII ŞI MENTALITĂŢI
Stelian DUMISTRĂCEL. O biruinţă a ciolanului; Fluieră-vînt; Mîna în foc **85**

CONSPECTE
Vladimir CHIRINCIUC. Despre estetica limbii **88**

ANTOLOGIA "L.R."
Al. BANTOŞ. "O poezie poate dura mai mult decît un imperiu" **90**
Ion CARAION. Poeme **93**
Emil MANU. Biobibliografie Ion Caraion **99**

OMUL DEPLIN AL CULTURII ROMÂNEŞTI
Aurelia RUSU. Omul: limită şi aşteptare în timp **103**
Ion BUZAŞI. Eminescu şi Transilvania **110**

ANALIZE ŞI INTERPRETĂRI
Ana BANTOŞ. Sacru şi profan în poezia lui Lucian Blaga (II) **112**

POPAS ÎN ŢARA DORNELOR
Petru ŢARANU. Lucian Blaga şi mitul mioritic din Dorne **121**

FUZIUNE ŞI REDIMENSIONARE
Petru GOLBAN. Fascinaţia rustică în creaţia lirică basarabeană **123**
"A fi în actualitatea literară românească..." Interviu cu scriitorul Ovidiu Moceanu **127**

ANIVERSĂRI. VASILE VASILACHE — 70
Vasile VASILACHE: "Niciodată nu mă simt mai liber, decît atunci cînd scriu" **129**

PRO DIDACTICA
Ion MELNICIUC. Probleme ale culturii limbii române în şcoală **133**
Vladimir PÂSLARU. Educaţia lingvistică şi literară în contextul reformei învăţămîntului **136**
Constantin ŞCHIOPU. Creativitatea elevilor la lecţiile de literatură **141**
Ion IACHIM. Trepte şi paralele la predarea literaturii vechi **146**
Elena LELEA. Activităţile extraşcolare şi cultivarea limbii **150**

INTERIORUL UNUI POEM
Maria ŞLEAHTIŢCHI. **Mioriţa** lui Nicolae Labiş **154**

DIASPORA ROMÂNEASCĂ
Corneliu Florea: un om liber cu gîndul la Neam şi la Ţară **156**
Corneliu FLOREA. Jurnal de Lagăr liber (fragmente); Jurnal pe frunze de arţar (fragmente); Un om între oameni; Alături de Eminescu **157**

ORA DE ISTORIE
Importantă întrunire a istoricilor **168**
Declaraţia Asociaţiei Istoricilor din Moldova **168**
Rezoluţia Conferinţei Asociaţiei Istoricilor din Moldova **169**
Ion ŢURCANU. Cu privire la cursul naţional de istorie în Republica Moldova **171**
Seminarul "Reforma învăţămîntului istoric în Moldova" **187**
Concluziile şi recomandările Seminarului "Reforma învăţămîntului istoric în Moldova" **189**
Alexandru BANTOŞ. Ilustru cărturar şi distins patriot **191**
Grigore NANDRIŞ. Memoriu. Drepturile naţiunii române asupra Basarabiei şi Bucovinei **193**

CERCETĂRI LINGVISTICE: REALIZĂRI ŞI PROIECTE
Vasile BOTNARCIUC, Ion EŢCU. Colaborare şi integrare ştiinţifică **207**

REVISTA REVISTELOR
Elena CONSTANTINOVICI. **Revista de lingvistică şi ştiinţă literară**, nr.2, 1996 **209**

Leru CICOARE. **Limba şi literatura română** (*Revistă trimestrială pentru elevi*), nr.1,2, 3-4, 1995, Bucureşti **210**

PREZENTĂRI ŞI RECENZII
Cristian MOROIANU. Grigore Brîncuş: **Cercetări asupra fondului traco-dac al limbii române 212**

Valentin GUŢU. George Beldescu: **Punctuaţia în limba română 215**

Vasile MELNIC. Un îndreptar de primă necesitate **216**
Leo BORDEIANU. "Sufletul mi-e pasărea ucisă/Prinsă cu aripile-ntre ramuri..."; Alexandru Lungu: **Zarişte din timp 217**

CENACLU
"Clipa siderală" — început promiţător **221**

DIALOGUL ARTELOR
Sofia BOBERNAGA. Saloanele Moldovei. **223**

LIMBA ROMÂNĂ

LA CINCI ANI DE LA APARIŢIA PRIMULUI NUMĂR

Există în Casa Presei din Chişinău două chilii în care o mînă de oameni, aproape anonimi prin modestia şi tăcuta lor frumuseţe, scot în ciuda tuturor strînsorilor, îngrădirilor şi opreliştilor, o minunată revistă intitulată simplu, optimist, clar şi cum nu se poate mai exact: Limba Română. Era greu mai ieri să-ţi imaginezi la noi o asemenea revistă, după cum greu ne-ar veni azi să ne închipuim lipsa ei în acest spaţiu spiritual.

Nu ştiu dacă a fost vreodată sfinţită Casa Presei, dar ştiu că Limba Română poate avea miraculosul dar creştin de a alunga duhurile rele rămase încă prin ungherele Casei Presei de la Chişinău, Casă unde s-au înfăptuit în chiar cele mai crunte şi satanice vremuri şi, în condiţii mai puţin vrăjmaşe, se înfăptuiesc şi azi lucruri pe care Istoria le-a şi înscris în paginile ei.

Limba Română apără limba română, iar cine apără acest fundamental mod al nostru de supravieţuire naţională, apără o Patrie în mijlocul altor popoare din cuprinsul planetar care şi ele îşi cinstesc nu mai puţin această faţă de preţ comoară, acest dumnezeiesc dat.

Grigore VIERU,
Bucureşti, iulie 1996.

EUGEN COŞERIU 75

...eu reprezint, într-un fel, problema care ne preocupă, fiind român moldovean şi tocmai din actuala Republică Moldova. Eu am crescut ca român şi, pe vremea copilăriei şi adolescenţei mele, petrecute în Basarabia — în Ţara de Sus —, nu se punea această problemă a unei limbi moldoveneşti şi nici nu ne închipuiam că ea s-ar putea pune cîndva şi cumva — fiind neştiutori de ceea ce se întîmplă dincolo de Nistru, unde se pregătea despărţirea limbii române din Basarabia de limba română ca atare în totalitatea ei.

Eugen COŞERIU

Universitatea
din Tübingen,
Germania

Stimate domnule
Eugen COŞERIU,

Colegiul de redacţie al revistei "Limba Română", pentru care sînteţi un etalon al dragostei faţă de graiul matern, al atitudinii consecvente, pline de demnitate şi delicată răbdare faţă de întregul şi complicatul spectru de probleme legate de revenirea în matca firească a limbii române în Basarabia, vă felicită cu ocazia împlinirii a 75 de ani.

Admirăm opera Dvs., ataşamentul civic şi curajul de care daţi dovadă în investigaţiile ştiinţifice şi în promptele luări de poziţie pe marginea a diverse şi multiple probleme lingvistice. Este de nepreţuit aportul Dvs. la repunerea în drepturile sale fireşti a numelui corect al limbii vorbite şi scrise în Republica Moldova. Comunicarea pe care aţi prezentat-o la Congresul al V-lea al Filologilor Români, inclusiv apelul către Parlamentul de la Chişinău, alte lucrări cu referinţă la această temă au constituit un model de tratare a problemei, au servit drept spadă şi scut pentru cavalerii adevărului. După cîte ştiţi, deocamdată nu am izbîndit: ca şi odinioară, la Chişinău greu se distinge încă minciuna de adevăr. Dar seminţele fiind aruncate cu dărnicie în solul fertil al Basarabiei, sîntem siguri, vor da roadele jinduite. Iar neamul nostru — viaţa şi opera Dumneavoastră sînt un exemplu concludent în acest sens — va mai naşte OAMENI în stare să ne smulgă definitiv din mrejele ignoranţei şi ale servilismului politic.

Vă dorim, stimate domnule Eugen Coşeriu, multă sănătate, o perpetuă regenerare a forţelor creatoare, noi lucrări şi revelaţii pe sinuosul făgaş al ştiinţei.

"LIMBA ROMÂNĂ"

EUGEN COŞERIU: ITINERAR BIOGRAFIC

Născut în 1921 la Mihăileni, fostul judeţ Bălţi (România), Eugen Coşeriu a absolvit şcoala primară în satul său natal (care, datorită lui, a intrat într-o mulţime de enciclopedii şi dicţionare enciclopedice), şi-a făcut studiile secundare la Liceul "I. Creangă" din Bălţi, unde şi-a luat bacalaureatul, apoi — la Universităţile din Iaşi, Roma, Padova şi Milano. Doctorat în Litere la Universitatea din Roma (1944). Doctorat în Filozofie la Universitatea din Milano (1949).

La Montevideo (Uruguay), unde se stabileşte după aceasta, se afirmă plenar prin opere (traduse într-o serie de limbi din Europa, America şi Asia) fără de care nu mai poate fi concepută istoria lingvisticii. Mai tîrziu publică şi în Europa studii şi cercetări din domeniul lingvisticii teoretice, al celei romanice, al lexicologiei şi semanticii. Aceste lucrări au făcut ocolul lumii, lista de publicaţii ale eminentului lingvist ajungînd la cifra impunătoare de peste 300 de denumiri, inclusiv cîteva zeci de cărţi. Adăugînd mulţimea de conferinţe, referate şi comunicări ţinute cu diverse ocazii, precum şi lucrările beletristice şi publicistice, putem sesiza adevărata amploare a operei coşeriene

De aproximativ un sfert de secol începe consacrarea maestrului, universităţile de pe toate continentele acordîndu-i una după alta titlul de Doctor honoris causa — cel mai înalt titlu onorific universitar. Astfel Eugen Coşeriu devine Doctor h.c. al Universităţilor din: Bucureşti,

Eugen Coşeriu alături de Grigore Vieru şi Valentin Mîndîcanu, Chişinău, 31 august 1991.

România (1971), Montevideo, Uruguay (1980), San Juan, Argentina (1981), Tampere, Finlanda (1985), Cordoba, Argentina (1987), Santiago, Chile (1988), Münster, Germania (1989), Bologna, Italia (1990), Madrid, Spania (1991), Cluj şi Iaşi, România (1992), Granada, Spania (1993), Chişinău, Republica Moldova (1993), Mendoza, Argentina (1993), Constanţa, Craiova şi Timişoara, România (1994); al Universităţii Catolice din Lima, Peru (1994); al Universităţii Naţionale "San Agustin" din Arequipa, Peru (1994); al Universităţii "Ricardo Palma", Peru (1994).

A fost în diferite perioade membru, vicepreşedinte şi preşedinte al unei serii de Societăţi, Cercuri, Asociaţii şi Consilii ştiinţifice în domeniul lingvisticii: membru al Societăţii Lingvistice din Paris, al Societăţii Italiene de Lingvistică, al Societăţii de Lingvistică Romanică, al Cercului Lingvistic de la Praga, al Cercului Lingvistic de la New York, al Asociaţiei Fonetice Internaţionale, vicepreşedinte şi preşedinte al Societăţii Lingvistice a Europei şi al Societăţii de Lingvistică Romanică, preşedinte al Asociaţiei de Cercetări Umanistice Moderne ş.a.

Urmează alegerile în calitate de membru corespondent, membru titular şi membru de onoare al multor Academii din lume: Membru corespondent al Academiei Regale Spaniole, Membru corespondent al Academiei Limbii din Chile, Membru corespondent al Academiei Bavareze de Ştiinţe, Membru al Academiei Braziliene de Filologie, Membru al Academiei Regale din Norvegia, Membru al Academiei de Ştiinţe din Heidelberg, Membru al Academiei de Ştiinţe din Milano, Membru al Academiei Europei din Londra, Membru de onoare al Academiei Americano-Române de Ştiinţe şi Arte, Membru de onoare al Academiei de Ştiinţe din Republica Moldova (Chişinău), Membru de onoare al Academiei Române (Bucureşti).

Eugen Coşeriu, este însă nu numai unul dintre cei mai reputaţi lingvişti ai contemporaneităţii, ci şi filozof, şi scriitor — autor de opere artistice (în versuri şi în proză) şi publicistice, şi critic de artă, astfel că rezultatele muncii sale titanice depăşesc cu mult ceea ce ne putem imagina că e posibil a realiza într-o viaţă de om. Dacă, fireşte, n-am lua în consideraţie că e vorba de un om de creaţie, care, deşi înzestrat de la natură cu aptitudini de excepţie, a muncit mereu, în orice condiţii, în fiecare zi...

Acad. Silviu BEREJAN

Prof. dr.
Anatol CIOBANU

SAVANT ENCICLOPEDIST

Aria preocupărilor filologice ale prof. E.Coşeriu este inimaginabil de întinsă. Vom desprinde, doar convenţional, trei direcţii: lingvistica generală, lingvistica romanică şi istoria lingvisticii (personalia). În numeroasele sale lucrări de orientare generală teoretică autorul a abordat probleme ca: sistem-normă-vorbire; sincronie-diacronie-tipologie; logismul şi antilogismul în gramatică; omul şi limbajul său; critica glotocronologiei; rolul momentului situativ în lingvistică; despre dezvoltare în domeniul limbii; semantica diacronică structurală; tipologia cîmpurilor lexicale; semnificantul şi semnificatul în lumina semanticii structurale; caracterul "arbitrar" al semnului lingvistic; problema părţilor de vorbire; logica limbajului şi logica gramaticii; posibilităţile şi limitele gramaticii contrastive; semantica şi gramatica; problema universaliilor în limbă; studiul funcţional al vocabularului; principii ale sintaxei structurale; limbajul şi politica etc.

Mai relevăm cîteva probleme teoretice pe care le găsim tratate, în special, în mult prea solicitata carte **Lecţii de lingvistică generală**: premisele istorice ale lingvisticii moderne ; ideologia pozitivismului în lingvistică; ştiinţa despre limbă: între pozitivism şi antipozitivism; unitate şi diversitate în lingvistica modernă; variaţiile structuralismului contemporan; principiile lingvisticii funcţionale etc.

Un loc special în studiile teoretice ale savantului îl ocupă gramatica funcţională. Partizan ardent al funcţionalismului lingvistic, E.Coşeriu publică o lucrare capitală — **Principes de syntaxe fonctionnelle** (1989), în care îşi exprimă opiniile proprii asupra doctrinei funcţionaliste.

De direcţia a doua a investigaţiilor lui Eugen Coşeriu ţin lucrările în care se abordează probleme oarecum particulare de romanistică, dar la aceeaşi înălţime teoretică, demnă de toată admiraţia. Iată cîteva dintre ele: pluralul numelor proprii; unele momente de stil; viitorul în limbile romanice; despre arabisme şi romanisme; probleme de semantică şi etimologie romanică; acordul în latină şi în limbile romanice; influenţa greacă asupra latinei vulgare; toponimia spaniolă şi substratul; construcţii cu verbele de mişcare în limba spaniolă; limbă şi ortografie etc.

Tematica pur românească e oglindită în cercetările autorului referitoare la originea, semnificaţia şi valoarea stilistică a lexemelor şi îmbinărilor de cuvinte ca: **a socoti**, **a luat şi; femeia ca femeia; nu încape îndoială** (cf. span. **no cade duda**) ş.a.

Direcţia a treia a investigaţiilor ştiinţifice ale lui Eugen Coşeriu se constituie din lucrările în care D-sa cercetează contribuţia unor înaintaşi în ştiinţa limbii. Profesorul de la Tübingen s-a aplecat cu pietate asupra operei lingvistice a predecesorilor săi, avînd răbdarea şi inteligenţa de a-i aprecia, după cum spunea cunoscutul istoric, scriitor şi om politic roman Publius Cornelius Tacitus (55-120), *sine ira et studio* "fără mînie şi părtinire". Vom aminti doar unele lucrări din această a treia direcţie: Juan Luis Vives şi problema traducerii; Adam Smith şi tipologia lingvistică; François Thurot în viziunea lui Wilhelm von Humboldt; Georg van der Gabelentz şi lingvistica sincronică; Amado Alonse (1896-1952); teoria limbajului în interpretarea lui Juan Luis Vives; H.Tiktin ca precursor nerecunoscut al sintaxei structurale; G.I.Ascoli şi precursorii etc.

Din Conferinţa ("Laudatio") ţinută în şedinţa Senatului U.S.M. cu ocazia conferirii titlului de Doctor honoris causa profesorului Universităţii din Tübingen Eugen Coşeriu.

(4 noiembrie 1993).

Prof. univ. dr.
Nicolae MĂTCAŞ
Chişinău

COLOSUL DIN TÜBINGEN

Puţini sunt cei care ajung să devină legendă chiar în timpul vieţii. Ei bine, una dintre aceste legende în viaţă este ilustrul nostru compatriot, lingvistul numărul unu al contemporaneităţii, marele filozof al limbajului uman Eugen Coşeriu.

Cîtă vreme a existat cortina de fier a totalitarismului sovietic, chiar şi numele Domniei sale era interzis. Atunci cînd un studiu fundamental coşerian îşi făcuse totuşi drum prin sîrma ghimpată a gulagului spiritual totalitarist, apărînd în prestigioasa serie moscovită "Новое в лингвистике" poate numai graţie numelui său hispanizat (Eugenio Coseriu, pronunţat "Euhenio Coseriu"), inima mi-a tresăltat de bucurie. A fost una dintre rarele bucurii pe care aproape că n-am avut cui s-o împărtăşesc. Puţină lume auzise pînă atunci de numele Domniei sale, şi mai puţină manifesta vreun interes faţă de cercetările în domeniul lingvisticii generale. Ne-am indignat împreună cu confratele Ion Dumeniuk acum 35 de ani, cînd o pretinsă somitate lingvistică de la Moscova încercase a-i minimaliza opera pe care sunt convins că nu i-o citise pe de-a-ntregul.

Că prof. univ. dr. Eugen Coşeriu, membru de onoare a zeci de universităţi şi de academii din Europa şi din America, este un titan al ştiinţei limbii şi o adevărată enciclopedie vie — aceasta o ştie astăzi o întreagă lume. Chiar şi japonezii cei proverbial de zgîrciţi în aprecieri care i-au tradus în mare opera îl consideră o enciclopedie lingvistică a secolului. Noi mai avem nevoie de ani de zile pentru a aduce acasă opera lingvistică a lui Coşeriu. În Patrie vreau să zic, adică în Limba Română.

Trebuie să fi avut ambiţia şi tenacitatea unui Brâncuşi acest moldovean îndîrjit ca să pornească din pragul casei părinteşti din Mihăileni (Rîşcani), poposind pentru un timp la Bălţi şi Iaşi, pentru a ajunge în cele din urmă în mult rîvnita cetate eternă. Dar şi temeritatea unui Magellan pentru a acosta pentru mai multă vreme la ţărmul Uruguayului, ca peste ani să revină ca cetăţean al universului cu inimă şi suflet de român pe continentul european şi să se retragă în universul atît de benefic pentru activitatea sa creatoare pe care i-l oferă acest miraculos de ordonat şi plin de viaţă şi de elan tineresc burg cu nume baladesc: Tübingen. Oraş în care încă nu s-a aşezat praful pe urmele lui Hölderlin.

Magul din Tübingen trăieşte în împărăţia cărţilor, avînd cea mai mare bibliotecă personală din lume, o bună parte din care o constituie chiar studiile editate ale Domniei sale. Studenţii de la Universitatea din Tübingen sunt cei mai fericiţi din lume, pentru că îl au totdeauna alături, spre deosebire de studenţii din alte universităţi, care trebuie să-i jinduiască sosirea. Aşa cum l-am aşteptat noi, studenţii şi învăţăceii români, timp de mai bine de cincizeci de ani, ca să-i ascultăm prelegerile şi conferinţele în amfiteatrul "Hasdeu" de pe Edgar Quinet sau "William Shakespeare" de pe Pitar Moş din Bucureşti, în aula "M. Eminescu" de pe bd. Copou din Iaşi ori în sala Senatului de pe str. Mateevici din Chişinău.

Coşeriu-profesorul, poliglot de formaţie clasică, om de rară erudiţie, este o enciclopedie vorbitoare pe care nu te saturi s-o asculţi. Trece liber de la o limbă la alta, operează cu exemple din limbile de circulaţie internaţională, deşi nu exclude şi unele din idiomuri mai restrînse. A vorbit aproape o jumătate de secol de la catedră în alte limbi decît cea maternă. Altuia i-ar veni anevoie să expună materia de filozofie a limbajului în limba maternă după o asemenea despărţire. Maestrul însă vorbeşte atît de corect în română de

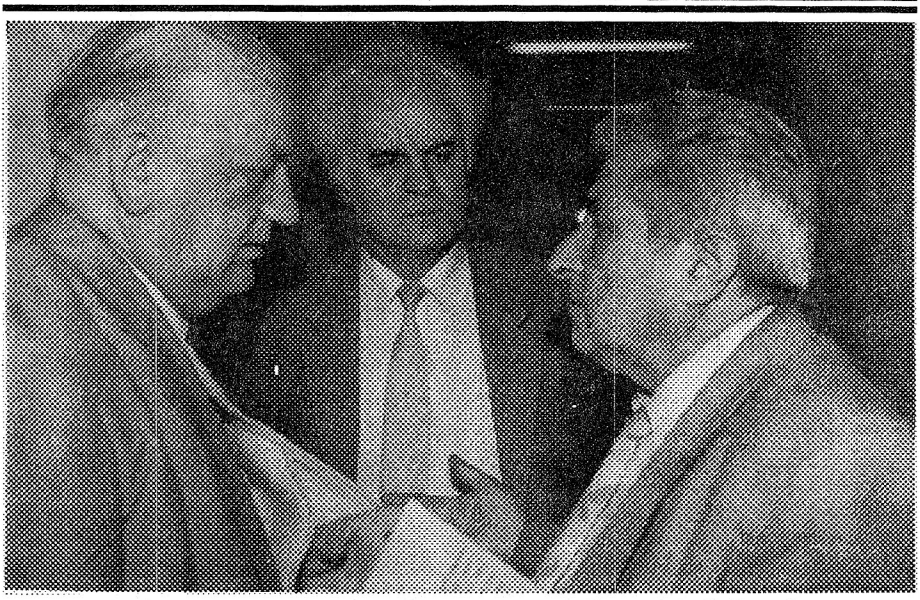

Trei destine basarabene: Eugen Coşeriu, Nicolae Mătcaş, Silviu Berejan.

parcă toată viaţa n-ar fi ţinut prelegeri decît în această limbă. Trebuie să reuşeşti să-i urmăreşti gîndurile care se învîrtejesc aidoma apelor într-o bulboană, ca pînă la urmă să te fure totuşi în învolburarea lor şi să te ducă în lumea miraculoasă a constructelor, deducţiilor, definiţiilor. Coşeriu—vorbitorul nu este un orator care s-ar complăcea în această postură şi ar încerca să epateze ascultătorii, aşa cum o fac unii. Domnia sa renunţă la artificiu în numele accesibilităţii gîndului pe care vrea să-l comunice, în numele apropierii ascultătorului, nu al detaşării de el. Coşeriu—vorbitorul nu excelează, aparent, în oratorie. În schimb excelează în oratorie Coşeriu—scriitorul. Textul scris al profesorului Coşeriu este într-atît de riguros structurat, este atît de dens ca fond, formulările sunt atît de precise, legăturile dintre lexeme sunt atît de strînse, cuvintele sunt atît de la locul lor, stilul este atît de sobru, încît nu poţi strămuta din loc o virgulă, necum o vocabulă. Orice propoziţie sau frază e plină de sens, orice formulare este o sentinţă, o maximă. Ascultaţi-l: "A promova sub orice formă o limbă moldovenească deosebită de limba română este, din punct de vedere strict lingvistic, ori o greşeală naivă, ori o fraudă ştiinţifică; din punct de vedere istoric şi practic, e o absurditate şi o utopie; şi, din punct de vedere politic, e o anulare a identităţii etnice şi culturale a unui popor şi, deci, un act de genocid etnico-cultural".

Coşeriu—filozoful nu stă într-o cadă cu apă să mediteze asupra rostului vieţii şi nici nu caută omul cu lumînarea ziua-n-amiaza mare precum predecesorul său antic. Poate că ar aduce mai degrabă a Kant sau von Humboldt dacă nu l-ar trăda acel dor mioritic din privire şi acel început de surîs de soare de pe buze atunci cînd conversează cu interminabil de numerosul său auditoriu. Dorul inconfundabil de românesc din privire şi vorba românească, dumnezeiesc de dulce, ce curge aci ca o apă zbuciumată de munte, aci ca una domoală de la şes ni-l aduce mai pe lîngă Lancrăm, Răşinari sau Păltiniş, mai aproape de Blaga, Cioran sau Noica.

Coşeriu—profesorul şi Coşeriu—savantul e atît de mare, încît nici nu ţi-ai fi putut imagina că ar fi în stare să ne accepte atît de uşor alături de el pe atît de puţinteii cu duhul şi săraci cu opera care suntem noi, ştiţilalţi. Iată însă că în cazul Domniei sale se adevereşte spusa conform căreia lîngă un stejar falnic pot să-şi găsească o brumă de umbră şi răcoare şi un codru de lumină şi de soare şi

cîţiva arbuşti mai pirpirii. Temutul — ca performanţă lingvistică, distantul — ca mentalitate a celor mici despre orgoliul chipurile neînfrînat al celor mari, sobrul — ca ţinută profesionistă de pedagog şi orator, olimpicul — ca realizare de geniu, glacialul — din punctul de vedere al unui neofit în ale alpinismului care se vede în vis prin zăpezile Kilimanjarului, Omul — Coşeriu se dovedeşte a fi om ca toţi oamenii,sociabil, prietenos,comunicabil, amator de o vorbă de duh, glumeţ, încît de la o vreme te surprinzi că-i vorbeşti şi tu de la egal, că eşti ascultat, că nu te mai bîlbîi ca la început. Cine i s-a aflat în preajmă ar putea să-mi confirme spusele. Simt o mîndrie inexprimabilă cînd îl aud pe acest frumos zeu coborît de pe Olimp vorbind despre prietenii noştri comuni, care, cu părere de rău nu sunt la moment printre noi: "Fratele nostru Dumeniuk", "Fratele nostru Ilie Ilaşcu"...

S-ar părea că încercările vieţii, încrîncenările ei ar fi putut să-l facă mai colţuros, mai dur, mai războinic. Cînd te gîndeşti că timp de 50 de ani nici n-a putut să viseze la o revedere a locurilor natale! Nu l-au făcut. Dar nici nu l-au înfrînt. Niciodată ură. Totdeauna bunătate. Totdeauna înţelegere, toleranţă. Apreciere solomonică a situaţiei. Dragoste de oameni. Un adevărat cult pentru adevăr.

Ceea ce poate părea de-a dreptul straniu e că lingvistul-raţionalist Coşeriu e un mare visător şi romantic, chiar sentimental un pic. O pot confirma cei care au avut fericirea să-l însoţească în mai multe rînduri în pelerinajul său prin locurile sfinte ale Moldovei din dreapta Prutului — la Putna, Suceava, Rădăuţi, Ipoteşti, Iaşi — ori cei care i-au cunoscut opera artistică (inclusiv cea eseistică). Priviţi-i soarele din obraji şi scînteile din privire şi-i veţi înţelege originile, dar şi sfîşietor de dulcele-i dor de Ţară, dor de Basarabia şi de Bucovina. Ascultaţi-l cum rosteşte "Fratele Dumeniuk", "Fratele Ilie Ilaşcu", "Fratele Grigore" (aţi ghicit, anume pe inimosul Gr. Vieru îl are în vedere), şi-i veţi înţelege dorul acestui om integru de oameni dintr-o bucată. Nu există întîlnire la care să participe (conferinţă,colocviu,simpozion, masă rotundă etc.) şi în cadrul căreia să nu-şi amintească de Ilie Ilaşcu şi de camarazii săi de crez şi de suferinţă şi să nu-şi exprime convingerea că numai unirea eforturilor noastre, numai solidaritatea noastră — a tuturora — ne-ar putea ajuta să-i smulgem pe eroii neamului românesc de după gratiile smirnoviste.

Paşnicul şi blajinul Coşeriu devine însă un luptător neînfricat de îndată ce dă peste vreun rătăcit şi desţărat de teapa lui P.P. Moldovan care atentează la numele de român şi de limbă română, adică la adevărul istoric şi cel ştiinţific. Cu începere de la 1988 încoace, de cînd am pornit lupta pentru renaşterea naţională şi pentru dezrobirea de imperiul răului din afară, dar şi din sufletele noastre întinate pe parcurs de decenii de timorare şi de întuneric, prof. E. Coşeriu e mereu cu noi pe baricade, în primele rînduri. Pentru că nu se poate împăca nicidecum cu ignoranţa crasă, cu agresivitatea ei arogantă.

Prof. Coşeriu este un nobil cavaler al spadei ce se cheamă cuvînt. Cuvînt drept. Cuvînt cinstit. Cuvînt aşezat. Armă pe care Domnia sa o mînuieşte măiestrit. Numai după cele mai stricte reguli ale jocului. Niciodată nu te va ataca din spate, totdeauna din faţă. Niciodată cu răutate încarnată, totdeauna întinzîndu-ţi mai întîi mîna a împăcare în numele recunoaşterii adevărului adevărat. Şi numai după ce i-ai respins-o cu obrăznicie, neînduplecatul gladiator îţi aruncă mănuşa. Păzea! Nu se lasă pînă nu-ţi aplică lovitura de graţie pe care o meriţi.

Parcă ar fi un bloc monolit de granit. Parcă ar coborî de pe Acropole sau de undeva de prin Anzi. Dar mai ales parcă ar veni din Apuseni, din Ţara Moţilor, acest crăişor din Ţara de Sus a Moldovei, colosul de azi din Tübingen.

La mulţi ani, mărite şi iubite maestre! Fiţi tare ca piatra, la gînd ca săgeata!

Prof. univ. dr. Flora ŞUTEU
Bucureşti

DOCTRINA LINGVISTICĂ A LUI EUGEN COŞERIU

1. Opera lingvistică a lui Eugen Coşeriu este creaţia ştiinţifică a unui artist. Ea izvorăşte dintr-o sensibilitate aparte pentru cuvinte şi idei, puse în slujba Omului ca spirit liber, activ făuritor de forme simbolice. Recunoscut pe plan mondial ca mare teoretician al limbajului, Eugen Coşeriu este de fapt filozoful (limbajului) în adevăratul înţeles al cuvîntului, adică omul care — după cum spunea Hegel despre Socrate — şi-a trăit doctrina. Şi-a trăit-o cu fiecare operă lingvistică pe care a scris-o. Revenind în Moldova natală după o jumătate de veac de absenţă silită, Eugen Coşeriu şi-a dezvăluit, pentru prima dată în limba română, fundamentele gîndirii sale teoretice asupra cărora aş dori să atrag atenţia în rîndurile care urmează.[1]

2. Pentru Eugen Coşeriu lingvistica este o ştiinţă a culturii. Prin această propoziţie, lingvistul se situează explicit într-o orientare pe care o numeşte antipozitivistă şi pe care o caracterizează ca pe o nouă ideologie, proprie secolului al XX-lea, reflex direct sau indirect, în ştiinţele umaniste, al noilor curente filozofice (EAS, p.44).[2] În opoziţie cu pozitivismul, antipozitivismul face o deosebire netă între obiectele naturii şi obiectele culturii. Primele aparţin lumii necesităţii, dominate de cauze şi efecte. Astfel, se delimitează, ca "lege a naturii" sau ca lege a "necesităţii empirice", ceea ce apare întotdeauna cînd anumite condiţii sunt îndeplinite. Obiectele culturii aparţin lumii libertăţii umane, a activităţilor şi creaţiilor acesteia, orientate spre un anumit scop (EAS, p.59). Cauza obiectelor culturii este omul orientat spre un anumit scop, în conformitate cu cele două dimensiuni, dependente de determinarea lui originară, în viziunea hegeliană căreia Eugen Coşeriu tinde să-i acorde valoare de adevăr: "Pentru Hegel omul nu este un animal. Ca om, ca fiinţă realizată biologic, cu un corp şi cu activităţi fiziologice, el îşi face o lume a sa, pentru necesităţile pe care le are ca fiinţă biologică. Pe de altă parte, respingînd lumea care i se dă ca senzaţie fugitivă, el îşi face o lume a sa, pentru necesităţile sale ca fiinţă spirituală, pe care să o poată gîndi, să o poată studia, să o poată transmite sub formă de cunoaştere despre lume altor oameni, de faţă sau viitori. De aici cele două dimensiuni care îl caracterizează pe om: munca, construire a lumii reale, şi limbajul, construire a lumii potrivite pentru fiinţa spirituală" (PC, p.24). Între pozitivism şi antipozitivism, lingvistica modernă ignoră încadrarea ei printre ştiinţele culturii, precum şi, bineînţeles, consecinţele acestei încadrări, proprii unei anumite viziuni asupra filozofiei ştiinţei de la începutul secolului al XX-lea, care apare în filozofia germană.[3] De aceea, Eugen Coşeriu precizează: "Este o sarcină actuală şi de viitor construirea unei lingvistici coerente ca veritabilă ştiinţă a culturii" (EAS, p.90).

3. În repetate rînduri, într-o formă sau alta, Eugen Coşeriu şi-a expus principiile pe care le consideră esenţiale pentru interpretarea corectă a fenomenului lingvistic ca obiect al ştiinţei. Acestea sunt: obiectivitatea, umanismul, tradiţia, antidogmatismul şi preocuparea pentru binele public (OL, p.11). Mă voi opri la primele două principii, definitorii pentru concepţia filozofică a teoreticianului-lingvist care este Eugen Coşeriu.

3.1. Obiectivitatea, valabilă în orice "cunoaştere" care vrea să "spună lucrurile aşa cum sunt" (Platon, apud OL, p.11) ne obligă la acceptarea faptului că ştiinţa, în înţelesul corect al cuvîntului, trebuie să vadă, în obiectul individual al domeniului său de cercetare, o manifestare a universalului, în sens transcendental, conform filozofiei lui Husserl. "Nici o

individualitate nu este exclusiv o individualitate, ci îşi conţine propria *universalitate*, pe care o şi exprimă" (EAS, p.45). Deşi pare principiul cel mai uşor de aplicat, principiul obiectivităţii este, în toate ştiinţele, cel mai supus tentaţiei spre eroare, dacă nu i se adaugă corolarul universalităţii. Faptul individual direct observat trebuie să fie interpretat astfel încît să spună ceva pentru toţi oamenii. Din aspiraţia spre universalitate în interpretarea faptului individual trebuie să se nască o anumită generozitate în ştiinţă, prin luarea în considerare a tuturor punctelor de vedere cu privire la obiectul cercetat.

3.2. Umanismul este — sau ar trebui să fie — propriu ştiinţelor care interpretează obiecte culturale, deci obiecte care formează domeniile limbajului, mitologiei, artei, tehnicii, religiei, ştiinţei şi filozofiei (EAS, p. 61). El îi cere omului de ştiinţă "să spună lucrurile aşa cum sunt pentru om şi în această sferă a umanului, în sfera libertăţii" (OL, p. 12), adică în sfera activităţii libere, care filozofic se defineşte ca o "activitate al cărei obiect este infinit, un obiect care se creează în mod continuu, care nu-şi are graniţele stabilite dinainte" (OL, p. 13).

În ştiinţele culturii, spre deosebire de cele ale naturii sau de cele matematice, nu sunt necesare ipotezele, fiindcă aceste ştiinţe se bazează pe ceea ce omul ştie, ele au ca fundament "ştiinţa originară intuitivă, pe care o are omul cu privire la ceea ce el însuşi creează, ca subiect al acestor activităţi" (ibid.). În lumina unei astfel de abordări a obiectului lingvisticii, în faţa cercetătorului se pune problema trecerii de la nivelul **cognitio confusa**, la nivelul **cognitio clara adaequata** (în sensul distincţiei din teoria cunoaşterii elaborată de Leibniz: "cunoaştere sigură însă nejustificată" şi, respectiv, "cunoaştere fundată, justificată"[3]). Aceasta înseamnă că însuşi cercetătorul are o primă bază teoretică pentru activitatea sa, o cunoaştere universală, cel puţin în formă intuitivă, ca orice vorbitor. De unde se înţelege că în ştiinţele culturii "avem o teorie întotdeauna, chiar atunci cînd credem că nu avem nici una" (OL, p. 14).

Pentru Eugen Coşeriu, în ştiinţele culturii trebuie să existe o unitate permanentă între teorie şi studiul empiric, iar caracterul hermeneutic (interpretativ) al acestor ştiinţe este dominat de un subiectivism temperat prin intuiţia alterităţii, adică a fuziunii dintre Eu şi Celălalt.

Ştiinţele naturii, ca şi cele matematice, au obişnuit gîndirea modernă cu o obiectivitate unică, cea externă, considerată singura aptă să asigure accesul la adevărul cunoaşterii. În ştiinţele culturii, singura obiectivitate reală este aceea care pune problema finalităţii actelor umane şi care se realizează prin cele două dimensiuni ale obiectului cultural şi, implicit, ale limbajului: cunoaşterea subiectivă a esenţei lumii şi comunicarea cu Celălalt (PC, 10, 22). În ştiinţele culturii întrebarea care trebuie pusă nu este **de ce?**, ci **pentru ce?** Acesta este singurul mod de a pune problema ştiinţifică cu privire la obiectele culturale.

4. Prin situarea lingvisticii în cadrul ştiinţelor culturii şi prin statuarea unei obiectivităţi umaniste în centrul principiilor acestor ştiinţe, Eugen Coşeriu se defineşte ca filozof **antipozitivist** şi, cred, unic **reprezentant al unei antropologii culturale** bazate pe această direcţie filozofică.

Punînd accentul pe spiritul creator liber al omului, Eugen Coşeriu este acel filozof al limbajului **de expresie neengleză** care se sprijină **în egală măsură** "pe un ansamblu de doctrine" şi "pe o metodă riguros prescrisă", ca şi "pe sensibilitatea pentru subtilităţile limbii"[4]. El oferă astfel un răspuns neliniştii din finalul eseului **Mirarea filozofică** publicat de Jeanne Hersch[5]. Un răspuns salvator, mi-aş permite să spun. Autoarea franceză, profesor de filozofie, timp de douăzeci de ani la Universitatea din Geneva, înţelege cît de ameninţată este, în zilele noastre, fiinţa umană, prin depersonalizarea

limbajului şi, mai ales, prin transformarea ei într-o simplă entitate biologică pe o lamelă de microscop. Cine se mai gîndeşte la această fiinţă umană pentru infinita ei devenire liberă şi "responsabilă" ("creatoare", ar spune Eugen Coşeriu). Jeanne Hersch poate părea naivă cînd vede salvarea lumii prin idei filozofice de actualitate, dar în momente de răscruce, omul are nevoie de asemenea "naivităţi", care pot deschide ochii. Misiunea pentru viitor pe care o întrevede Jeanne Hersch a fost, în ceea ce priveşte lingvistica, îndeplinită şi să sperăm din toată inima că va fi şi desăvîrşită de Eugen Coşeriu.

NOTE:

[1] Citatele date în text se bazează pe următoarele lucrări:

EAS = Eugenio Coseriu, **Einführung in die Allgemeine Sprachwissenschaft**. Francke Verlag, Tübingen, 1988.

OL = Analele ştiinţifice ale Universităţii "Al. I. Cuza" din Iaşi (serie nouă) **Omul şi limbajul său**. Studia linguistica in honorem Eugenio Coseriu. Secţiunea III. Tomul XXXVII/XXXVIII. Lingvistică, 1991—1992, Editura Universităţii "Al. I. Cuza".

PC = Eugen Coşeriu, **Prelegeri şi conferinţe** (1992—1993). Supliment la **Anuar de lingvistică şi istorie literară**, t. XXXIII, 1992—1993, seria A, Lingvistică.

Pentru date biografice asupra lingvistului Eugenio Coseriu, forma numelui său din străinătate, se poate consulta volumul Eugen Coşeriu, **Lingvistică din perspectivă spaţială şi antropologică**. Trei studii. Cu o prefaţă de Silviu Berejan şi un punct de vedere editorial de Stelian Dumistrăcel, Editura Ştiinţa, Chişinău, 1994.

[2] Se ia, ca dată de naştere a **antipozitivismului**, anul 1900, an ilustrat prin apariţia aproape concomitentă a esteticii lui Croce, a conceptelor de intuiţionism şi vitalism ale lui Bergson şi a fenomenologiei lui Husserl. De altfel, anul 1900 este anul în care apare primul volum din **Logische Untersuchungen**, opera lui Husserl deschizătoare de noi perspective în teoria cunoaşterii, combătînd logica şi teoria pozitivistă dominantă pînă atunci (EAS, p. 23).

[3] Termenul de **ştiinţe ale culturii** traduce germanul **Kulturwissenschaften**, creat, la începutul secolului al XX-lea, de filozoful german Ferdinand Tönnies, pentru a-l înlocui pe **Geisteswissenschaften**, termen creat, prin traducere din engleză, la mijlocul secolului al XIX-lea (apud Johannes Hoffemeister, **Wörterbuch der philosophischen Begriffe**. Zweite Auflage. Verlag von Felix Meiner, Im Hamburg, 1955, s.v. **Kulturkreis** şi **Geisteswissenschaften**).

[4] Textul cuprinde o completare "critică" a informaţiilor date la termenul **filozofie lingvistică** din Antony Flew, **Dicţionar de filozofie şi logică**. Traducere de D. Stoianovici, Humanitas, Bucureşti, 1996.

[5] **Istoria filozofiei europene**. Traducere de Drăgan Vasile, Humanitas, Bucureşti, 1994, p. 390—393.

Acad. Emanuel VASILIU
Bucureşti

OBIECT ŞI SENS

1. E. Coseriu atrage atenţia asupra faptului că trebuie să fie menţinută o distincţie netă între **signifiant** şi **designatum** sau între sens şi obiectul semnificat. Primul are caracter lingvistic, cel de al doilea nu are acest caracter.[1]

2. Susţinem această idee arătînd că se poate vorbi cu sens într-o limbă despre obiecte care nu sînt prezente în situaţia de comunicare; pot vorbi cu sens despre **cîine** fără ca animalul respectiv să existe în domeniul experienţei mele.

Această situaţie poate fi explicată dacă luăm în consideraţie faptul că în momentul în care stimulii provenind de la obiect dispar, noi rămînem cu reprezentările senzaţiilor determinate de aceşti stimuli.

În aceste situaţii nu vorbim despre "obiecte", ci despre reprezentările pe care le avem despre acestea.

Ne putem pune acum întrebarea dacă "reprezentările" noastre sînt acelaşi lucru cu **sensul**.

Răspunsul este, desigur, negativ: sensul este mai apropiat de ceea ce F. de Saussure a numit concept. Însă acesta este rezultatul operaţiilor pe care conştiinţa noastră le efectuează asupra reprezentărilor.

3. Din cele spuse sub 2. rezultă că sensul, spre deosebire de obiect, are un caracter mental şi, ca atare, poate fi considerat ca aparţinînd **limbii** (care este o activitate psihică şi fiziologică), în timp ce obiectul, cum arată E. Coseriu, aparţine realităţii extralingvistice.

Andrei AVRAM,
Cercetător principal I,
şef de sector la Institutul de Fonetică şi Dialectologie "Al. Rosetti",
Bucureşti

SISTEM ŞI NORMĂ ÎN MORFONOLOGIA LIMBII ROMÂNE

În capitolul al V-lea, intitulat **Hechos de "sistema" y hechos de "norma"**, din bine cunoscuta sa lucrare **Sistema, norma y habla**, apărută la Montevideo, în 1952 (şi republicată ulterior), E. Coşeriu prezintă o serie de exemple, din diverse limbi, care ilustrează necesitatea de a se distinge, în interiorul a ceea ce, în general, se înţelege prin limbă ca termen al opoziţiei limbă/vorbire, două categorii de fapte: cele constante (sociale, nu individuale sau ocazionale) şi funcţionale, la un moment dat, într-o comunitate dată — **sistemul** — şi cele constante extrafuncţionale, deci exterioare sistemului, dar incluse, ca şi primele, în norma lingvistică. Printre aceste exemple (din toate "compartimentele" limbii: fonetică şi fonologie, morfologie, formarea cuvintelor, sintaxă, lexic) figurează, în partea rezervată morfologiei, cel referitor la formele de plural ale substantivelor româneşti de genul feminin cu nominativul singular în **-ă**: "Acestea pot să aibă pluralul în **-e**, fără metafonie (*casă — case*), sau pluralul în **-i**, cu metafonie (*ţară — ţări*). În sistem, pluralele sînt echivalente, aşa încît, practic, toate numele indicate ar putea să aibă ambele forme; totuşi, în fiecare caz, norma o preferă pe una dintre ele, cu tendinţa generală de a

[1] E. Coseriu, **Pour une sémantique diachronique structurale** // "Travaux de linguistique et de littérature publiés par le Centre de philologie et de littératures romanes", II, I, 1964, p. 139.

prefera, după cît se pare, formele în -i cu metafonie"[1].

Cum se poate lesne observa şi cum se menţionează în pasajul reprodus, din punctul de vedere al felului în care se ajunge de la forma de singular la cea de plural, între *casă — case* şi *ţară — ţări* există două deosebiri: pe de o parte, se recurge la morfeme (moneme) desinenţiale diferite; pe de altă parte, menţinerea lui /a/ accentuat al singularului în plural *case* se opune producerii unei alternanţe fonologice, /a/ /ă/, în flexiunea celuilalt cuvînt. În cel de al doilea caz avem a face cu o formă "hipercaracterizată", prin utilizarea, alături de desinenţă, a unui procedeu oferit de sistemul morfologic al limbii române[2]. Este evident că modificarea produsă în structura morfemului radical al lui *ţară* (substituirea lui /a/ cu /ă/) depinde de natura desinenţei; fenomenul care are loc pe plan **morfonologic** este determinat de un factor **morfologic** în sens restrîns (nu ne interesează aici problema apartenenţei, respectiv, a neapartenenţei morfonologiei la domeniul morfologiei în sens larg[3]). Rezultă că, respectînd norma, vorbitorul operează o singură selecţie; din opţiunea pentru una dintre cele două posibilităţi existente, în cazul de faţă, în sistem (pluralul în **-e** sau în **-i** al femininelor cu singularul în **-ă**) decurge, în mod "automat", menţinerea lui /a/ sau, respectiv, înlocuirea lui cu /ă/.

Ne propunem să facem, în continuare, cîteva observaţii asupra unei categorii de fapte de alt gen decît cele la care se referă E. Coşeriu în pasajul reprodus: vom avea în vedere situaţii în care anumite deosebiri privitoare la comportamentul morfonologic al unor morfeme similare ca structură nu pot fi puse în legătură cu natura diferită a morfemelor cu care cele dintîi se combină.

Plecîndu-se de la forma de persoana 1 sg. a indicativului prezent, forma de persoana a 3-a a verbului *a transporta* se obţine prin înlocuirea desinenţei "zero" cu desinenţa **-ă**: *transport — transportă*; segmentul predesinenţial rămîne neschimbat. În cazul verbului *a purta* distincţia dintre cele două forme se realizează însă nu numai prin desinenţe diferite, ci şi prin structura parţial diferită a radicalului: *port—poartă*. Se produce aşadar o alternanţă fonologică: fonemul /o/ este înlocuit cu un segment fonologic alcătuit, după opinia noastră, din semivocala /ŭ/ şi vocala /a/ şi realizat ca [o̯a], într-un context morfologic (desinenţa **-ă**) care este identic cu cel al radicalului (al temei) din *transportă*, unde nu avem alternanţă. Evident, existenţa unui alomorf *poart-* ("con metafonía", conform terminologiei folosite de E. Coşeriu cu privire la *ţări*) reflectă o proprietate a radicalului lui *a purta* pe care nu o posedă radicalul lui *a transporta* (în acesta din urmă vocalismul este invariabil; la persoana a 3-a sg. a indicativului prezent, ca şi la persoana a 3-a pl., avem tot desinenţa **-ă**, dar "sin metafonía").

Aparţinînd aceleiaşi clase din punct de vedere (strict) morfologic, verbele *a purta* şi *a transporta* se deosebesc între ele sub aspect morfonologic. O deosebire de acelaşi tip există şi între fiecare dintre aceste verbe şi verbul *a înota*. Fonemului /o/ din *transport, înot, port* îi corespund, în sistemul morfonologic al limbii române, trei unităţi distincte: $/o/_1$, nonalternant; $/o/_2$, alternant cu /ŭa/; $/o/_3$, alternant cu /ŭa/ şi cu /u/. Forme ca *transpoartă* şi **înuta* nu ar fi în neconcordanţă cu sistemul morfonologic al limbii literare actuale, dar ar contraveni normei acesteia. Altădată însă prezenţa lui $/o/_3$ în flexiunea verbului cu sensul "nager" — unde azi avem $/o/_2$ — era conformă normei (în DA, s.v. *înnota* este menţionată forma veche *nuta*), iar în norma unor graiuri dacoromâne *a transporta* conţine un $/o/_2$, alternant cu /ŭa/, nu un $/o/_1$ (ca în norma limbii literare): *transpoartă, să transpoarte*.

Asemănătoare cu situaţia lui /o/ este cea a fonemului /e/. Se poate spune că, din punct de vedere morfonologic, în *a veni*, de exemplu, avem a face cu un "alt fel" de /e/ decît cel din *a oferi* (cf. *vine, să vină*, dar *oferă, să ofere*; în primul caz /e/ este alternant cu /i/, pe cînd în celălalt acelaşi fonem este constant în flexiune). Tot aşa, /e/ din *pitoresc* diferă de /e/ din *grotesc*, sub aspect

morfonologic (cf. fem. pitorească, dar *grotescă*). În acelaşi context morfologic (desinenţa -ă), norma limbii literare actuale cere prezenţa unui diftong (alternant cu /e/) într-un caz şi a unui /e/ non-alternant în celălalt (*pitorescă şi *grotească n-ar contraveni însă sistemului).

La fel se prezintă lucrurile în domeniul alternanţelor consonantice. De exemplu, sistemul morfonologic cuprinde un /z/ — să-i spunem $/z/_1$ —, non-alternant, şi un $/z/_2$, alternant cu /j/. Faptul că în flexiunea adjectivelor *obez* şi *ursuz* consoana finală a radicalului este $/z/_1$, în timp ce în cea a adjectivelor *treaz* şi *viteaz* apare $/z/_2$, termen al alternanţei /z/ ~ /j/, este un fapt de normă (nici *obeji, *ursuji, nici *trezi, *vitezi nu ar fi forme străine sistemului morfologic sau/şi celui morfonologic al limbii române).

În linii foarte generale, relaţia dintre un fonem oarecare cu anumite proprietăţi morfonologice şi un fonem identic, dar cu proprietăţi morfonologice diferite se aseamănă cu relaţia dintre variantele unui fonem identificabile în norma limbii (definite, fiecare, printr-un ansamblu de trăsături fonetice cu funcţie distinctivă plus una sau mai multe trăsături extrafuncţionale[4]).

Cum s-a putut constata, nu am discutat problema statutului morfonologiei[5]: disciplină autonomă (fie chiar cu o autonomie limitată) sau parte integrantă a morfologiei? Cînd am menţionat că E. Coşeriu a dat exemple din toate "compartimentele" limbii, am lăsat, poate, să se înţeleagă că ne pronunţăm în favoarea părerii conform căreia nu este cazul să atribuim fonologiei calitatea de disciplină aparte, cu un obiect specific (pe planul practic al descrierii limbii, ar urma ca toate sau o mare parte dintre chestiunile privitoare la alternanţele fonologice să fie tratate şi în cadrul morfologiei, şi în legătură cu formarea cuvintelor). După părerea noastră însă, este preferabil să operăm cu noţiunea de **sistem morfonologic**, sistem ale cărui unităţi sînt foneme sau succesiuni de foneme (uneori, arhifoneme şi, eventual, succesiuni de arhifoneme) cu anumite proprietăţi stabilite după criteriul participării, respectiv, al neparticipării lor la alternanţe, precum şi după natura alternanţelor în cauză. Este ceea ce, de fapt, rezultă din rîndurile precedente.

Plecînd de la ideea că există un sistem morfonologic, admitem că, la un nivel mai scăzut de abstractizare, există o **normă morfonologică**. Prin observaţiile de mai sus asupra unor aspecte ale raportului dintre sistem şi normă în domeniul morfonologiei limbii române am încercat să punem în evidenţă interesul pe care îl prezintă studiul alternanţelor fonologice ale acestei limbi în lumina teoriei lingvistice a lui E. Coşeriu.

NOTE:

[1] "Pueden, éstos, tener el plural en **-e**, sin metafonía (*casă —case*), o el plural en **-i**, con metafonía (*ţară*, pais, **ţări**). En el sistema, los pluralos son equivalentes, tanto que prácticamente todos los nombres indicados podrían tener ambas formas; sin embargo, en cada caso, la norma prefiere netamente una u otra de ellas, con tendencia general a preferir, según parece, las formas en **-i** con metafonía" (Eugenio Coseriu, Teoría del lenguaje y lingüística general. Cinco estudios. Segunda edicion, Madrid, [1967], p. 77).

[2] Cf. Sextil Puşcariu, **Limba română**, Vol. II. **Rostirea**. Ediţie îngrijită de Magdalena Vulpe. Studiu introductiv de Andrei Avram, Bucureşti, 1994, p. 333: "Unul din principiile caracteristice mai ales în limba română este cel de hipercaracterizare a formelor morfologice, tendinţa de a întrebuinţa toate mijloacele disponibile spre a distinge diferitele forme de declinare şi de conjugare nu numai prin desinenţe sau elemente auxiliare proclitice şi enclitice, ci şi prin alternanţe sonice".

[3] Vezi partea finală a acestui articol.

[4] Numeroase exemple, din spaniolă şi din alte limbi, la E. Coseriu, în volumul citat, p. 70—75. Pentru română vezi şi articolul nostru **Despre fonologia normei**, în **Omagiu lui Iorgu Iordan cu prilejul împlinirii a 70 de ani**, Bucureşti, 1958, p. 45—52.

[5] Cu privire la această chestiune vezi, de exemplu, Wim van Eeden, **Morfofonologia: lux sau necesitate?**, în "Limbă şi literatură" I—II, 1993, p. 5—20.

Prof. univ. dr.
Angela BIDU-VRĂNCEANU
Bucureşti

DIN NOU DESPRE CÎMPURILE LEXICALE

Este bine cunoscută contribuţia lui E. Coşeriu la fundamentarea semanticii structurale "clasice". Principiile riguroase stabilite[1] în 1964 (reluate şi precizate în celelalte lucrări[2]) privind analiza opoziţiilor manifestate la nivelul unui **cîmp lexical** sînt valabile şi astăzi, într-un moment în care structuralismul nu mai interesează ca scop în sine. Mai mult chiar, majoritatea lucrărilor[3] mai recente de semantică se remarcă printr-un eclectism metodologic, prin încercarea de a depăşi **semantica lexicală** sau **lexematica**, cum a numit-o E. Coşeriu (la care nu se renunţă) în direcţia unei **semantici a (con)textului**[4], preocupată mai ales de procesul intepretativ şi tratamentul automatic al sensului. Astfel, numeroase dintre aceste lucrări sînt preocupate, de fapt, de aspecte aplicative: descrierea sensurilor în dicţionare[5], analiza semantică a unor enunţuri ale cărei rezultate să poată fi manevrate cu ajutorul informaticii[6], descrierea terminologiilor[7] ş.a. Dar nici una dintre aceste analize nu se dispensează de stabilirea opoziţiilor cu ajutorul trăsăturilor semantic distinctive în cadrul unor clase paradigmatice care sînt, într-un fel sau altul, **cîmpuri lexicale**. De aceea, definirea lingvistic riguroasă a cîmpurilor este o contribuţie teoretică şi practică ce ni se pare de un interes mereu actual[8]. Este motivul pentru care, în cele ce urmează, ne vom opri asupra cîtorva probleme privind **definirea cîmpurilor lexicale** din perspectiva teoriei coşeriene în relaţie cu analizele semantice concrete.

Definiţia dată **cîmpului lexical** de E. Coşeriu, preluată implicit sau explicit de numeroase lucrări de semantică[9] şi nu numai de ele[10] este cea bazată pe opoziţii, căci cîmpul este "o paradigmă constituită din unităţi lexicale ale conţinutului (lexeme) împărţind o zonă de semnificaţie continuă (**comună**, *subl. n.*), găsindu-se în opoziţie imediată unele faţă de altele". Definirea cîmpului ca o paradigmă este fundamentală pentru că sugerează principiile analizei lingvistice (cu modelul mai mult sau mai puţin strict al analizei fonologice); începînd cu E. Coşeriu, toţi ceilalţi cercetători au apreciat că există diferenţe între o paradigmă lexico-semantică şi alte tipuri de paradigme lingvistice, diferenţa cea mai importantă fiind aceea că aproape toate cîmpurile[12] reprezintă clase deschise sau relativ închise. De aceea **delimitarea cîmpurilor** rămîne o problemă actuală, rezolvarea ei fiind complicată şi de faptul că majoritatea cuvintelor unei limbi aparţin în mod curent mai mult decît unui singur cîmp. Ceea ce contează, conform sugestiilor lui E. Coşeriu, aplicate deliberat sau nu şi de alţi cercetători, este delimitarea interioară a cîmpului, adică **delimitarea conţinutului fiecărei unităţi a unui cîmp**[13]. Majoritatea cercetătorilor (în opoziţie cu primele teorii susţinute de Trier) consideră că analiza poate fi făcută fără să se cunoască limitele exterioare ale cîmpului[14]. Pentru aceasta, o importanţă cu totul specială o are proprietatea semantică comună care grupează împreună membrii unui cîmp; proprietatea comună corespunde parţial "dimensiunii" (în terminologie coşeriană[15]). Teoria coşeriană nu acordă importanţă preliminară componentelor de sens (semelor) comune pentru că definirea şi delimitarea cîmpului coincide cu însăşi degajarea opoziţiilor semantice imediate dintre lexeme, ceea ce înseamnă că este necesară, în acelaşi timp, şi degajarea semelor care stabilesc diferenţele semantice între termeni conform principiului paradigmatic. Din perspectiva analizei efective a unor cîmpuri lexico-

semantice[16] a rezultat însă că, în operaţiile circulare presupuse de definire, semele comune au o importanţă preliminară[17]. Rezultă că însăşi definiţia propusă de E. Coşeriu **cîmpului lexical** a sugerat delimitarea unor tipuri diferite de componente ale sensului (seme), dintre care noi am propus semele comune şi semele variabile. Tipologia semelor, mult dezvoltată de lucrări mai recente de semantică[18], nu interesează ca o problemă în sine, ci, mai ales, din perspectiva analizelor practice.

Pentru a corela importanţa teoriilor coşeriene cu problemele analizei practice a cîmpurilor lexicale vom discuta aici cîteva categorii de seme care, aşa cum a rezultat din descrierile efectuate, nu pot fi seme comune ale unui cîmp. Există seme care sînt interpretate ca "dimensiune" de E. Coşeriu, cum ar fi "sexul", dar care, ele însele, nu pot fi seme comune care să ducă la gruparea într-un cîmp[19]. În schimb, există cîteva categorii de seme care nu pot îndeplini condiţia de a fi seme comune ale unui cîmp lexical:

a) semele cu caracter prea abstract, care pot funcţiona în mai multe cîmpuri lexicale (chiar dacă cu valori diferite), cum ar fi:

— /omogen/, /confuz/, în definirea unor termeni sonori ca *a suna* 1—4, sau *sunet* 1—6[20];

— semele graduale precum /aproximarea în minus/ care caracterizează termeni cromatici ca *gălbui, verzui, albăstriu* ("*galben*" / "*verde*"/"*albastru*"/ + "aproximare în minus") sau semul /intensiv/ care distinge pe *fierbinte* de *cald* (grupaţi împreună prin /aprecierea privitoare la temperatură/), dar şi pe *groază* de *teamă* (care au comun semul "apreciere privitoare la sentimente")[21] nu pot îndeplini condiţia de a fi seme comune, care să ducă la gruparea într-un cîmp;

b) semele care au valoare determinată într-un singur cîmp (şi prin aceasta nu au capacitate definitorie în alte cîmpuri); de exemplu, "cu braţe" în paradigma "scaunelor" este distinctiv pentru *fotoliu* în opoziţie cu *scaun*;

c) semele manifestate negativ în definiţia componenţială a sensului, cum ar fi /- muncă intelectuală/ pentru *tejghea*, în opoziţie cu *birou*, definit prin /+ muncă intelectuală/ (amîndouă avînd componenta de sens comună / obiect de tipul masă/);

d) semele ce realizează o formulă componenţială foarte omogenă, care, deşi distinctive într-un cîmp determinat, nu pot grupa singure lexemele. În cîmpul denumirilor de sentimente, pentru lexeme ca *stimă* (/atitudine/ + /apreciere/ + /reverenţă/), *aversiune* (/sentiment/ + /privitor la reacţie afectivă/ + /nefavorabil/ + /grad nedeterminat/), sau *afecţiune* (/sentiment/ + /privitor la reacţie afectivă/ + /favorabil/ + /grad nedeterminat/), singurele seme care grupează lexemele în cîmpul lexical sînt /sentiment/ sau /reacţie afectivă/.

Cele cîteva categorii de seme discutate nu pot reprezenta "o substanţă semantică continuă" sau "comună", cum preconizează definiţia coşeriană a cîmpului lexcial. Din această perspectivă, analizele semantice care s-au preocupat de tipologia semelor pot fi justificate sub aspectul contribuţiei practice la definirea cîmpurilor lexicale, iar gruparea lexemelor în clase paradigmatice numite sau nu astfel poate dispune de unele condiţionări obiective, care respectă, declarat sau nu, teoria coşeriană.

NOTE:

[1] E. Coseriu 1964: 139—186.
[2] E. Coseriu 1967, 1975, 1977.
[3] Vezi F. Rastier 1987, 1991, 1994.
[4] Vezi Rastier, ibidem.
[5] Vezi A. Bidu-Vrănceanu 1993.
[6] Vezi F. Rastier, M. Cavazza, A. Abeille 1994: vezi şi **Dictionnairique**..., 1990.
[7] Vezi, de ex., Lerat, 1995.
[8] Dincolo de lucrări speciale consacrate cîmpurilor lexicale din diferite limbi de autori care au fost apropiaţi teoriilor coşeriene în diferite

grade: H. Geckeler 1976, Maria Grosmann 1988, în mod direct şi A. Bidu-Vrănceanu 1976, 1986, în mod indirect.

[9] Vezi notele 8 şi 4.

[10] Vezi notele 3, 4, 6.

[11] Vezi Coseriu 1975: 31 şi 1977: 211.

[12] Excepţie făcînd numele de rudenie, vezi Bidu-Vrănceanu 1976: 88—96.

[13] Vezi Coseriu 1977: 215. Aşa se explică de ce orice analiză a sensurilor implică integrarea, chiar şi numai implictă, într-o paradigmă sau într-un cîmp, vezi de ex. Rastier 1987: 49-51, 60. Chiar şi analiza unor texte concrete (Rastier 1994:228), de ex. a celor aparţinînd limbajului medical (ceea ce depăşeşte principiul coşerian al analizei la nivelul limbii funcţionale) vezi Coşeriu 1977:122—124) se bazează pe opoziţii semantice care implică ideea de cîmp lexical, vezi Rastier 1987: 49—51, 60.

[14] S-a propus ca soluţie a problemei insolubile a delimitării graniţelor exterioare ale cîmpurilor lexicale interpretarea lor ca mulţime în sens matematic (vezi A. Bidu-Vrănceanu 1976, 1986).

[15] În concepţia coşeriană, "dimensiunea reprezintă criteriul care stă la baza unei opoziţii şi în funcţie de manifestarea ei se delimitează "cîmpurile unidimensionale" de cele "pluridimensionale", vezi Coseriu 1975:35—36. Rastier 1987:60 preia "dimensiunea" ca element de analiză semantică.

[16] Vezi A. Bidu-Vrănceanu 1976, 1986.

[17] Ne referim la analiza unor cîmpuri mai bogate cantitativ precum termenii cromatici sau denumirile fenomenelor sonore (vezi nota 16) pentru care gruparea prin seme comune facilitează degajarea diferenţelor semantice.

[18] Vezi de ex. Rastier 1987, care delimitează **semele aferente** de cele **inerente**, alături de alte tipuri de seme (cum ar fi **taxemul**, ca sem al clasificării în cîmpuri, într-o interpretare mai apropiată de "dimensiune").

[19] Cum se poate vedea în cîmpul numelor de rudenie, opoziţiile dintre tată/ mamă, fiu/fiică, socru/soacră ş.a. în raport cu /tipul de rudenie/ sînt secundare.

[20] Vezi A. Bidu-Vrănceanu 1986:178—219.

[21] În schimb, în cîmpuri ca cel al denumirilor locuinţei sau instituţiilor (vezi A. Bidu-Vrănceanu 1986:124—143, 134—154) unele seme cu valoare concretă ca /tipul de locuinţă/ sau /tipul de instituţie/ duc la repartiţia în mai multe cîmpuri lexicale, aspect care complică descrierea semantică.

REFERINŢE BIBLIOGRAFICE:

Coseriu, E. 1964 — **Pour une sémantique diachronique structurale**, în "Travaux de linguistique et de littérature", 2, 1, Strasbourg, p. 139—186.

— 1975 — **Vers une typologie des champs lexicaux**, în "Cahiers de Lexicologie", XXVII, p. 30-51.

— 1967 — **Zur Vorgeschichte der strukturellen Semantik,** în "To honor R. Jakobson I", Paris, p. 489—498.

— 1977 — **Principios de Semántica Estructural**, Editorial Gredos, Madrid.

Bidu-Vrănceanu, A. 1976 — **Systématique des noms de couleurs. Recherche de méthode en sémantique structurale**, Editura Academiei Rom., Bucureşti.

— 1986 — **Structura vocabularului limbii române contemporane. Probleme teoretice şi aplicaţii practice**, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti.

— 1993 — **Lectura dicţionarelor**, Editura Metropol, Bucureşti. **Dictionnairique**, 1990 — Colectiv alcătuit de cercetători de la INaLF, Nancy-**Dictionnairique et lexicographie. Autour d'un dictionnaire (Le Trésor de la langue française),** Didier Erudition, Paris.

Geckeler, H 1976 — **Semántica estructural y teoria del campo lexico**, Editorial Gredos, Madrid.

Grosmann, Maria 1988 — **Colori e lessico**, Gunter Narr Verlag, Tübingen.

Lerat, P. 1995 — **Les langues specialisées**, PUF, Paris.

Mollard-Desfour, A. 1990 — **Problèmes rencontrés dans le traitement lexicographique des termes de couleurs**, în **Dictionnairique**..., p. 70—95.

Rastier, F. 1987 — **Sémantique interpretative**, PUF, Paris.

— 1991 — **Sémantique et recherche cognitive**, PUF, Paris.

Rastier, F., Cavazza, M., Abeille, A. 1994 — **Sémantique pour l'analyse. De la linguistique á l'informatique**, Masson, Paris, Milan, Barcelona.

"MĂ ÎNGRIJOREAZĂ STAREA LIMBII ROMÂNE ÎN BASARABIA"

Dialog: Ion MELNICIUC — Anatol EREMIA

Ion Melniciuc: *Domnul Anatol Eremia e bine cunoscut în lumea ştiinţei ca unul dintre cei mai energici propagatori ai lingvisticii şi ai frumosului în limbă, preponderenţă avînd problemele ce ţin de* ***onomastică****, îndeosebi de studiul* ***toponimiei****. Pentru a întregi conturul unui sumar portret al omului de creaţie, i-am solicitat acest interviu.*

Aşadar, stimate coleg — prima întrebare, una dintre cele ce ţin de suflet. De cînd aţi simţit pentru prima dată căldura şi lumina făcliei sacre ce simbolizează dragostea faţă de graiul matern, pentru cuvînt şi expresie aleasă?

Anatol Eremia: Fără să exagerez, aş zice, din copilărie, această lumină venind de la tatăl meu, care îmi recita, dar şi îmi cînta versurile lui Eminescu: **O, mamă, dulce mamă, Despărţirea**... Melodiile celea, dulci-alinătoare, nu le-am mai auzit de atunci. Erau oarecum altfel decît cele de azi.

Nu mai puţin am preluat de la mama, care a fost stîlpul de nădejde al casei noastre, sufletul celor patru copii.

Benefică pentru mine a fost şi influenţa bunului meu învăţător Leonid Şeptiţchi, profesor de limba şi literatura română; icoana chipului său o păstrez în suflet cu sfinţenie. Cu toate că eram în a opta — a noua, am devenit prieteni. Îl ajutam la "editarea" **Almanahului şcolar**. Dumnealui îmi citea adesea fragmente din creaţiile sale literare. A scris două

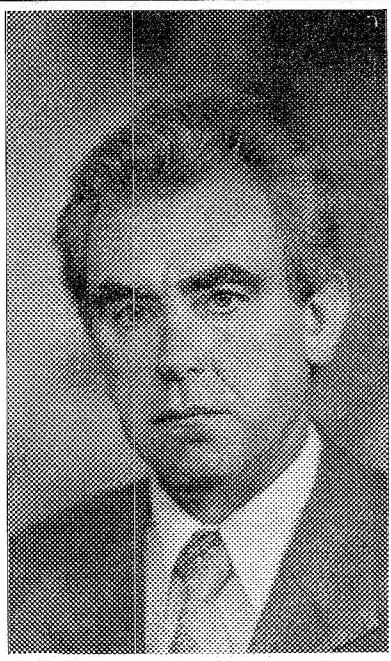

ANATOL EREMIA
65

Născut: or. Cahul, 3 iulie 1931, într-o familie de intelectuali.

Studii: Şcoala medie nr. 2 din or. Cahul (1952); Universitatea de Stat, Facultatea de Litere (1957); doctorantura la Academia de Ştiinţe (1960). Doctor în filologie din 1968.

Activităţi: cercetător ştiinţific coordonator la Institutul de Lingvistică; conferenţiar universitar; secretar ştiinţific al Consiliului specializat pentru conferirea gradelor ştiinţifice (lingvistică); copreşedinte al Societăţii de Onomastică (cu sediul la Bucureşti şi Cluj); vicepreşedinte al Comisiei Republicane pentru Reglementarea şi Ocrotirea Onomasticii Naţionale ş.a.

Lucrări publicate: 12 cărţi (monografii, broşuri, îndreptare), peste 100 articole ştiinţifice, circa 200 articole de propagare a ştiinţei lingvistice, rubrici permanente în presă.

romane — **Pămînt şi piatră** şi **Izvoarele** — pe care nu le-am văzut publicate. Motivul, după cum am înţeles mai tîrziu, era simplu de tot, dar suficient ca să nu poţi ieşi în lume. Era fiu de preot. Cutreieram împreună împrejurimile Cahulului, satele din vecinătate în căutarea unor teme şi personaje tipice pentru povestirile sale, a unor cuvinte şi expresii, discutînd cu oamenii de la ţară. Îmi amintesc şi astăzi nişte cuvinte pe care le-am înregistrat la pescarii din Crihana şi Manta: *bătcărie, şvor, japce, reniş, popînzac, odmăt, podmol, mogîldan...*

I. M.: *Deci, familia, şcoala, mediul social sînt factorii decisivi în formarea d-voastră ca personalitate şi ca viitor specialist. În aceeaşi ordine de idei, ce v-a oferit Universitatea, care dintre profesorii noştri v-au impresionat, v-au edificat şi v-au îndrumat în mod deosebit?*

A. E.: Universitatea m-a învăţat să muncesc, aceasta pe lîngă bagajul de informaţii şi cunoştinţe cu care m-a înzestrat. Profesorii mei, pe care i-am îndrăgit din prima zi, şi cu care mi-a fost dat să colaborez ulterior pe tărîm ştiinţific şi pedagogic, sînt: N. Corlăteanu, S. Berejan, V. Marin, Gh. Bogaci, V. Coroban ş.a. — distinşi oameni de ştiinţă şi de cultură, fruntaşi ai vieţii publice din trecut şi de astăzi.

I. M.: *Onomastica, în special toponimia, sînt ramuri deosebit de interesante ale lingvisticii, ele fiind extrem de importante şi necesare pentru studierea şi cunoaşterea istoriei neamului, a limbii şi culturii naţionale. Cum aţi ajuns să îmbrăţişaţi această disciplină, cine v-a sugerat ideea? În general, ce înseamnă toponimia pentru un specialist onomastician?*

A. E.: Am fost îndemnat de profesorii N. Corlăteanu, care mi-a propus teme de toponimie pentru tezele anuale şi cea de licenţă, şi V. Marin, care mi-a fost consultant şi recenzent de lucrări. **Toponimia** reprezintă o ramură a lingvisticii cu statut aparte, dispunînd de obiectul propriu de studiere — numele de locuri şi localităţi —, de principii şi metode specifice de cercetare. E o disciplină lingvistică, dar foarte apropiată şi înrudită cu istoria, etnologia, geografia. Aceasta pentru că numele topice au luat fiinţă în anumite perioade istorice, în legătură cu anumite evenimente, fapte şi întîmplări din trecut, unele denumiri fiind generate şi de factori de ordin fizico-geografic şi natural. De aici interesul faţă de toponimie al specialiştilor din diferite domenii ale ştiinţei. Însă, pentru a servi ca sursă informaţională şi ca material factologic suplimentar pentru alte discipline, toponimia necesită a fi studiată mai întîi din punct de vedere lingvistic. Studiul lingvistic trebuie să preceadă studiul toponimelor sub raport istoric, etnologic, geografic.

Toponimia mai înseamnă pentru mine, în plan temporal, 36 de ani de activitate intensă în acest domeniu, inclusiv 18 ani de anchetă pe teren, în aproximativ 1300 de localităţi. Mai înseamnă şi acea "producţie gata" exprimată în cărţi, broşuri, dicţionare, articole.

I. M.: *Îmi permiteţi să nominalizez unele dintre ele:* ***Studiu de toponimie moldovenească. Nume de localităţi*** *(1970);* ***Contribuţii la studiul formării cuvintelor în limba moldo-venească**** *(1979);* ***Nume de persoane. Îndreptar antroponimic*** *(în colaborare, 3 ediţii, 1964—1974);* ***Graiul pămîntului. Schiţă de toponimie moldovenească*** *(1981);* ***Onomastica moldovenească*** *(în colaborare, 1984);* ***Tainele numelor geografice*** *(1986);* ***Destinul cuvintelor*** *(1988);* ***Nomenclatorul localităţilor din Republica Moldova*** *(1996) ş.a. Ştiu însă că în fază de manuscris mai aveţi şi alte lucrări. Vă rog să vă referiţi la ele...*

A. E.: Da, e vorba de: **Cartoteca toponimică generală** (circa 50 mii de fişe), **Fişierul termenilor entopici** (10—12 mii de fişe), **Catalogul**

* Glotonimul "limba română" a fost, precum se ştie interzis în acea perioadă în Republica Moldova.

numelor de familie (15 mii de fişe), toate aflîndu-se acum în posesia Institutului de Lingvistică. Aceste materiale servesc drept bază lexicografică la elaborarea a două lucrări de proporţii — **Tezaurul toponimic al României. Moldova** şi **Dicţionarul entopic al limbii române**, în colaborare cu onomasticienii de la Institutul de Lingvistică "Iorgu Iordan" al Academiei Române (Bucureşti), Institutul de Filologie Română "Al. Philippide" (Iaşi) şi Universitatea de Stat "Dunărea de Jos" (Galaţi).

N-a fost atît de uşor şi simplu să faci toponimie acum 5—10 ani. Onomastica nu convenea diriguitorilor politici, deoarece ea răscolea trecutul, arunca lumină asupra unor momente din istoria neamului, în probleme de etnogeneză a poporului şi de formare a limbii române. Colectarea materialului toponimic s-a făcut mai mult din iniţiativă proprie şi în mare parte voalat, camuflat, tematica cercetărilor fiind formulată în termeni generici. S-a depus o muncă enormă cît priveşte explorarea surselor documentare, a materialelor de arhivă (hrisoave, recensămînturi, catagrafii, hărţi etc.), care acum ne servesc ca argument ştiinţific şi suport informaţional în procesul de restabilire şi reglementare a onomasticii naţionale.

I. M.: *Îmi amintesc raportul şi cuvîntările dumneavoastră la şedinţele Comisiei interdepartamentale din anii 1988—1989 în susţinerea revendicărilor de atunci: identitatea (unitatea) lingvistică moldo-română, statalitatea limbii române pe teritoriul republicii, revenirea la grafia latină. Erau vremuri destul de tulburi şi nesigure în care îndrăzneala putea implica urmări imprevizibile.*

A. E.: S-a cam uitat rolul pe care l-a jucat acea Comisie la soluţionarea chestiunilor privind limba noastră. Important însă e că savanţii lingvişti au demonstrat, prin argumente şi mărturii istorice, adevărul lingvistic şi dreptul autohtonilor la revendicări.

Îmi stăruie în amintire un moment legat de propunerea privind revenirea la formula de adresare cu pronumele de politeţe *doamnă, domnişoară* şi *domn*, la care un membru al comisiei, de altfel, foarte înţelegător şi loial în chestiunile principiale privind limba, mi-a declarat că orice va decide Comisia, dumnealui tot cu **tovarăşe** o să mă trateze.

I. M.: *Şi s-a ţinut de cuvînt?*

A. E.: Mult timp m-a ocolit. Dar aceasta nu mai conta. Important era că ziarele preluaseră formula şi o propagau consecvent şi neabătut. Pe atunci ideile renaşterii naţionale nu le erau străine nici unor publicaţii ajunse astăzi retrograde.

I. M.: *Aş zice că în toponimie s-a obţinut cîte ceva, chiar mai mult decît se aştepta. Şi totuşi, în acest domeniu mai sînt multe de realizat.*

A. E.: Da, desigur. Obiectul celor dintîi decizii oficiale de după 1989 l-a constituit reglementarea scrierii în limba română şi transcrierii în limba rusă a numelor noastre de localităţi. Ne-am debarasat în felul acesta de monstruoasele forme şi denumiri care pătrunseseră deja şi în textele de limbă română: *Fundurî, Faleştî, Floreştî, Kisliţa, Kriganî, Soroki, Benderî, Pridnestrovskoe*. S-a precizat scrierea unor nume topice, iar pentru unele sate s-a revenit la denumirile lor tradiţionale. Nu acelaşi lucru se poate spune cu referire la ziua de azi. În prezent procesul reglementării fondului toponimic este, dacă nu în general stopat, în cel mai bun caz, frînat. Nu se promovează o atitudine oficială în acest plan, autorităţile administraţiei publice nu sînt orientate spre a face ordine. Încercările specialiştilor de a efectua modificări întîmpină adesea rezistenţă şi tergiversări din partea organelor de resort. De aceea pe hărţile republicii mai persistă încă insuliţe ale "socialismului biruitor", mostre de talie proletcultistă: *Ceapaevka, Komisarovka, Krasnoarmeiskoe, Iliciovka, Novaia Jizn', Okteabrskoe, Pervomaiskoe, Pobeda, Svetlîi, Uiutnoe*.

În scopul reglementării fondului toponimic e nevoie atît de acţiuni organizatorice de direcţionare şi

corectare, cît şi de acţiuni concrete din partea forurilor superioare şi a autorităţilor locale. Localităţile "rebotezate" arbitrar trebuie să revină la numele lor tradiţional-istorice. E necesar să se renunţe la nominaţii artificiale, la denumirile banale, fabricate, precum şi la cele devenite deja anacronice. E timpul să se facă ordine şi în sistemul de nominaţie a gospodăriilor agricole, a întreprinderilor industriale etc.

I. M.: *Care sînt realizările recente ale grupului de toponimie, a cărui activitate o coordonaţi? Am văzut pe biroul dumneavoastră nişte hărţi ale republicii. Presupun că se află în lucru.*

A. E.: Dintre ultimele lucrări executate la noi le-aş menţiona pe cele mai importante: ghidul urbonimic **Chişinău. Străzile oraşului nostru** (1993), hărţile fizico-geografice şi administrative ale republicii, precum şi cele ale or. Chişinău (1994—1995), îndreptarul toponimic **Nomenclatorul localităţilor din Republica Moldova** (1996). La acestea se adaugă, bineînţeles, şi lucrările lexicografice în curs de elaborare despre care am vorbit mai înainte.

I. M.: *Avem astăzi legi, există şi un program de aplicare a lor, însă ele nu se traduc în viaţă. Ce o fi la mijloc?*

A. E.: Într-adevăr, în problemele limbii ne aflăm acum într-un impas legislativ de durată. Şi aceasta pentru că legile respective sînt cu siguranţă depăşite. Conaţionalii noştri cunosc insuficient limba literară română, iar alogenii în general nu vor să înveţe limba de stat, şi nimeni şi nimic nu-i obligă s-o facă. Comisia parlamentară, la sigur, va veni din nou cu propunerea (pretexte se vor găsi) ca atestarea lingvistică a alofonilor să fie amînată. Tacit se promovează bilingvismul, cel unilateral, rus-român, practic comunicarea limitîndu-se în principalele sfere de activitate la o singură limbă, cea rusă.

I. M.: *O cauză a situaţiei date e şi lipsa unei instituţii de supraveghere şi control asupra respectării legislaţiei lingvistice, funcţii care odinioară îi reveneau Departamentului de Stat al Limbilor, desfiinţat, cu părere de rău, acum doi ani.*

A. E.: Departamentul Limbilor avea un vast program de activitate în vederea asigurării funcţionării normale a limbii de stat, el înfăptuind sarcini concrete şi de mare importanţă practică. O dată cu desfiinţarea lui s-a dat frîu liber indiferenţei, iresponsabilităţii şi haosului în ceea ce priveşte interpretarea şi respectarea legislaţiei lingvistice. Situaţia aceasta de voluntarism poate fi ilustrată şi cu exemple din domeniul toponimiei. În prezent se admit în uzul curent atîtea variante şi forme toponimice cîte limbi şi graiuri se vorbesc pe teritoriul republicii. Or, legislaţia lingvistică în vigoare şi normele limbii române prevăd utilizarea doar a unei singure forme, a celei corecte în limba oficială (de stat), în celelalte idiomuri toponimele fiind transliterate cu ajutorul mijloacelor grafice proprii limbilor respective.

I. M.: *În aceste vremuri grele, de lipsuri şi sărăcie, ce vă frămîntă ca specialist, ce vă doare sau vă supără ca om, ca cetăţean de rînd?*

A. E.: Mă îngrijorează starea limbii române în Basarabia, mă frămîntă, bineînţeles, problemele specialităţii mele, modul cum vor fi soluţionate problemele onomasticii. Mă dor suferinţele oamenilor sărăciţi şi năpăstuiţi, îndeosebi soarta copiilor şi bătrînilor neocrotiţi şi neajutoraţi. Mă dor discordiile dintre oameni, trădarea prietenilor şi colegilor. Îmi aduc suferinţe propriile nereuşite şi greşeli, incomodităţile vieţii nearanjate pînă în prezent.

I. M.: *Vă mulţumesc pentru destăinuirile, detaliile şi accentele puse, într-un mod revelator.*

A. E.: Am emoţii în faţa cititorului revistei **Limba Română** pe care mi-l închipui doct, rafinat, avid de cunoştinţe şi exigent, pornind de la calitatea acestei publicaţii, care prin aria diversă de preocupări: cercetări ştiinţifice, materiale didactice şi de cultivare a limbii, opere literare inedite etc. şi prin ţinuta aleasă a materialelor se remarcă între puţinele publicaţii bune din Basarabia.

"SALVAREA NOASTRĂ E ÎN TÎNĂRA GENERAŢIE, CARE ŢINE TOT MAI SIGUR ÎN MÎINI DRAPELUL MARII RESPIRAŢII NAŢIONALE DE LA 1989"

Alexandru BANTOŞ
în dialog cu
dl dr. prof. Ion BORŞEVICI,
director şi preşedinte al
Institutului Social "D.Gusti",
Filiala Chişinău

— Propun să începem dialogul cu gîndul la baştină: unde v-aţi născut, ce amintiri vă leagă de satul natal, ce ştiţi din istoria localităţii, cînd a fost atestată documentar pentru prima dată, ce evenimente de mare rezonanţă, ieşite din comun, au avut loc acolo?

— Cobor dintr-un mare şi pitoresc sat din Codrii Hotinului, Dinăuţi, aşezat la poalele Carpaţilor. Localitatea e atestată istoric pentru prima oară în anul 1437. Satul Dinăuţi era împărţit în patru coturi. Numeroasa familie a Borşevicilor — ţărani mucaliţi şi harnici, trăiau în "Cotul de Jos". În fiecare an, tradiţional, flăcăii satului îşi alegeau calfă, mai-marele "pe cot". Alegerile erau pregătite minuţios şi se desfăşurau zgomotos. Cîteodată aveau loc încăierări între taberele "beligerante". Dar numai pînă la alegeri. Autoritatea calfei era definitorie în problemele tineretului. Calfa era animator la frumoasele nunţi şi, bineînţeles, — principalul organizator al jocurilor de pe "toloaca satului", precum şi al distracţiilor organizate de hram.

Vreau să evoc aici o întîmplare cu totul ieşită din comun. Dinăuţenii, de obicei cuminţi şi răbdători, dar oameni cu caracter, cum se va vedea, au ignorat legile draconice staliniste care interziceau categoric zidirea noilor locaşuri sfinte. Îndată după terminarea războiului, lucrătorii serviciilor speciale au nimicit frumoasa biserică strămoşească construită din lemn. Podoaba de biserică, incendiată mişeleşte, a fost mistuită de flăcări pînă la temelie. Practic, **într-o noapte** înfuriaţii dinăuţeni, susţinuţi de şoferii de camioane din sat şi din împrejurimi, au ridicat o nouă biserică din piatră albă — o **storojovcă** destul de încăpătoare. Printre şoferi era şi fratele Dumitru. Roiurile de miliţieni se învîrteau în jurul satului ca lupii în jurul stînei, dar nimeni nu s-a încumetat să pedepsească dîrzenia şi **vrerea** unei întregi comunităţi.

— Să invocăm perioada studiilor dumneavoastră şi, evident, cum vi s-a "orînduit" cariera profesională.

— În 1951 am absolvit Institutul Învăţătoresc din Bălţi, iar în 1954 pe cel din Chişinău. Mai tîrziu destinul a vrut să ocup postul de rector şi-n prima, şi-n cea de-a doua instituţie de învăţămînt. Ambele sînt pentru mine *alma mater*. Specialitatea obţinută este cea de *profesor de istorie pentru şcoala medie*. Mai întîi am predat

istoria în clasele V—VII, iar mai apoi în clasele VIII—X ale şcolii medii din oraşul Bălţi — şcoala de aplicaţie a Universităţii Pedagogice "A. Russo" din Bălţi. Am predat istoria timp de zece ani. În clasele mari — istoria U.R.S.S.. Mai sînt pe undeva conspectele mele cu cele "10 lovituri staliniste" ale celui de-al doilea război mondial. Îmi amintesc cum cu ajutorul cretei colorate fixam pe tablă schema marilor bătălii...În anii 1958—1961, fiind director de şcoală, predam istoria Moldovei studenţilor bălţeni. Şi iată că odată în mijlocul unui grup de istorici mi-am permis să critic manualul respectiv. Reproduc din memorie cele spuse de mine atunci: **"Istoria Moldovei e un fel de ghiveci. În ea e şi istoria Rusiei, şi a Ucrainei** şi cam "a cincea pătrime" e şi istoria Moldovei. Nici una din aceste istorii nu este scrisă pînă la capăt, cu excepţia mai fericită a celei "frăţeşti", care ne-a salvat Moldova de turci". Pentru această "părere" am fost pedepsit şi nevoit să abandonez predarea istoriei în genere. În 1963 m-am **recalificat** la Kiev, devenind specialist în filozofie — materialism istoric, mai apoi şi-n politologie sovietică. Predarea şi comentarea orală şi scrisă a ideologiei totalitariste constituie o pagină regretabilă din cariera mea de pedagog.

— Dar, înţeleg, şi impactul dvs. cu opinia oficială privind modul de tratare a istoriei Republicii Moldova. Despre istoria neamului nostru la acea oră nici nu se putea discuta...

— Desigur. E păcat că abia la finele secolului XX începem a înţelege şi conştientiza adevărul istoric despre românii de la răsărit de Prut. Or, pe parcursul mai multor decenii ideologia bolşevică trata istoria pornind de la interesele arhiexpansioniste şi deznaţionalizatoare ale imperiului. Aceasta în esenţă a fost o istorie mincinoasă.Mai ales erau neglijate cu neruşinare şi falsificate în mare măsură înseşi rădăcinile naţionale ale "republicilor surori", "călărite" de monstrul roşu — bolşevismul înarmat cu arme de marca "Gulag". Din acest motiv, consider, istoricului de azi, şi pedagogului, şi omului de ştiinţă îi revine un rol **cu totul aparte. Descătuşarea** şi "revenirea la normal" a tinerei generaţii, a tineretului studios depinde de pofesionismul istoricului, dar şi de tăişul conştiinţei naţionale şi cumsecădeniei lui civice. În istoria noastră de pînă la 1989, bineînţeles, falsificată, un mare rol, **premeditat**, l-au jucat unii istorici străini, dar nu mai puţin şi unii din istoricii localnici — ieniceri crescuţi din rîndurile conaţionalilor noştri. Asemenea tipuri de "vînzători de neam" au fost, sînt şi vor fi. Astăzi **baba Cloanţa** încearcă să ni se prezinte în scrierea istoriei erijată într-o nouă ţinută vestimentară — cu pretenţii de "rezidire de ţară" — de exemplu faimoasa **Istorie a Patriei**.

— Ce înseamnă a scrie o istorie obiectivă, cine ar trebui să se ocupe de această întreprindere?

— Istoria noastră — istoria românilor de la răsărit de Prut — urmează a fi scrisă în cadrul **integral** românesc, în strînsă legătură cu evoluţia economică, politică, culturală etc. a **celorlalte provincii româneşti** şi a vecinilor noştri. În această ordine de idei trebuie să trecem cu hotărîre **de la predarea preponderent informaţională la cea ştiinţifică**, punînd baza unei solide activităţi de cercetări istorice de către tineretul studios, mai ales la facultăţile de istorie. Ridicarea nivelului profesional, reciclarea cadrelor istorice se vor desfăşurate nu numai în centrele de instruire din Moldova, ci şi în cele ştiinţifice de peste hotare. Institutul de Istorie al A.Ş.M. va crea centrul naţional de istorie în care (poate prin rotaţie) vor fi incluşi reprezentanţii **tuturor** instituţiilor în care se scrie şi se predă istoria naţională.

— Cum apreciaţi destinul Basarabiei şi al Bucovinei proiectat

pe firmamentul istoriei românilor şi al celei universale: purgatoriu, jertfă pe altarul neamului, pedeapsă a lui Dumnezeu sau poate aveţi o altă formulare?

— Basarabia şi Bucovina, aproape întotdeauna şi-au dus existenţa pe "valea plîngerii". Istoria pămîntului basarabean şi bucovinean nu poate fi examinată şi mai ales înţeleasă într-un cadru îngust, izolat, nici la nivelul istoriei naţionale, nici al celei universale. **Ţara fagilor** , de exemplu, are multe pagini de glorie, de strălucire, dar nu mai puţine pagini triste, înjositoare, aş zice chiar tragice, cum de altfel le-a trăit şi mai continuă să le trăiască întregul nostru neam. Astăzi e una să fii bucovinean în vechea capitală, Suceava, şi cu totul alta în Cernăuţi, oraşul tinereţii lui Eminescu, or, şi astăzi, la sfîrşit de mileniu doi, se mai găseşte cîte un troglodit în materie de istorie care face afirmaţii de să te cruceşti. Astfel, bucovinenilor din regiunea Cernăuţi li se insuflă că ei ar fi nişte "venetici" (vezi publicaţia "Plai românesc", nr. 6, iunie 1996, Ştefan Broască). Însă cu cît lupta e mai grea, cu atît mai mult cresc speranţele şi se întăreşte unitatea basarabenilor şi a bucovinenilor — principalele surse de păstrare a verticalităţii naţionale, a valorilor ei atît de necesare nu numai pentru zilele noastre, ci mai ales pentru viitorul acestor pămînturi înstrăinate de matca lor firească...

— Să trecem de la istorie la politică, una din sferele de activitate care vă preocupă în ultimii ani. Să ne referim la parlamentul precedent. Deşi e considerat drept un legislativ democratic şi reformator, să recunoaştem că deputaţii, în special cei de orientare "intelectualo-naţională", au făcut prea puţin pentru a-şi justifica acel calificativ de aleşi ai poporului. Ar fi putut adopta legi, dacă nu mai multe, cel puţin mai eficiente, mai necesare din punct de vedere strategic pentru afirmarea elementului naţional în toate domeniile vieţii. Unii consideră că au fost şanse absolut sigure pentru adoptarea unei noi legi privind funcţionarea limbii de stat sau cel puţin pentru modificarea celei existente. Fostul Departament de Stat al Limbilor — lichidat imediat după venirea la putere a agrarienilor —, susţinut de Institutul de Lingvistică al Academiei, de Ministerul Ştiinţei şi Învăţămîntului, a pregătit documentele necesare în acest scop... O atitudine oarecum mai principială, consecventă în domeniu ar fi soluţionat problema şi azi nu aveam interminabila discuţie despre denumirea şi modul de funcţionare a limbii noastre.

— Deputaţii de orientare democratică şi naţională au putut activa eficient doar în primele luni, cînd majoritatea agrarienilor, sub influenţa bătăliilor cîştigate de popor în 1989 în condiţiile restructurării gorbacioviste şi impunătoarelor acţiuni ale mişcării democratice — Frontul Popular, acceptaseră anumite valori naţionale. Însă, fiind exponenţi ai nomenclaturii comunist-colhoznice, unii conducători ai c.c. al p.c.m. şi ai eşalonului din conducerea raională a partidului comunist, inclusiv cei mai barosani "moşieri roşii" — preşedinţii de colhozuri şi directorii de sovhozuri, — n-au depăşit mentalitatea sovietică şi, bineînţeles, n-au putut să se dezică de privilegiile pe care le aveau în societate, "votînd" doar cîteva lucruri simbolice. Cînd însă au simţit marele pericol al schimbării **raporturilor de proprietate**, imediat au făcut bloc (pe multă vreme) cu interfrontiştii. Astfel, **partida naţională,** mai ales după destrămarea Uniunii Sovietice, s-a pomenit în minoritate, neputînd influenţa cu consecvenţă procesele legislative. Forţa de convingere a **partidei naţionale**, de cele mai multe ori excelentă din punct de vedere **calitativ**, a fost contracarată **cantitativ** de majoritatea parlamentară, nu totdeauna prielnică intereselor

naţionale. În nucleul acestei forţe parlamentare, ce era condusă nu numai de analiştii locali, în esenţă prosperau gîndirea şi acţiunile antinaţionale, se contura viitorul partid — PDAM. Astfel a demarat procesul ***invers***: stoparea, apoi demolarea cuceririlor democratice obţinute în anii eliberării şi renaşterii naţionale. S-a început euforia majoritarilor (deşi **euforia** e o puternică, aproape în orice condiţii, **capcană politică**).În această ordine de idei nu pot fi de acord cu afirmaţia Domniei voastre precum că "au fost şanse pentru adoptarea unei **noi** legi privind funcţionarea limbii de stat sau, cel puţin, pentru **modificarea** celei existente" (subl. îmi aparţin I. B.). Mai mult ca atît, s-a creat o situaţie de-a dreptul periculoasă. Putea avea loc revizuirea acestor legi lingvistice în sensul ridicării limbii ruse la nivel **de-a doua** limbă de stat în Republica Moldova (mai ales în timpul extinderii rebeliunii din Transnistria şi a ieşirilor în Parlament a deputaţilor de dincolo de Nistru cu unele manifestări separatiste). Simţind pericolul acesta, democraţii şi comisia parlamentară a dlui Petru Soltan au formulat propuneri de reexaminare nu a legii privind **limba de stat**, ci a **mecanismului** de realizare a acesteia. Se cerea **reexaminarea** termenelor necesare pentru traducerea mai eficientă în viaţă a legii cu privire la limba de stat, mai ales în raioanele din stînga Nistrului. O atare abordare a problemei putea să elimine disensiunile cu partea transnistriană. Dar majoritatea n-a acceptat. De ce? Cred că e lesne de înţeles. În acelaşi timp cuplul impostor antimoldovenesc Smirnov—Şevţov, capii separatiştilor din Transnistria, au **decretat abrogarea** pe teritoriul Transnistriei a tuturor legilor adoptate la 31 august—1 septembrie 1989. Apropo, venind la putere în 1994, blocul majoritar agrosocialist şi interfrontist a procedat cu legea despre limba de stat, ca şi smirnoviştii. Astfel, în noua constituţie adoptată de ei nu s-a specificat (măcar în preambul) una dintre cele mai importante cuceriri ale Sesiunii a 13-a a Sovietului Suprem al R.S.S.M. — recunoaşterea **identităţii** limbii vorbite pe ambele maluri ale Prutului. Mai mult ca atît, în noua constituţie nu s-a ţinut cont de **Declaraţia de Independenţă a Republicii Moldova,** în subalineatul şapte al căreia e fixat: "Republica Moldova şi-a reafirmat aspiraţiile... privind decretarea **limbii române** ca limbă de stat şi reintroducerea alfabetului latin...". Astfel, în acest document se recunoştea **unitatea** glotonimică a limbii literare în întreg spaţiul spiritual al neamului românesc. Deci, constituţia agrosocialistă-interfrontistă nu recunoaşte cuceririle democratice, procesele şi actele adoptate în condiţiile renaşterii şi eliberării naţionale, ale independenţei republicii: inclusiv **identitatea** limbii deschis votată în vechiul parlament sovietic. Unde mai pui faptul că la sugestia echipei de consilieri prezidenţiali, Preşedintele Republicii, făcînd uz de dreptul constituţional la iniţiativă legislativă, la 31 august 1992, cu ocazia ediţiei a treia a sărbătorii Limba Noastră, declară deschis că limba de stat în Republica Moldova e limba **română.** Cu părere de rău, la promulgarea noii constituţii, preşedintele Mircea Snegur n-a ţinut cont de această utilizare corectă a glotonimului "limba română". Abia după abandonarea PDAM-ului, care s-a împotmolit de-a binelea în politica sa antinaţională, preşedintele ţării lansează cunoscuta declaraţie: **limba română este numele corect al limbii noastre** — declaraţie respinsă cu răutate şi venin de către fracţiunile majoritare ale actualului parlament: aceştia n-au ţinut cont nici de concluziile ştiinţifice ale A.Ş.M., nici de cele ale iluştrilor savanţi romanişti din alte ţări.

— Guvernanţii actuali continuă să apere cu îndîrjire

etnonimul "popor moldovenesc". Argumentul suprem invocat este că "de vreme ce la început am fost moldoveni şi am vorbit moldoveneşte , aşa trebuie să rămînem pe veci şi nimeni nu e în drept să ne schimbe numele". Cum comentează această afirmaţie omul de ştiinţă şi omul politic Ion Borşevici?

— Etnonimul "popor moldovenesc" nu este de azi sau de ieri. Vreme de două secole el a fost inoculat băştinaşilor români de către administraţia imperială rusească şi sovietică. Deznaţionalizarea, asimilarea, deportările băştinaşilor, românofobia reprezentau doctrina de stat ocupaţionistă. Marele moldovean Mihai Eminescu spune răspicat: "**Suntem români şi punctum**!". Acest adevăr cunoscut este în stadiul de conştientizare de către tînăra generaţie. Anume **ei, tinerii, ne vor spulbera** rătăcirile noastre care sînt principalul **opiu** de sorginte imperială folosit de către forţele antinaţionale în elaborarea faimosului **moldovenism primitiv.**

— În ce măsură parlamentul precedent a fost afectat de conjuncturism, oportunism? Dar actualul?

— Parlamentul reprezintă **oglinda** societăţii, e adevărat. Această formulă clasică însă suportă schimbări cel puţin din două cauze. **Primo.** Parlamentarii de atunci, în condiţiile înfiripării relaţiilor de piaţă (de la "socialism" la "capitalism" — e primul caz în istoria dezvoltării societăţilor), nu puteau să treacă pe lîngă **interesele materiale**. **Secundo.** Pe eşichierul politic de la noi, atît în parlament, cît şi în societate se înfiripau două aripi: **dreapta** şi **stînga.** Însă în Republica Moldova aceste procese au o **particularitate**, un specific. Bunăoară, în Spania, Olanda, Franţa şi în alte ţări civilizate problema naţională este de mult **"aşezată"**. Pe cetăţeanul acestor ţări îl interesează nu culoarea politică, ci programele economice şi sociale care i-ar face pe oameni mai descătuşaţi economiceşte, apoi crearea condiţiilor favorabile pentru prosperarea lor. La noi însă, acţiunile "dreptei" ori "stîngii", atît în parlament, cît şi în societate, sînt **apreciate, susţinute** ori **dezaprobate** în funcţie de **atitudinea** partidelor faţă de **cauza naţională**, Mulţi dintre parlamentari, fiind sub influenţa mentalului sovietic, nu au conştientizat ce înseamnă **interes naţional** (nici azi lucrurile nu stau cu mult mai bine). Unii dintre ei au căzut pradă **conjuncturismului.** Slăbiciunea filistinului din noi deforma tot mai puternic imaginea parlamentului din 1990. De altfel, şi întreaga societate se împotmolise în procesele **refacerilor imprevizibile**. Acest adevăr crud ne cere să recunoaştem încă o faţetă a tragicului: în desfăşurarea tendinţelor neprielnice fiinţei noastre naţionale un loc aparte le revine şi anumitor servicii care au lucrat pentru deteriorarea şi destrămarea fostului parlament... Sforarii din centrele analitice autohtone şi străine au găsit şi în legislativul nostru teren prielnic pentru a paraliza activitatea apărătorilor **revenirii noastre la firesc.** Democraţii, încă mulţi la număr, apărînd interesele naţionale, nu violau, aşa cum se afirma eronat, dreptul internaţional al omului, indiferent de etnie. Actualul parlament, prin majoritarii lui, **elimină treptat** din societate cuceririle renaşterii noastre naţionale. Şi e oare numai păcat?

— Cum explicaţi scindarea deputaţilor (din parlamentul precedent) de orientare democratică şi cum s-ar putea explica trecerea unora în tabăra adversă?

— Această stare de lucruri este rezultatul alegerilor parlamentare din 1990 ce au avut loc pe bază de **alternativă** şi au oferit şansa victoriei candidaţilor preferaţi de majoritatea alegătorilor. În condiţiile destrămării

lente a totalitarismului, deputaţii aveau diverse opţiuni, fapt ce ne dă posibilitatea să explicăm comportamentul unora dintre ei, inclusiv trecerea în tabăra adversă.

— Aţi fost în vîltoarea evenimentelor politice de la Chişinău în perioada cînd republica se zbătea în convulsiile fostului imperiu şi în zvîcnirile desperate ale naşterii unei noi formaţiuni statale. Care sînt greşelile (marile greşeli!) comise în procesul de constituire a celui de-al doilea stat românesc?

— S-au făcut multe încercări de a orienta republica pe un făgaş democratic, sănătos. Am propus nu o dată **constituirea unei comisii** de experţi de cea mai înaltă probă, atît din republică, cît şi din afara ei în scopul elaborării unei concepţii, **trasării unor linii definitorii** în politica **internă** şi **externă** a statului. Preşedintele acceptase ideea. Dar guvernanţii din executiv, şi nu numai, stopau iniţiativa sub cele mai diferite pretexte (de exemplu, lipsa mijloacelor financiare pentru remunerarea experţilor). Această atitudine ostilă faţă de anume proiecte a adus multe prejudicii ţării. Nu s-au întreprins acţiuni de stat avînd drept scop formarea, creşterea liderilor din generaţia celor de 30—50 de ani, mai ales recrutarea lor din mijlocul conducătorilor talentaţi, care au reuşit deja să se afirme. Unii dintre ei pe lîngă faptul că dispun de un înalt potenţial intelectual, organizatoric şi profesional, mai sînt şi buni pragmatici, cărora le este proprie abordarea inovatoare în dezvoltarea economiei naţionale. Calea acestor lideri, mai ales acum, este barată din diverse cauze, cum ar fi nonconformismul lor, incoruptibilitatea. Pentru ei sînt închise studiourile TV şi, în genere, majoritarii îi ţin conştient în anticamera antinaţională a Republicii Moldova. Mediocritatea se lăţeşte peste societate.

— Ce părere aveţi despre motivul declanşării războiului de la Nistru? Este vreo legătură între acest conflict militar şi grija "unora" pentru stoparea mişcării de renaştere şi eliberare naţională a românilor moldoveni?

— Scenariile au fost bine zămislite şi dur realizate de serviciile speciale proimperiale (precum în Georgia şi în alte republici naţionale ale ex-U.R.S.S.) pentru a menţine cu orice preţ avanposturile geopolitice ale fostului imperiu. Marea tragedie a unor politicieni din fosta metropolă constă în faptul că, în pofida declanşării acestor evenimente sîngeroase, nu vor să accepte un deziderat: o convieţuire paşnică, civilizată e posibilă (a cîta oară ne învaţă istoria!) doar atunci cînd nu numai *de jure*, ci şi *de facto* naţiunile sînt libere. Istoria ţărilor civilizate ne învaţă cu lux de amănunte cum se poate statornici o convieţuire efectivă între naţiunile mari şi mici. Dumnezeu să le dea mintea cea din urmă a moldoveanului şi acelor politicieni atinşi de morbul imperial, de jirinovskism.

— Care sînt trăsăturile distinctive ale opoziţiei de la noi? Putem vorbi despre nişte greşeli ale ei? De ce forţele democratice nu reuşesc să se unească într-un singur bloc pentru a deştepta cu adevărat poporul? Cum se întîmplă că forţa conducătoare trece toate greşelile ei pe seama opoziţiei?

— Pare-mi-se, nu o dată am spus şi am scris că problema **coeziunii** forţelor democratice de orientare naţională în spaţiul spiritual al neamului nostru are o "tradiţie" tragică pentru prosperarea fiinţei noastre naţionale. Îmi permit să-l citez pe publicistul Mircea Radu Iacoban. Analizînd retrospectiva existenţei noastre, Domnia sa scrie: "conduita politică a naţiunii noastre n-a avut răbdarea ca **floarea** să dea **rod**". Să fie asta o exagerare? Chiar în interiorul

opoziţiei parlamentare şi extraparlamentare nu o dată sîntem martori ai proceselor de scindare... Lipsa culturii politice, slaba cunoaştere a istoriei neamului, mediocritatea şi chiar îngustimea conştiinţei naţionale de cele mai multe ori ne joacă festa. Cîteodată şi lenea sufletească, tradiţională, exprimată în dictonul "Las' că o să fie bine...", dă apă la moara adversarilor opoziţiei.

— Cum pot cîştiga (recîştiga) deputaţii de orientare democratică "votul" electoratului la viitoarele alegeri?

—Cred că, în cele din urmă, vom merge pe calea formării unui partid puternic de orientare **liberală**, cu o doctrină ce ar ţine cont de **specificul** nostru **geopolitic** şi, bineînţeles, e necesar să ne suflecăm mînecile pentru a munci cu dăruire de sine, contribuind la formarea unei conştiinţe naţionale autentice a populaţiei, avansînd astfel redeşteptarea ei, ceea ce-i va permite, prin coeziune, să-şi apere drepturile naturale în spaţiul în care dăinuim de milenii.

— Ce probleme ar trebui să soluţioneze acum în primul rînd un parlament care exprimă cu adevărat interesele populaţiei majoritare din republică?

— E nevoie de o politică capabilă să unească societatea în jurul atingerii unor scopuri ce ar exprima doleanţele majorităţii populaţiei. E necesar să respectăm omul de orice naţionalitate ar fi el, să-i acordăm fiecăruia drepturile cuvenite, pornind de la cadrul drepturilor internaţionale ale omului, în acelaşi timp creînd condiţii de **naturalizare** a alogenilor în cadrul asociaţilor etnice, care pot pretinde la autonomie culturală, şi nu la cea **statală**. De altfel, tendinţe de a face state în stat, cu părere de rău există. Ele trebuie contracarate, dat fiind faptul că lezează drepturile băştinaşilor. Tendinţele de a face **state** în spaţiul Republicii Moldova în esenţă sînt de sorginte ocupaţionistă, antisuverane şi introduc o permanentă instabilitate în societate.

— Istoriceşte privind lucrurile, în plan local, dar şi european, ce înseamnă pentru tînărul stat moldovean acceptarea existenţei "Gagauz Yeri" şi a R.M.N.?

— Pe întreaga planetă o astfel de rezolvare a problemei e unică. Acest tip de autonomie culturală este acceptabilă, dar dacă ea are şi tendinţe de statalitate, fapt ce încurajează reacţia extremismului naţionalist din alte ţări, atunci ea este absolut inadmisibilă. O astfel de abordare a problemei naşte separatism, izvorul confruntărilor interetnice şi al xenofobiei.

— O problemă care generează suficiente incomodităţi guvernanţilor de astăzi este Mitropolia Basarabiei. Cum credeţi, de ce este amînată legalizarea reactivării acestei instituţii?

— Amînarea rezolvării acestei probleme majore **contravine drepturilor** enoriaşilor. În cazul nostru, această stare de lucruri e duşmănoasă intereselor neamului nostru. Sînt sigur că ea se va rezolva curînd.

— De ce parlamentul precedent nu i-a salvat pe Ilaşcu şi pe confraţii lui?

— Nu s-a putut. În mare măsură aceşti martiri "ziditi în piatră" n-au fost eliberaţi şi din cauză că forţele democratice **n-au fost consecvente**, n-au promovat o politică **unitară** şi **univocă** în această direcţie. Amăgitor e drogul politicii ...

— Tăcerea şi răbdarea moldovenilor, a românilor basarabeni, după explozia, hai să-i zicem revoluţionară, din '88—'89, derutează. În calitate de istoric, de om politic, cum explicaţi, domnule profesor Ion Borşevici, acest comportament oarecum straniu?

— Ani ca '88 — '89 au loc o dată în jumătate de mileniu. Pauperizarea bruscă, lupta nemijlocit pentru existenţa fizică a omului de rînd, pauperizarea care afectează circa 70 la sută din băştinaşi, politica tot mai antinaţională a blocului majoritar din parlament şi din guvern — iată groapa la care ne-a dus **colapsul economic, şi nu numai.** Salvarea noastră e în **tînăra generaţie**, care pe zi ce trece **ţine tot mai sigur drapelul marii respiraţii naţionale de la 1989**, drapel pe care euforia puterii crede că l-a trecut în arhiva istoriei. Se înşală amarnic guvernanţii şi acoliţii lor!!!

— Cînd aţi ezitat cel mai mult în viaţă şi de ce?

— Cînd mi s-a propus să candidez alternativ la postul de preşedinte de parlament. Problema era deja soluţionată în spiritul bolşevismului, deci procedura de **alternativă** se referea nu la cadrul de **facto**, ci la cel de **jure**. Şi mai era încă una: mîndra corabie din 1989 era deja în mîna cunoscutului **Sforar** românofob din Ţara Căpcăunilor, care acţiona metodic din umbră...

— Considerînd actuala situaţie din Republica Moldova doar un segment din spirala istoriei românilor basarabeni, cum calificaţi conjunctura politică creată şi cum credeţi că vor evolua evenimentele? Ce pronosticuri s-ar putea face analizînd obiectiv realitatea?

— După cum se ştie, forţele agrosocialiste au ocupat destul de sigur posturile-cheie ale Puterii: **Parlamentul** şi **Guvernul**. Acum la rînd vine Preşedinţia. Măsura în care vom putea **bara** calea acestor forţe către **fotoliul prezidenţial** va demonstra maturitatea noastră politică şi nivelul instinctului nostru de autoapărare. În această ordine de idei încerc în contradictoriu două sentimente: **Primo. Al pesimismului**, dat fiind faptul că în independenţa noastră se trage intens (o fac cei care o apără fariseic atît de sîrguincios!) cu tunul de bătaie lungă. **Secundo. Al optimismului,** deoarece,cred, controversele dintre Est şi Vest, relaţiile de bună vecinătate, plus mintea bine cîntărită a moldoveanului descurcăreţ vor salva suveranitatea noastră de pericolul "lukaşencizării" Republicii Moldova.

— Istoria o face poporul sau personalităţile?

— Şi un factor, şi altul. Dar **înzecit** mai mult poate face poporul în situaţia cînd conducătorii lui au minţi luminoase, dispun de experienţă şi dragoste nemărginită faţă de pămîntul natal şi faţă de oamenii lui. Dacă dragostea orgolioasă a conducătorului pentru propria persoană, pentru buzunarele lui prost cusute este mai mare decît pentru glia strămoşească, atunci îngenunchem. Dar, cine ştie, poate pămînturile acestea născătoare de mari personalităţi eroice, vizionare, vor mai da încă un Ştefan cel Mare, un Mihai Viteazul! Să sperăm că o asemenea personalitate nu va întîrzia să vină... Mare e puterea Domnului! Fără sfîrşit durerea şi nestrămutată e vrerea poporului de a avea **alt destin**.

— Să vină oare, în sfîrşit, timpul cînd se va împlini, pentru noi, spusa vechilor latini: Vox populi, vox Dei?!

— Cu speranţă, credinţă, carte, muncă şi multă, multă răbdare toate se dobîndesc. Aşa să ne ajute Dumnezeu!

Prof.univ. dr.
Nicolae MĂTCAŞ
Chişinău

UNDE ŞI CÎND A VORBIT DENSUSIANU DESPRE O LIMBĂ MOLDOVENEASCĂ?

În presa din republică şi din Ţară au fost dezvăluite multe dintre procedeele josnice la care recurge un pretins etnolog, sociolog, politolog etc. care se ascunde sub pseudonimul Petre P. Moldovan[1] şi care se războieşte avan cu specialiştii în domeniul lingvisticii, folcloristicii, ştiinţei literare, istoriei, cu scriitorii şi oamenii de ştiinţă autohtoni sau de pe alte meleaguri ce au îndrăznit, de-a lungul timpurilor, să susţină că locuitorii Moldovei istorice sunt şi ei români şi că vorbesc şi ei, ca şi toţi românii de pretutindeni, limba română.

Anonimul ţine cu tot dinadinsul să-i bage în cap omului de rînd, deloc sau mai puţin iniţiat, neadevărul că denumirea de "moldovean", a cărei existenţă în limba noastră din cele mai vechi timpuri (de atunci de cînd există şi denumirea "Moldova") n-a contestat-o nimeni şi niciodată, s-ar opune denumirii de "român" (care, după opinia sa, ar fi apărut în limbă cu mult mai tîrziu, prin secolele XVII—XVIII, ceea ce este o minciună sfruntată dacă ne amintim că "român" este evoluţia firească pe teren dacoromanic a cuvîntului latinesc "romanus" şi a apărut deci cu mult înainte de celălalt termen, "moldovean"), şi nu celora de tipul "olteán", "muntean", "bănăţean", "maramureşean", "bucovinean", "dobrogean", etc., după cum se vede limpede pentru oricine ştie că Moldova, Basarabia, Muntenia, Oltenia, Banatul, Maramureşul, Bucovina, Dobrogea sunt nişte regiuni sau provincii istorice (două dintre ele — principatul Moldovei şi cel al Munteniei —chiar state separate de-a lungul anilor) populate la general de români, care îşi mai zic, în funcţie de locul de trai sau de obîrşie şi moldoveni, basarabeni, munteni, olteni, bănăţeni, maramureşeni, bucovineni, dobrogeni, etc. Vrea, adică, să ne readucă la teoria aberantă a celor două naţiuni şi popoare diferite: naţiunea moldovenească, poporul moldovenesc — naţiunea română, poporul român. Cînd vede că minciuna proprie nu trece, recurge pentru a înşela opinia omului de rînd, la nume notorii din istorie, literatură, cultură, lingvistică (Ureche, Costin, Neculce, Cantemir, Stamati, Negruzzi, Russo, Creangă, Mateevici, Iorga, Ghibu, Sadoveanu etc.) ce au folosit vreodată cuvintele "moldovean", "moldovenesc", "moldovenească" în sensul lor cunoscut de "care ţine de, care provine din, care e din Moldova (resp. Muntenia, Oltenia, Banat, Maramureş, Bucovina, Dobrogea etc.)", şi nicidecum acela de "un nou popor est-romanic, diferit de cel român", "o nouă limbă est-romanică, diferită de cea română".

Teoria "moldovenismului" este promovată cu insistenţă în ultimul timp în Republica Moldova de cei ce se opun unităţii de limbă şi de neam a românilor, care, în virtutea unor împrejurări istorice nefaste pentru destinele lor, s-au pomenit în cadrul unor state diferite, din teama că aceştia ar putea ajunge la conştientizarea faptului că, o dată ce sunt români şi au fost izolaţi cu forţa de fraţii lor din România, ar fi absolut normal să se reunească pentru totdeauna cu Ţara. Toate eforturile "moldoveniştilor" sunt orientate, de fapt, spre un singur scop: a amîna, a îndepărta eventuala unire, a exclude pentru totdeauna din conştiinţa românilor moldoveni şi bucovineni însăşi ideea reunirii cu fraţii lor din dreapta Prutului. Dacă ar exista o

garanţie că românii moldoveni din Republica Moldova nu vor aborda nicicînd în viitor chestiunea unirii cu Ţara, partidul de guvernămînt şi acoliţii lui ar recunoaşte, aşa cum s-a lăsat să se întrezărească din relatările unor lideri politici[2], că locuitorii Moldovei sunt români şi vorbesc limba română.

P.P. Moldovan şi ideologii moldovenismului primitiv care se ascund în spatele lui (A. Lazarev, V.Stati, V. Grosul ş.a.) nici pe de parte nu consideră că în dihotomia "moldoveni —români" ar fi vorba de o simplă preferinţă a locuitorilor din Moldova de a-şi zice moldoveni, aceştia din urmă ştiind prea bine că sunt şi ei români; dimpotrivă, "moldovenişti" consideră că moldovenii sunt un cu totul alt popor, diferit de cel român, cu mult mai vechi decît el. Ei îşi permit să cocheteze uneori doar în privinţa unităţii de limbă a celor două popoare est-romanice din închipuirea lor ("... nimeni nu neagă unitatea lingvistică est-romanică! Unitate ce se manifestă în toţi parametrii pur lingvistici", p. 145), creîndu-i cititorului credul impresia că şi "moldovenişti" ar recunoaşte existenţa unei singure limbi, care în Republica Moldova, după vrerea lui V. Stati, a agrarienilor şi românofobilor, trebuie să se numească moldovenească şi care, în România şi peste tot în lume unde o vorbesc românii sau reprezentanţii altor etnii, se numeşte pe deplin justificat limba română. Însă acesta este un tertip perfid de-al lor, căci sub paravanul altei denumiri a limbii române se ascunde tendinţa de a infiltra în conştiinţa moldovenilor (care, după Moldovan, Stati, Lazarev, Grosul, Afteniuc şi C°, nu sunt români) că ei ar vorbi o altă limbă, de asemenea est-romanică, însă nu pe cea română ("Avînd în vedere unitatea pur lingvistică — morfologică, fonetică, lexicală, derivativă, semantică, stilistică — a **limbilor** (luaţi seama: **a limbilor**, şi nu **a limbii** — N.M.) vorbite pe arealul carpato-danubiano-nistrean...", p. 153; "Populaţia autohtonă majoritară din Republica Moldova deloc nu poate înţelege de ce nu ne-am putea înţelege, dacă **limba Domniilor voastre** se numeşte românească, iar **limba Domniilor noastre** (deci altă limbă, opusă celei a românilor? — N.M.) se numeşte moldovenească?", p. 130). Degeaba se jură fariseul că are în vedere una şi aceeaşi limbă română, pe care, însă, aici, în Republica Moldova, ar vrea s-o numească limbă moldovenească. Scopul lui este altul: prin însăşi denumirea diferită de cea recunoscută oficial de comunitatea internaţională să-i bage în cap moldoveanului că ar vorbi o altă limbă decît fratele său din dreapta Prutului; într-o perspectivă mai apropiată sau mai îndepărtată — să pună şi comunitatea mondială în faţa faptului că ar exista un popor nou cu o conştiinţă că vorbeşte o altă limbă decît româna.

Deşi P.P. Moldovan vrea s-o facă pe mironosiţa, pe un cercetător modest al faptelor istorice, recunoscînd pe ici pe colo că nu e specialist nici în istorie, nici, cu atît mai mult, în lingvistică ("Nu ştiu în ce măsură am putea vorbi, în cazul limbii moldoveneşti şi al limbii române, despre "limbi literare deosebite". Acestea sunt probleme ce ţin de competenţa lingviştilor" (p. 129); "...culegerea nu pretinde la formule cu titlu de adevăr definitiv" (p. 11); "...ce importă cum te numeşti: **moldovan, ungur** sau **român**? (Îl auziţi? Dacă nu contează, de ce depune atîtea eforturi inutile pentru a-i separa pe moldoveni de români? — N.M.). Important e să fii om ,cumsecade, gospodar priceput care-şi iubeşte pămîntul şi ştie a-l lucra, îşi cinsteşte neamul şi strămoşii... Ce importă cum îţi numeşti graiul: **moldovenesc** sau **român**? Important este să-l înveţi, să-l ştii a-l folosi frumos, corect, aşa cum te învaţă părinţii şi oamenii înţelepţi...", p. 73), adevărata lui faţă se dezvăluie imediat ce apucă prăjina aidoma frumoasei din parabolă şi se repede cu ghioaga spre cei mai notorii specialişti în materie care nu-i con-

firmă ideea fixă că moldovenii ar fi un alt popor şi ar vorbi o altă limbă decît românii.

Ceea ce însă nu poate să bănuiască un cititor neavizat care e purtat printr-un interminabil registru de nume şi de citate (în realitate — cvasicitate) din operele lor este faptul că P.P. Moldovan le atribuie ilustrelor personalităţi din istoria ştiinţei şi culturii române gînduri şi idei care nu le aparţin sau de care s-au dezis de îndată ce menghina totalitarismului a slăbit cîtuşi de puţin.

Toată lumea iniţiată ştie, spre exemplu, că ilustrul lingvist Ovid Densusianu nicăieri şi niciodată n-a vorbit despre aşa-zisa limbă moldoveanească. Cu atît mai mult n-a depus nici o mărturie că această denumire ar fi fost atestată documentar în istorie încă de pe vremea lui Ştefan cel Mare. Însă ce-l costă pe inexistentul etnolog P.P. Moldovan să facă o declaraţie uluitoare cum e următoarea: "Denumirea "**moldovenească**" pentru limba romanică vorbită de moldoveni a fost atestată documentar, **după cum afirmă O. Densusianu**, (subl. — N. M.), de acum în anul 1485 în tratatul lui Ştefan cel Mare cu Polonia semnat în Cameniţa" (p. 89). După urîtul lui obicei, anonimul nu indică în text nici pagina, nici sursa din Densusianu, la care se referă. La "Bibliografie" îl găsim pe Densusianu cu volumul II din **Istoria limbii române** (B., 1961). Deschidem acest volum şi citim la p. 9 în capitolul intitulat "Primele încercări de scriere **în limba română** (subl.n. — N.M.). Caracteristicile generale ale limbii din secolul al XVI-lea": "Cele mai vechi monumente de **limbă românească** (subl.n — N.M.) nu sînt mai vechi decît secolul al XVI-lea. Nu trebuie să se creadă însă că **limba română nu a fost niciodată întrebuinţată în scris înainte de acestă epocă** (subl. n. — N.M.); este de presupus că pentru a scrie însemnări fugitive sau socoteli se recurgea din cînd în cînd la limba vorbită; se pare chiar că **limba română a fost întrebuinţată şi în alte scopuri**, din moment ce, aşa cum reiese dintr-o mărturie din secolul al XV-lea, textul unui jurămînt făcut în 1485 de Ştefan cel Mare regelui Poloniei a fost redactat în "valahă": **hec inscripcio ex valachico in latinum versa est, sed rex ruthenica lingua scriptam accepit**"[3]. După cum vedeţi, Densusianu discută despre vechimea atestării în scris **a limbii române**, şi nicidecum a vreunei pretinse limbi moldoveneşti. El nu numai că nu afirmă precum că ar fi fost atestată documentar la 1485 denumirea de "limbă moldovenească", ci nici nu foloseşte această noţiune. Cînd, însă, se referă la cunoscuta în rîndurile specialiştilor notă pe care o făcuse diacul polon pe marginea variantei scrise în limba latină a tratatului încheiat la 1485 de Ştefan cel Mare cu Cazimir, regele Poloniei, cum că textul latinesc al documentului a fost redactat în baza unei versiuni iniţiale scrise **în limba valahă** (subl. n. — N.M.), regelui, însă, înmînîndu-i-se originalul în limba ruteană", Densusianu nu numeşte versiunea de pe care s-a făcut traducerea în latină **nici românească**, **nici moldovenească** (subl. n. — N.M.), ci ne spune că a fost redactată în "**valahă**" (subl. n. — N.M.). Aşa a scris diacul polon, aşa era numită de străini de-a lungul anilor limba română (precum şi românii înşişi erau numiţi de către străini valahi, în timp ce ei înşişi îşi ziceau români, iar limbii pe care o vorbeau — limbă română), aşa s-a străduit (că s-a străduit se vede chiar şi din folosirea cuvîntului între ghilimele; Densusianu ştia prea bine că era vorba de limba română, după cum reiese chiar din citatul reprodus) s-o menţină în relatarea sa cunoscutul istoric al limbii române. Iar tîlharul "moldovenist" vruse să şi-l facă pe ilustrul savant complice în fraudele sale ştiinţifice!..

Tot la p. 89 a "op"-ului său P.P. Moldovan vrea să ne dea gata printr-o trimitere la istoricul Ioan Bogdan, care în lucrarea **Documentele lui Ştefan cel Mare**,

vol. II, Buc., 1913, p. 373 traduce expresia latinească "ex valahico" din nota diacului polon prin cuvintele "din româneşte, sau moldoveneşte". Da, Bogdan **a tradus** (subl. n. — N.M.) aşa, însă în textul latinesc lipsesc atît cuvintele "din moldoveneşte" cît şi "din româneşte", fiind prezente numai "ex valachico", care trebuiau redate şi de Bogdan, la o adică (aşa cum procedase în alt caz C.C. Giurescu, pe care P.P. Moldovan îl laudă), prin "din limba valahă". Ioan Bogdan ştiind însă, că "valah" nu înseamnă decît "român" (termenul cuprinzîndu-l şi pe românul moldovean), îşi dădea prea bine seama că şi "ex valachico" ar putea fi tradus în exclusivitate prin "din limba română". Pentru a semnala că la vremea aceea încă nu exista o limbă literară română unică, ci existau mai multe variante regionale (două dintre acestea mai pronunţate — cea muntenească sau românească şi cea moldovenească), Bogdan a şi făcut precizarea respectivă: "din româneşte sau moldoveneşte", admiţînd formularea textului iniţial fie într-o variantă, fie în alta, care, pînă la urmă, s-au subordonat românei comune, după cum se va vedea mai jos din discuţia în legătură cu încercarea lui P.P. Moldovan de a specula cu numele lui J. Byck. Nici traducerea lui Bogdan nu demonstrează deci că denumirea de "moldovenească" ar fi fost atestată documentar de acum în anul 1485; în acest document de pe timpul lui Ştefan ce Mare e scris negru pe alb altceva: "ex valachico" (în traducere trebuia "din valahă"). Să se ştie, însă, că însuşi Ioan Bogdan, istoricul român pe care P.P. Moldovan îl laudă că a tradus "ex valahico" prin "din **româneşte** sau **moldoveneşte**", era totuşi pentru primul termen, pentru că imediat după traducerea expresiei savantul comentează: "E la mijloc, desigur, o eroare a copistului ulterior, care, neştiind că în cancelaria Moldovei se scria numai slavoneşte în sec. XV, şi-a închipuit că originalul a fost scris în **româneşte**"[3a] (subl.n. — N.M.). Unde dai şi unde crapă, P.P. Moldovane ce eşti!

Ca să vedeţi: atunci cînd îi convine, contrar evidenţelor, P.P. Moldovan l-ar împinge şi pe un Densusianu să substituie la traducere un termen existent în text ("ex **valachico**" — "din **valahă**") prin altul inexistent, dar pe care-l doreşte amarnic: "ex moldavo" — "din limba moldovenească" (ca să nu mai vorbim de faptul că e încîntat de traducerea lui I. Bogdan). Iar cînd nu-i convine, el îi face cu ou şi cu oţet pe cei care în loc de termenii "valah", "valahă" folosesc echivalentele "român", "românesc", "română", "românească" (a se vedea p. 114—115 ale opusculului **Moldovenii în istorie**, în care Gheorghe Şincai, unul din reprezentanţii de vază ai Şcolii Ardelene, este blamat pentru faptul de a fi tradus din latineşte cuvîntul "Walati" (valahi) prin echivalentul "români"). În naivitatea sa (dar, mai ales, în şmecheriile sale), P.P. Moldovan ar vrea să lase să se creadă că românii s-au numit ei înşişi pe sine de-a lung de secole **valahi** şi că numai cu începere de prin secolul XVI au început a-şi zice români. El nu spune că străinii şi documentele străine i-au "botezat" aşa, fapt care a făcut ca şi în documentele autohtone scrise în limbile de circulaţie internaţională ei să continue a fi numiţi valahi, pe cînd în mod curent ei şi-au zis români de la daci şi romani încoace.

Contrapunîndu-l pe istoricul timpurilor noastre C.C.Giurescu marelui patriot Gh. Şincai de la începutul secolului al XIX-lea, P.P. Moldovan îi aduce osanale primului pentru că nu a tradus termenul "valahi" prin "români" (şi, deci, nu i-a dus pe români într-o istorie multiseculară, în care nu figurau decît **moldovenii**, care nu erau, chipurile, valahi, şi **valahii**), făcîndu-l pe cititorul naiv să creadă că "moldovenistul" e mai obiectiv decît obiectivitatea şi mai feciorelnic în promovarea adevărului ştiinţific decît candida fecioară Maria. Dar fiţi, vă rog, atenţi. În lucrarea la care se referă P.P. Moldovan, istoricul român acad. C. C.Giurescu, "savant de o corectitudine cunoscută" (p. 115),

specialist care, "respectînd "spiritul izvoarelor", "efectuează o traducere care reflectă adecvat realitatea etnică şi denumirea ei în secolul XIII" (p. 115), savant a cărui "traducere a fost acceptată şi folosită de filologul român notoriu, acad. Al. Rosetti" (p. 115), tocmai că ţine să spună că nu noi, românii, ne numeam noi în de noi valahi, ci eram numiţi astfel de alţii (lăsînd să se înţeleagă faptul că noi înşine ne ziceam între noi români). Deschidem lucrarea lui Constantin C. Giurescu la p. 41, indicată de P.P. Moldovan în falsul său (p. 115), şi urmărim în traducere din latină în română un fragment din cea de-a doua scrisoare din 14 noiembrie 1234 adresată de papa Grigore al IX-lea principelui ungar Bela: "În episcopatul cumanilor sînt, după cîte aflăm, nişte popoare **numite** (sic! — N.M.) valahi..."[4] ("In Cumanorum episcopatu, sicut accepimus, quida populi qui Walati **vocantur**..."). Anume aşa — "numite", "care sînt numite", căci e vorba de diateza pasivă, şi nu de cea activă; în cel mai bun caz s-ar putea vorbi de reflexivul cu sens pasiv ("**se numesc**" = "**sînt numite**"), dacă acesta n-ar provoca echivocul ("**se numesc (de către alţii)**" # "**se numesc ele în de ele**") care îi convine cum nu se poate mai bine pseudosavantului anonim. Iar P.P. Moldovan îi spune cititorului că nu el, falsificatorul, ci Giurescu ar fi cel care ar traduce pasagiul din latineşte "qui Walati vocantur" prin "care **se numesc** valahi..." Astfel se fabrică falsurile pentru ca ele să devină credibile pentru un cititor care ţine la reputaţia unui savant notoriu: iei un citat din opera lui, operezi o modificare inobservabilă pentru un ochi care nu mai are cînd verifica autenticitatea celor reproduse şi îţi promovezi hidoasa ta lucrare de distrugere a entităţii naţionale şi a încrederii în forţele şi probitatea ştiinţei...

N-aţi uitat cum se intitulează lucrarea lui Constantin C. Giurescu, pe care o citează P.P. Moldovan? Ei bine, aflaţi că în aceste "tîrguri sau oraşe şi cetăţi **moldovene** (subl.n. — N.M.)" locuia nu o populaţie moldovenească, aşa cum i-ar plăcea să creadă lui P.P. Moldovan, ci una...**românească**: "Prezenţa **românilor** (subl. n. — N.M.), ca populaţie majoritară, pe teritoriul acestei dioceze este în afară de orice îndoială"[5]; "Scrisoarea are o deosebită importanţă, deoarece arată că **românii din episcopatul cumanilor** (subl.n. — N.M.) erau în număr apreciabil..."[6]; "Trebuie să admitem că **aceşti români** (subl.n. — N.M.) au şi o *organizaţie politică*..."[7]; "Din felul cum sînt citaţi aceşti robi în scrisoarea papală, enumerarea popoarelor menţionate făcîndu-se de la miazăzi spre miazănoapte, şi din vecinătatea "**blacilor**", **adică valahilor** cu rutenii, rezultă că e **vorba de românii din Moldova**"[8] (subl.n. — N.M.).

Hîtru mai e şi Giurescu acesta! A tot vorbit despre vlahi şi vlahi, l-a încîntat pe P.P. Moldovan într-atîta încît acesta din urmă să-l ridice în slăvi pentru serviciul pe care i l-a făcut ("savant de o corectitudine cunoscută" (p.115), "respectînd *spiritul izvoarelor*" (p. 115), ca pînă la urmă să-i joace festa şi să-i spună că aceşti valahi nu erau decît **românii din Moldova**!.. Mai mare batjocură la adresa unui falsificator, impostor şi renegat nici că se putea!

Să mai vorbim şi despre alte "isprăvi" de-ale "bravului" pseudosavant pseudonimizat. El a preluat din arsenalul şcolii propagandistice sovietice obiceiul de a le scoate ochii oamenilor cu păcatele pe care aceştia le-au comis de nevoie în perioadele de tristă pomină. Astfel, la p. 78 a opusculeţului său el îi citează pe "lingviştii moldoveni incoruptibili" (sic!) A. Dîrul, I. Eţcu, N. Raievschi, care afirmaseră într-un moment de totală interdicţie a propriilor convingeri că ar exista două naţiuni de sine stătătoare — română şi moldovenească —, fiecare avîndu-şi şi mijlocul său diferit de comunicare — limba română şi, respectiv, limba moldovenească. La fel procedează anonimul şi în cazul

lingviştilor români din România Jacques Byck, Emil Petrovici etc. Însă astfel procedează numai mişeii, scuturînd boarfele istoriei şi închizînd ochii la oxigenul primenitor. P.P. Moldovan nu putea să nu ştie chiar la ora nefericită cînd punea la cale odioasa sa lucrătură că numai el şi vreun nerealizat în ambiţiile sale gen V. Stati nu s-a dezis creştineşte de păcatele comise fără voie sub regimul comunist. S-au dezis în schimb un Nicolae Corlăteanu, un Alexandru Graur, un Emil Petrovici, un Rajmund Piotrowski. Cu atît mai mult un Alexandru Dîrul, un Ion Eţcu, un Nicolae Raievschi şi atîţia alţii. Nu aveau de ce să se dezică doar un Carlo Tagliavini sau un Eugen Coşeriu. Să-i mulţumim lui Dumnezeu că au existat şi ne-au insuflat credinţa în triumful adevărului. Adevăr care credeam că a revenit pe meleagurile noastre pentru toţi şi pentru totdeauna. Dar să-i ascultăm cel puţin parţial pe unii din prima categorie.

Nicolae Corlăteanu: "... Limba oficială trebuie s-o considerăm şi s-o numim limba română literară..., unică pentru toţi românii (moldoveni, munteni, ardeleni, bucovineni, trasnistrieni, românii din Banatul sîrbesc, din Ungaria, Bulgaria, Ucraina, Rusia, S.U.A. etc.)[9].

Alexandru Graur: "Moldovenească este un dialect (sau subdialect) al limbii române (sau dacoromâne)"[10].

Emil Petrovici: "Cred că pe baza ALR putem împărţi dialectul dacoromân în patru (sau cinci) **subdialecte**: cel muntean, **cel moldovean** (subl.n. — N.M.), cel bănăţean şi cel crişean (şi poate şi cel maramureşean)"[11]; "Trăsăturile comune ale celor patru dialecte ale limbii române înşirate pînă acum (lista lor nu este nici pe departe completă) indică existenţa în trecut a unui aspect unitar al romanicei orientale, foarte deosebit de acela al tuturor celorlalte limbi romanice, inclusiv al dalmatei. Aspectul acesta, reconstituit, al romanicei orientale nu poate fi numit mai potrivit decît **româna comună**, iar cele patru varietăţi principale ale ei nu pot fi considerate astfel decît **dialecte ale limbii române**"[12] (subl.n. — N.M.).

Rajmund Piotrowski: "Este clar că limba de stat literară în Republica Moldova este limba română"[13].

Alexandru Dîrul, Ion Eţcu: "...avem tot temeiul să ne mîndrim că sîntem moldoveni, că avem un fel al nostru de a vorbi şi de a fi. Dar cînd e vorba de denumirea oficială a uneia dintre cele 9 limbi romanice trebuie folosit doar termenul de **limbă română**"[14].

Nicolae Raievschi: "...limba română literară nu poate fi denumită nici munteană, nici bănăţeană, nici crişeană şi nici moldovenească. Termenul adecvat pentru idiomul nostru nu poate fi altul decît **limba română**"[15].

În ceea ce-l priveşte pe Jacques Byck, pe care P.P. Moldovan îl citează cu o vădită satisfacţie atunci cînd lingvistul menţionat nu e de acord cu Iorgu Iordan că româna literară apare abia în secolul al XIX-lea şi cînd susţine că a existat cu mult mai înainte o variantă literară muntenească şi o variantă literară moldovenească, numite astfel după principatele în care erau folosite, ar trebui să-i spunem cititorului adevărul întreg, aşa cum ni-l prezintă în acelaşi articol savantul român. Byck demonstrează că în urma concurenţei dintre cele două variante regionale literare, cînd graiul moldovenesc era numit (impropriu, desigur) şi limbă moldovenească, a ieşit învingătoare varianta muntenească, adoptată ca limbă literară de românii din toate regiunile cu numele ei firesc — limba română: "Dorinţa de moldovenizare a limbii literare îşi are şi ea izvorul în subestimarea rolului cărţilor coresiene. Marii scriitori moldoveni din secolul al XIX-lea, care, ca şi C. Negruzzi, au încercat să se abată de la drumul firesc al limbii literare şi au vrut să-i impună acesteia particularităţi regionale, — dragi nu numai moldovenilor, ci tuturor românilor, dar nu mai puţin

regionalisme, deci elemente neliterare, — au renunţat la tendinţele moldovenizante cînd au văzut în existenţa limbii literare un fapt împlinit, iar în cultivarea moldovenismului o acţiune inutilă"[16]. Byck probează că deja în secolul al XVII-lea exista printre români conştiinţa unei limbi literare comune, făcînd trimitere la următorul pasagiu din **Pravila lui Eustratie Iogofătul** (document manuscris de pînă la 1632): "Dup-aceea şi eu, un păcătos şi mai neînţelegătoriu de toţi, rîvnind urma învăţăturii şi neajungînd cu firea, m-am apucat de-am scos această cinstită carte de pre limba grecească *pre această limbă ce să chiamă acmu rumânească*"[17] (subl. autorului — N.M.). După cum reiese clar din citatul pe care-l reproduce, Byck cunoştea şi numele adevărat şi unic al acestei limbi literare comune pentru toţi românii (fie ei munteni, fie ei moldoveni etc.): **limba română**. Iată cum se face că cel pe care P.P. Moldovan şi-l prezintă ca adept îi devine pînă la urmă ceea ce şi trebuia să-i fie un savant adevărat — un oponent de temut, un adversar al ideilor năstruşnice ale "moldovenistului" primitiv.

Dat fiind că în scriitura sa de josnică faimă anonimul Moldovan îl menajează, ba chiar încearcă să-l măgulească într-un fel cu nişte calificative gen linguşire ("prestigiosul lingvist român" (p. 30), "filologul român notoriu" (p. 115) etc.) pe regretatul acad. Al. Rosetti (scopul urmărit nefiind altul decît acela de a cîştiga încrederea cititorului), e de datoria noastră să edificăm cititorul român de pe meleaguri moldovene şi în această privinţă. Nu, dragă cititorule, "marele grec" (cum îl numise cu gingăşie acad. Eugen Simion pe fostul său profesor în unul din eseurile sale) n-a pactizat nici în cele mai sinistre timpuri cu diavolul. Acad. Rosetti n-a vorbit despre existenţa unei alte limbi est-romanice şi nici a vreunei alte denumiri pentru limba română. Chiar în lucrarea sa capitală la care se referă anonimul, exact la pagina pentru care acesta îl laudă că acceptă traducerea lui C.C. Giurescu a latinescului "Walati" din scrisoarea papei Grigore al IX-lea prin "valahi", şi nu prin cuvîntul "români", Al. Rosetti îi refutează de la bun început opinteala Moldovan-ului prin însăşi formularea titlului: "Notă despre **populaţia românească a Moldovei** (subl. n. — N.M.) înainte de întemeierea statului"[18]. Urmează apoi o descifrare a titlului: "**În Moldova a existat**, înainte de întemeierea statului, **o veche şi numeroasă populaţie românească**"[19]. Dacă această populaţie românească a existat încă înainte de întemeierea Statului Moldovenesc, este posibil oare ca aceşti români să se fi transformat de la data apariţiei statului în altă seminţie, alt popor, adică în moldoveni?! Referindu-se la C.C.Giurescu, Al. Rosetti scrie în continuare: "Scrisoarea (papei Grigore al IX-lea — N.M.) are o deosebită însemnătate, deoarece arată că **românii din episcopatul cumanilor** (subl. n.: Rosetti, ca şi Giurescu, atunci cînd totul e clar ca bună ziua, le zice de-a dreptul **români** celor pe care papa îi numise "Walati" şi pe care Giurescu îi numise în traducerea ad litteram "valahi". — N.M.) erau în număr mare şi la un nivel economic satisfăcător, de vreme ce asimilează pe ungurii şi saşii aşezaţi în mijlocul lor..."[20]. Acelaşi Rosetti nu ezită să declare că "Întemeierea însăşi a *statului moldovean independent* sub Bogdan "descălecătorul" implică **existenţa unei populaţii româneşti numeroase la răsărit de Carpaţi** (subl.n.—N.M.). Într-adevăr, "descălecătorii" veniţi din Maramureş n-au fost prea mulţi. Ei erau alcătuiţi din cei care l-au urmat pe Bogdan "**voievodul românilor din Maramureş**" (subl. n. — N.M.), rude, prieteni, cunoscuţi..."[21]. În sfîrşit, ca să ne limităm la aceste cîteva exemple, vom spune că Rosetti accentuează "cîştigarea de către Bogdan **a populaţiei româneşti locale** (subl.n. — N.M.), din satele şi tîrgurile de la răsărit de Carpaţi"[22]. Cu adevărat prestigios şi notoriu este

acest filolog român, cum ne încîntă auzul şi P.P. Moldovan, străduindu-se să ne adoarmă însă conştiinţa şi dreapta judecată. Dar şi incoruptibil, ne convingem noi înşine deja fără P.P. Moldovan, pentru că a avut nu numai convingerea, ci şi curajul să ne spună că încă pînă la întemeierea viitorului stat al Moldovei pe pămîntul ei locuiau românii, la fel precum locuiau ei în Muntenia, în Transilvania, în Maramureş.

Atît Densusianu, cît şi Rosetti, Byck, Petrovici, Graur, Corlăteanu etc., într-un cuvînt, toţi oamenii onești de ştiinţă şi de cultură, au fost şi rămîn de partea adevărului ştiinţific. Orice tentativă de a specula cu numele lor, de a-i declara promotori ai minciunii este un atentat la onoarea lor şi un sacrilegiu faţă de memoria istorică şi tocmai de aceea falsificatorii trebuie ţintuiţi fără nici o cruţare la stîlpul infamiei.

NOTE:

[1] Petre P. Moldovan, **Moldovenii în istorie**, Poligraf-Service, Chişinău, 1993, 179 p.

[2] A se vedea despre aceasta în: C. Tănase, **Agresivitatea surogatului lingvistic**, "Limba Română", Chişinău, nr. 1, 1994, p. 19.

[3] Ovid Densusianu, **Istoria limbii române**, vol. II. B., EŞ, 1961, p. 9.

[3a] Ioan Bogdan, **Documentele lui Ştefan cel Mare**, vol. II. Atelierele grafice SOCEC & co, Societate anonimă, B., 1913, p. 373.

[4] Constantin C. Giurescu. **Tîrguri sau oraşe şi cetăţi moldovene din secolul al X-lea pînă la mijlocul secolului al XVI-lea**. B., Ed. Ac., 1967, p. 41.

[5] Constantin C. Giurescu, **op. cit.**, p. 41.

[6] Tot acolo, p. 42.

[7] Tot acolo, p. 42.

[8] Tot acolo, p. 44.

[9] Nicolae Corlăteanu, **Româna literară în Republica Moldova**, "Limba Română", Chişinău, nr. 4, 1995, p. 17.

[10] "Revista noastră", anul XIV, nr. 113—114—115, oct.—dec. 1985, p. 2115—2116.

[11] E. Petrovici, **Repartiţia graiurilor dacoromâne pe baza *Atlasului lingvistic român*** // Emil Petrovici, **Studii de dialectologie şi toponimic**. B., EA, 1970, p. 44.

[12] E. Petrovici, **Unitatea dialectală a limbii române** // Emil Petrovici. **Studii de dialectologie şi toponimie**, op. cit., p. 95. A se vedea şi Richard Sârbu, Studiile lui Emil Petrovici despe dialectul istroromân // Actele Simpozionului "Academicianul Emil Petrovici. Viaţa şi opera" (Begejci, 21—22.X. 1995), Beograd, 1996, p. 128—129.

[13] Rajmund Piotrowski, **O limbă cu două denumiri?** "Limba Română", Chişinău, nr. 4, 1995, p. 26.

[14] Alexandru Dîrul, Ion Eţcu, **Cum a fost impusă denumirea "limbă moldovenească" la est de Prut,** "Limba Română", Chişinău, nr. 4, 1995, p. 36.

[15] Nicolae Raievschi, **Caracterul supradialectal al limbii române literare,** "Limba Română", Chişinău, nr. 4, 1995, p. 61.

[16] J. Byck, **În legătură cu baza limbii noastre literare**, "Gazeta literară", nr. 31(125), 2 august 1956, p. 2.

[17] Tot acolo.

[18] Al. Rosetti, **Istoria limbii române,** vol. II. B., EŞ, 1964, p. 87.

[19] Tot acolo.

[20] Tot acolo, p. 88.

[21] Tot acolo, p. 89.

[22] Tot acolo, p. 90.

Doina SPARIONOAPTE
Trifeşti, Rezina,
licenţiată a Universităţii
din Iaşi

BILINGVISM ASIMETRIC DECRETAT

Bilingvismul, în sens restrîns, este folosirea alternativă a două limbi; în sens larg, folosirea alternativă a două sisteme lingvistice, dialecte ale aceleiaşi limbi sau chiar varietăţi ale aceluiaşi idiom. Definiţia bilingvismului în sens restrîns este adoptată de majoritatea specialiştilor. Există diverse tipologii ale bilingvismului care au în vedere criterii variate, de natură sociologică, psihologică şi lingvistică (Dubois, 1973).

Sunt frecvente următoarele distincţii:

a) în funcţie de gradul de cuprindere socială a fenomenului:

— **social** (colectiv) — al unei întregi colectivităţi. Nu este specific pentru Basarabia;

— **de grup** — este caracteristic îndeosebi pentru oraşe (ex.: Chişinău, Tiraspol, Bălţi etc.), pentru populaţia urbană şi este destul de răspîndit în zona despre care vorbim;

— **individual** — este caracteristic în special pentru populaţia rurală. Acest tip de bilingvism este mai puţin răspîndit, pentru că la sate s-au stabilit mai puţine persoane de naţionalitate rusă, marea majoritate a acestora preferînd oraşele;

b) în funcţie de geneză:

— **simultan** — cele două limbi sunt învăţate în acelaşi timp. În Basarabia putem vorbi despre acest tip de bilingvism în cazul copiilor proveniţi din familii bilingve;

— **succesiv** (secvenţional) — limba a doua este învăţată după fixarea primei limbi (după 3—4 ani), adulţii o folosesc în vorbirea cu copiii sau copiii o vorbesc între ei; de obicei, se poate observa acest fenomen la copiii de naţionalitate română;

— **precoce** — întîlnit mult mai rar;

— **tardiv** — permite identificarea unor subtipuri în funcţie de vîrsta la care este învăţată limba a doua şi este mai des întîlnit decît cel precoce;

c) în funcţie de relaţia dintre limbi reflectată de uz se disting două tipuri:

— **compus** — cele două limbi sunt privite ca similare funcţional, unităţile lor aflîndu-se într-o relaţie de corespondenţă; nu este specific pentru Basarabia;

— **coordonat** — cele două limbi sunt separate funcţional, considerîndu-se că unităţile lor exprimă semnificaţii parţial sau total distincte (precum în cazul nostru). O limbă este folosită în situaţii oficiale; administraţie, şcoală etc.; cealaltă — în familie, între prieteni. Primul statut îl are limba rusă, iar al doilea — limba română; din 1989 limba română a început să fie folosită în Basarabia în situaţii oficiale, să capete un statut egal cu al limbii ruse. În prezent situaţia revine la starea anterioară, fapt datorat politicii duse de actualul guvern al Republicii Moldova;

d) în funcţie de gradul de cunoaştere a celor două limbi:

— **simetric** — cînd ambele limbi sunt cunoscute în egală măsură (în cazul nostru această caracteristică nu este valabilă);

— **asimetric** — există diferenţe de cunoaştere a celor două limbi; nu toţi vorbitorii cunosc în egală măsură şi limba română, şi limba rusă;

— **receptor** (pasiv) — una dintre limbi e înţeleasă, dar nu e vorbită. În această situaţie este populaţia rusofonă, românii, fiind obligaţi, din mai multe motive, să cunoască limba rusă (presa, radioul, televiziunea erau în limba rusă);

— **non-receptor** — una dintre limbi e înţeleasă imperfect, dar e vorbită, de obicei; românii au încercat

să înveţe limba rusă, ruşii n-au găsit de cuviinţă să înveţe limba populaţiei băştinaşe şi nici n-au avut nevoie, deoarece limba de stat era limba rusă;

— **scris** — una dintre limbi e înţeleasă la lectură, dar nu şi la audiţie. Fenomenul este întîlnit mai rar în această formă şi mai des invers, adică, una dintre limbi e înţeleasă la audiţie şi mai puţin sau nu este înţeleasă la lectură;

— **tehnic** — una dintre limbi e cunoscută numai atît cît o cer necesităţile strict profesionale (de ex. termenii tehnici sunt folosiţi în limba rusă, ca urmare a pregătirii cadrelor în această limbă). Întorşi la locurile de baştină, specialiştii vorbesc limba maternă (română), iar în domeniul de specialitate folosesc limba rusă (de aici şi amestecul de cuvinte);

e) în funcţie de situaţia politică dintr-un stat:

— **impersonal** — caracteristic sistemului de guvernare dintr-un stat ai cărui cetăţeni sunt monolingvi (nu este caracteristic pentru situaţia din Basarabia);

— **personal** — caracteristic pentru un stat cu sistemul de guvernare monolingv, dar ai cărui cetăţeni sunt bilingvi. În acest caz bilingvismul personal poate fi de trei feluri:

1. **voluntar** — este determinat de dorinţa individului. Acest tip de bilingvism a devenit caracteristic pentru situaţia din Basarabia după faza de impunere oficială a limbii ruse;

2. **natural** — este rezultatul unor căsătorii mixte, al traiului într-o zonă de frontieră sau într-un mediu aloglot. Este o formă de bilingvism întîlnită frecvent, dacă luăm în consideraţie numai faptul că s-au înregistrat un număr destul de mare de căsătorii mixte;

3. **decretat** — acest tip de bilingvism este fondat pe autoritatea de stat, dar contravenind dorinţei populaţiei băştinaşe. În Basarabia această formă de bilingvism a fost impusă de autorităţile statale şi s-a menţinut pînă la 1989. Bilingvismul determină apariţia unor fenomene de interferenţă la toate nivelurile structurii idiomurilor în contact, declanşînd procese de reorganizare a tiparelor structurale.

Bilingvismul în Basarabia s-a realizat ca rezultat al unei lungi izolări religioase, politice, economice şi culturale de România. Este o situaţie de bilingvism coordonat, care a impus şi o specializare a uzului celor două limbi, aşa încît limba rusă joacă rolul variantei H (high), iar limba română rolul variantei L (low) din situaţiile de diglosie (Ferguson, 1975, p. 325).

Cîteva trăsături definitorii ale diglosiei lui Ferguson le putem aplica şi în cazul nostru, limba română avînd statutul limbii dezavantajate:

1. **Funcţie**:

Predica;

Cuvîntarea politică;

Prelegerea universitară;

Emisiuni de ştiri radio şi TV — în limba rusă.

Conversaţii cu familia, prietenii — în limba română.

Poezia — în limba rusă şi în limba română;

2. **Prestigiu**: "În toate limbile definitorii, vorbitorii consideră că **H** este superioară lui **L** (**H** = elevat, superior = high; **L** = de jos, inferior = low)".

Înlocuind **H** cu limba rusă (**R**) şi **L** cu limba română (**r**), vom obţine enunţul:

"**R** este mai frumoasă, mai logică, mai aptă să exprime gînduri importante decît **r**";

3. **Moştenire literară**: "Există un corpus de literatură **R** care impune respect comunităţii lingvistice, iar producţia literară contemporană a unor membri ai comunităţii este simţită ca făcînd parte din această literatură";

4. **Achiziţie**: Adulţii folosesc **r** în vorbirea cu copiii, copiii — între ei **r**<-> **r**, **r** fiind învăţată de copii aşa cum se învaţă limba maternă;

5. **Standardizare**: Există dicţionare, gramatici în **R**, iar studiile pentru **r** sunt puţine, nu există sau sunt relativ recente;

6. **Stabilitate** — "diglosia durează cîteva secole, în unele cazuri există dovezi că poate dura chiar mai mult de o mie de ani". Şi în cazul

nostru se poate vorbi de o anumită stabilitate;

7. **Gramatică**. Una dintre diferenţele cele mai izbitoare dintre **R** şi **r** este dată de structura gramaticală;

8. **Lexicon**. "Nu este surpinzător ca **R** să includă în lexiconul său total termeni tehnici şi expresii savante care nu au echivalente exacte în **r**".

Conform definiţiei date de Ferguson, diglosia este: "O situaţie lingvistică relativ stabilă, în care, pe lîngă dialectele principale ale limbii (care pot include un singur standard sau standarde regionale), există o varietate suprapusă foarte diferită, extrem de codificată (deseori cu o gramatică mai complexă), vehicul al unui vast şi apreciat corpus de literatură scrisă, fie dintr-o perioadă mai veche, fie dintr-o altă comunitate lingvistică, care este învăţată mai ales prin educaţie oficială şi este utilizată, în esenţă, pentru exprimarea scrisă şi orală cu caracter formal, dar care nu este folosită de nici un sector al comunităţii pentru conversaţie uzuală".

Deci diglosia se caracterizează prin stabilitatea temporală. Există însă tendinţa de a depăşi inconvenienţele pe care le implică această situaţie prin crearea unor forme intermediare de limbă, bazate pe varietatea colocvială, dar cu numeroase împrumuturi lexicale din varietatea de prestigiu.

În continuare Ferguson afirmă: "Se pare că diglosia nu este limitată la nici o arie geografică sau familie de limbi...".

În cazul nostru, se poate vorbi de o anumită limită geografică, această situaţie particulară de bilingvism n-a pătruns nicăieri, în afara "graniţelor" Basarabiei, iar însuşirea celei de-a doua limbi a fost impusă pe cale oficială.

Înlăturarea "barierelor lingvistice", adică a obstacolelor ce stau în calea comunicării în limba maternă, a devenit o problemă politică, socială şi chiar geografică: "A promova sub orice formă o limbă moldovenească deosebită de limba română este, din punct de vedere lingvistic, ori o greşeală naivă, ori o fraudă ştiinţifică; din punct de vedere istoric şi practic, e o absurditate şi o utopie; şi, din punct de vedere politic e o anulare a identităţii etnice şi culturale a unui popor şi, deci, un act de genocid etnico-cultural" (Coşeriu, 1994, p. 25).

Situaţia de bilingvism în Basarabia a avut un caracter unilateral: bilingvi erau doar românii, autohtonii, pe cînd ruşii veniţi continuau să rămînă monolingvi. Rusa pusese stăpînire pe toate sferele vitale ale societăţii: ştiinţă, învăţămînt, cultură, economie...

În prezent situaţia s-a schimbat puţin, dar, din păcate, atît de puţin, încît lucrurile tind să revină la starea anterioară.

În cursul celor circa 150 de ani de dominaţie rusă, limba română a suferit multe alterări şi denaturări în lexic şi sintaxă (în morfologie mai puţine), care au dus la degradarea ei calitativă şi funcţională.

Din cauza bilingvismului social, sunt foarte des complexaţi în vorbire chiar şi intelectualii, care sub raportul posedării limbii materne sunt dezavantajaţi în comparaţie cu omologii lor ce folosesc o singură limbă: numai rusa sau numai româna.

BIBLIOGRAFIE:

Coşeriu, Eugen, **Latinitatea orientală** // "Limba Română", Chişinău, 1994, nr. 3, p. 10—25.

Dubois, Jean et al., **Dictionnaire de linguistique**, Paris, Larousse, 1993.

Ferguson, Charles, **Diglosia** // **Sociolingvistică** de L. Ionescu-Rusăndoiu şi D. Chiţoran, Bucureşti, 1975, p. 325—340.

Racoviţă, C., **Notes sur le bilinguisme**, BL VI, 1938, p. 238—242.

Rosetti, Al., **Istoria limbii române**, Editura ştiinţifică şi enciclopedică, Bucureşti, 1986.

Moser, Hugo, **Bariere lingvistice — o problemă lingvistică şi socială**, Bucureşti, 1975.

LIMBA "IN CONCRETO"

Interviuri cu prof. Anatol Ciobanu (Republica Moldova), Sorin Stati (Italia), Maria Pavel (România), Teresa Ferro (Italia), şi Dorin Uritescu (Canada), participanţi la Colocviul Internaţional de Lingvistică Funcţională, ediţia a XXI-a, Iaşi, 27—29 iunie 1996

În lingvistica modernă — în lingvistica generală şi particulară — abordarea sintactică şi semantică a limbajului a trecut la o abordare deschisă şi realistă ce situează şi dezvăluie exerciţiul limbii drept o parte a unei activităţi social-umane. Lingvistul român Ion Coteanu atestă adevărul că "uzul limbii reprezintă... o mişcare permanentă de adaptare a structurii idiomului la necesităţile social-culturale ale vorbitorilor", iar unul din rezultatele acestui uz îl constituie limbajul. Tot mai mult şi tot mai insistent este vizat funcţionalismul lingvistic ce tratează limbajul ca mediu al formării şi al "mişcării" cunoştinţelor privind realitatea şi activitatea social-umană, şi nu doar ca un instrument în scopul transmiterii acestora.

"Lingualismul transcendental" (L. Wittgenstein) a fost abandonat prin divorţul cu "lingualismul epistemologic" prin care limba face posibilă cunoaşterea realităţii şi activităţii social- şi general-umane. De aici vine utilizarea limbii în calitatea ei de relaţie între vorbitori, fiindcă "... vorbirea limbii este parte a unei activităţi sau forme de viaţă" (L. Wittgenstein).

Or, cunoaşterea de către individul uman a realităţii este posibilă prin limba în funcţiunea ei, prin limba "in concreto" (B.-P. Hasdeu) înţeleasă ca "... totalitate, ca ansamblu sau ca mulţime de deprinderi verbale ale unei comunităţi lingvistice constituite istoric" (I. Coteanu).

Efectele uzului privind totalitatea deprinderilor verbale cuprind şi atacă studiul corelaţiei corectitudine — eroare, apreciindu-le şi calificîndu-le. Aceasta reprezintă limba *in vivo* sau limba în funcţiunea ei.

Anumite particularităţi ale funcţionalismului lingvistic au constituit punctul dezbaterilor la cel de-al XXI-lea Colocviu Internaţional de Lingvistică Funcţională ce şi-a desfăşurat lucrările în incinta Universităţii "Al. I. Cuza" din Iaşi între 27—29 iunie, anul curent.

"Coloratura" comunicărilor şi dezbaterilor a fost pe cît de internaţională, pe atît de naţională, limbii române dedicîndu-i-se o temă separată a discuţiilor ştiinţifico-lingvistice.

La lucrările acestui Colocviu au participat lingvişti din Franţa, SUA, Portugalia, Italia, Grecia, Danemarca, Belgia, Spania, Algeria, România, Republica Moldova. Circa 60 de persoane au avut comunicări ce au suscitat interesul celor peste 80 de participanţi, iar limbile "de lucru" au fost franceza, italiana, româna, engleza. Printre participanţi s-au aflat şi lingviştii Sorin Stati (Italia), Maria Pavel (România), Dorin Uritescu (Canada), Teresa Ferro (Italia), Anatol Ciobanu (Republica Moldova), care la solicitarea noastră s-au exprimat privitor la chintesenţa lucrărilor acestui for de lingvistică funcţională.

***Ion Vicol**: Domnule profesor Anatol Ciobanu, cum apreciaţi dvs. discuţiile din cadrul colocviului?*

Anatol Ciobanu: Eu cred că ar trebui să spunem la început cîteva cuvinte despre lingvistica funcţională, în general despre şcoala funcţională. Se ştie că lingvistica funcţională a apărut în anii '70 ai secolului XX, avînd drept scop studierea structurii limbilor în procesul realizării acestora în actul de comunicare. Ea a fost o replică violentă dată structuralismului ortodoxal, bazat pe principiile glosematicii lui Hjelmslev şi pe cunoscutul postulat saussurian că "limba este formă şi nu substanţă, în limbă totul se bazează pe relaţii".

Aceste postulate au fost răsturnate de şcoala funcţională şi s-a iniţiat studierea limbii sub alt aspect, nu sub cel formal. Lingvistica funcţională aşază pe primul plan materia, substanţa, semantica privind limba în acţiune (langue en exercice), în diferite situaţii ale comuncării (langue en situation).

Unul din principalii fondatori ai lingvisticii funcţionale este considerat cunoscutul savant francez André Martinet. În lucrările sale se vorbeşte despre o sintaxă activă, dinamică şi nu statică, bazată numai pe formă. Deci se pune pe primul plan funcţia elementului concret al limbii şi nu forma lui. În româneşte putem spune "Mi-e foame" şi îi învăţăm pe elevi, dar îi învăţăm greşit, că propoziţia aceasta nu are subiect, pentru că "mi-" nu stă în cazul Nominativ, ci în Dativ. "Mi-e foame" e propoziţie fără subiect, monomembră, însă afirmaţia e greşită sub aspect funcţional, pentru că acest "mi-" este pronume în Dativul zis morfologic, care este un Dativ sintactic. Cînd spunem "Mi-e foame", înţelegem: "Eu simt foamea", adică "Eu sunt înfometat", "Eu vreau să mănînc". Pentru un funcţionalist nu contează postulatul acela formalist că substantivul sau pronumele în Nominativ totdeauna este subiect. Ele pot fi şi la alte cazuri. Acelaşi lucru se întîmplă cu celelalte părţi de propoziţie.

I.V.: *La acest colocviu participanţii au tratat o temă autonomă — "Cum să concepem o gramatică". S-a vorbit că o gramatică nu trebuie să fie pur didactică sau formală, ci — bazată mai mult pe raţiune.*

A.C.: Sigur, gramatica funcţională se deosebeşte de cea formală pentru că ea pune pe primul plan funcţia, adică valorile funcţionale concrete ale unui cuvînt, ale unui element concret lingvistic, şi nu forma. Chiar dacă luăm acelaşi predicat atît de controversat cînd spunem "încep a cînta" sau "vreau să cînt", nu interesează că sunt două verbe — ambele personale — "vreau", "să cînt". Semantica şi logica ne dictează că este vorba de o singură acţiune.

I.V.: *Participanţii la colocviu au retrospectat succesele obţinute de lingvistica funcţională pe parcursul anilor..:*

A.C.: Colocviul al III-lea al funcţionaliştilor, în 1974, a decis crearea Societăţii Internaţionale de Lingvistică Funcţională (SILF) în frunte cu prof. A. Martinet (în prezent preşedinte de onoare). Organ editorial al SILF a devenit revista "La linguistique". Dintre cei mai reputaţi membri ai Societăţii ar putea fi numiţi: M. Mahoudian (Elveţia), G. Mounin, H. Walter (Franţa), J. Pohl (Belgia), I. U. F. Malder (Anglia), P. Leon, C. Germain, G. Sharon (Canada), T. V. Bulîghina (Rusia), Sorin Stati (România—Italia) etc.

Sistematic, începînd cu anul 1974, SILF organizează colocvii la care se discută cele mai actuale probleme de lingvistică funcţională şi generală.

Toată munca deosebit de grea privind organizarea şi buna desfăşurare a lucrărilor Colocviului al XXI-lea şi-a luat-o asupra sa Catedra de filologie franceză a Universităţii din Iaşi în frunte cu neobosita profesoară Maria Pavel.

În cadrul dezbaterilor au luat cuvîntul: Costaouec Denis, Walter Henriette, Clairis Christos, Beliyanni Hélène, Charpentier Jean-Michel, Bentolila Fernand (Franţa), Blansitt Edward L. (SUA), Kavoukopoulos Fotis, Sideri Chryssoula (Grecia), Stati Sorin, Ferro Teresa, Piciillo Giuseppe (Italia), Uritescu Dorin (Canada), Fonseca Maraia do Ceu, Marcalo Maria-Joao (Portugalia), Dimitriu Corneliu, Munteanu Eugen, Agrigoroaiei Valentina, Cuniţa Alexandra, Pavel Maria (România) ş.a.

Din Republica Moldova la colocviu au fost prezenţi prof. Grigore Cincilei, conf. Petru Roşca, prof. Anatol Ciobanu, conf. Vladimir Zagaevschi, lectorii Galina Cerches, Rodica Cojocaru, Olga Tcaci, Nina Cuciuc şi doctorandul Ion Vicol.

În obiectivele colocviului s-au aflat trei teme şi un grup de comunicări individuale. La tema I au fost

dezbătute probleme ca: sistemul verbal în limba română (Lidia Condrea, SUA), monemele şi temele româneşti în contrast cu cele franceze (Gr. Cincilei, R.M.), romanitatea limbii române în spaţiul latinei carpato-danubiene (Teresa Ferro, Italia), condiţionarea "formală" în evoluţia fonetică a limbii române (Dorin Uritescu, Canada), particularităţi ale limbii române vorbite în Republica Moldova (Rodica Cojocaru, Olga Tcaci, R.M.), dinamica pronumelor relative "care, ce" şi a jonctivului "de" cu sens de "care" în limba română (Claire Menot, Franţa), structurile cu pronumele relativ invariabil în limbile romanice (Aurelia Voineac Merlan, România), lingvistica areală şi problemele tipologiei ariilor dialectale (Petru Roşca, R.M.), observaţii asupra dinamicii lexicului filozofic român actual (Eugen Munteanu, România), un caz de izomorfism etimologic dialectal la verbele de conjugarea I (Vladimir Zagaevschi, R.M.) ş.a.

La tema a II-a au fost audiate 12 comunicări, printre care: evoluţia sintematicii (Marie-Hélène Antoni, Franţa), de la gramatica valenţială la gramatica funcţională (Chryssoula Sideri, Grecia), caracteristicile unei gramatici (Colette Feuillard, Franţa), locul sintematicii în gramatică (Françoise Guerin, Franţa), adverbele de ieri pînă astăzi în limbă (Mizha Chatar, Franţa), verbe cu duble construcţii tranzitive şi intranzitive în limba greacă modernă (Fotis Kavoukopoulos, Grecia), propuneri de prezentare a monemelor personale în viaţa unei gramatici funcţionale a limbii greceşti (Marie Tsigou, Franţa).

În cadrul temei a III-a s-a discutat starea în care se află unele limbi şi dialecte (graiuri) ale popoarelor minoritare. Iată şi problematica unor comunicări: un caz de vorbire aromână în localitatea Metsovo din Grecia (Beis Stamatis, Grecia), cronologia unei morţi anunţate a graiului phurhepecha din Mexicul oriental (Claudine Chamoreau, Franţa), dinamica lingvistică în limbile ameninţate de dispariţie (Christos Clairis, Franţa), un dialect basc francez în primejdie (Jean-Baptist Coyos, Franţa), variantele şi normele lingvistice (Fernande Krier, Franţa), euthanasia lingvistică: moartea dulce a wallonei? (Francois-Xavier Neve de Mevergnies), primele simptome ale integrării limbilor (Henriette Walter, Franţa), un exemplu de reducere a resurselor sintactice şi stilistice în bretonă (Denis Costaouec, Franţa), vorbirea din Haut-Poitou şi eventuala ei dispariţie "programată" (Jean-Michel Charpentier, Franţa) etc.

În cadrul secţiei "Comunicări individuale" au fost prezentate circa 25 de referate, care au provocat discuţii aprinse.

Referenţilor li s-au adresat întrebări, iar pe marginea comunicărilor s-au făcut multe intervenţii. Ne-a impresionat plăcut modalitatea de a discuta problemele cele mai controversate. Ţinuta celor mai temerari oponenţi se dovedea a fi strict academică; savanţii recomandau, propuneau, dar nu îşi impuneau punctele lor de vedere. Mai mult decît atîta, lingviştii cu o mare experienţă şi erudiţie manifestau o incredibilă toleranţă şi bunăvoinţă faţă de tinerii aflaţi la începutul unor investigaţii serioase.

***I.V.**: Domnule profesor Sorin Stati, ştim că activaţi la Universitatea din Bologna, Italia. Care sunt preocupările dvs. ştiinţifice şi lingvistice?*

Sorin Stati: În primul rînd — cele funcţionaliste. Adică studiul descriptiv sau, cum spunem noi, sincronic al limbii, şi nu studiul istoric al ei. Lingvistica funcţională ţine seama de diversele funcţii pe care le exercită limbajul, şi printre acestea e şi funcţia de comunicare. Ea ocupă primul loc în limba maternă sau în limbile străine. Printre limbile străine pe care eu le citez la cursurile mele de limbă italiană sau de lingvistică generală se află şi limba română; exemplele din ea provoacă o mare surpriză la studenţi din două motive: primul este că ei nu se aşteaptă să găsească asemănări atît de mari între

limba lor şi o limbă romanică străină; al doilea este constatarea că limba română nu este o limbă slavă.

I.V.: Ce părere aveţi despre însemnătatea ediţiei de faţă pentru lingvistica românească?

S.S.: Întrunirea are loc la Iaşi. Acest centru de cultură românească s-a afirmat de mai bine de un secol în lingvistica generală pentru studiile de istorie a limbii. Faptul că acum, la Iaşi, se discută lingvistică funcţională înseamnă o poartă deschisă spre noi realizări, un real progres în cercetare. Deci cred că are o semnificaţie deosebită. Aş mai adăuga încă un detaliu. Colocviul e organizat de o societate internaţională cu sediul la Paris. Eu sunt vicepreşedintele ei şi-mi amintesc că de cîţiva ani colegii mei francezi şi de alte naţionalităţi şi-au exprimat dorinţa de a organiza la Iaşi acest al XXI-lea Colocviu. Înseamnă că i s-a dus vestea că aici se întîmplă lucruri demne de atenţie, că se promovează studii lingvistice la un nivel înalt.

I.V.: Mult stimată profesoară Maria Pavel, dvs. sunteţi "nervul" organizării şi desfăşurării Colocviului. Ce obiective urmăreşte acest for ştiinţific?

Maria Pavel: Întîlnirea de faţă, care este orientată pe o anumită direcţie — funcţionalismul — are ca scop aprofundarea studiilor de această natură. Este o direcţie foarte interesantă, ilustrată mai ales de cei care sunt elevii lui André Martinet, deoarece ţine cont de evoluţia limbii, de diversitatea care se manifestă în comunicarea curentă, de tendinţele care la un moment dat se manifestă în limbă şi care au şanse ca peste cîteva decenii să fie acceptate de normă. Norma în sine nu este aceeaşi. Dacă astăzi luaţi un interviu sau faceţi o anchetă unui grup de persoane şi reveniţi după douăzeci de ani, veţi constata că răspunsurile nu sunt aceleaşi. Mai ales tinerii reprezintă un grup foarte interesant, un grup care asigură dinamica limbii şi trebuie să fim foarte atenţi la felul cum vorbesc ei nu numai ca să-i corectăm, ci şi ca să sesizăm direcţiile limbii. Într-o zi trebuie să cedăm: este problema acelui "e" deschis care apare acum în limba română şi pe care noi încercăm să-l facem să dispară.

I.V.: Din hipercorectitudine?

M.P.: Exact. Şi nu cred că trebuie să obligăm limba să rămînă pe loc. Limba evoluează.

I.V.: Aveţi în vedere inter-subiectivitatea comunicativă, care este actţivizată, dar care are şi o anumită pondere în diverse medii, mai ales în cel tineresc.

M.P.: Bineînţeles, studiile de acest fel nu sunt prea numeroase atunci cînd este vorba de limba română. Deci, prin invitaţia pe care am lansat-o Societăţii Internaţionale de Lingvistică Funcţională, am urmărit realizarea unor studii funcţionaliste asupra limbii române, trezirea curiozităţii celor care vorbesc limba română pentru această posibilitate.

I.V.: Spectrul tematic al acestui colocviu este foarte variat. Cuprinde mai multe teme: limbile care sunt pe cale de dispariţie, conceperea unei gramatici, dar nu atît didactice sau dogmatice, cît deschise.

M.P.: Realiste. Am asistat şi la alte ediţii ale colocviului şi am remarcat că de data aceasta discuţiile sunt mult mai aprinse. N-aş putea spune că o temă sau alta s-au deosebit prin capacitatea de a stimula vorbitorii în mod deosebit, pentru că s-a lucrat intens în toate secţiile. Dar noutatea absolută a fost introducerea limbii române ca temă, fapt ce a implicat multe comunicări. Tema a fost ilustrată foarte bine sub toate aspectele ei, iar colegii care atunci cînd vorbesc despre limbi romanice se referă numai la limbile occidentale au putut să constate interesul pe care îl prezintă limba română pentru orice persoană care vrea să cunoască limbile europene şi relaţiile dintre ele. Iar faptul că funcţionalismul insistă pe varietate ne permite să constatăm varietatea limbii române şi să n-o condamnăm, ci, dimpotrivă, s-o luăm ca o realitate şi să considerăm că vorbim varietăţi regionale ale limbii române.

I.V.: Alf Lombard spunea că limba română este al patrulea picior de la masa romanităţii. Colocviul a realizat completarea acestei mese punînd limba română în centrul atenţiei. În Republica Moldova sunt probleme cu mult mai dificile privind limba română, ce se află în exil. De aceea am vrea să participăm la ediţiile următoare ale colocviului.

M.P.: Neapărat veţi fi invitaţi. Aţi intrat în circuit.

I.V.: Dnă profesoară Teresa Ferro, veniţi din Italia, de la Universitatea din Catania, dar mai profesaţi şi la Universitatea din Udine. Care sunt preocupările lingvistice ale dvs.?

Teresa Ferro: Mă ocup de istoria limbii române în perspectivă romanică.

I.V.: Cu ce speranţe aţi venit la Iaşi? Nu aţi avut "iluzii pierdute"?

T.F.: Nu, nu cred. A fost un colocviu foarte interesant, mai ales pentru că direcţia de lingvistică funcţională este în acest moment ceva foarte nou în perspectivele lingvisticii moderne. Eu am venit mai ales din curiozitate şi sunt foarte mulţumită de lucrurile pe care le-am auzit şi le-am spus aici. Însă timpul a fost oarecum limitat.

I.V.: Investigaţiile lingvistice ale dvs. compatibilizează cu subiectele atacate la acest colocviu?

T.F.: În principu, da. Nu m-am ocupat pînă acum de lingvsitica funcţională. Cunosc însă problemele pe care le pune ea.

I.V.: Consideraţi că limba română şi-a găsit locul binemeritat în spectrul de probleme puse în discuţie?

T.F.: Da, pentru că este pentru prima dată cînd am avut o secţie autonomă de română, care a suscitat participanţilor un interes deosebit.

I.V.: Dle profesor Dorin Uritescu, dvs. sunteţi venit din Canada, de la Universitatea York din Toronto. Ce impresie aveţi de la acest colocviu?

Dorin Uritescu: La orice întîlnire ştiinţifică se merge cu anumite iluzii şi speranţe. Trebuie judecată fiecare întîlnire după scopul ei şi după metoda de cercetare lingvistică adoptată de cei care prezintă comunicările. În sensul acesta colocviul mi s-a părut foarte interesant. În special discuţiile privind comunicările asupra limbilor ameninţate de pericolul dispariţiei, şi anumite comunicări referitoare la limba română. Mi s-au părut foarte interesante cîteva comunicări prezentate de cercetători din Republica Moldova şi am fost bucuros să constat că specialiştii de aici se ocupă în mod serios de cultivarea limbii române.

Lingvistica funcţională reprezintă un aspect, o metodă în lingvistica generală. Există aspecte funcţionale şi în lingvistica generală aşa cum în lingvistica funcţională există aspecte preluate de la lingvstica generală. Importantă, este ocazia de a vorbi, de a comunica, de a cunoaşte opinia celorlalţi.

La şedinţa ordinară a Adunării Generale a SILF, ce a avut loc în ziua a doua a colocviului, a fost instituit noul birou al Societăţii, care include cunoscuţi lingvişti: Colette Feuillard, Denis Costaouec, Henriette Walter, Sorin Stati, Jeorge Morais Barbosa, Christos Clairis.

Adunarea Generală a decis ca următorul colocviu al SILF să se desfăşoare în anul 1998 în oraşul Evora (Portugalia).

Consemnare: Ion VICOL

Prof. dr.
Anatol CIOBANU,
membru corespondent
al A.Ş.M.,
Chişinău

VALERIU RUSU— UN CELEBRU ROMÂNIST BASARABEAN ÎN FRANŢA

Despre viaţa şi cercetările ştiinţifice ale ilustrului nostru pământean, profesorul Valeriu Rusu se ştie foarte puţin la baştina sa (vezi Iulius Popa, *Basarabeanul de la Aix* // L.A., 8 august 1991, *Eminescu în (Provincie) Provence* // L.A., 7 noiembrie 1991, şi *Echos poetiques de Bessarabie* // L.A., 13 august 1992). În studiul de faţă vom elucida noi aspecte şi detalii. Considerăm necesară această investigaţie cu atît mai mult cu cît, fiind la un stagiu de documentare ştiinţifică în Franţa, am avut prilejul să contactăm cu Domnia sa.

Născut la 9 septembrie 1935 în familia lui Vasile Rusu (zis Colac) din Sauca şi Daria Rusu (născută Secară) din răzeşescul Niorcani (astăzi ambele sate intră în componenţa raionului Donduşeni) Valeriu urmează şcoala primară în satul Mihăileşanca (pe malul Nistrului), unde i se mutaseră părinţii. Dar nu a absolvit-o, căci în 1944 părinţii lui, de frica deportărilor, s-au refugiat peste Prut. Soţii Rusu nu erau bogaţi (Vasile fiind funcţionar de stat în domeniul cultivării tutunului, iar Daria — casnică), dar amintirea represaliilor din 1940 i-a făcut să-şi părăsească locurile de baştină, salvîndu-şi viaţa şi eventuala carieră a celor doi feciori: Vadim şi Valeriu. În România Valeriu intră la Liceul "Mihai Viteazul" din Bucureşti.

După absolvirea liceului, în 1953 se înscrie la Facultatea de Litere a Universităţii "C.I. Parhon" din Bucureşti, aici avîndu-i ca dascăli pe academicienii Iorgu Iordan, Alexandru Rosetti, Tudor Vianu, George Călinescu, pe profesorii Boris Cazacu, Tache Papahagi ş.a.

După încheierea studiilor universitare (1958), tînărului specialist i s-a propus un loc de cercetător ştiinţific

Dl prof. Valeriu Rusu (în stînga) împreună cu dl prof. Anatol Ciobanu. Aix-en-Provence, 1996.

la Centrul de Fonetică şi Dialectologie al Academiei. Totodată V. Rusu ţine şi cursuri universitare. În 1969 devine şef al Secţiei de dialectologie (la acelaşi Centru) şi tot atunci îşi susţine cu brio doctoratul cu tema **Graiul din nord-estul Olteniei**, avîndu-l ca îndrumător ştiinţific pe acad. Al. Rosetti. Teza a văzut lumina tiparului sub formă de monografie în anul 1971.

Fiind un talentat cercetător ştiinţific şi un excelent pedagog, i se acordau mereu burse şi sejururi peste hotare în vederea documentării, perfecţionării, propagării limbii şi culturii române, stabilirii unor relaţii de lucru cu savanţii romanişti din cele mai prestigioase centre universitare din Europa. Astfel în 1965 obţine o bursă de 3 luni la Toulouse, la profesorul Jean Séguy; în 1965—1966 este invitat ca lector de limba română la Universitatea din Belgrad; în 1970—1971 ca lector de limba română la Universitatea din Provence; în 1971—1974, în calitate de conferenţiar (maître de conference) asociat la Universitatea din Provence şi membru al Consiliului Ştiinţific al UER de limbi romanice ; în 1987—1988, ca lector de limba română; în 1988—1989, în calitate de *maître* de limbi străine la aceeaşi Universitate; în 1989—1991, ca profesor asociat la Universitatea din Provence; membru al Consiliului Ştiinţific al UER ERLAOS; director de teze la limba şi literatura română; şef al Departamentului de limbă română; de la 1 octombrie 1991, ca *maître de conference* de limba română, şi din octombrie 1995, ca profesor la Universitatea din Provence.

Doctorul în filologie Valeriu Rusu a

participat cu substanţiale comunicări la numeroase congrese, colocvii, conferinţe, simpozioane naţionale şi internaţionale. Vom numi doar cîteva dintre ele: Congresul Internaţional al Lingviştilor (Bucureşti, 1967); Congresul Internaţional de Lingvistică şi Filologie Romanică (Bucureşti, 1968); Colocviul Naţional al CNRS privind Atlasele Lingvistice Franceze Regionale (Strasbourg, 1971); Congresul Internaţional de Lingvistică şi Filologie Romanică (Quebec, 1972); Colocviul Franco-Român de Dialectologie (Aix-en-Provence, 1974); Congrés International d'Etudes Occitanes (1975); Aniversarea a 150-a a naşterii lui Frédéric Mistral (Maillane, 1975); Congresul Internaţional de sociolingvistică (1981 Frankfurt/Main); Congresul internaţional de lingvistică şi filologie romanică — (Aix-en-Provence,1983), Al XVII Convegno di Studi Dialettali Italiani (Nicosia, Sicilia, 1987); Congresul Internaţional de Lingvistică şi Filologie Romană (Santiago de Compostella,1988); Congresul Internaţional de Traduceri şi Editare de Literatură (Bucureşti, 1995) etc.

Prof. V. Rusu este membru al Societăţii de Lingvistică Romanică (Paris-Strasbourg); membru al Asociaţiei Felibrilor (du *Félibrige*); membru al Societăţii Internaţionale de Dialectologie şi Geolingvistică; membru al Academiei de Ştiinţe, Litere, Agricultură şi Artă din Aix-en-Provence (înfiinţată în 1849) ş.a.

Ajuns la frumoasa vîrstă a bilanţurilor — 60 de ani —, 40 dintre care au fost consacraţi cercetării ştiinţifice şi "dăscălirii" în şcoala superioară, profesorul Valeriu Rusu e în plină ascensiune, munceşte extrem de prodigios, e doldora de planuri şi lucrări — în curs de elaborare. În cinstea d-lui am vrea să reproducem aici cuvintele poetului Petru Zadnipru:

Ajuns la urma cea din urmă,
Mă uit din culmea vieţii îndărăt
Să văd ce urmă am lăsat în urmă,
La urma cea din urmă cum arăt?

Putem afirma cu toată certitudinea că urma lăsată de reputatul om de ştiinţă e foarte adîncă. A scris şi a publicat circa 300 de lucrări, inclusiv 23 de cărţi (printre care cîteva monografii), studii, articole, rezumate, recenzii, prezentări, eseuri, cronici etc. Aceste lucrări au văzut lumina tiparului atît în Ţară, cît şi peste hotarele ei.

Aria preocupărilor ştiinţifice şi didactice ale profesorului V. Rusu este foarte largă. Vom menţiona doar unele direcţii.

A. DIALECTOLOGIA

Acestui interesant şi dificil domeniu al ştiinţei lingvistice V. Rusu i-a consacrat toată viaţa, cercetînd cu mare pasiune vorbirea vie a românilor din Ţară şi de peste hotare.Vom semnala cîteva lucrări de mare rezonanţă: **Noul Atlas lingvistic român pe regiuni. Oltenia,** t. I—V (1967—1984); **Graiul din nord-vestul Olteniei.** *Fonetica* (monografie), 1971; **Introducere în studiul graiurilor româneşti** (1977); **Dialectologia generală** (în limba italiană; Bologna, 1985). Această lucrare a avut deja 5 ediţii, considerîndu-se (în Italia şi în alte ţări) una dintre cele mai reuşite în privinţa tratării unor probleme generale de dialectologie, cum ar fi: definiţia disciplinei, istoria ştiinţei dialectologice, chestiuni de metodă şi de tehnică a anchetării pe teren, dialectologia sincronică, diacronică, structurală; corelaţia dintre limba scrisă (standard) şi cea vorbită; coraportul dialectologiei cu alte discipline lingvistice şi cu ştiinţele limitrofe (etnografia, folclorul, antropologia etc.), polimorfismul ş.a.

Nu pot fi trecute cu vederea nici unele lucrări de dialectologie scrise în colaborare sau sub conducerea prof. V. Rusu. Iată-le: **Chestionarul Noului At-**

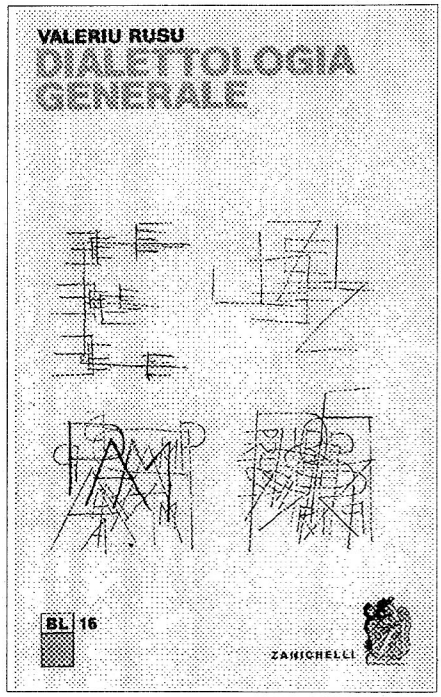

las lingvistic român pe regiuni (în colaborare), 1963; **Graiurile — componentă a patrimoniului cultural popular** (sub conducerea lui V. Rusu), 1983; **Harta sonoră a graiurilor românești** (în colaborare); **Tratat de dialectologie românească** (coordonator), 1984. **Tratatul** este o operă de sinteză a dialectologilor români, o lucrare de referință, ea conținînd 940 de pagini (text, 177 hărți, bibliografie, indice de autori, rezumat). Profesorul Rusu e prezent în volum cu cîteva capitole de ordin metodologico-teoretic și aplicativ: raportul dialectologie-geografie lingvistică; ariile lingvistice în perspectivă evolutivă (diacronică); considerații asupra locului, datei și condițiilor în care au intervenit diferite etape ale fărîmițării dialectale a domeniului romanic, cu referințe speciale asupra limbii române; considerații asupra structurii dialectale a limbii române; criterii pentru explicarea formării limbii române și a poporului român în perspectiva geografiei lingvistice și a geografiei umane.

În **Tratat,** ca și în alte lucrări, prof. V. Rusu optează pentru unitatea de grai a românilor de pretutindeni, ceea ce conduce la ideea incontestabilă a unității naționale a purtătorilor acestui grai. Citind cele scrise de autor, îți dai seama cît de eronate sunt opiniile ideologilor roșii despre formarea în Basarabia istorică a unei limbi literare "noi" cu denumirea "limbă moldo-venească". Cercetările basarabeanului Valeriu Rusu au răsturnat această năstrușnică "teorie" încă în anii '60—'70!

De domeniul dialectologiei țin și o serie de articole semnate de V. Rusu. Vom menționa unele dintre ele: **Despre Noul Atlas lingvistic român** (1966); **Din morfologia graiurilor oltenești: pl. subst. casă** (1968); **În legătură cu structura dialectală a limbii române** (1968); **Reflecții despre structura dialectală a dacoromânei** (1969); **Pe marginea discuției despre structura dialectală a limbii române** (1970); **Din morfologia graiurilor oltenești** (1969); **Ou est la dialectologie roumaine?** (1972); **Contribuția graiurilor populare la formarea "stilului" românesc în creația materială și spirituală** (1980); **Peisajul dialectal românesc și ritmurile dezvoltării economico-sociale ale țării** (1981); **Aspecte ale unui grai dintr-o zonă de veche civilizație țărănească: Muntenia subcarpatică** (1983); **Prov. Gavot, témoin d'une rivalité géographique humaine** (1983); **Unitate de grai, expresie a unității naționale a tuturor românilor** (1983); **Lexicul dialectal în perspectiva antropologiei socio-culturale** (1983); **Plaidoyer pour les dictionnaires-trésors des parlers et dialectes** (Mistral-Papahagi;1986); **Studii de dialectologie în institutele academice în ultimele patru decenii** (1987) etc.

B. ISTORIA LIMBII ȘI TOPONIMIA

Un dialectolog serios este *per definitionem* și istoric al limbii și al civilizației unui popor. În caz contrar el nu ar putea explica nici originea multor fenomene de limbă (în primul rînd de lexic) și nici misterioasa întretăiere și împletire a izogloselor pe hărțile lingvistice ale țării. Iată doar cîteva dintre lucrările ce îl reprezintă pe prof. V. Rusu în acest domeniu: **În legătură cu -n final în limba română** (1960); **Consoana ș în limba română** (1966); **Sensul civilizației rurale la începutul secolului al XX-lea** (1978); **A propos de TORNA, TORNA, FRATRE** (1981); **TORNA, TORNA, FRATRE dans la perspective de l'etnographie balkanique** (1985); **Un cas exemplaire de "topos guerrier" dans le monde balkanique: l'infinitif** (1985); **L'histoire externe dans la caracthérisation de la Romanie Orientale** (1980); **Coup d'oeil sur la toponymie roumaine** (1994); **Le village-matrice stylistique de la culture roumaine** (1993) etc.

C. LEXICUL ȘI FORMAREA CUVINTELOR

E vorba nu numai de lexicul dialectal, ci și de cel general: **Termeni pentru denumirea "tifosului" în limba română** (1960); **Observații asupra pătrunderii neologismelor în graiul de pe Valea Ialomiței** (1961); **Note despre compusele românești cu *în-*** (1959); **În legătură cu derivarea cu sufixe în graiurile dacoromâne** (1962); **Arii lexicale în Oltenia** (1968); **Din lexicul eminescian** (1970); **Lexicul dialectal în perspectiva antropologiei socio-culturale** (1983); ***Lume,* într-o variantă a *Mioriței* din Transilvania** (1984); **Remarques sur le lexique des incantations** (1985); **Semnificații etno-lingvistice ale unor denumiri de plante** (1987); **Vocabularul autohton** (1983); **Cuvîntul, "țară a minunilor"** (1985) etc.

D. ISTORIA FILOLOGIEI

Prof. V. Rusu s-a aplecat cu multă pietate, cu respect şi admiraţie asupra operei predecesorilor săi, citind-o, comentînd-o, propagînd-o prin editare. Astfel împreună cu prof. Boris Cazacu a editat primele 3 volume ale **Operelor** lui Ovid Densusianu (volumele II—III au ieşit cu menţiunea "Ediţie critică şi note de V. Rusu"), 1968, 1975, 1977. Cu aceeaşi menţiune apare şi **Mic dicţionar folcloric** al lui Tache Papahagi (1979). În 1981 V. Rusu editează capitala lucrare a lui Tache Papahagi **Grai, folclor, etnografie,** prefaţînd-o. A publicat o serie de articole de revistă despre marii înaintaşi: **Ovid Densusianu** (1965); **Moştenirea lui Tache Papahagi** (1978); **Ovid Densusianu** (1978); **Alexandru Rosetti** (1979); **Ultima lecţie a lui Sextil Puşcariu** (1984); **Scrisori către Ovid Densusianu** (1985); **Hasdeu — flamin al culturii** (1985); **Profesorul Boris Cazacu** (1987) ş.a.

Din seria aceasta de lucrări ale profesorului se evidenţiază mai ales volumul "**Dialogue culturel Paris-Bucarest". Lettres d'A. Rosetti adressées** à **T. Papahagi** (1922—1925). *Édition établie, présentée et annotée par Valeriu Rusu. Traduction par Roland Duflot.* Paris, Gap, 1995, 125 pag.

În carte sînt înmănuncheate, traduse în franţuzeşte şi comentate 11 scrisori ale lui Al. Rosetti,din timpul specializării sale la Paris, către T. Papahagi, aflat la Bucureşti. În aceste scrisori Al. Rosetti, pe de o parte, îl informa pe colegul şi prietenul său despre ştiinţa lingvistică franceză (europeană), iar, pe de altă parte, îi cerea informaţii referitoare la diferite fenomene de istorie a limbii (fonetică, lexic, morfologie, sintaxă), dialectologie, etimologie etc. Corespondenţa poartă un caracter ştiinţific şi prezintă un mare interes pentru filologi.

Profesorul V. Rusu a fost învăţăcelul acestor distinşi lingvişti şi oameni de cultură, pe care regimul totalitar din România anilor imediat postbelici i-a făcut să se înstrăineze unul de altul, ca ulterior să lovească în ei prin intermediul aceleiaşi Comisii universitare de epurare politică (T. Papahagi — în 1948, şi Al. Rosetti — în 1950).

Dorind să prezinte opiniei publice din ţară şi de peste hotare tradiţiile şi succesele şcolii lingvistice româneşti (bucureştene, în special), V. Rusu

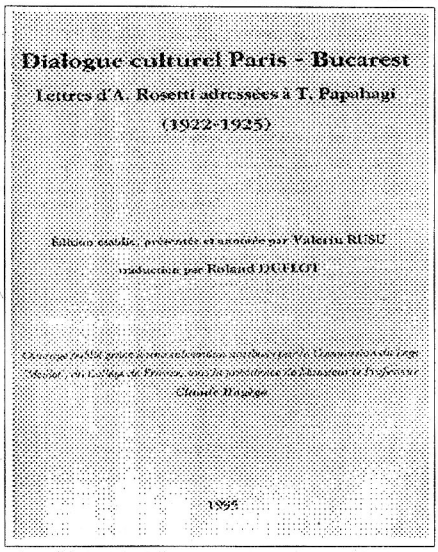

organizează în anul 1977 la Academie o sesiune ştiinţifică consacrată lui Tache Papahagi. În excelenta sa comunicare despre marele omagiat V. Rusu a demonstrat cu lux de amănunte că din duelul Rosetti-Papahagi ambii parteneri au ieşit victorioşi, fiecare în felul său, şi că momentul "Papahagi" este "ocazie de meditaţie pe drumul ascensiunii noastre culturale" (p. 6). Această concluzie i-a satisfăcut pe toţi, inclusiv pe acad. Al.Rosetti, care, după cum se ştie, a fost insultat public de către fostul său prieten T. Papahagi.

Cartea **Dialogue culturel Paris-Bucarest** conţine şi *Anexe* cu o scrisoare a lui A. Candrea din Paris către T. Papahagi, datată 25 martie 1950, o recenzie a lui Al. Rosetti la volumul al III-lea al **Operelor** lui Ovid Densusianu (volum pregătit pentru tipar de către V. Rusu), **Curriculum vitae** scris de mîna lui Al. Rosetti la 2 aprilie 1988, mai multe fotografii cu Al. Rosetti, T. Papahagi, D. Macrea, Momcilo Savič, Valeriu, Aurelia şi Romaniţa Rusu ş.a.

Tot la *Anexe* în planul dialogului româno-francez se publică o foarte substanţială comunicare a prof. V. Rusu despre Antoine Meillet cu denumirea: **La contribution d'Antoine Meillet a l'essor de la linguistique roumaine** (Comunication présentée à la session scientifique organisée par la "Société des Amis d'Antoine Meillet", à Chateaumeillant, 6 octobre, 1993). Prof. V. Rusu scrie că A. Meillet, acest discipol al lui Ferdinand de Saussure şi "pater patriae al lingvisticii franceze".(p.110), a fost un mare animator al ştiinţei filologice în România, un bun şi fidel

prieten al lingviştilor români, dascăl direct al unor savanţi ca Ov. Densusianu, Al. Rosetti, Al. Graur ş.a. Lucrările lui Meillet au influenţat şi au direcţionat lingvistica română în perioada interbelică. Fondatorul şcolii lingvistice franceze a vizitat România fiind participant la cel de al II-lea Congres al Filologilor Români (Cluj-Napoca, 23—25 aprilie 1926), a luat cunoştinţă pe teren de centrele universitare din Bucureşti, Iaşi, Cernăuţi. Prof. V. Rusu şi-a exprimat speranţa că vechile şi bunele tradiţii de colaborare ştiinţifică româno-franceze vor continua şi în viitor.

E. ETNOGRAFIE ŞI FOLCLOR

În virtutea profesiei sale, un dialectolog e şi etnograf şi folclorist, căci aceste trei ştiinţe umaniste interferează. Profesorul V. Rusu a publicat mai multe lucrări ce ţin de etnografie şi folclor: "Postfaţă" la antologia **Ecou de cîntec aromânesc** (1985); **Etnografia provensală** (1984); **Pour un Atlas folklorique du monde balkanique** (1985); **Poétique d'une ballade populaire roumaine. Mioriţa** (1991); **Cîntecele Obcinii** (1979); **Etnografie românească** (1980); **Folclorul în cercetare monografică** (1981); **Graiul, etnografia şi folclorul zonei Chioar** (1983); **Creativitatea ţărănească** (1984); **Conştiinţa istorică populară** (1984); **Glasul poeziei aromâne** (1985); **Poezie prin muzică şi limbaj** (1986); **Prestigiul creaţiei folclorice** (1986); **Împotriva prostului gust: poluarea folclorului** (1986); **"Restituirea" folclorului** (1986); **"Cartea" limbii noastre materne** (1987) etc.

F. SOCIOLINGVISTICĂ, STILISTICĂ, LIMBĂ LITERARĂ, ROMANISTICĂ, LITERATURĂ

Aspecte sociolingvistice în vorbirea populară (1973); **Observaţii asupra raportului oral-scris în comunicarea lingvistică** (1970).

Îndreptar ortografic, ortoepic şi de punctuaţie (în colaborare, 1966); **Părerile lui C. Aristia despre limbă** (1965); **Tudor Arghezi: Maria Nichifor. Consideraţii stilistice** (1963); **Observaţii stilistice** (1965); **À propos de parles (zoner) de transition** (1975); **Claude Levi-Strauss** (1974); **Semnificaţii epistemologice în dialectologia contemporană românească** (1979); **"Starea socială" a unui popor în concepţia lui Al. Philippide** (1983); **V. Alecsandri vu par O. Densusianu** (1991); **Studiu introductiv, note şi repere cronologice la "Miréio" de Frédéric Mistral** (1979); **Formule de adresare în limba română** (1959); **Note despre *mă* şi *fă* în limba română** (1964); **Note despre legătura dintre fenomenele de limbă şi istoria societăţii** (1961); **Le roumain et la philologie romane** (1971); **À propos de Dracula dans "Dialogul"** (1983) etc.

Savantul fără discipoli e ca şi copacul fără roadă. Profesorul V. Rusu a însuşit acest adevăr deoarece el însuşi s-a format la vestita şcoală lingvistică a acad. Al. Rosetti.

Ajuns să cerceteze în mod independent neţărmurita ştiinţă lingvistică, discipolul fidel al Şcolii bucureştene V. Rusu a început să îndrumeze activitatea de cercetare a unor tineri dotaţi. Astfel s-a înfiripat şcoala lingvistică a actualului profesor de la Universitatea din Provence. E vorba că în toată Franţa unde funcţionează mai mult de 80 de universităţi, numai departamentul profesorului Rusu este acreditat a conferi titlul ştiinţific de doctor în filologie (specialitatea "Limba şi literatura română").

Grupul distinsului savant include foşti şi actuali studenţi traducători din limba română în cea franceză şi viceversa: Jean-François Mattei, Veronique Gozzerino, Nathalie Lubreton etc., precum şi cercetători-teoreticieni ca Al. Wattremez (cercetează romanele lui Ionel Teodoreanu), Roland Duflot (valorifică opera publicată şi cea inedită a luliei Hasdeu), Corinne Marsala (face un studiu despre **Rusoaica** de Gib I. Mihăescu) ş.a.

Recent a prezentat pentru susţinere teza de doctorat discipola dlui profesor V. Rusu, franţuzoaica Estelle Variot. Titlul tezei este: "Un moment significativ de l'influence française sur la langue roumaine: le Dictionnaire de Teodor Stamati (Yassy, 1851)". Lucrarea conţine 1500 de pagini. Cine a fost acest Teodor Stamati?

Aflăm chiar din foaia de titlu a dicţionarului în discuţie, scris cu alfabetul mixt chirilic-latin: cînd autorul notează că "au alunecat **în limba română** (*subl.n. — A.C.*) cuvinte cu totul streine şi nepotrivite însuşimei ei" (de exemplu: ucaz, docladorisi, atnoşenie, sprafcă, vecsel etc.). Acestea, după opinia lui T. Stamati, "nu sunt termeni tehnici şi trebuia a se români". Şi în continuare: "De aici au urmat confuziunea în limbă, care au crescut şi mai creşte încă şi mai mult prin neştiinţa

gramaticii, nestatornicirea regulilor ei şi lipsa unui disionariu. **Căci gramatica este cheia limbii, iară disionariul magaziea în care se păstrează cuvintele**" (*subl.n. — A.C.*).

T. Stamati e unul dintre primii autori de dicţionare neologice. Valoarea **Dicţionarului** rezidă în următoarele: 1) Deşi publicat în Moldova de pînă la Unire autorul utilizează chiar în titlu glotonimul corect **limba română** şi nu "limba moldovenească", cum pretind astăzi unii politicieni de la Chişinău; 2) **Dicţionarul** include 4290 de cuvinte, dintre care peste 60 la sută sunt împrumutate din limbile neoromanice (în primul rînd, din franceză); 3) cuvintele împrumutate sunt "românizate" după firea limbii noastre şi de cele mai multe ori corect, formele propuse supravieţuind în uzul cotidian.

După o scrupuloasă analiză semantică (tematică), etimologică, gramaticală etc., autoarea stabileşte că "la langue française a contribuié a une "reromanisation" du roumain", că **Dicţionarul** lui T. Stamati este o mărturie revelatoare "de l'influence française dans les pays roumains et de la latinité" (p. 1326). Aceasta este, de fapt, concluzia magistrală a lucrării, deoarece Stamati, elaborînd şi publicînd **Dicţionarul**, a contribuit la cooperarea lingvistică şi culturală cu ţările Gintei latine, în special cu Franţa, şi la dezvoltarea şi perfecţionarea limbii române.

Am vrea să menţionăm în mod expres că în voluminoasa teză de doctorat a dnei E. Variot (3 volume a cîte 500 de pagini fiecare) se simte peste tot influenţa benefică a profesorului Rusu — şi în maniera de investigare, şi în formularea principiilor metodologice, şi în stil. După opinia noastră, este salutar faptul că discipolii încearcă a-l imita pe dascălul lor în activitatea dificilă de creaţie ştiinţifică.

Paralel cu munca de cercetare, profesorul V. Rusu desfăşoară o vastă şi rodnică activitate în funcţia sa de director al Departamentului de limba română. Ţine regulat cursuri de limbă, literatură şi civilizaţie română, conduce şi îndrumează doctoranzi, supraveghează studiile de aprofundare pentru obţinerea DEA (Diplomes d'étùdes approfondies), a metrizului, a doctoratului.

Prof. Valeriu Rusu este un dascăl excelent, înzestrat cu talent şi har dumnezeiesc, avînd în gradul cel mai înalt "stofă pedagogică". Cursurile şi prelegerile Domniei sale sunt adevărate ore de revelaţie spirituală pentru studenţi, căci poartă un caracter cognitiv, enciclopedic chiar, şi în acelaşi timp nu sunt lipsite de afectivitate. Audiind aceste lecţii, îţi face impresia că te odihneşti şi, odihnindu-te, înveţi. La orele de curs ale profesorului Rusu studenţii francezi află nu numai despre limba, literatura, istoria, folclorul poporului român, ci şi multe lucruri interesante despre ţara lor, căci profesorul cunoaşte în profunzime civilizaţia galo-romanică (şi nu numai!). Mai există un "secret" al maestrului: orice fenomen de limbă şi literatură românească se discută în plan comparat cu respectivele din limba şi literatura franceză. Metoda aceasta de predare este foarte eficientă şi se bucură de un mare succes la Universitatea Aix-en-Provence.

Îndelungata activitate didactică a profesorului V. Rusu i-a sugerat ideea de a elabora şi a publica o serie de lucrări de stringentă necesitate pentru procesul de instruire a studenţilor francezi care s-au decis a deveni specialişti de limbă şi literatură română. Ne vom opri doar la unele dintre ele.

De o valoare intrinsecă pentru însuşirea limbii şi a civilizaţiei româneşti de către străini este lucrarea în două volume **Le roumain. Langue, littérature, civilisation** (226 pag., Paris, Ed. *Ophrys*, 1992) şi **Le roumain. Mots et images** (244 pag., Paris, Ed. *Ophrys*, 1994). Cartea a doua este elaborată în colaborare cu fiica sa, talentata pictoriţă şi arhitectă Romaniţa Mattei-Rusu, care a împodobit volumul cu excelente şi extrem de expresive desene. Metodologia (gnoseologia) ambelor volume e cea realistă şi istorică, iar metodica expunerii materiei e cea "de la simplu la compus", şi "de la cunoscut la necunoscut", respectîndu-se peste tot principiul comparativ şi confruntativ la nivelul limbii, literaturii, civilizaţiei.

În primul volum se vorbeşte despre români, limba română şi România. Deşi din punct de vedere geografic România este, de fapt, "o insulă a latinităţii izolată de masivul romanic", limba noastră şi-a păstrat latinitatea şi romanitatea, îmbogăţindu-se, firește, ca lexic şi cu elemente împrumutate din limbile vecinilor de origine neromanică. Naraţiunea de ordin istoric e profundă, ea pornind de la cucerirea dacilor de către romani (106 d.Hr.), vorbindu-se în continuare despre romanizare, formarea limbii şi a poporului român, despre primele scrieri, alfabetul latin

— chirilic — mixt — latin (românesc), limba şi literatura în sec. XIX şi perioada modernă.

Pentru a crea un tablou unitar privind istoria neamului nostru, a culturii şi literaturii sale, V. Rusu propune studenţilor pentru lectură fragmente din opera unor scriitori şi oameni de cultură ca **Nicolae Bălcescu** ("Istoria românilor sub Mihai-Vodă Viteazul", cartea a IV-a, "Unitatea naţională", aprilie 1590 — iulie 1600), **Mihai Eminescu** ("Revedere"), **Lucian Blaga** ("Hronicul...", "Spaţiul mioritic"), **Liviu Rebreanu** ("Ion", "Răscoala"), **Nicolae Iorga** etc.

Un alt capitol din vol. I poartă titlul "Schiţă cronologică de istorie a poporului şi a limbii române". În el sunt înşiruite şi comentate laconic cele mai importante evenimente din viaţa poporului român, începînd cu timpurile străvechi. Ca cititorul să-şi facă o idee despre această "schiţă cronologică", vom spicui din ea cîteva date: **587** — *torna, torna, fratre* — prima frază considerată a fi în limba română, înregistrată de cronicarii bizantini Theophylactos Simokattes şi Theophanes. Ei notează că un oştean din armata bizantină ar fi rostit această frază "dans la langue de ses parents, de son pays" (p. 44); **1185** — se formează un stat româno-bulgar, avîndu-i în frunte pe fraţii Asanides (Petru şi Asan), de origine română, şi drept capitală or. Tîrnovo, în partea de sud a Dunării; **1359** — crearea Statului independent Moldova sub Bogdan I; **1386—1418** — domnia lui Mircea cel Bătrîn în Ţara Românească şi **1400—1432** — domnia lui Alexandru cel Bun în Moldova; **1536** — Nicolae Olahus, cel mai vestit umanist din Transilvania a vorbit de originea latină (romană) comună a muntenilor, moldovenilor şi ardelenilor; **1582** — apare **Palia de la Orăştie**, prima traducere în româneşte a unei părţi din Testamentul Vechi, efectuată de către Şerban , fiul diaconului Coresi; **1710—1711** — domnia lui D. Cantemir, principe-savant, membru al Academiei din Berlin, numele lui stă incrustat pe frontispiciul Bibliotecii St. Geneviéve din Paris; **1784** — marea răscoală a ţăranilor din Transilvania sub conducerea lui Horia, Cloşca şi Crişan; **1828** — Ion Heliade Rădulescu, "părintele literaturii române moderne", îşi publică celebra **Gramatică românească**, în care se pronunţă pentru trecerea de la grafia slavonă la cea latină; **1835** — la 16/28 iunie a fost inaugurată la Iaşi Academia Mihăileană; **1866** — a fost creată Societatea Literară Română, care la **1867** devine Societatea Academică Română, iar în **1879** — Academia Română; **1878**, 7 mai — V. Alecsandri a primit "Le Grand Prix du Chant Latin" la Montpellier (Franţa) pentru minunatul său poem **Cîntecul Gintei Latine**; **1919** — L. Rebreanu publică romanul **Ion**, în **1932** — romanul **Răscoala**; **1940**, 26 iunie — fosta Uniune Sovietică îi adresează României un ultimatum în urma căruia anexează Basarabia şi Bucovina de Nord". Datele istorice se derulează pînă la **1989**, decembrie, cînd a avut loc "la chute du régime Ceauşescu" (căderea regimului Ceauşescu).

Un capitol special este consacrat descrierii sincronice a limbii române. Sunt discutate şi extrem de bine ilustrate 3 compartimente: *Alfabetul, Fonetica şi Morfosintaxa.* Toată materia este expusă în plan contrastiv cu limba franceză (De exemplu: rom. *Dau calului fîn* — fr. *Je donne au cheval du foin,* dar rom. *Calului (îi) dau fîn* —.fr. *C'est au cheval que je donne du foin*).

Despre *Lexic* se vorbeşte cu totul aparte şi pe bună dreptate, deoarece vocabularul este "cartea de vizită a limbii": Luînd cunoştinţă de fondul de cuvinte al unei limbi, e uşor să-ţi creezi o opinie şi despre purtătorii acestei limbi (inclusiv despre cultura lor). Prof. V. Rusu ţine să demonstreze (pe baza datelor statistice) că elementul latin şi romanic prevalează evident în lexicul nostru, fapt devenit axiomatic şi dovedind fără echivoc latinitatea limbii

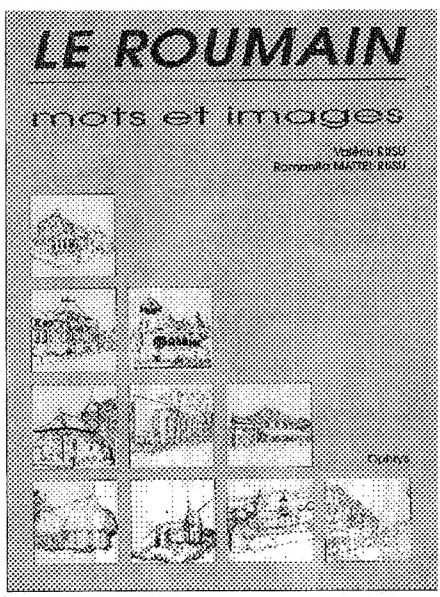

române şi afinitatea ei cu celelalte idiomuri ale Gintei Latine. Se trece apoi la analiza etimologică mai detaliată a lexicului, insistîndu-se asupra împrumuturilor şi calcurilor lingvistice din alte limbi. Urmează o substanţială expunere a lexicului în plan stilistic, accentuîndu-se rolul şi importanţa sinonimelor, antonimelor, omonimelor etc.

Volumul al II-lea al lucrării (vezi supra) prezintă limba română în cuvinte şi imagini. Autorii ei, prof. V. Rusu şi fiica Domniei sale, Romaniţa Mattei-Rusu (arhitect de specialitate), au hotărît să infiltreze limba română în mintea şi sufletul francezilor prin expunerea tematică şi imaginativă a *modus*-ului *vivendi* al poporului român, a civilizaţiei lui. Cartea este împărţită pe teme. De pildă, Tema I. *Casa* — La maison (p. 9—23). Aici textul accesibil şi desenele expresive ne vorbesc despre felurile de construcţie a caselor, despre interiorul lor, despre *casa mare*, despre bucatele naţionale şi prepararea lor (inclusiv mămăliga). Se citează unele date din mitologia românească referitoare la casă (aceasta are trei ocrotitori: barza, rîndunica şi şarpele de casă). Tema se încheie cu proverbe, zicători, maxime, în care se conţine substantivul *casă*, însoţite de traduceri sau de echivalentele respective: **Trei lucruri te scot din casă: ploaia, fumul şi muierea rea** "Trois choses te chassent de la maison: la pluie, la fumée et la mégère" etc.

Vom prezenta alte cîteva *teme* fără a le comenta: *Curtea* (p. 24—36) conţinînd flori (muşcate, garoafe, guraleului, bujori, trandafiri, busuioc, liliac etc.), fîntîna (felurile fîntînilor), grajduri (destinaţia lor), animale domestice (folosul adus de ele), livada (variaţia pomilor fructiferi), păsări, insecte, grădina (diversitatea legumeleor) etc.

Cu lux de amănunte sunt expuse şi ilustrate temele: *Viaţa în sat* (p. 78—99) *cu moară, oloiniţă, cultivarea pămîntului, culesul strugurilor, sărbătorile principale* (Crăciunul, Paştele); *Viaţa urbană. Voiajul* (p. 144—158): *specificul vieţii urbane, traiul muncitorilor, funcţionarilor, elevilor, studenţilor, funcţionarea teatrului, şcolilor, instituţiilor de învăţămînt superior şi mediu de specialitate, băii publice, telegrafului, statuile, parcurile* etc. Se face un scurt expozeu istoric al fostelor oraşe de scaun: Curtea de Arges, Tîrgovişte, Baia, Suceava, Iaşi. Se menţionează că toponimul **Bucureşti** e fixat într-un document al lui Vlad Ţepeş din anul 1457 şi că denumirea oraşului vine de la numele unui cioban — Bucur.

Sunt numite şi capitalele "pe regiuni": *Bucureşti* — Muntenia; *Iaşi* — Moldova; *Chişinău* — Basarabia, *Cernăuţi* — Bucovina; *Craiova* — Oltenia, *Constanţa* — Dobrogea; *Baia Mare* —Maramureş; *Oradea* — Crişana; *Cluj-Napoca* — Transilvania; *Timişoara* — Banat.

Se vorbeşte despre specificul fiecărui oraş din grupul celor mai mari, şi anume: Alba-Iulia, Braşov, Turnu Severin, Tîrgu-Jiu, Cîmpulung, Vălenii de Munte, Ploieşti, Focşani, Galaţi ş.a. Cartea se termină cu un întins vocabular român-francez şi francez-român (p. 161—264).

După informaţia conţinută, după metoda de expunere a materiei, după gradul de accesibilitate şi ilustrativitate, cele două volume de **Le roumain** ale profesorului V. Rusu sunt considerate de către studenţii francezi de la Universitatea Aix-en-Provence drept nişte cărţi de căpătîi pentru însuşirea limbii şi civilizaţiei româneşti. Şi au perfectă dreptate, pentru că fiecare dintre cele două lucrări ne apare ca un *Vademecum* ce-i ajută pe francofoni să se orienteze în adîncul şi misteriosul labirint al limbii române.

* * *

Prof. V. Rusu semnează şi alte lucrări pentru studenţii de peste hotare doritori de a studia limba, literatura, cultura poporului român. În primul rînd e vorba de volumul **Elogiu satului român** (**Eloge du village roumain**. *Textes traduits du roumain, rassembles par Valeriu Rusu*. Editions de l'Aube, 1990, 240 pagini). Cartea are şi un subtitlu — *Anthologie de prose et de poésie réalisee par le séminaire poétique "Mihai Eminescu" de l'Université de Provence sous la direction de V. Rusu.*

Scopul acestei **Antologii** poate fi dedus chiar din titlul ei: alcătuitorul a urmărit ideea să arate "rădăcinile" neamului nostru, durabilitatea şi veşnicia acestor rădăcini şi a poporului român crescut din ele ("Iar noi locului ne ţinem, // Cum am fost aşa rămînem", M. Eminescu). Scria şi Donici, *Acel cuib de-nţelepciune*, în fabula **Frunzele şi Rădăcina**: Viaţa vegetelă, viaţa animală // Totul depinde de la Rădăcină.

Antologia apărea ca o replică violentă făcută dictatorului Nicolae Ceauşescu, ce se apucase a demola satele "nerentabile" în lumina politicii zise "de sistematizare", lovind, prin

aceasta, cu toporul, la rădăcina milenarului gorun al neamului românesc.

Editorii cărţii lui V. Rusu, domnii Marian Henubert şi Jean Viard, vorbind despre politica iresponsabilă a lui Ceauşescu privind demolarea satelor, notează: "Nous voulions montrer que l'on ne détruisait seulement de milliers de villages avec la politique dite de "systématisation", mais que l'on **effaçait le coeur d'une culture, le Trésor mythique d'une population"** (p. 7).

După *nota* editorilor urmează o schiţă — **Mon village** "Satul meu" — semnată de profesorul V. Rusu, în care se evocă în culori vii satul basarabean Mihăileanca, unde s-a născut savantul, satul răzeşesc Niorcani — al mamei sale Daria Secară şi satul vecin, Sauca, al tatălui său Vasile Rusu (zis şi Colac). Învăţatul nostru de talie europeană Valeriu Rusu se consideră el însuşi ţăran, pentru că şi părinţii Domniei sale s-au tras din ţărani, şi soţia, doamna Aurelia Rusu, provine din ţărani transilvăneni din satul Breţcu. Dumneaei a avut de înfruntat multe şi grele obstacole de tot felul luptînd cu valurile vieţii, cu impedimentele regimului totalitar din România postbelică. Muncind din greu şi cinstit, doamna Aurelia Rusu a reuşit să-şi scrie şi să-şi susţină în 1974 la Montpellier teza de doctorat "Convergenţe rustice la M. Sadoveanu şi Jean Jiono". Aproape toată viaţa ea şi-a consacrat-o valorificării şi editării operei lui Mihai Eminescu. Primele 8 volume din cunoscuta colecţie **Opere** de Mihai Eminescu (Editura **Minerva**) au fost scoase de sub tipar sub îngrijirea doamnei doctor în filologie Aurelia Rusu. Domnia sa i-a mai editat pe L. Rebreanu, Gib. I. Mihăescu, iar în prezent scrie o carte pentru publicul francez despre motivul lui Grue Sînger în opera lui Mihai Eminescu.

Partea a doua e intitulată "Antologie littéraire autour du village roumain", conţinînd poezii şi fragmente de proză ale celor mai reprezentativi scriitori români clasici şi contemporani traduşi în limba franceză. Textele fiecărui scriitor sînt însoţite de un succint *curriculum vitae,* note şi comentarii.

Cititorul poate să rămînă nedumerit de ce nu-l vede pe Eminescu în lista scriitorilor traduşi şi incluşi în **Antologie.** Ne grăbim să-i liniştim, anunţînd că "profesorul Rusu concomitent cu prima **Antologie** a mai editat una consacrată aproape integral Luceafărului poeziei noastre: ***M. Eminescu.*** *Anthologie de la création poétique, realisée sous la direction de Valeriu Rusu*, 1990, Publications de l'Université de Provence. Lucrarea de faţă se deosebeşte prin mai multe momente specifice, dintre care vom menţiona: a) este o ediţie *mixtă* conţinînd poezii (sau bucăţi de proză) în româneşte şi, pe pagina de alăturea, textul tradus în franţuzeşte; b) toate traducerile s-au efectuat de către studenţii profesorului Rusu şi sub îndrumarea D-lui.

Cartea se deschide cu o impresionantă poezie **Eminescu** scrisă de studentul francez Emmanuel Galiero, participant la seminarul poetic "M. Eminescu" condus de V. Rusu. Urmează apoi un **L'immortel Eminescu** în care profesorul Rusu analizează în mod succint activitatea scriitoricească "a prinţului de la Ipoteşti", amintind că în timpul vieţii poetul reuşise să publice doar 61 de poezii (pentru comparaţie: pînă în prezent au fost publicate 16 volume din operele eminesciene). Autorul *Cuvîntului introductiv* comentează şi unele aprecieri date lui Eminescu de către personalităţi marcante. Astfel marele N. Iorga mărturisea că poetul este "le plus vaste synthèse réalisée par un âme roumain" (cea mai mare sinteză realizată de un suflet românesc). Tot în partea introductivă se mai conţine o bogată *Notă* asupra ediţiei şi extrem de instructive **Date cronologice din viaţa familiei Eminovici** întocmite de Aurelia Rusu, începînd cu anul 1812, 10 februarie ziua naşterii lui Gheorghe Eminovici, tatăl poetului, şi terminînd cu 15 iunie 1889, data morţii marelui poet naţional Mihai Eminescu. Partea textuală bilingvă a **Antologiei** conţine 6 compartimente eminesciene, fiecare avînd cîte un titlu adecvat.

Profesorul V. Rusu a elaborat şi alte lucrări metodico-didactice pentru studenţii străini care studiază limba română. Din motive de spaţiu nu avem posibilitate să le analizăm pe toate. Vrem să subliniem însă în mod deosebit că dl Valeriu Rusu este unul dintre cei mai activi propagatori şi popularizatori ai operelor scrise de literaţii basarabeni. La seminare şi ore practice se citesc, se traduc, se învaţă pe de rost poezii ale poeţilor din Republica Moldova, se analizează propoziţii şi fraze, se multiplică cele mai frumoase versuri etc., etc. Aceasta se face paralel cu propagarea operelor scriitorilor de peste Prut, astfel subliniindu-se totala identitate şi unitate a limbii noastre

româneşti. Pînă şi studenţii francezi se conving de absurditatea aşa-zisei teorii despre două limbi romanice de est: româna şi "moldoveneasca", sau despre două denumiri ale uneia şi aceleiaşi limbi. Apelarea la poeţii basarabeni în procesul predării în Franţa a limbii şi literaturii române este o replică distrugătoare la adresa pseudoteoriei lingvistice privind "limba moldo–venească", susţinută de unii politicieni şi pretinşi savanţi din Republica Moldova.

Considerăm că este o muncă extrem de necesară (şi patriotică în primul rînd!) de a explica adevărul ştiinţific cu privire la limba română din Basarabia anume într-un auditoriu alolingv (în cazul nostru — francez), care deseori nu este deloc informat sau este informat greşit prin posturile de radio moscovite ce emit în limba franceză. A vorbi despre identitatea şi unitatea naţională (lingvistică şi istorică) a basarabenilor şi a românilor din dreapta Prutului e ca şi cum ai bate apa-n piuă, deoarece lucrurile sunt foarte bine cunoscute, chiar banale, dar a-i informa corect în această problemă (creată în mod artificial de regimul ţarist şi cel sovietic) pe fraţii noştri din Ginta Latină, pe intelectualii din toate ţările europene, este un lucru deosebit de necesar. Şi aceasta pentru că neadevărul, minciuna au fost ridicate la rang de lege, găsindu-şi loc chiar şi în Constituţia Republicii Moldova (avem în vedere Articolul 13 cu afirmaţia de tristă amintire: "Limba de stat (oficială) a Republicii Moldova este limba moldovenească"). Pentru a răsturna acest neadevăr legiferat, se cere şi intervenţia forurilor competente internaţionale. Dar aceste foruri trebuie informate corect, lucru pe care îl şi face profesorul V. Rusu pentru auditoriul studenţesc francez, la variate şedinţe, colocvii, seminare, conferinţe ale lingviştilor de peste hotare, în unele articole ale sale.

Dar să revenim la traduceri. La Universitatea Aix-en-Provence se citesc şi se învaţă poeziile lui Gr. Vieru, Dumitru Matcovschi, Vasile Romanciuc, Lorina Bălteanu, Arcadie Suceveanu, Nina Josu, Ion Vieru, Efim Tarlapan, Eugen Cioclea etc. Spre marele nostru regret, în Franţa ajunge prea puţină informaţie despre procesul literar din Republica Moldova şi prof. V. Rusu nu are la îndemînă toate lucrările poeţilor şi prozatorilor basarabeni.

Punctualitatea kantiană, exigenţa germană, în primul rînd faţă de sine însuşi, îi permit să facă multe (cursuri, seminare, traduceri, examene, articole, studii, monografii, teze de doctorat, deplasări în alte ţări la conferinţe, colocvii, congrese, simpozioane etc.). În acest sens profesorul Rusu are o vorbă de duh ce-l caracterizează întocmai: "Mă cheamă Rusu, dar sunt român adevărat şi mă port ca un neamţ". Anume acest comportament îl face să realizeze multe chiar fiind limitat în timp.

Vorbind despre forţa de creaţie a profesorului V. Rusu, nu putem să nu subliniem că ea e susţinută şi de atmosfera armonioasă din sînul familiei. Doamna Aurelia Rusu este, după cum am menţionat, cercetător literar, fiica Romaniţa — arhitectă şi pictoriţă, ginerele Jean-François este un bun cunoscător al limbii şi civilizaţiei româneşti. Idealul acestei familii e să construiască în Franţa o Casă Românească de Cultură sau un Centru de Cultură Românească după proiectul Romaniţei Mattei-Rusu. Prin eforturi comune s-ar găsi toate cele necesare. Lipseşte un singur lucru — 500 m^2 de teren! Pămîntul e cea mai mare problemă în Ţara Galilor, mai ales în Provence.

* * *

Felicitîndu-l pentru tot ce a realizat şi va realiza întru propagarea limbii şi literaturii române în Franţa în vederea triumfului adevărului ştiinţific şi istoric despre Basarabia şi basarabeni, îi dorim din toată inima (**ab imo pectore**) mulţi ani activi de viaţă, sănătate durabilă şi dispoziţie tinerească spre bucuria celor apropiaţi (rude, discipoli, mii de studenţi) şi spre folosul neamului ce l-a născut. Dorinţa noastră supremă este însă de a-l revedea pe profesorul Valeriu Rusu la baştină, reîncadrat în sensul adevărat al cuvîntului în munca de cercetare şi în cea didactică universitară, continuîndu-şi traducerea în viaţă a grandioaselor sale planuri de creaţie şi contribuind în modul cel mai direct la pregătirea cadrelor de filologi (lingvişti) români.

Astăzi ca niciodată ţara are nevoie de personalităţi ca dl Valeriu Rusu, care ar şti să organizeze la nivel european cercetările academice, să atragă talente tinere, să continue frumoasele tradiţii ale şcolii lingvistice bucureştene (cu celebrii ei reprezentanţi Ovid Densusianu, Alexandru Rosetti, Tache Papahagi ş.a.) şi, în ultimă instanţă, să reprezinte cu demnitate, peste hotare, ştiinţa filologică naţională din România.

Tatiana ZAVULAN
Chişinău

CONTRIBUŢIA LUI GRIGORE URECHE LA DEZVOLTAREA LIMBII ROMÂNE LITERARE

Un destin neprielnic al textului (manuscrisul original s-a pierdut, opera fiind păstrată în copii interpolate) a făcut ca letopiseţul lui Grigore Ureche să fie studiat mai puţin decît cele — la fel de importante — scrise de Miron Costin sau Ion Neculce. Citat mai mult decît citit, el a fost abordat cu precădere de filologi, care au canalizat discuţiile în direcţia stabilirii paternităţii. Dificultăţile ridicate de (re)stabilirea textului original sînt aşa de mari, încît literaţii, cu puţine excepţii, au preferat să se ocupe de M. Costin sau de I. Neculce.

Dar oricîte ar mai fi discuţiile în jurul paternităţii scrierii, o certitudine există de mai bine de trei secole: textul cronicii. Acesta trebuie analizat, ca prezenţă remarcabilă în cultura română.

În virtutea acestui adevăr deloc neglijabil, o asemenea cercetare îşi propune să scoată în evidenţă rolul jucat de opera lui Grigore Ureche la îmbogăţirea şi perfecţionarea limbii române literare, în special atunci cînd este vorba de fixarea normelor fonetice unice ale acesteia, dar şi cu privire la morfologie, sintaxă şi alte aspecte ale limbii, fapt ce nu poate fi însă abordat separat atît de istoria culturii şi civilizaţiei, cît şi de istoria literaturii române propriu-zise din perioada în discuţie, adică secolul al XVII-lea. Astfel, înşiruirea unei serii de particularităţi de limbă ale scriitorului, ce au influenţat nemijlocit evoluţia limbii literare şi au conferit limbii române prin textul **Letopiseţului**, o variantă personală trebuie văzută şi prin prisma complexităţii perioadei istorice, a mutaţiilor ce au avut loc la toate nivelurile existenţei sociale.

Secolul al XVI-lea, pentru români, se încheie în mod tragic, fiindcă tragedia destinului tuturor românilor, pe care o trăise Mihai Viteazul, este, din perspectivă istorică şi etnică, una din marile drame ale poporului român. Asasinarea lui Mihai Viteazul, blocarea intenţiei sale de a uni cele trei provincii româneşti frînează pentru mai bine de trei secole constituirea statului român unitar.

Evoluţia culturii româneşti, dacă românii şi-ar fi dobîndit unitatea totală, ar fi fost alta şi nu ar fi urmat un destin tulbure şi frămîntat, caracterizat, pe de o parte, prin faptul că rezistenţa Moldovei şi Ţării Româneşti în faţa dominaţiei turceşti pare a fi înfrîntă şi, pe de altă parte, cele două familii voievodale (Muşatinii şi Basarabii) ies practic din scena istoriei. Într-adevăr, nici un domnitor român din secolul al XVII-lea şi de mai tîrziu nu va reuşi să refacă strălucirea puterii autocrate din timpul lui Ştefan cel Mare sau Mihai Viteazul.

Cu toate acestea, încercările de emancipare în secolul al XVII-lea nu vor lipsi, iar conştiinţa unităţii românilor, efortul de afirmare etnică şi naţională se mută din domeniul luptei militare în cel al acţiunii culturale. Ne gîndim aici la opera marilor cărturari, clerici sau istorici din cele trei provincii, viaţa culturală a Moldovei, în special, cunoscînd o dezvoltare superioară faţă de celelalte provincii, manifestată atît la nivelul mijloacelor culturale, al cantităţii şi diversităţii actelor de cultură, cît şi la nivel valoric.

Sub un prim aspect, secolul al XVII-lea reprezintă epoca de înflorire a istoriografiei în limba română, în această etapă fiind scrise cîteva dintre cele mai valoroase texte sub raportul luminării culturii şi mentalităţii româneşti şi, bineînţeles, unele dintre cele mai izbutite opere din punct de vedere al valorii artistice. Grigore Ureche, personalitatea şi opera căruia ne interesează, este primul cronicar în limba română ale cărui texte s-au păstrat, el scriind **Letopiseţul Ţării**

Moldovei, care cuprinde istoria Moldovei de la întemeiere, 1359, pînă la a doua domnie a lui Aron-Vodă (1595). Pe lîngă rolul informativ pe care îl deţine opera acestui cărturar prin numeroasele date istorice pe care le pune la dispoziţia cititorului, se remarcă şi dorinţa de a instrui şi educa, de a sonda evenimente şi aspecte aparţinînd începuturilor istoriei româneşti, elucidînd probleme legate de originea limbii şi a poporului român, sau de continuitatea sa pe teritoriile dacice.

Sub un alt aspect, literar de data aceasta, cronica lui Ureche devine un fapt literar autentic, prin prezenţa unei anumite viziuni asupra realităţii care depăşeşte modalitatea strict enunţiativă şi abstractizantă a istoricului propriu-zis.

Dacă valoarea ei istorică este marcată de prezentarea principalelor evenimente de-a lungul mai multor secole, atunci valoarea ei literară este argumentată copios datorită unghiului de perspectivă subiectiv al cronicarului, particularului expresiv, amănuntului pitoresc, creînd adevărate personaje şi relatînd întîmplări nelipsite de fiorul aventurii sau provocînd adeziunea cititorului la anumite adevăruri morale prezentate cu un talent autentic.

Astfel, dacă măsura în care această lucrare aparţine istoriei şi literaturii este dependentă de criteriul de document al epocilor şi de literaritatea scrierii, atunci ceea ce ne interesează pe noi, adică contribuţia lui Ureche la dezvoltarea limbii române literare, ţine de felul şi măsura în care **Letopiseţul** său constituie o evoluţie a limbii către ceea ce este astăzi, fapt pe care studiul nostru încearcă să-l scoată în evidenţă faţă de alte aspecte, cel istoric sau cel literar propriu-zis.

Pînă la 1640, structura lingvistică a textelor româneşti se caracterizează printr-o strînsă relaţie între limba acestor scrieri şi graiurile populare vorbite în regiunile unde au fost redactate, traduse ori copiate. În secolul al XVII-lea, limba textelor noastre vechi are un caracter regional, determinat de lipsa normelor unice. Chiar în această perioadă se disting mai multe variante literare româneşti care, pe baza cîtorva fenomene specifice, pot fi grupate în două categorii: de tip nordic şi de tip sudic. Numărul mare de fapte lingvistice comune este explicabil prin unitatea de ansamblu a dialectului dacoromân, dar, în unele cazuri, şi prin circulaţia cărţilor, a tipografilor şi a copiştilor în toate provinciile româneşti. De remarcat este apropierea limbii textelor scrise de structura şi stilul limbii populare.

FONETICĂ

Ca întreaga limbă a tipăriturilor laice apărute în Moldova în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, şi limba **Letopiseţului Ţării Moldovei** dispune de aspecte foarte variate ale fonetismului, adesea contradictorii. Fonetisme curente în limba epocii, unele chiar mai vechi, alternează cu fonetisme noi, devenite normă în limba literară actuală.

Iată deci trăsăturile fundamentale ale limbii lui Grigore Ureche, aceleaşi cu trăsăturile românei literare din perioada 1640—1780:

a) păstrarea lui **ă** etimologic în cuvinte ca: "mulţămit" (135)*, "lătinească" (73), "lăcuit" (74), "rădicat" (82), "păharnic" (156), "răsipit" (75); vechi fonetism de la începutul secolului al XVII-lea şi cu valoare de normă în a doua jumătate a acestui veac;

b) trecerea lui **ă** la **a**, prezentă în graiurile moldoveneşti încă din secolul al XVI-lea, apare sporadic la Ureche: "gaurile" (112), "Radauţi" (80);

c) conservarea lui **e** în: "beserică" (106), "inemă" (83), "inemile" (93), "denlăuntru" (70), "nemerit" (71), "dentîi" (72), "adecă" (69), "duminecă" (94), "spereat" (101),

* Vezi: Grigore Ureche, **Letopiseţul Ţării Moldovei**, ediţie îngrijită şi comentată de Liviu Onu, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1967.

"denainte" (132), "denafară" (143);

d) monoftongarea lui **ea** la **a** după labiale şi după **r, s, t** atunci cînd în silaba următoare nu urmează un **e** sau **i**, trăsătură fonetică regională: "Leşască" (76), "tătărască" (89), "stropşască" (117);

e) velarizarea vocalelor anterioare **e** şi **i** la **ă** şi **î** după consoanele dure **r, j, s**, frecventă în varianta de tip nordic, fiind o trăsătură regională: "ţărîlor" (69), "fierălor" (69), "neaşăzaţi" (70), "şăsul" (72), "tătarîi" (74), "cătră" (75), "aşăza" (76), "înşălăciune" (88), "şăzut" (92), "vitejăşti" (93), "treisprăzece" (147);

f) menţinerea lui **î** iniţial în cuvintele: "înblînd" (103), "împlut" (124);

g) păstrarea lui **e** (trecut uneori la **i** sau la **ă**) nesincopat: "să se îndirepteze" (69), "îndireptatu" (70), "direptatea" (74), "dereptatea" (82), "îndărăptat" (151);

h) conservarea stadiului mai vechi cu **g** faţă de **j** din Muntenia este generală, ca particularitate fonetică regională: "agiunsu" (71), "giugul" (76), "penpregiur" (78), "agiutoriul" (79), "gios" (79), "gioi" (81), "încungiurat" (84), "giură–mîntul" (117), "giudeţ" (128), "giunghia" (143); există însă şi tendinţa de a folosi **j**: "ajutoriu" (86), "ajiutorească" (141);

i) între labiale apar alterate **f** şi **p** (foarte rar): "hierul" (72), "hi" (87), trecerea lui **p** la **k** apare în "chizmindu" (69) şi "chizmind" (70). Termenul trebuie explicat prin rusescul ori ucrainescul "pismo", care înseamnă "scrisoare";

j) muierea lui **r** în sufixele **-ariu**, **-toriu** (**-ar**, **-tor**), fonetism regional cu valoare de normă în a doua jumătate a secolului al XVII-lea: "scriitoriu" (70), "purtătoriu" (76), "agiutoriul" (79), "biruitoriu" (98), "mergătoriu" (110), "vărsătoriu" (128), "datoriu" (95), "cronicariul" (84).

Diftongii: De relevat prezenţa diftongilor **ea** şi **îi**: "seara", "pîine" (132), "mîinile" (113), "cîine".

Apariţia unor astfel de forme diftongate în Moldova dovedeşte influenţa limbii literare din Ţara Românească.

Diftongul **ia** apare conservat în: "iape", "iaste" (70), "iazer", "trăiaşte" (74).

Ca o particularitate grafică, e de remarcat că Ureche scrie înainte de **p** şi **b** -**n**, şi nu -**m**, ca în limba literară: "înpărţit" (83), "înpărat" (84), "înblînziia" (84), "înpotriva" (93), "înpreunat" (94), "înpresurat" (95), "înpăca" (96).

Tot aici se cuvine să menţionăm dublarea în scris a consoanei **n**: "înnapoi" (78), "înnainte" (82), dar care alternează cu cuvinte scrise cu un singur **n**: "înainte" (92), "înapoi" (96).

Cît priveşte rezultatele cercetării asupra foneticii lui Grigore Ureche, constatăm:

a) Cronicarul stă sub influenţa puternică a graiului popular din regiunea natală;

b) Grija cu care sînt eliminate o serie de regionalisme fonetice (palatalizarea lui **p** şi **b**), prea stridente la moldoveni, dovedeşte o preocupare de cizelare a limbii literare şi sub aspect fonetic.

MORFOLOGIE

Scopul nostru este de a urmări şi de a sublinia legătura dintre limba cronicii şi limba graiului de origine al cronicarului, la acest nivel, într-o vreme cînd nu exista o limbă română unitară. Este de evidenţiat şi aportul cronicarului la introducerea unor elemente noi în limbă.

MORFOLOGIA SUBSTANTIVULUI

Din categoria de fapte morfologice arhaice, în declin ca răspîndire pe vremea lui Ureche, întîlnim următoarele în **Letopiseţul Ţării Moldovei:**

a) forma originală "sor" pentru "soră": "soru" (84);

b) pluralul "mînule" al substantivului "mînă" este prezent doar o singură dată, acesta apărînd frecvent sub forma "mîinile" (98, 107);

c) pluralul "cîmpi" (75) pentru "cîmp";

d) forma veche de singular pentru substantivul "un capaci" (93);

e) pluralul, forma veche, "amestecături" (89);

f) forma veche de genitiv-dativ pentru substantivul "ţară": "Ţariei" (76), dar care alternează cu "ţărîi" (74, 75), şi pentru numele propriu "Moldiei" (72);

g) "**răsărita** soarelui" (139) — substantiv neutru terminat în **a**;

"**voievoda** Ruschii" (118) — substantiv masculin terminat în **a**, probabil sub influenţa limbii slave;

h) "**Basarabă** vodă", nume propriu masculin terminat în **ă**, care, de obicei, apare sub forma de "Basarab"; probabil sub influenţa substantivului "vodă" sau a numelui "Laiotă";

i) forme vechi de genitiv-dativ: "căţelii" (72), "domnii" (83), "sfinţii" (89), "Putnii" (90), "Brăilii" (90);

j) "... domnii Moldovei pururea să aibă deschise despre **turcu**..." (124): substantivul la singular are înţeles de plural. Este un mijloc de localizare a acţiunii într-un plan mai modest, rustic.

ARTICOLUL

La Ureche întîlnim particularităţi ale articolului comune în limba cronicilor vechi:

a) Substantivele masculine şi neutre articulate alternează cu cele nearticulate (terminate în **-u**): "feciorul" (77), "tîrgul" (106), "logofătul" (110), "craiul" (123) — "tîrgu" (122), "războiu" (123), "craiu" (123);

b) Numele proprii masculine sînt uneori articulate: "Radul" (90), întîlnit pe tot parcursul operei "Tăutul logofătul" (110);

c) Numele unor localităţi, "Suceava", "Dîmboviţa", apar uneori nearticulate: "Suceavă" (85), "Dîmboviţă" (93);

d) Articolul genitival invariabil, **a**: "însemnarea anilor a scriitorilor" (77) — formă stîngace (articolul nu-şi avea locul în această construcţie); "zile a lui avgust" (111); "muerile era a lor" (157); "an a domnii" (83), alternează cu articolul în gen şi caz: "ale noastre" (izvoadele) (69); "ani ai domniei" (80); "lauda a preacuratei fecioarei" (90);

e) Articolul adjectival este variabil în gen şi număr: "letopiseţului celui moldovenescu" (72); "puterea cea dumnezeiască" (97); "turcilor cei gingaşi" (97); "letopiseţul cel lătinescu" (71);

f) Uneori substantivele proprii masculine sînt articulate la genitiv-dativ, enclitic, asemeni substantivelor comune: "Tăutului, logofătului" (135), iar substantivul comun "craiu" este articulat enclitic la genitiv-dativ: "înaintea lui craiu" (110); "să strice el lui craiu" (123).

ADJECTIVUL

Nu este o parte de vorbire care să prezinte particularităţi deosebite. Adjectivele preferate de Grigore Ureche sînt:

a) "**mult**", variind în gen şi număr şi plasat, de obiecei, în faţa substantivului însoţit: "multă moarte" (86), "multă adunare" (90), "multă pagubă" (2), "multă jale" (129), "mult bine" (129), "mulţi prinşi" (98);

b) "**mare**", variabil: "mare bucurie" (98), "craie mare" (133), "mare moarte" (116), "mari lucruri" (82), "boiari mari" (82);

c) adjectivele derivate cu sufixul **-esc** (cu diferite forme, unele vechi, variabile în gen şi număr), de la substantive comune: "creştinească" (123), "domnească" (143), "grecească" (132), "jidovască" (132), "latinescu" (93), "leşăscu" (95), "muntenească" (97), "nemţască" (131), "neprietenească" (123), "păstorescu" (137), "omeneşti" (87), "tătărască" (89), "turcescu" (97), "vecinească" (91).

Adjectivele sînt utilizate uneori cu diferite grade de comparaţie:

a) comparativ de superioritate: "ţării mai mici" (131), "mai multă nevoie" (146);

b) superlativ relativ: "cel mai mare" (74);

c) superlativ absolut: "foarte rău" (87), "saşi peste seamă de mulţi" (131).

PRONUMELE

a) Ca normă a variantei literare moldoveneşti este variabilitatea pronumelui relativ **care**: "carele" (69),

"carea" (70), "carii" (70), "limbile carile..." (74), "... de viaţa domnilor, carii au fost la cîrmă..." (70), "... domniei sale, carele să prăznuieşte" (81), "mănăstirea Putna carea era zidită" (90). Însă foarte des apare şi **care** invariabil "scăderea care se vede" (70), "au dobîndit deciia şi Buda, care era scaunul Crăiei" (133);

b) Pentru evitarea monotoniei, probabil, Ureche mai foloseşte pe lîngă formele cunoscute de persoana a III-a (el/elu; ea; ei; ele) şi celelalte, utilizate mai cu seamă în graiul viu: "dînsul" (77), "înse" (83), "însa" (94), "însul" (95);

c) Pronumele sau adjectivul demonstrativ este folosit uneori cu formă veche: "aceiaş " (95) pentru "aceiaşi"; "acelaş" pentru "acelaşi"; "aceştii luni" (94) pentru "acestei"; "acestaşi anu" (123) şi "aceastaşi lună" (94), ultimele fiind două forme cam ciudate, începînd cu un demonstrativ de identitate, acesta din urmă fiind şi sensul. Tot forme vechi sînt şi: "înpotriva acei oşti" (116) sau "venirea acei oşti" (116) pentru "acelei". Uneori pronumelui sau adjectivului pronominal demonstrativ îi lipseşte proteza **a-**: "letopiseţul nostru **cestu**" (80), "**cela**" (117), "**celuia**" (117), "**ceastă** parte" (121).

Plasat înaintea substantivului, adjectivul pronominal nu se articulează în mod normal, dar la Ureche întîlnim şi forme articulate: "pre acela loc" (75), "pre aceea vreme" (87), "acela gîndu" (87), "acesta nume" (72);

d) "Nimenea" (70), "nimea" (87) sînt forme vechi, întîlnite în cronică, ale pronumelui negativ;

e) "Fiece" (124) şi "oarecarele" (138) sînt forme vechi de pronume nehotărîte;

f) Pronumele relativ însoţit de particula enclitică **-şi** este des întîlnit şi în celelalte scrieri ale epocii: "cineşi" (119).

NUMERALUL

Nici numeralul nu prezintă particularităţi deosebite la Ureche. Foarte des este utilizat primul numeral din seria celor ordinale, sub diverse forme: "dentiu" (70), "dentîi" (77), "dintîiaşi dată" (76);

— forme vechi sau sub forma întîlnită şi astăzi, "întîi" (79).

Numeralele ordinale au, în general, aceeaşi formă ca în limba română literară: "al doilea" (70), "al cincilea" (83), "al şaselea" (83), "a şaptea" (86), "a opta" (86); excepţie face "a dooa" (93).

Cu utilizare mai rară, întîlnim: numerale colective cu forme vechi: "amîndoao" (84), "de îmbe părţile" (100), "amîndoi" (89) cu forma modernă; numerale distributive — "cîte doi" (119).

Aici ar fi cazul să amintim şi exprimarea datei la Ureche: mai întîi este menţionată luna şi apoi ziua: "noemvrie, 19" (86); "noemvrie, 29" (86); "luni, dechemvrie, 14" (86).

FLEXIUNEA VERBULUI

Este partea de vorbire cel mai bine reprezentată prin particularităţi, atît în limba literară veche, cît şi în limba **Letopiseţului** lui Grigore Ureche:

a) forme verbale iotacizate, prezente şi la cronicarii munteni: la conjunctiv prezent: "să rămîie" (69), "să spuie" (71), "să desparţă" (72), "să nu rămîie" (78), "să vie" (87), "să curpinză" (88), "să auză" (114), "să ţie" (90), "să piarză" (134), "să ceae" (142), "să nu să încrează" (158), "să cază" (109); şi la gerunziu: "viindu" (87);

b) imperfectul persoanei a III-a este unic pentru ambele numere; pluralului îi lipseşte desinenţa **-u**: "limbi ce era" (75), "vrea ei" (76), "turcii acoperea" (76), "ei era" (86), "era bucuroşi" (114), (moldovenii) "făcea" (122), "plîngea toţi" (129), "moldovenii (...) era gata" (92), "boiarii (...) socotiia" (109), "ungurii nu era bucuroşi" (109), "muerile era" (157), "turcii nu năvaliia" (151);

c) avînd în vedere că este o operă cu caracter istoric, deci o prezentare a faptelor istorice, nu putea lipsi nici perfectul simplu, ca timp al trecutului; este chiar foarte frecvent la Ureche: "să cunoscu" (74),

"arătă" (76), "fu" (77), "înfrînse" (82), "prinse" (82), "tăe" (82), "luă" (82), "să temu" (113), "nu vru" (122), "începu" (122), "fu cutremur" (92), "fece" (155) — formă veche;

d) perfectul compus, foarte frecvent în epocă, are acelaşi auxiliar, **au**, pentru singular şi pentru plural, la persoana a III-a: "Ureche **au fost** vornic" (69), "**s-au adaos** Moldova" (70), "Moldova **s-au descălecat**" (72), "căţeaoa (...) **au gonit** fiara" (72), "căţeaoa (...) **au crăpat**" (72), "**i-au părut** lui bine" (74), "**au domnit** Bogdan" (77), "Aron (...) **s-au bulucit**" (82), "agiutoriul **au fost**" (89), "Albertu **au şăzut**" (111), "multă adunare **au fost**" (90), "multă oaste **au perit**" (115), "**s-au făcut** dumbravă mare" (122), "Ştefan **s-au pornit**" (94), "Ştefan nu **s-au dărîmat**" (100).

Tot aici, la perfectul compus, trebuie să menţionăm utilizarea unei forme vechi de participiu, a verbului **a sta**, în componenţa perfectului compus: "**au stătut**" (77);

e) mai mult ca perfectul perifrastic apare alături de forma simplă, devenită mai tîrziu literară; tipul perifrastic apare sub două forme: (1) alcătuit din perfectul compus al verbului "**a fi**" şi participiul verbului de conjugat: "au fost învăţat" (97), "au fost prădat" (101), "i-au fost spînzuraţi" (119), "s-au fost supărat" (127); (2) alcătuit din perfectul compus al verbului "**a fi**" şi gerunziul verbului de conjugat: "s-au fost strîngînd" (154), "le-au fostu dărîmînd frunza" (154), "dobitoacele n-au fost avînd ce paşte" (154), "au fost scoţînd" (148), "au fost strigînd" (113), "au fost pătîndu" (119), "au fost zicînd" (109);

f) alături de forme literare de conjunctiv prezent sînt atestate şi verbe la conjunctiv perfect: "să fi fost lăcuit" (74) —diateza pasivă; "să să fie arătat" (119), "să se fie închinat" (150), "să o fiu făcut" (153) — forme vechi;

g) infinitivul lung este frecvent utilizat în locul formei de infinitiv scurt: "a să **zăbovirea**" (139), "era de-a-l **crederea**" (148), "are vreme de a-şi **răscumpărarea**" (115), "de a-şi **tocmirea**" (98), "de a să **îndireptarea**" (98), "de a-şi **crederea**" (103); forma populară de infinitiv scurt: "**a ţinea**": "nu vor putea **ţinea**" (129) şi "**a rămînea**" (156); "neavîndu nădejde de a mai **firea** viu" (147) — o formă de infinitiv lung inventată pentru verbul "**a fi**", care nu are infinitiv lung. Legat puternic de limba populară, Grigore Ureche va încerca o desprindere de aceasta prin folosirea unor forme verbale care aveau să se impună mai tîrziu în limba literară. Oscilaţiile în întrebuinţarea unora sau altora dintre forme sînt o realitate a epocii. Fără îndoială că pendularea între două forme trebuie considerată ca o reflectare asupra elementelor oferite de limbă.

ADVERBUL

Ca particularitate deosebită a adverbului, întîlnim în cronica lui Ureche prezenţa particulei **-şi** în encliza unor adverbe, ea constituind o rămăşiţă a legăturii cu tradiţia: "acasă-şi" (114).

Inevitabile în epoca în care scria cronicarul sînt formele vechi ale adverbelor:

a) relative: "cumu" (72), "cîndu" (75), **-u** final fiind un fonetism frecvent în epocă;

b) de loc: "denlăuntru" (70), "pinprejur" (73), "penprejur" (75) — adverbe compuse şi: "aciia" (70), "acolea" (72), "încătro" (86), "aiurea" (89), "pretutindenilea" (97) — adverbe simple;

c) de timp: "uneori" (74), "pururea" (76), "adese" (77), "acuma" (104);

d) de mod: "necum" (70), "depreună" (82), "înpotrivă" (87), "fieştecum" (100) — adverbe compuse;

e) alte adverbe: "aşijderea" (72) — comparativ; "cîndai" (78) pentru "cumva, doară"; "tocma" (111);

f) locuţiuni adverbiale: "de sîrgu" (70) pentru "degrabă"; "de agiunsu" (71) pentru "destul".

Important este că printre aceste forme vechi s-au strecurat, involuntar sau conştient, forme de adverbe

întîlnite şi astăzi în limba actuală: "cum" (70), "acolo" (86), "unde" (100), "cînd" (103).

Nu totdeauna adverbul are valoarea sa originală. În exemplul: "... i-au biruit (...) nu atît cu vitejia, **cum** cu meşteşugul...", "**cum**" nu are valoarea de adverb relativ de mod, ci de corelativ al lui "**atît**" (nu **atît** cu vitejia, **cît** cu meşteşugul) sau de conjuncţie adversativă (nu atît cu vitejia, **ci** cu meşteşugul). Iar în exemplul: "**Unde** avînd Ştefan vodă ştire şi prinzînd limbă, marţi noaptea, dichemvrie, 15, au aprins tîrgul asupra lor..." (86); "**unde**" are valoarea narativă. El va fi întrebuinţat şi de Ion Creangă în **Amintiri din copilărie**, tot cu valoare narativă sau sub denumirea de "**unde**" al povestitorului.

PREPOZIŢIA

Foarte frecventă în cronică, prepoziţia participă la construirea celor mai neaşteptate formulări. Multe prepoziţii sînt utilizate cu o valoare cu totul diferită faţă de cea din limba literară.

Forme vechi — "pre" (69), "pren" (72), "supt" (85), "di" (78), "a" (100), "pregiur" (112), "pen" (138) — alternează cu forme devenite normă în limba literară: "la" (73), "de la" (73), "după" (75), "de" (77), "spre" (82), "fără de" (88), "între" (88), "despre" (97), "în" (118), "cu" (87).

Prepoziţia "**pre**" este morfem pentru cazul acuzativ: "au tras **pre** ai săi" (75).

Prepoziţia veche "**a**" a fost înlocuită în limba literară cu "**la**": "fu scîrbă mare **a** toată ţara" (100); "au dat Ştefan vodă cuvînt **a** toată oastea" (119); "ca să nu să înnece **a** toate ţările" (69), dar în exemplul "au trimis şi **la crai** din dobînda sa" (95), prepoziţia "**la**" participă la exprimarea dativului cu prepoziţie, des întîlnit în secolul al XVII-lea.

Prezentă şi în alte scrieri ale secolului, **Letopiseţul** atestă şi situaţia prepoziţiei "**pregiur**", care nu cere genitivul, ca în limba literară, ci acuzativul: "au bătut **pregiur** dînsa" (122).

Cele mai multe exemple pot fi date în legătură cu valoarea deosebită pe care o capătă prepoziţia la Ureche. Ca instrument gramatical, prepoziţia are un rol meritoriu în construirea coerentă a comunicării. Dar, cu siguranţă, în vremea cronicarului, cizelarea structurilor limbii mai avea nevoie de împlinire. Şi apoi, graiul viu, originar al cronicarului, a influenţat mult scrierea. Vom menţiona pentru fiecare exemplu înţelesul actual al prepoziţiei subliniate:

a) "... cum spune şi **la** predoslovia..." (73) — **în**;

"... l-au aşăzat **la** scaun..." (81) — **în**;

"... s-au dus la Ardeal..." (83) — **în**;

"... scrie **la** letopiseţul nostru..." (101) — **în**;

"... s-au adunat **la** sat la Cozmin..." (115) — **în**;

b) "**De** însemnarea anilor..." (77) — **despre**, mai ales în titluri;

"... **de** prădarea săcuilor" (88) — **despre**;

"... **de** nişte tătari..." (89) — **despre**;

"... **de** Ţăpăluş vodă nu scriu..." (103) — **despre**;

"... oameni **de** oaste..." (111) — **pentru**;

"... boii (...) **de** vîntu mare s-au răsipit..." (113) — valoare cauzală;

"... lovindu-i **de** toate părţile..." (114) — **din**;

c) "... rădicatu-s-au **de la** Ţara Muntenească..." (81) — **din**;

d) "să-şi întoarcă **despre** leşi strîmbătatea..." (120) — **înspre**;

"... oamenii **despre** lunca Bîrladului..." (97) — **dinspre**;

e) "... biruiţi **dentru** arme..." (100) — **de**;

"... **întru** aceeia laudă şi bucurie au zidit beserică" (98) —**pentru, graţie**;

"...fiind **într**-agiutoriu..."(103)— **de**;

"... **întru** acelaşi an..." (124) — **în**;

"... **întru** aceeiaşi lună" (97) — **în**;

"... **întru** laudă..." (90) — **pentru**;

"... **întru** Dumnezeu să-i fie nădejdea..." (87) — **în**;

"... **într**-armat..." (103) — nu este prepoziţie, ci prefix, cu înţelesul de "**în**-";

f) "... le lipise **către** Ţara Moldovei..." (76) — **la**;

g) "... l-au pomăzuit **spre** domnie..." (82) — **pentru**;

h) "... să meargă Mateiaş craiu **asupra** lui Ştefan vodă (...) zicînd că-i va da agiutor..." — **la**.

În compoziţia locuţiunii verbale "a băga în seamă" uneori prepoziţia este prezentă, alteori lipseşte:

"... nu băga **în** samă" (118) şi

"... n-au băgat seamă" (114).

CONJUNCŢIA

Despre acest element relaţional vom aminti mai pe larg atunci cînd ne vom opri asupra sintaxei frazei şi anume asupra coordonării, care este foarte frecventă la Ureche, dar şi asupra subordonării.

Asemeni prepoziţiei, forme vechi coexistă cu forme devenite normă în limba literară: "au" (71) pentru "sau"; "iară" (77) pentru "iar"; "deacă" pentru "dacă"; "ce" (69) cu valoare copulativă sau adversativă (70), "deciia" (82) pentru "deci". Aceste conjuncţii alături de "de", "şi", "că", "să", sînt cele mai frecvente.

În loc de "sau" este uneori folosit "ori", "**ori** bine — **ori** rău" (74).

Coordonarea este foarte productivă atît în propoziţie: "... au dăruit Mateiaş crai pre Ştefan vodă cu două cetăţi mari la Ardeal, anume **Balta şi Ciceiul**" (89) — leagă două nume proprii, cu funcţie de apoziţie; "... vrăjmaşul **lor şi a** toată creştinătatea" (89) — leagă două nume atributive genitivale exprimate prin părţi de propoziţie diferite; "... agiutoriul nu de aiurea i-au fost, ce numai **de la Dumnezeu şi de la** preacurata maică..." (89) — leagă două nume predicative exprimate prin substantive însoţite de prepoziţii; "... au fost **ploi** grele **şi povoae** de apă" (129) — leagă două complemente directe exprimate prin substantive; cît şi în frază: "Au domnit Ştefan vodă 47 de ani şi 2 luni şi trei săptămîni **şi** au făcut 44 de mănăstiri, **şi** sîngur ţiitoriu preste toată tara" (129).

"**Şi**" nu are întotdeauna rolul de a coordona. Este un "**şi**" narativ, cu care cronicarul îşi începe adesea frazele, sau un "**şi**" care coordonează fraza respectivă cu restul contextului: "**Şi** sosind la cetate, miercuri spre gioi, la miază noapte, au încungiurat cetatea" (84); "**Şi** intrînd Ştefan vodă în Ţara Muntenească, să gătea să dea războiu Radului vodă" (93), "**Şi** fiind beţi, şi nepregătiţi de război, i-au lovit Ştefan vodă cu oaste tocmită..." (86).

Şi conjuncţia "**iar**" are uneori valoare narativă: "**Iar** Ştefan vodă, deacă au sosit la scaunul său, la Suceavă, au trimis la craiul leşăscu soli..." (95); "**Iar** turcii s-au pomenit pe urma lui Basarabă vodă..." (96).

Chiar trei alineate la rînd încep cu "**iar**".

"**Şi**" cu valoare conclusivă îl descoperim în: "**Şi** aşa au slobozit năvrapii săi, de au prădat toată ţara" (96); "**Şi** întru aceia laudă şi bucurie au zidit beserică..." (98).

(Va urma)

Maria PETRICĂ,
Şc. generală Hîrseşti,
Argeş

CREAŢII LEXICALE ÎN *ISTORIA IEROGLIFICĂ*

A încerca să pătrunzi în opera lui Dimitrie Cantemir este ca şi cum te-ai încumeta să străbaţi un ţinut necunoscut sau foarte puţin cunoscut, care promite atîtea frumuseţi, încît, oricît de mari ar fi piedicile, nu te poţi întoarce. Şi aceasta deoarece, şi acum, după aproape trei secole, opera lui Dimitrie Cantemir, atît partea ştiinţifică, cît şi, în mod surprinzător, partea beletristică, nu este cu mult mai cunoscută decît atunci cînd a fost scrisă. Deşi lingvişti, critici literari, istorici au cercetat viaţa şi creaţia principelui moldav, dînd la iveală pagini cu adevărat remarcabile, pentru cititorul obişnuit a rămas încetăţenită ideea că opera cantemiriană este o scriere greu de parcurs, cu o frază extrem de complicată, care nu dă mari satisfacţii estetice. Ceea ce este, în cea mai mare parte, un neadevăr.

Opera lui D. Cantemir este deosebit de bogată, mai ales pentru timpul în care a trăit. Ea este mărturia conştiinţei interioare "a geniului ce, împlinindu-se pe sine, are certitudinea împlinirii prin sine a unui destin intelectual colectiv"[1]. Pentru că, într-adevăr, Cantemir a sintetizat tot ce se făcuse pînă la el pe tărîmul literelor". El nu este un străin, un desţărat şi un "călător" în ţara lui, ci continuatorul marelui curent de cultură românească *în mijlocul căruia a crescut şi s-a format*"[2].

Între lucrările filosofice şi cele ştiinţifice, legîndu-le oarecum, se află singura operă literară cantemiriană, **Istoria ieroglifică**, creaţie în care marele cărturar şi-a manifestat întreaga măsură a talentului de povestitor şi de mînuitor al condeiului, dînd frîu liber fanteziei sale debordante pentru a demonstra că limba română poate să exprime orice idee, orice sentiment şi că nu trebuie să rămînă pentru totdeauna o limbă "brudie". Este greu de crezut pentru cititorul neavizat că, citind o pagină din **Istoria ieroglifică**, poţi avea satisfacţia parcurgerii unora dintre cele mai frumoase poezii eminesciene. Aceeaşi îmbinare de cuvinte arhaice şi cuvinte savante. Aceeaşi alăturare meşteşugită a cuvintelor populare cu termeni împrumutaţi din limbile culte ale vremii.

Nu este de mirare că în opera lui D. Cantemir se întîlnesc termeni care fac parte din limba literară actuală. Înainte cu cel puţin un secol de a începe împrumutul masiv de neologisme pentru constituirea terminologiei ştiinţifice moderne, marele învăţat a intuit "geniul limbii" şi doar necunoaşterea operei sale a făcut ca multe din cuvintele pe care el le-a utilizat să fie reîmprumutate de cărturarii veacului al XIX-lea. I se potrivesc, de aceea, şi lui cuvintele pe care V. Hugo le rostea despre Voltaire: "Il était plus qu'un homme, il était un siècle"[3].

Studiind ediţia **Istoriei ieroglifice***, alcătuită de Ion Verdeş şi P. P. Panaitescu, cu o prefaţă şi tabel cronologic de Alexandru Duţu, am observat numărul mare de cuvinte create pe teren românesc sau împrumutate din alte limbi.

Dintre creaţiile marelui învăţat, multe sunt cuvinte necesare pentru comunicarea propriu-zisă a ideilor. Avem în vedere cuvinte precum:

— *agerie* (derivat abstract de la *ager*): "cu atîta agerie slobozindu-să" (II, 67);

— *isteciune* ("isteţime"): "toată isteciunea meşterilor goneşte" (II, 32);

— *învoinţă* ("învoire, consimţămînt"): "moştenitoriu epitropii cu toată învoinţa să-l primenim" (I, 247);

— *mişălos* ("nenorocit, mizerabil; tînguios, fricos"): "într-acel chip mişălos chinuindu-să" (II, 7; şi 270);

* Toate trimiterile se vor face la ediţia: D. Cantemir, **Istoria ieroglifică**, Editura Minerva, Bucureşti, 1978.

— *olecăios* ("văicărelnic, plîngăreţ; jalnic, trist, tînguitor"): "cu olecăioase viersuri şi cu miloase glasuri pamintea şi moartea puilor săi cu jale cînta" (I, 267);

— *sughiţos* ("cu sughiţuri"): "O prietine, Camilopardale, tusăroasă şi sughiţoasă răspunsurile jiganiillor acestora în divă nu prinde" (II, 186);

— *tusăros* ("cu tuse, din tuşit") (vezi citatul anterior).

Din aceeaşi categorie fac parte şi cuvintele: *ceinţă* ("esenţă") — I, 89; *cîtinţă* ("cantitate") — I, 89; *feldeinţă* ("calitate") — I, 89.

Rolul lor este similar celui al elementelor neologice, intens şi în repetate rînduri studiate de specialişti.[4]

Există însă alte două categorii de creaţii lexicale, creaţii care ajută la întregirea originalităţii operei marelui om de cultură care a fost Dimitrie Cantemir.

Prima pare să depăşească valoarea pur denotativă, dacă avem în vedere contextul imediat şi structura fragmentelor în care ele sunt utilizate:

— *crăngăit* ("croncănit"): "frumos crăngăitul Corbului lăudară" (I, 61) — prin repetarea consoanei **c** şi mai ales a lichidei **r** este creată sugestia auditivă.

Cu valoare de epitet sînt utilizate adjectivele:

— *holmuros* ("deluros"): "în valuri aşa holmuroase să se arunce nu-ndrăznea" (II, 83);

— *hudiţos* ("mărginit de stradă"): "hudiţoşi păreţii de piatră" (I, 107);

Adjectivul *măminos* ("gros, mare, uriaş, enorm") este folosit pentru muzicalitate în contextul "măminos şi vîrtos duh" (I, 126);

Pentru armonia frazei, dar mai ales pentru a atrage atenţia asupra discrepanţei dintre ceea ce eşti şi ceea ce doreşti să fii, Cantemir a folosit sinonimia aproximativă în: "capul schimbîndu-i, altul ca de bou *cornat* şi *buărat* (O, ocară mare) să-i fie pus" (I, 225).

A doua şi cea mai valoroasă clasă de termeni creaţi de D. Cantemir are în componenţă cuvinte precum:

— *dobitocit* ("transformat în animal"): "aşe pasirea dobitocită şi vita păsărită pre toate de mescara covîrşiia" (I, 242; vezi şi 288);

— *jigăniit* ("transformat în jiganie"): "De unde te luaşi, jiganie dobitocită şi dobitoc jigăniit?" (I, 288);

— *păsărit* ("transformat în pasăre"): "Altor jiganii acum de curînd păsărite" (I, 225, vezi şi 242);

— *peştit* ("transformat în peşte"): "porc peştit şi peşte porcit, dulfe, aceste pufnete, cui, lăudîndu-te, le arăţi?" (I, 218);

— *a să cămili* ("a se transforma în cămilă"): "nici pasirea a să cămili au trebuit" (I, 213);

— *a iepuri* ("a se comporta ca un iepure"): "prepeliţa ce va iepuri şi iepurele ce va prepeliţi?" (I, 155);

— *a leui* ("a se comporta ca un leu; a rage"): "vulturul leuieşte" (I, 155);

— *a să păsări* ("a se transforma în pasăre"): "Într-acesta chip nici Cămila a să păsări" (I, 212);

— *a prepeliţi* ("a se comporta ca o prepeliţă") (vezi citatul pentru *a iepuri*);

— *a vulturi* ("a se comporta ca un vultur"): "unde Leul vultureşte" (I, 15).

Lumea **Istoriei ieroglifice** este o lume care se află "în mijlocul theatrului". Un teatru cu măşti, iar în spatele măştii este mereu altceva: capul "cornat şi buărat" ascunde (ocară mare) o cămilă, "pasirea" este dobitocită (se cămileşte sau se iepureşte), vita este păsărită, jigania s-a dobitocit şi chiar dobitocul s-a jigăniit, peştele s-a porcit, Cămila se păsăreşte, dar masca nu e perfectă, este doar o Struţocămilă.

Prin toate acestea Dimitrie Cantemir atrage atenţia asupra inconsistenţei şi a lipsei de veridicitate a imaginii exterioare, care nu e conformă cu conţinutul.

Nu doar lexicul **Istoriei ieroglifice** constituie farmecul şi noutatea acestei originale creaţii literare. Pentru prima dată în scrierile noastre vechi apare o "specializare" a timpurilor verbale. În **Istoria ieroglifică** cîteva personaje povestesc din trecutul lor. Ei îşi presară rememorările cu verbe la perfectul simplu: în povestirea Vulpii despre "o istorie" a Lupului "carea pre cît ieste de adevărată, pre atîta ieste şi de minunată", se întîlnesc următoarele forme: "Căruia eu îi **răspunş**, că într-acea parte de loc a merge, pînă nu să va însăra, de frică dulăului primejdia vieţii îmi prepuiu. Deci trebuie să aibă îngăduinţă, îi **dziş**, pînă soarele va scăpăta..."

O dovadă în plus că D. Cantemir a fost creator de literatură o prezintă faptul că în scrierea sa sînt prefigurate teme care se vor întrupa

mai tîrziu în opere de referinţă ale literaturii noastre naţionale. Pagini întregi din **Istoria** cantemiriană ne duc cu gîndul la poveştile "spuse" la **Hanul Ancuţei**, carte apărută de sub pana lui Mihail Sadoveanu. Cu precădere, una dintre poveştile Vulpii despre filosoful Lup ne-o aduce în minte pe Liţa Salomia din **Istorisirea Zahariei Fîntînarul**. Lupului, ca şi lui Zaharia, îi place mai mult tăcerea. Dar "istoriile" lor trebuie cunoscute şi de fiecare dată se găseşte altcineva s-o facă. Cuvintele Vulpii, ca şi cele ale Salomiei, exprimă satisfacţia pe care o simte orice povestitor atunci cînd aduce în faţa unei adunări fapte demne de a fi relatate: "minunata istorie" a Lupului "precum vrednică ieste a să asculta, mi se pare că cu toţii o viţi lăuda" (I, 103) — spune Vulpea, iar Liţa Salomia — "V-am spus eu, sfîrşi baba, că acest fîntînar a văzut şi ştie lucruri mai presus decît alţii".[5]

Ne mai întîmpină, în **Istoria ieroglifică**, o atmosferă mirifică, de basm, cu fiinţe fantastice, cu zei şi zeiţe, cu ţinuturi exotice, cu cetăţi care sunt construite astfel, încît să amintească legile macrocosmosului. Iar dacă cumva scriitorul se pierde în hăţişul povestirii, îşi atrage sieşi atenţia, ca un adevărat povestitor popular, sau, ca mai tîrziu, Ion Creangă. Cît de familiară ne este acum expresia "că cuvîntul din poveste înainte mult mai este"! Cantemir foloseşte o expresie semantic apropiată de cea citată mai sus, atunci cînd vraja împletirii cuvintelor îl fură: "la mai aproape de ţenchiul voroavei mele să mă lipăsc" (I, 62); "Ce de acestea lăsîndu-ne, la cuvîntul nostru să ne întoarcem" (I, 175); "Pentru acestea dară, acum agiunge şi la cuvîntul nostru să ne întoarcem" (II, 179); "ce pentru firea ei, acum destul, la cuvîntul nostru să ne întoarcem" (II, 183).

Încercarea de a pătrunde în universul operei literare a lui D. Cantemir ne-a întărit convingerea că acesta este încă un mare scriitor necunoscut.

La fiecare nouă lectură răzbat spre noi, cititorii, noi descifrări ale "ieroglifelor". **Istoria ieroglifică** este o scriere deschisă interpretărilor celor mai surprinzătoare. "Ştefuitorul" Ideii şi al Cuvîntului a căutat să "prezentuiască" lumina pe care o dă iubirea de carte şi celui ce o scrie şi celui ce o citeşte.

D. Cantemir este inventator de limbă română şi creator de literatură într-o epocă în care aproape toţi mînuitorii de condei erau traducători fideli.

În realizarea unui portret sugestiv, dar cu siguranţă incomplet, al marelui nostru învăţat, şi-a încercat pana G. Călinescu în **Istoria literaturii române**: "Voievod luminat, ambiţios şi blazat, om de lume şi ascet de bibliotecă, intrigant şi solitar, mînuitor de oameni şi mizantrop, iubitor de Moldova lui, după care tînjeşte, şi aventurier, cîntăreţ în tambură ţarigrădean, academician berlinez, prinţ rus, cronicar român, cunoscător al tuturor plăcerilor pe care le poate da lumea, Dimitrie Cantemir este Lorenzo de Medici al nostru"[6].

NOTE BIBLIOGRAFICE:

[1] G. Ivaşcu, **Istoria literaturii române**, I, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1969, p. 143.

[2] P. P. Panaitescu, **Dimitrie Cantemir. Viaţa şi opera**, Editura Academiei, Bucureşti, 1958, p. 26.

[3] Şt. Giosu, **Dimitrie Cantemir, Studiu lingvistic**, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1973, p. 18.

[4] Avem în vedere lucrările: Şt. Giosu, **Dimitrie Cantemir. Studiu lingvistic**, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1973.

Em. Petrovici, **Limba lui Dimitrie Cantemir**, în vol. **De la Varlaam la Sadoveanu**, Bucureşti, 1958.

Şt. Giosu, **Limba în opera lui Dimitrie Cantemir**, Analele Universităţii Al. I. Cuza, Secţia a III-a, t. IV, 1958.

P. Vaida, **Calcul lingvistic ca procedeu de creare a terminologiei filosofice la Dimitrie Cantemir**, în **Limba Română**, XV, 1966, nr. 1, p. 3—11 ş.a.

[5] M. Sadoveanu, **Baltagul. Hanul Ancuţei**, Ed. Minerva, Bucureşti, 1980, p. 189.

[6] G. Călinescu, **Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent**, Ediţie revăzută, Editura Minerva, Bucureşti, 1985, p. 41.

Inga DRUŢĂ
Chişinău

STILISTICA NEOLOGISMULUI ÎN PUBLICISTICA ACTUALĂ

Problema neologismelor (externe sau interne) este şi va fi mereu actuală. În centrul atenţiei se află proporţiile fenomenului de neologizare a lexicului limbii literare, utilitatea şi accesibilitatea cuvintelor noi, precum şi încadrarea acestora în sistemul lingvistic receptor.

Tradiţional, în lingvistica românească, neologisme sînt considerate unităţile împrumutate sau create în limba noastră începînd cu sfîrşitul secolului al XVIII-lea, definiţie la care aderăm şi noi.

"Canalul cel mai încăpător prin care s-au scurs la noi neologismele a fost presa" — observa, acum cîteva decenii, Sextil Puşcariu[1]. De remarcat că din momentul apariţiei primelor periodice în limba română ("Curierul românesc" şi "Albina românească", editate în acelaşi an — 1829 — de I. Heliade Rădulescu, respectiv Gh. Asachi), presa a jucat un rol esenţial în îmbogăţirea şi modernizarea vocabularului. Aflaţi permanent în căutarea expresiei inedite, ziariştii au apelat fie la împrumuturi din alte limbi, fie la creaţii interne, noii termeni trecînd rapid în limba literară comună. În această ordine de idei, A. Andriescu nota, în monografia **Limba presei româneşti în secolul al XIX-lea**, că "ziarul este un teren propice pentru tot felul de inovaţii, cu consecinţe profunde, în numeroase cazuri, asupra evoluţiei limbii literare în general"[2].

Prin urmare, cercetarea limbajului publicistic, într-un segment temporal stabilit, se poate constitui într-o radiografie mai mult sau mai puţin exactă a limbii literare în integritatea ei.

În această ordine de idei vom analiza unul din cele mai pregnante aspecte ale limbii periodicelor: prezenţa masivă a neologismelor ca efect al receptivităţii superioare a presei faţă de elementele noi. Ne vom referi în special la stratul neologic recent (postdecembrist), deşi este dificil uneori a plasa cu exactitate în timp apariţia unui element lexical. Pe parcurs ne vom referi şi la o serie de neologisme intrate mai demult în limbă, dar actualizate în contexte noi.

Materialul de limbă a fost excerptat din publicaţii cotidiene şi săptămînale de orientări diverse: de la "Adevărul","Dimineaţa", "România liberă", "Evenimentul zilei", "Ţara" ş.a.pînă la "România Mare" şi "Academia Caţavencu".

Stilul publicistic ocupă un loc însemnat în structura stilistică a limbii române, evidenţiindu-se prin specificul comunicării[3] şi fiind marcat de raportul *informaţional-persuasiv* [4]; discursul emiţătorului, paralel cu transmiterea unor informaţii, urmăreşte să formeze sau să desfiinţeze diverse convingeri (social-politice etc.) ale destinatarului. În cadrul stilului publicistic se disting texte informative, publicitare, solemne, interpretative, de dezbateri etc.[5].

I. Neologismul în textele solemne

Lectura ziarelor angrenează emiţătorii şi receptorii într-un sistem de folosire — şi chiar de formare — a unor subcoduri lingvistice speciale, a căror importanţă în existenţa socială creşte încontinuu [6]. Publicaţiile periodice şi alte medii de informare — radioul şi televiziunea — au un uriaş impact asupra opţiunilor politice, economice, culturale etc. ale "consumatorilor" prin componenta lor persuasivă. Aceasta are un rol însemnat în varianta textelor solemne, din care fac parte editorialele, discursurile politice şi comentariile de politică internă şi internaţională.

Editorialul îmbină latura informativă cu cea persuasivă.Spre deosebire de textele informative, în cele solemne discursul publicistului este marcat de subiectivitate, aceasta manifestîndu-se prin caracterul afectiv al expunerii şi prin mijloacele lingvistice actualizate.

Vocabularul editorialelor este predominant neologic. Inventarul neologic specific acestor texte (şi, implicit, celorlalte genuri ale variantei respective) poate fi structurat pe următoarele categorii:

I. Neologisme **necesare** (externe şi interne): a) denotative: **tabuizare** (Ţ, 13.II.1996, p. 2), **antioccidental** (Ţ, 12.IX.1995, p. 1), (forţe) **proimperiale** (SŢ, nr. 49, iulie 1993, p. 1), **fesenist, frontist** (cu multiple atestări), **culpabilizare** (AC, 5-11.III.1992, p. 1), **cotist** "ţăran cu titlu de proprietate asupra pămîntului" (Ţ, 11.VII.1992, p. 1), **eficientizat** (PO, 14.V.1994, p. 1), **victimizare** (D, 19.V.1994, p. 1), **liderism** (FI, 10.XI.1995, p. 12), **postcomunist** (Rlib, 21.IX.1993, p. 8), **ex-socialist** (M, 3.X.1995, p. 2), **azilant** (politic) "solicitant de azil politic" (D, 21.V.1994, p.5) etc.;

b) **conotative**: **gulag** (A, 23.V.1991, p. 1), **mancurt, mancurtizare** (Rlib, 16.II.1991, p. 1), **ultracomunist ultraşovin,mitingist,nomenclaturist, criptobolşevic** (M, 10.X.1995, p. 1), **mega-partid** (D, 12.I.1994, p. 1, în titlul: "Convenţia Democratică — mega-partid sau alianţă electorală?"), **zvonist** (politic) (AC, 2-8.IV.1992, p. 1), **desţărat** (Rlib, 22.IX.1993, p. 1), **dughenizare** (Recon, 15.X.1991, p.16) ş.a.

2. Barbarisme: **presing** "presiune" (Ţ, 12.I.1996, p. 1, în contextul: "Ea [formaţiunea de guvernămînt] face acum **presing** în jumătatea de teren a adversarului..."), **thriller** "roman, piesă de teatru sau film de groază" (M, 10.VI.1995, p.1: "Daravera cu demisia generalului Lebed are nuanţe de **thriller**, suspansul schiţează perspective destul de sumbre pentru această unghie de pămînt..."), **establishment** "instituţie, grup de persoane puternice care îşi apără privilegiile şi interesele" (Ţ, 2.II.1996, p.1), **a (se) concocta** "a pune la cale, a pregăti" (AC, 14-20.V.1992, p.1: "înainte chiar ca disputa electorală să fi început,au intrat vizibil în faza de incubaţie felurite disidenţe, se concoctează coaliţii împotriva firii...") etc.

3. **Inovaţii lexicale cu caracter ocazional**: **iesmen** (Mon, 30.I.1996, p. 6A: "[Ceauşescu] a umplut stadioanele cu **iesmeni**, care puteau aplauda şi-n somn..."), **ambasadorizare**, **ambasadoriat** (C, 23.V.1991, p. 2: "Şi vechile simptome au reapărut. Unul dintre ele s-ar putea numi **ambasadorizare** sau îmbălsămarea prin **ambasadoriat**... Ea constă în îndepărtarea martorilor incomozi sau foşti năimiţi ai Puterii şi plasarea lor pe orbite periferice, în posturi de ambasadori în ţările unde soarele răsare sau apune"), **a dispecera** (D, XI.1994, p.1: "Ministerul Culturii finanţează monumentele, Direcţia de Monumente **dispecerează** banii după propria voinţă"), **sindicatocraţie** (D, 26.III.1993, p.1), **democratură** (Rlib, 9.I.1991, p.4) ş.a.

Printre aceşti termeni îşi fac apariţia şi creaţii forţate, ambigue din punct de vedere semantic, cum ar fi **a inocenta** "a prezenta (pe cineva) ca nevinovat" (Ex, 30.III-5.IV.1990, p.6) sau rebarbative: **autoritarist** (MS, 25.XII.1993, p.3; de ce nu **autoritar?**), **factualitate** (AC, 14-20.V.1992, p. 1: "[...] frontiştii au făcut aproape matematic exact contrariul a ceea ce făgăduiseră şi continuă pînă în ziua de azi să-şi amăgească alegătorii cu iluzii, pe care sînt conştienţi că nu le vor putea niciodată aduce pe tărîmul **factualităţii**").

Stilul publicistic se distinge nu numai prin ineditul formelor, ci şi prin noutatea sensurilor. Înnoirea semantică este considerată de specialişti unul din cele mai importante principii de întrebuinţare a cuvintelor în presă[7].

Este edificatoare, în această ordine de idei, evoluţia unităţii lexicale **golan** în limbajul postdecembrist. Cunoscut în limba literară comună ca termen peiorativ denumind un om fără ocupaţie, un derbedeu sau un om sărac, zdrenţăros, care nu are cu ce

se îmbrăca, lexemul **golan**, după Revoluţie, lansat de un factor politic cunoscut în calitate de invectivă la adresa protestatarilor din Piaţa Universităţii, vehiculat apoi în discursurile politice din pieţe şi în presă, "a făcut carieră" prin înnobilare semantică, ajungînd să marcheze opusul termenului nomenclaturist prin noua sa semnificaţie de "luptător anticomunist din România" şi dînd naştere unor derivate expresive ca **golaniadă** (D, 13.X.1992, p. 1, în sintagma **golaniadă electorală**), **Golania** (AC, 18-24.VI.1992, p.10) [8].

În limbajul publicistic s-a extins şi sensul termenului **artizan** "meşteşugar care lucrează cu artă". În textele solemne de felul editorialelor şi discursurilor politice acesta a dezvoltat o semnificaţie generalizatoare neutră de "creator" şi una depreciativă de "plăsmuitor, scornitor", cf.: "Motivul furiei autorităţilor este unul: nedorinţa noastră de a ne lăsa prinşi în chingile sufocante ale "statalităţii moldoveneşti". Da, e prea strîmt ţarcul moldovenismului în care încearcă să ne încorseteze **artizanii** unei noi naţiuni" (Ţ, 26.V.1995, p. 2, Iu. Roşca). Valoarea nouă, negativă, a elementului lexical în discuţie este evidentă. Semnalăm, în aceeaşi frază, şi mutaţia semantică a termenului **moldovenism**. Fără îndoială, autorul nu are în vedere "o particularitate lingvistică specifică vorbirii moldovenilor" (DEX-84); contextul sugerează un înţeles nou de "teorie bazată pe existenţa unei naţiuni şi a unei limbi "moldoveneşti", promovată de forţele antiunioniste". Citǎm încă o actualizare similară: "Socialiştii arborează **moldovenismul** în maratonul electoral" (M, 16.I.1996, p. 1). De remarcat că sufixul **-ism**, specific denumirilor de ideologii (**marxism, socialism, fascism** etc.) exprimă aici o atitudine ironică faţă de realitatea indicată.

O particularitate importantă a limbajului publicistic actual este extinderea metaforizării acestuia prin transferul semantic al termenilor dintr-un domeniu de circulaţie în altul, de exemplu: **convulsii preelectorale** (CN, 6.VI.1992, p. 1), **hemoragie de cuvinte** (EZ, 19.III.1993, p. 4), **hemoragie a valorilor** (AS, febr. 1989, p. 15) [9], **context geo-politic inflamat** (Rlib, 15.IX.1993, p. 1), **seisme politice** (M, 4.X.1995, p.1), **febră electorală**(M, 6.X.1995, p.2), **tratat defunct** (D, 3.XI.1994, p. 1), **reflux politic** (Î, 24.III.1995, p. 1), **concubinaj politic** (D, 2.VI.1993, p. 1), **supergenerator comunist** [despre U.R.S.S.] (SŢ, 5.IX.1992, p. 2), **maraton electoral** (M, 16.I.1996, p. 1) etc.

Sintetizînd, vom constata că în textele solemne neologismele servesc atît funcţia comunicativă, cît şi cea persuasivă a stilului publicistic. Fenomenul determină o mare diversitate a elementelor neologice în varianta stilistică discutată — de la termeni "importaţi" şi formaţii interne necesare cu valori denotative şi conotative pînă la creaţii de mare expresivitate, unele cu caracter ocazional (neologisme individuale).

II. Neologismul în textele interpretative

Limbajul presei actuale — "dinamice, inventive, insinuante, critice" (Gh. Bulgăr), violente uneori — prezintă aspecte diverse.

În interiorul stilului publicistic se detaşează, prin gradul cel mai ridicat de expresivitate, varianta textelor interpretative, care cuprinde reportaje, cronici şi pamflete.

Pamfletul este o specie literar-publicistică cu tentă satirică pronunţată în care se înfierează unele aspecte negative ale vieţii sociale, anumite concepţii politice, trăsături de caracter ale unei persoane etc. Fondul scrierilor de acest gen impune folosirea unui limbaj de maximă afectivitate, a unui vocabular eterogen — de la termeni populari, arhaici sau argotici pînă la neologisme recente. Pamfletiştii recurg frecvent la invective, la cuvinte-etichete (de obicei, cu conotaţii infamante), cît şi la creaţii individuale, şocante uneori prin insolitul lor.

Politizarea vieţii noastre a dus, inevitabil, şi la politizarea vocabularului. Astfel se explică ponderea ridicată a termenilor social-politici (noi şi cu statut mai vechi în limbă) în textele interpretative, precum şi întrebuinţarea unor elemente cu conţinut primar nepolitic în contexte cu caracter politic.

Contrastul stilistic (impactul conştient al unităţilor lexicale neomogene din punct de vedere stilistic în cadrul unui context de dimensiuni reduse) constituie, de fapt, o particularitate distinctă a limbajului pamfletistic [10].

Autorii de pamflete apelează deseori la devieri de la normele semantico-stilistice ale combinării cuvintelor, obţinînd o gamă largă de efecte — de la umor şi ironie pînă la dispreţ, de exemplu: **fraieri pro-guvernamentali** (ACaţ, 14-20.XI.1995, p. 3), **ambasadori tuciurii** "ţigani" (ACaţ, 14-20.XI.1995, p. 2: "Vecinii noştri de la nord de Ucraina, polonezii, ne-au înştiinţat aproape oficial că urmează să ne returneze pe calea aerului suma de 70.000 de ţigani stabiliţi pe lîngă portofelele Varşoviei, pe motiv că **ambasadorii tuciurii** ar avea buletin de România"), **stafie non-stopă** (D, 1.XI.1994, p. 2) etc.

În alte situaţii umorul este generat de actualizarea unor elemente neologice frecvente în vocabularul personalităţilor politice cunoscute din ţară: "Din surse confidenţiale, am aflat că pădurea Scroviştea, unde se află palatul în care-şi petrece clipele de linişte şi **consens** preşedintele Ion Iliescu, a fost populată cu 80 de bufniţe tinere" (ACaţ., 11-17.I.1994, p.4).

Efecte stilistice speciale se obţin prin întrebuinţarea unor neologisme "de lux". În titlul "C.C., un **super-long** al politicii" (ACaţ., 18-24.I.1994, p.1) "xenismul" **super-long**, deşi aparent exprimă sensul de superlativ (deci o nuanţă mai curînd admirativă), are totuşi o notă uşor ironică, sugerînd că activitatea politică a figurii evocate s-a cam... lungit.

Franţuzismul învechit **uvrier**, readus în actualitate în secvenţa verbală "Ghiţă Dej, **uvrierul**, n-avea timp să scrie, s-asculte istorie. O făcea" (Mon, 30.I.1996, p. 6A), are o conotaţie ironico-peiorativă în comparaţie cu sinonimul său neutru **muncitor**.

Unii termeni neologici, în limbajul satiric al pamfletelor, cunosc diverse mutaţii semantice. Cel mai edificator exemplu în acest sens îl constituie verbul **a emana** "a degaja; a proveni, a veni de la..., a izvorî, a-şi avea originea" şi derivatele sale **emanat, emanaţie.**

În enunţul: "Se pare că după loviluţie, cînd **a emanat** ca secretar de stat la Finanţe, [...] ar fi încercat să folosească dosarul..." (ACaţ., 14—20.XI.1995, p.3) verbul **a emana** nu mai are sensul său originar, exprimînd aici acţiunea de "a deveni, a ajunge", fiind însoţit de o conotaţie peiorativă.

Forma **emanat,** în citatul "Despre părerea poporului nici nu se discută, el nu are de ce să se amestece într-o afacere de aleşi ("Azi" am zice **emanaţi**)" (Rlib, 14.III.1991, p. 4) redă un înţeles identic cu "desemnat prin vot". Termenul apare şi în calitate de invectivă: "Un parlamentar împotriva legii? Brava **emanaţilor**! Aţi rămas tot la vorba Neluminatului: "Noi facem legile, noi le încălcăm" (Rlib, 1—2.V.1991, p. 5). Lexemul este nuanţat şi cu un sens al dispreţului, ca şi în enunţul următor: "**Emanaţii** în fotolii, în pămînt — eroii" (Rlib, 24.IV.1991, p. 1) [11].

Substantivul **emanaţie**, graţie unei utilizări originale, ironice ("Deci cine i-o fi încîntat **Emanaţiei Sale** auzul în tinereţea revoluţionară, ca să-l aducem să-i descînte şi legitimitatea postrevoluţionară"), (în ACaţ. 17—24.XII.1991, p.7) a ajuns să fie integrat într-o sintagmă care parodiază formula de adresare reverenţioasă din stilul solemn, similară ca valoare semantică şi expresivă celor întrebuinţate de supuşi la adresa mai-marilor ladului (**Întunecimea ta** etc.). Analogia, evident, nu este în favoarea persoanei vizate [12].

Un mijloc eficient de satirizare este şi crearea de cuvinte noi (neologisme individuale sau stilistice). Formaţiile de acest gen, inedite şi extravagante, sînt, de obicei, intens marcate cu conotaţii din cele mai vari-

ate, preponderent negative, şi ar putea fi clasificate în felul următor: **cuvinte potenţiale şi ocazionalisme** [13].

Cuvintele potenţiale sînt alcătuite conform unor modele productive şi pot fi "decriptate" în afara contextului fără dificultăţi, avînd şanse de a se încetăţeni în limbă: **neo-colhoznicizare** (RM, 3.II.1995, p. 4), **tiranozauri** (roşii) (AC, 14-20.V.1992, p. 1), **telegenie** (RM, 3.V.1991, p. 5), **mega-miner** [despre Miron Cozma] (AC, 8-14.III.1994, p. 3), **secretomanie** (a Guvernului) (Ad, 28.XI.1995, p. 6), **criptocreştinism** (ACaţ., 8-14.II.1994, p. 7), **scenarită** (cronică) (ACaţ., 3-9.XII.1991, p. 1), **jos-strigători** (ACaţ., 29.X-4.XI.1991, p. 2) etc.

Ocazionalismele se evidenţiază prin caracterul lor insolit şi printr-un grad maxim de expresivitate. Aceste elemente lexicale însă pot fi descifrate doar într-un micro- sau macrocontext, au o existenţă efemeră (fiind numite şi "efemeride lexicale" — Th. Hristea), multe dintre ele strîns legate de realităţile sociale: **balconaut** (< **balcon** + **-naut**) (ACaţ., 8-15.I.1992, p. 1: **"Balconauţii** erau şi pe atunci fii de nomenclaturişti, nepoţi de postelnic (adică ministrul treburilor dinafară)..."), **paukeritate** (spirituală) (< (Ana) Pauker + **-itate**) (EZ, 3.IV.1993, p. 6), **agroartist** "artist care a susţinut prin spectacole campania electorală a agrarienilor" (Ţ, 1.II.1994, p. 2), **prepoliţist** (ACaţ., 11-17.I.1994, p. 3: "Generalul [...] un fost miliţian, acum **prepoliţist**") ş.a.

Din categoria ocazionalismelor se detaşează ca frecvenţă şi ca expresivitate două mari grupuri lexicale, apărute prin derivare în scopuri ironice. E cazul termenilor formaţi din titulatura abreviată a **Frontului Salvării Naţionale** (F.S.N.) şi a celor derivaţi de la diferite baze cu ajutorul sufixului **-iadă.**

Multiplele formaţii care au ca punct de plecare iniţialele F.S.N. (**fesene**), apărute în publicaţiile româneşti din ultimii ani, sînt nuanţate, în general, depreciativ: **fesenist, fesenar** (ACaţ, nr. 25, 1991, p. 4; Viit, nr. 112, 1990, p. 1), **fesenei** (ACaţ, 21-26.IV.1992, p. 1), **fesenie** (Cot, 21.VI.1991, p. 3), **fesenire** (Cot, 26.VI.1991, p. 1), **feseniadă** (Rlib, 4.VI.1991, p. 2), **înfesenare** (Cot, 17.XII.1991, p. 2), a (se) **feseniza** (From, iulie 1991, p. 10), **Fesenilă** (Con, iunie 1991, p. 4), **Fesenuţa** (AC, 3.IX.1991, p. 4). Completăm familia lexicală "fesenistă" cu exemple semnalate de R. Zafiu în revista "Luceafărul" din 19.XI.1991, p. 4: **antifesenist, fesenism, feseneu, fesenariot, fesenităţi, fesejurnal, fesenstroika, Fesenuş Neagu.**

Cu o apariţie destul de rară în trecut, sufixul **-iadă** se dovedeşte a fi, de cîtva timp, deosebit de productiv, formînd numeroşi termeni. Luîndu-se ca model substantivul propriu **Iliada**, în presă, în special în materialele satirice, au proliferat formaţii expresive ca **huliganiada** (din '89) (Caţint., ian. 1991, p. 3), **complotiadă** (Lib., 25.VI.1990, p. 1), **bastoniadă** (RM, nr. 9, 1990, p. 5), **mineriadă, sacoşniadă** (Con, martie 1990, p. 8), **Deşteptariada** (Caţint., ian. 1991, p. 3), **stupidiadă** (Caţint., iunie 1991, p. 2), **mitocaniadă** (Ţ, nr. 17, 1991, p. 3), **zvoniadă** (Cp., nr. 32, 1991, p. 2), **decembriadă** (RM, 22.XI.1991, p. 11), **golaniadă** (D, 13.X.1992, p. 1), **cuponiadă** (Ad, 28.XI.1995, p. 6) ş.a.

Deşi reprezintă un reflex lingvistic al unei realităţi politice limitate în timp, formaţiile citate ilustrează o disponibilitate constantă a limbii spre derivare şi joc de cuvinte.

Rezumînd cele expuse, vom releva că în textele interpretative prezenţa neologismelor urmăreşte cu precădere obţinerea unor efecte stilistice speciale.

Cea mai pregnantă particularitate a vocabularului pamfletistic este crearea de cuvinte noi, nuanţate, în funcţie de context, ironic, umoristic sau depreciativ.

IV. Neologismul în textele publicitare

Limbajul publicitar românesc, apărut aproape dintr-un vid lingvistic, funcţionează ca un subcod special al codului publicistic (14). Funcţia informativă se îmbină în textele "Micii

publicităţi" cu cea persuasivă, prevalînd ultima.

În limbajul "Micii publicităţi" pragmatica se substituie treptat semanticii (15): termeni cu sensuri distincte devin sinonimi prin semnificaţia lor pragmatică, convenţională: **marcă de prestigiu; confort special; casete înregistrate excepţional;** Dacia **în stare ireproşabilă.** Anunţurile reprezintă mai mult o încercare de captare a cititorului decît o descriere exactă a obiectului.

Dorinţa de a impresiona receptorul duce la exagerări, realizate prin supralicitare: "Vînd apartament 2 camere **ultracentral, ultramodern**" (EZ, 19.VI.1993, p. 6); tapet **superlavabil** (EZ, 19.VI.1993, p. 6); apartament **ultraelegant** (Rlib, 21.IX.1993, p. 13); apartament **superfinisat** (Rlib, 15.IX.1993, p. 7); televizor **supercolor** (Rlib, 15.IX.1993, p. 7).

Textele publicitare conţin un număr impunător de termeni neologici, care pot fi structuraţi în felul următor:

a) **neologisme necesare** (împrumuturi şi formaţii interne): **telecolor, videoplayer, videorecorder** (Rlib, multiple atestări); **precomandă** (D, 30.VII.1993, p. 5); (televizor) **multisistem** (Rlib, 15.IX.1993, p. 7); (preţ) **negociabil/ nenegociabil/ discutabil** (Rlib, 20.IX.1993, p. 12), **consultanţă** (CN, 20.V.1992, p. 6), **copiator, contraofertă** (CN, 25.VI.1992, p. 6); **postgaranţie** (CN, 15.V.1992, p. 6) etc.

b) **neologisme "de lux"**: **service** "deservire": "Oferim **service** în garanţie şi postgaranţie" (CN, 15.V.1992, p. 6); **dres** "ciorapi pantalon": "ADESGO" - cel mai mare producător de **dresuri** şi ciorapi..." (CN, 14.IV.1992, p. 1), **sortimentaţie** "gamă, sortiment": "Oferim folii poliesterice într-o bogată **sortimentaţie**" (D, 9.II.1993, p. 3); **profitabilitate** (sporită) (CN, 25.VI.1992, p. 6); (activitate de) **hotelărie** (de ce nu **hotelieră**? - CN, 25.VI.1992, p. 6) ş.a.

c) **barbarisme: shop-tur** "excursie (în străinătate) cu scopul de a face cumpărături" (PT, 26.II-3.III.1996, p. 16); **baby-sitter** "dădacă" (E, 28.I.1995, p. 2); (spectacol, emisiune) **life** "pe viu; în direct" (TVM, TVR, Radio Moldova); **body-spray** "deodorant" (TVR); **snack-uri** "fursecuri, gustări" (TVR) etc.

În limbajul reclamelor pot fi semnalate şi unele inovaţii lexicale ori semantice, de exemplu, folosirea ca substantiv a adjectivului **consumabil:** "Se asigură **consumabile** şi service".

În acest context termenul are înţelesul de "materiale care se consumă" (hîrtie, tuş, cerneală etc.) şi pare a fi o inovaţie românească (din **consuma** + **-bil**).

Adjectivul **exclusiv** (<fr. **exclusif**, engl. **exclusive**) a devenit curent în sintagma **distribuitor exclusiv** (al unui produs) cu un sens nou, "comercial", preluat din limba franceză sau din cea engleză: "controlat de un singur individ; produs vîndut de o singură firmă", sens neînregistrat în dicţionarele româneşti (DEX, DN-3).

În textele publicitare se întîlneşte frecvent substantivul **excelenţă** cu o semnificaţie calchiată din limba engleză:"perfecţiune", pe care n-o consemnează lucrările noastre lexicografice de referinţă: "Prin calitate spre **excelenţă**" (D, 10.XI.1995, p. 2).

Atestăm în limbajul "Micii publicităţi" şi cazuri neobişnuite (improprii) de utilizare a unor termeni neologici,cum ar fi adjectivul **internaţional**: "Cumpăr [...] pictori **internaţionali** deosebiţi" (Rlib, nr. 372, 1991, p. 6). Autorul anunţului se referea, de fapt, la pictorii străini sau de reputaţie mondială.

În vocabularul restrîns al textelor publicitare neologismele ocupă un loc important. Paralel cu funcţia de nominalizare a obiectelor comercializate, termenii neologici contribuie la realizarea funcţiei persuasive a reclamelor, preponderent prin aglomerarea de superlative.

* * *

Presa a fost şi va rămîne mereu promotoare a noului, inclusiv în

materie de vocabular. Efervescenţa proprie perioadei actuale se reflectă, la nivel lingvistic, în achiziţionarea şi crearea a numeroşi termeni social-politici, economici, culturali. Împreună cu elementele lexicale necesare (denotative şi conotative), în limbajul publicistic, iar mai tîrziu, prin filiera acestuia, şi în alte variante lingvistice, îşi fac apariţia şi unii termeni inutili, unii dintre care rămîn uneori neadaptaţi la sistemul limbii.

Comparînd prezenţa neologismului în variantele de texte publicistice cercetate, am stabilit că termenii neologici cu funcţie denotativă (atît împrumuturi, cît şi formaţii interne) predomină în textele informative (texte cu grad maxim de neutralitate stilistică) şi în cele solemne. Cel mai mare număr de neologisme conotative şi de creaţii expresive se atestă în textele interpretative.

În limbajul publicitar elementele neologice contribuie în mod special la materializarea funcţiei persuasive a acestui subcod.

Dacă în secolul trecut majoritatea neologismelor (inclusiv termenii social-politici) erau de origine franceză, în ultimele decenii se observă o influenţă crescîndă a limbii engleze, iar cercetările recente demonstrează că astăzi se constată o preferinţă netă pentru formaţiile interne (16).

În derivarea cu sufixe cele mai productive s-au dovedit a fi **-ist** (**fesenist, mitingist, nomenclaturist, S.R.I.-ist, grevist**), **-iza** (**a culpabiliza, a sponsoriza, a victimiza, a eficientiza, a dugheniza**), **-izare** (**dezetatizare, demonopolizare, privatizare, depolitizare**), **-iadă** (**mineriadă, decembriadă, golaniadă, cuponiadă**).

Analiza inventarului nou, postdecembrist, realizată pe baze statistice de cercetătoarea Irina Preda, a arătat că termenii rezultaţi prin antepunere cu prefixe şi cu prefixoide prevalează asupra celor formaţi prin postpunere cu sufixe şi sufixoide (17): **dezideologizare, destalinizare, antioccidental, anti-NATO, postgaranţie, proguvernamental, ex-sovietic, ex-premier, superputere, megastar, hiperliberalizare, non-profit** etc.

În fişierul nostru de împrumuturi recente predomină numeric termenii de origine engleză. Se ştie că influenţa anglo-americană s-a extins asupra mai multor limbi europene, punînd în alertă lingviştii, îndeosebi pe cei francezi, care apreciază folosirea abuzivă a anglicismelor ca pe o formă de "inflaţie stilistică" (18). Se citează frecvent în acest sens lucrarea lui R. Etiemble **Parlez-vous franglais**? (Paris, 1964), în care anglomania reperată de autor este prezentată ca o epidemie periculoasă.

Anglomania se resimte şi în limba română actuală, inclusiv în stilul publicistic (19).

O manifestare specifică pentru fenomenul anglomaniei din presă este ortografierea etimologică a unor împrumuturi englezeşti adaptate de mult şi scrise fonetic (**leader, speaker**).

Pledînd pentru o poziţie echilibrată în problema discutată, susţinem că sînt de preferat cuvintele engleze cel mai uşor adaptabile din punct de vedere fonetic şi morfologic, ca şi cele care îşi pot forma derivate (de exemplu, **sponsor, a sponsoriza, sponsorizare, sponsorizat**).

Numărul neologismelor, fie necesare sau inutile, fie româneze sau neromânizate, transparente sau opace, este extrem de mare datorită tendinţei generale de amplificare, metaforizare, aspiraţie spre originalitate.

În faţa lingviştilor, stă sarcina stabilirii ştiinţifice a formei corecte şi a semnificaţiilor noilor termeni, care trebuie trataţi ca "o realitate pe care nimeni nu o poate contesta, ci numai supraveghea şi, într-o oarecare măsură, dirija" [20].

NOTE:

[1] S. Puşcariu, **Limba română**, Bucureşti, 1976, p. 387.

[2] Al. Andriescu, **Limba presei romaneşti în secolul al XIX-lea**, Iaşi, 1979, p. 10-11.

[3] V. Gh. Bolocan, **Unele caracteristici ale stilului publicistic al limbii romane literare** // SCL, 1961, nr. 1, p. 39; cf. D. Irimia, **Structura stilistică a limbii române contemporane**, Bucureşti, 1986, p. 186: "În stilul publicistic, structura textului, într-o strînsă corespondenţă cu natura mesajului, este fundamental condiţionată de destinatar... emiţătorul este preocupat de situarea destinatarului într-o anumită perspectivă ideologică, politică, culturală din care acesta să recepteze conţinutul informaţional pe care i-l transmite prin enunţul său".

[4] D. Irimia, **op. cit.**, p. 186; V. G. Kostomarov, **Russkii yazîk na gazetnoy polose,** Moscova, 1971, p. 91.

[5] V. D. Irimia, **op. cit.,** p. 194.

[6] D. Papadima, **Corectitudine şi adecvare** // LR, 1992, nr. 1-2, p. 67.

[7] M.N. Kojina, **Stilistika russkogo yazîka,** Moscova, 1977, p. 186.

[8] Semnalăm, în legătură cu termenul **golan**, că studenţii Universităţii Cambridge, din solidaritate cu cele întîmplate în Piaţa Universităţii din Bucureşti, şi-au luat titlul de "golani", iar Eugene Ionesco, marele dramaturg francez de origine română, şi-a asumat titlul de "**Golan** Honoris Causa". Amintim aici şi cartea **Ambasador al golanilor** de Al. Paleologu (care, imediat după Revoluţie, era ambasadorul României la Paris). Faptele menţionate pledează în favoarea obţinerii de către elementul lexical **golan** a unei valori pozitive accentuate.

[9] Prezenţa termenului medical **hemoragie** într-o imagine figurată proprie stilului publicistic nu este o inovaţie actuală, lexemul fiind atestat în articolele lui M. Eminescu: "un fel de hemoragie a corpului naţional" (M. Eminescu, **Opere**, vol. IV, Bucureşti, p. 655).

[10] V.N. Vakurov, **O yazîke sovetskogo fel'etona // Stilistika gazetnîh janrov**, Moscova, 1981, p. 127.

[11] Forma **emanat** face parte şi din supranumele unei personalităţi politice notorii din România: **emanatul din decembrie 1989** (AC, 9-15.IV.1992, p. 5); **emanatul de la Cotroceni** (AC, 2-8. IV.1992, p. 5).

[12] V. despre **a emana** la D.N. Uritescu, **lucr. cit.**, p. 50.

[13] În terminologia lui A.A. Safonov // **Stilistika gazetnîh janrov**, p. 216.

[14] C. Ciocârlie, **Observaţii asupra limbajului "Micii publicităţi"**, LL, 1990, vol. 1, p. 27.

[15] **Ibidem**, p. 29.

[16] I. Preda, **Îmbogăţirea lexico-semantică a limbii române actuale** (I), // LR, 1992, nr. 9, p. 486.

[17] **Ibidem**, p. 590; F. Dimitrescu, **Probleme actuale ale lexicului limbii române**, Braşov, 1980, p. 5.

[18] În anul 1982 la Paris a apărut o antologie de texte legislative referitoare la protejarea limbii franceze: **Termes techniques nouveaux. Termes officiellement recommandés par le Gouvernement francais.** Cartea cuprinde legi şi decrete emise în perioada 1969-1981, destinate să favorizeze limba franceză în competiţia cu împrumuturile lexicale din alte limbi, precum şi liste de termeni recomandaţi spre a înlocui cuvintele străine considerate "indezirabile": **cadreur** — cameraman; **industrie du spectacle** — show business; **palmares** — hit-parade etc.

[19] V. A. Stoichiţoiu, **O formă de snobism lingvistic: anglomania** // D, 7.IV.1992, p. 2.

[20] L. Seche, **Formaţii lexicale noi în presa noastră**, // PN, nr. 9, 1970, p. 47.

ABREVIERI

A — Azi, Bucureşti
AC — Alianţa Civică, Bucureşti
ACaţ — Academia Caţavencu, Bucureşti
Ad — Adevărul, Bucureşti
As — Astra, Bucureşti
Caţint — Caţavencu internaţional, Bucureşti
CN — Curierul naţional, Bucureşti
Con — Contrast, Bucureşti
Cot — Cotidianul, Bucureşti
Cuv — Cuvîntul, Bucureşti
D — Dimineaţa, Bucureşti
E — Evenimentul, Iaşi
Ex — Expres, Bucureşti
EZ — Evenimentul zilei, Bucureşti
Fl — Flux, Chişinău
From — Fraierul român, Bucureşti
LA — Literatura şi arta, Chişinău
Lib — Libertatea, Bucureşti
LL — Limbă şi literatură, Bucureşti
LR — Limba română, Bucureşti
M — Momentul, Chişinău
Mon — Monitorul, Iaşi
MS — Moldova suverană, Chişinău
PN — Presa noastră, Bucureşti
PO — Pămînt şi oameni, Chişinău
PT — Programele Radioteleviziunii, Chişinău
Recon — România economică, Bucureşti
Rlib — România liberă, Bucureşti
RM — România Mare, Bucureşti
SCL — Studii şi cercetări lingvistice, Bucureşti
SŢ — Sfatul Ţării, Chişinău
TVM — Televiziunea din Moldova
TVR — Televiziunea Română
Ţ — Ţara, Chişinău
Viit — Viitorul, Bucureşti

Valentin GUŢU
Chişinău

SPRE UNITATEA LIMBII — PRIN EMINESCU

Deşi s-au scurs mai bine de o sută de ani de cînd Eminescu îşi publica lucrările în presa vremii, actualitatea acestora sau, mai exact, a unor aserţiuni ale sale, precum ar fi cea pe care o vom cita mai jos, este uimitoare, însă şi firească, raportată la contextul nostru basarabean: "Dar ceea ce voiesc românii să aibă e libertatea spiritului şi conştiinţei lor în deplinul înţeles al cuvîntului. Şi fiindcă spirit şi limbă sunt aproape identice, iar limba şi naţionalitatea asemenea, se vede uşor că românul se vrea pe sine, îşi vrea naţionalitatea, dar aceasta o vrea pe deplin...".

Or, impedimentele din calea acestei vreri sînt multe. La fel de mulţi sînt însă şi acei care nu-şi pot depăşi, deocamdată, complexul necunoaşterii de sine, ca să nu-i zicem — al inferiorităţii, care are totuşi o cauzalitate de durată: izolarea — şi spaţială, şi culturală — soldată cu remodelarea conştiinţei multora şi cu o aculturaţie foarte avansată.

Mediul nostru lingvistic, în care se cultivă "spiritul şi limba" (ca să-l parafrazăm pe Eminescu), se ştie, este eminamente eterogen. În speţă, cel citadin. În el rezistă — dacă rezistă... — oamenii de caracter, acei care îşi vorbesc limba (N.B.: maternă!) — **pe deplin**! — la ei acasă, şi gîndesc tot... ca acasă. Paradoxal, nu?! Şi aici se cere caracter... Restul se "conformează" într-o asemenea măsură, încît am ajuns a ne "deosebi" prin modul nostru macaronic de a ne exprima (deci şi de a gîndi!), ceea ce înseamnă **slang** ("moldovenesc"), nici măcar "bilingvism armonios", precum îl doream acum cîţiva ani, un limbaj defectuos din toate punctele de vedere, într-un cuvînt — **aculturaţie**. Sub acest aspect am putea invoca (bine) cunoscutul "caz" al românului sosit din Ţară la... Chişinău, unde, întrebînd de cineva în stradă "Cît e ceasul?", i se răspunde: "Cinci minute la cinci...". "Dle, parcă aţi vorbi româneşte, dar... nu vă înţeleg..." "A, sînteţi român..." "Dar d-ta nu?!..." "Nu, eu sînt moldovan..."

De aceea nici nu se "înţeleg". Omul din Ţară nu are de unde şti că "formula" basarabeanului este o calchiere, devenită aproape "normă", după model rusesc, iar chişinăuianul pur şi simplu nu mai conştientizează că se exprimă incorect. "**Glavnoe** (= important e) că m-ai înţeles..." — reiterează el în asemenea cazuri, cînd i se impută felul în care vorbeşte. Or, iată că de data aceasta n-a fost înţeles.

Evident că limbajul colocvial al insului nostru din stradă, din cotidian (nu din cotidiene!) este mixtat pînă peste poate — şi ca lexic, şi sub raportul construcţiei sintactice, dar şi sub cel ortoepic... Omologul său din Ţară riscă să nu fie înţeles nici el de către cel dintîi dacă — Doamne, fereşte! — i se defectează "Dacia" în plin centrul Chişinăului şi-i solicită "asistenţă" pentru pana de (ax) planetar sau cardanic. Pentru că... vorbeşte "româneşte". Uite, dacă ar vorbi... ruseşte, ar mai veni "de-acasă".

Toate paradoxurile astea sînt o realitate, haideţi să-i zicem incontestabilă; pentru unii poate că dură, agasantă, dezagreabilă... Este consecinţa educaţiei, dar îndeosebi a instrucţiei noastre de specialitate, într-o altă limbă decît cea maternă. La noi, relativ nu demult, un politehnician, de exemplu, îşi însuşea materia, deci terminologia de specialitate, **da capo al fine**, doar în ruseşte, şi fără a o putea confrunta, colaţiona cu cea românească din simplul motiv că nu avea de unde o cunoaşte. O situaţie similară era şi la celelalte şcoli "mari" şi mai puţin mari, poate cu excepţia studenţilor de la **umanistice**. Terminologia noastră

tehnică îşi croia cale doar prin intermediar (rusesc) lexicografic. Exista (şi există) un **Dicţionar politehnic rus-moldovenesc** cu un vocabular plauzibil, dar livresc, tradus, fără prea mare priză la mase. Uzul nu prea opera cu terminologii româneşti. Omul nostru era pragmatic, materialist, şi "pricepea" că prinde bine, este utilă doar limba învăţată în instituţia "de profil". Doar cei cu simţul lingvistic nativ, cu interes pentru carte (românească) dacă mai stăteau cu nasul prin dicţionare... Şi astfel rezistam.

Astăzi situaţia se schimbă. Poate că prea lent, dar se schimbă: şi conştiinţa, şi atitudinea basarabenilor faţă de (studiile în) limba maternă, în special a tinerei generaţii, care ştie CE limbă vorbeşte. Învăţămîntul de specialitate se desfăşoară deja în aproape toate şcolile de toate gradele (şi) în româneşte.

Ceea ce ar trebui să facem acum e să depăşim bariera (care e mai mult în noi decît în afara noastră — o barieră psihologică) şi să găsim un **limbaj comun**, iar acesta poate veni doar printr-o **limbă comună** — româna. Ea este cea care ne va culturaliza şi ne va forma spiritul naţional (dacă nu-l avem).

Să tindem spre unitatea limbii — prin Eminescu, care spunea: "Aşadar idealul românilor din toate părţile Daciei lui Traian este menţinerea unităţii reale a limbei strămoşeşti şi a bisericei naţionale. Este o Dacie ideală aceasta, dar ea se realizează pe zi ce merge...". Dacă ni s-ar permite să operăm o complinire aici, am adăuga: "...şi menţinerea unităţii reale a limbajelor de specialitate...", deoarece actualmente în Basarabia se improvizează mult în acest sens, adică se traduce, ad-hoc, din lipsă de literatură originală, şi adesea defectuos, iar astfel "prind" nişte specimene foarte simple, dar aberante, precum: (în transportul în comun) "rutieră" — maxi-taxi; "circulator" — abonament (la autobuz sau troleibuz); "a cursa" — a face curse regulate; a circula; (în cîmpul muncii) "concediale" — indemnizaţie de concediu; "stagiere" — stagiu; "volantă" — şedinţă fulger, şedinţă operativă; (în medicină) "a pune injecţie" — a face injecţie; "curs de lecuire/de tratament" — tratament, cură; (în învăţămînt) "auditoriu" —sală de curs; amfiteatru; "orăşel universitar/ studenţesc" —centru universitar, campus; "zilnic" — carnet de elev/ de note; "curs" — an (universitar) etc., etc.

Vă daţi seama, probabil, toate sînt calcuri după elemente ruseşti. De aici şi faptul de a nu ne "înţelege" uneori, de aici şi "specificul" zis (evident, eronat) "moldovenesc". Dar, apa trece, pietrele rămîn...

O doleanţă se impune la finele acestor note: atunci cînd se fac donaţii de carte din Ţară, acestea să conţină, pe lîngă beletristică, desigur, în măsura posibilităţilor, şi lucrări de specialitate. Să zicem, cîteva manuale pentru şoferii de troleibuze din Chişinău sau Bălţi, care să ajungă cu siguranţă la dispeceratele acestora şi unde să poată fi cel puţin "răsfoite" din cînd în cînd. Astfel, am scăpa, sperăm, de inscripţionări gen "Pentru instruire", "Instructiv", adică (troleibuz) **Şcoală**, sau "Întrare", "Ieşire", adică **Urcare, Coborîre**. Asta, ca să invocăm doar un exemplu...

Menţionam mai sus că speranţa noastră e în cei tineri. Aşa e. Există însă şi o generaţie mijlocie, şi cea de după ea, care trebuie pur şi simplu culturalizate: înţelegător, cu tact, binevoitor, spre binele tuturora.

Gheorghe COLŢUN
Chişinău

FRAZEOLOGISMELE ADVERBIALE: SEMNIFICAŢII ŞI VALORI (II)*

TIPOLOGIA STRUCTURALĂ

În lingvistica noastră s-au făcut doar cîteva încercări de a stabili tipologia structurală a frazeologismelor adverbiale. Una din primele clasificări aparţine lingvistului Vasile Soloviov. El a constatat că din punctul de vedere al structurii se pot deosebi opt grupe de frazeologisme: 1. frazeologisme "tautologice" (*pas cu pas, faţă-n faţă*); 2. construcţii formate din două substantive corelative (*din scoarţă în scoarţă, din mînă în mînă, din gură în gură*); 3. construcţii provenite dintr-un determinat şi un determinativ lexicalizat cu ori fără prepoziţie (*din toată inima, cu inima uşoară, din adîncul sufletului*); 4, construcţii formate din îmbinarea mai multor adverbe (*în lung şi în lat, ba ici, ba colo, nici caldă, nici rece*); 5. construcţii al căror verb şi-a pierdut sensul verbal (*cine ştie cum, încotro văd cu ochii*); 6. construcţii formate din opunerea a două noţiuni legate cu o conjuncţie (*nici rău, nici bine, nici prea-prea, nici foarte-foarte*); 7. construcţii cu dublă negaţie (*nici aşa, nici aşa, nici în car, nici în căruţă, nici una, nici două, nici înainte, nici înapoi*); 8. construcţii pronominale cu ori fără prepoziţie (*nici una, nici alta, din una în alta, unul după altul*).[1]

Clasificarea propusă de Vasile Soloviov, în primul rînd, nu include întregul tezaur de frazeologisme adverbiale, iar, în al doilea rînd, frazeologismele ce fac parte din aceeaşi "construcţie" deseori diferă din punctul de vedere al elementelor componente. De exemplu, în cadrul construcţiilor provenite dintr-un determinat şi un determinativ lexicalizat cu ori fără prepoziţie sînt incluse frazeologisme ce ţin cu totul de diferite modele structurale (a se compara: *din toată inima, cu inima uşoară, din adîncul sufletului*).

Nu poate fi acceptată nici formularea unor modele structurale ca, de exemplu, frazeologisme "tautologice", construcţii formate din două substantive corelative, construcţii formate din îmbinarea mai multor adverbe sau construcţii al căror verb şi-a pierdut sensul verbal etc.

O altă clasificare a tipologiei frazeologismelor adverbiale a fost propusă de lingvistul Tudor Cotelnic.[2] Dar şi clasificarea dată suferă de aceleaşi neajunsuri ca şi cea prezentată de Vasile Soloviov. Clasificarea în cauză conţine doar nouă modele structurale, o bună parte din frazeologismele adverbiale rămînînd în afara ei.

În cadrul unor categorii de frazeologisme ca, de exemplu, unităţile frazeologice alăctuite din mai multe elemente, aşa-zisele frazeologisme "complexe", sînt incluse frazeologisme care n-au nimic comun între ele din punct de vedere structural (a se compara: *din zori şi pînă în noapte, nici cît un fir de mac, cu o falcă în cer şi cu alta în pămînt, peste nouă mări şi nouă ţări, pînă la ultima picătură de sînge, cît e ziulica de mare, în puterea cuvîntului* etc.).

Trezesc nedumerire şi alte modele structurale. De exemplu, nu este clar cam ce frazeologisme am putea include în categoria de "unităţi frazeologice formate din construcţii sau propoziţii întregi, al căror verb şi-a pierdut sensul verbal". În primul rînd, ni se propune o categorie de frazeologisme fără hotare, iar, în al doilea rînd, verbele din frazeolo–

* Începutul în nr. 2, 1996.

gismele prezentate de Tudor Cotelnic nu-şi pierd sensul lor de bază (a se compara: *de cînd e lumea şi pămîntul, cît ai zice peşte, cît vezi cu ochii* etc.).

Din cele de mai sus este evident faptul că tipologia structurală a frazeologismelor adverbiale urmează a fi stabilită cu minuţiozitate.

Frazeologismele adverbiale din limba română au o structură gramaticală foarte variată. În cele ce urmează vom trece în revistă vasta tipologie structurală a lor. Deci din punctul de vedere al elementelor componente putem stabili următoarele modele structurale:

1. **prepoziţie + substantiv + prepoziţie + substantiv**: *din an în paşti, din paşti în crăciun, din joi în paşti* "foarte rar"; de un cîrd de ani "de mai mulţi ani"; *de la* (de) *un cîrd de vreme* "de la o vreme încoace"; *din cap pînă-n picioare* sau *din creştet pînă-n tălpi* "în întregime, cu desăvîrşire"; *din bob în bob* "amănunţit"; *de la mînă pînă la gură* "foarte repede, în foarte scurt timp"; *cu mîna pe conştiinţă* "cu toată sinceritatea"; *din scoarţă în scoarţă* "de la prima pînă la ultima pagină"; "de la început pînă la sfîrşit, în întregime"; *cu genunchii la gură* "adunat ghem, ghemuit"; *cu capul în piept* "cu capul în jos, cu capul aplecat de ruşine, de tristeţe"; *cu durere în inimă* "cu credinţă, cu devotament" etc. Cîteva exemple din operele unor scriitori: "Dinu îi măsura cu privirea *din cap pînă în picioare*" (P. Bujor); "Ce batjocură să mă puie pe mine... să învăţ a b c! pe mine care înţelegeam pe Erodian, *din scoarţă în scoarţă*" (C. Negruzzi); "Dacă nu ştii, ţi-aş arăta *Din bob în bob* amorul" (M. Eminescu); "Ilie îşi puse pălăria în cap, se sculă oftînd şi porni *cu capu-n piept*, cu scripca subsuoară" (M. Sadoveanu).

2. **prepoziţie + substantiv (Acuz.) + substantiv (Gen.)**: *din capul locului* "de la început, înainte de a începe ceva"; *de (pentru) ochii lumii* "de formă, de aparenţă"; *cu preţul vieţii* "punîndu-şi în primejdie viaţa"; *la spartul tîrgului* "la sfîrşit de tot; prea tîrziu"; *la revărsatul zorilor* "timpul cînd se luminează de zi; zori de ziuă"; *în dorul lelii* "într-o doară, la întîmplare, fără ţintă deosebită"; *în floarea vîrstei* "tînăr"; *în ascunsul inimii (sufletului)* "în partea cea mai ascunsă a conştiinţei cuiva" etc.: "El era împăcat cu sufletul său şi se bucura *în adîncul sufletului* său de îzbînzile sale" (P. Ispirescu); "Îi era ciudă că nu şi-a ţinut gura şi că în felul acesta a putut Baciu să-l lucreze tocmai la *spartul tîrgului*" (I. Pas).

3. **substantiv + prepoziţie + substantiv**: *an de (cu) an* "în fiecare an, în tot anul, mereu"; *piept la piept* "corp la corp"; *mînă în mînă* "în perfectă înţelegere, în colaborare"; *umăr la umăr* "unul lîngă altul, uniţi"; *fir cu fir* "bucată cu bucată"; *hat în hat* "situat alături, mărginaş, vecin cu cineva"; *cot la cot* "alături, unul lîngă altul, împreună"; *cap la (în) cap* "cu părţile extreme alăturate"; *bob cu bob* "pe încetul, cu grijă, cu răbdare, unul cîte unul"; *ochi în ochi* "privind unul în ochii celuilalt"; *faţă în faţă* "unul către altul, unul înaintea altuia"; *claie peste grămadă* "în mare dezordine" etc.: "*An cu an* împărăţia tot mai largă se sporeşte" (M. Eminescu); "Au ascultat o clipă, pe urmă, *ochi în ochi*, şi-au zîmbit" (V. Galan); "Încep să scot şi din buzunare macii şi albăstrelele, / Le arunc *fir cu fir*" (A. Sahia); "Lucrează *cot la cot* cu dînşii, soseşte înaintea lor şi pleacă în urma lor" (Cezar Petrescu); "În această cupă neagră, *bob cu bob* am adunat / Rodul bun" (A. Davila).

4. **prepoziţie + substantiv (Acuz.) + substantiv (Acuz.)**: *din moşi strămoşi* "din timpuri vechi, îndepărtate"; *un bob zăbavă* "imediat, îndată, numaidecît" etc.

5. **prepoziţie + substantiv + adjectiv**: *cu inima uşoară* "fără griji, bine dispus"; *cu ochii închişi* "fără o cercetare prealabilă, superficial"; "foarte uşor, fără dificultate"; *cu ochii pierduţi* "cu privirea neconcentrată, privind în vag, în extaz"; *cu sînge iute* "fără stăpînire, impulsiv"; *pe căi ocolite* "prin mijloace indirecte, nerecomandabile"; *sub cerul gol* "fără adăpost" etc.: "Iar el, *cu inima*

uşoară... umbla repede" (D. Dumitriu); "Se uita *cu ochii pierduţi* de bucurie cînd la moşneag, cînd la Maranda" (I. Mironescu).

6. **prepoziţie + adjectiv + substantiv**: *prin viu grai* "oral"; *cu drept cuvînt* sau *pe bună dreptate* "în mod întemeiat"; *de la bun început* "din capul locului"; *de-a mai mare dragul* "care produce plăcere, care este de toată frumuseţea"; *cu dragă inimă* "cu multă plăcere, din toată inima, foarte bucuros" etc.: "Vă poftim *cu dragă inimă* la sărăcia noastră" (M. Sadoveanu).

7. **prepoziţie + substantiv + participiu + prepoziţie + substantiv**: *cu ochii cîrpiţi de somn* "nemaiputîndu-şi ţine ochii deschişi de somn"; *cu pîntecele lipit de coaste* "flămînd tare, înfometat" etc.: "Ea se sfieşte să-i iasă înainte, *cu ochii cîrpiţi de somn*" (Al. Vlahuţă); "Petrecuse el iarna cum petrecuse cu puţini tăciuni în vatră şi *cu pîntecele cam lipit de coaste*" (N. Gane).

8. **substantiv (Nom.) + substantiv (Gen.)**: *prăpădenia pămîntului* "foarte mult, ceva nemaipomenit"; *prăpăditul pămîntului* "ceva imens, extrem de mare" etc.: "Unii doreau jeratic de bogăţie, alţii slavă, *prăpăditul pămîntului*" (B. Delavrancea).

9. **prepoziţie + substantiv + conjuncţie + substantiv**: *(cu) trup şi suflet* "cu totul, în întregime, integral"; *după chipul şi asemănarea* (cuiva) sau *după chip şi asemănare* "întocmai, leit, la fel"; *în carne şi oase* "în persoană, în realitate, aidoma" etc.: "Toată familia Herdelea era *cu trup şi suflet* de partea lui Ion" (L. Rebreanu).

10. **prepoziţie + substantiv + conjuncţie + prepoziţie + substantiv** (sau **prepoziţie + participiu + conjuncţie + prepoziţie + participiu**): *fără număr şi fără seamă* "în număr mare; mulţime, puzderie"; *de ajuns şi de rămas* "din plin, din belşug" etc.

11. **prepoziţie + substantiv + prepoziţie + substantiv + conjuncţie + (prepoziţie) + pronume + prepoziţie + substantiv**: *cu o falcă în cer şi (cu) alta (una) în pămînt* "vijelios, furios"; *cu un ochi la făină şi cu altul la slănină* se spune despre cel care se uită cruciş sau, fig., despre acel care rîvneşte la două lucruri odată etc.: "Statu-Palmă-Barba-Cot vine *cu o falcă în cer şi cu una în pămînt*" (I. Creangă).

12. Mai multe frazeologisme adverbiale au în structura lor adverbul sau adjectivul **cît**. Tipologia lor fiind foarte diversă (vreo zece submodele structurale), le vom trece doar în revistă fără a le evidenţia aparte:

cît ai clipi (cît clipeşti) din ochi (cu ochiul) "momentan"; *cît ai bate din palme* "imediat"; *cît te-ai întoarce (te-ai învîrti) într-un picior* "repede de tot"; *cît te-ai freca (te-ai şterge) la ochi* "foarte repede"; *cît ai zice peşte* "într-o clipă"; *cît îl ţine cureaua* "cît poate cineva"; *cît (e) ziulica (şi noaptea) de mare* "cît ţine ziua, un interval de timp mare"; *cît cioara în par* "foarte puţin timp, pe apucate"; *cît puricele* "foarte mic"; *cîţi iepuri la biserică* "deloc"; *cîtă frunză şi iarbă* "foarte mult"; *cîte în lună şi stele* "de toate, de tot soiul" etc.

13. Unele frazeologisme adverbiale au în componenţa lor adverbul **nici**. Le enumerăm fără a le diferenţia după structura lor morfologică:

cu nici un preţ "pentru nimic în lume"; *nici în ruptul capului* "cu nici un preţ"; *nici cîine, nici ogar* "şters, nedefinit"; *nici călare, nici pe jos* "nici aşa, nici aşa"; *nici laie, nici bălaie* "în nici un fel"; *nici un băţ de chibrit* "nimic"; *nici cît un vîrf de ac* "foarte puţin"; *nici pentru toată lumea* "cu nici un preţ"; *(nici) cît (e) negru sub unghie* "foarte puţin, aproape) deloc" etc.

14. Sînt destul de numeroase şi frazeologismele adverbiale care au ca element component adverbul **cînd**. Iată cîteva dintre ele: *cînd voi secera scumpia* "niciodată"; *cînd mi-a creşte păr în palmă* "niciodată"; *cînd va prinde mîţa peşte* "niciodată"; *de (pe) cînd scria musca pe perete* "demult; din timpuri străvechi"; *de cînd se băteau urşii în coadă* "de cînd nu se ţine minte"; *de cînd se potcovea puricele* "foarte demult"; *cînd ţi-e*

lumea mai dragă "cînd eşti mai fericit, cînd te simţi mai bine" etc.

15. Un alt model structural îl constituie acele frazeologisme adverbiale care au în calitate de component dominant un numeral (de obicei, cardinal, adverbial sau nehotărît): *cu una, cu două* "uşor, repede"; *în (din) două vorbe* (*cuvinte*) "pe scurt, fără multă vorbă, repede"; *la doi paşi* "aproape"; *în doi timpi şi trei mişcări* "foarte repede, imediat"; *între patru ochi* "numai între două persoane, fără martori"; *din (de la) cele patru vînturi* "de pretutindeni"; *peste nouă mări şi nouă ţări* "foarte departe"; *o dată cu capul* "cu nici un preţ, nici mort"; *odată pentru totdeauna* "definitiv, irevocabil"; *pe toate drumurile* "peste tot"; *cu (din) toată inima* sau *cu tot sufletul* "bucuros"; *la tot pasul* "pretutindeni"; *mai mult sau mai puţin* "în oarecare măsură, întru cîtva, aproximativ" etc.

16. În afară de frazeologismele care au în componenţa lor adverbele **cît, nici, cînd** reprezentate printr-un număr mare de idiome, în limba română există cel puţin 19 submodele structurale de frazeologisme ce au în componenţa lor adverbe. Le prezentăm mai jos: *de bine, de rău* "după posibilităţi, cumva"; *de sus pînă jos* "în întregime, tot"; *cu nasul în jos* "supărat, umilit, amărît, trist"; *cu un cap mai sus* "cu mult mai sus"; *şi (în) cruciş, şi (în) curmeziş* "în toate părţile, în lung şi în lat"; *mult şi bine* "foarte mult"; *alături cu drumul* "fără judecată, fără raţiune, aiurea"; *încetul cu încetul* "puţin cîte puţin, treptat, cu timpul"; *niţel cîte niţel* "treptat, puţin cîte puţin"; *cu tot dinadinsul* "cu orice preţ"; *de aici înainte (încolo)* "din acest moment, pe viitor"; *aproape de mintea omului* "uşor de înţeles"; *numai ochi şi urechi* "foarte atent"; *fără doar şi poate* "desigur, neapărat, fără nici o îndoială"; *ziua (ziua-n) amiaza mare* "în plină zi, în toiul zilei"; *zor-nevoie* "numaidecît, cu orice preţ"; *de-a fir-a-păr* "cu de-amănuntul"; *cîne-cîneşte* "cu multă greutate, de abia"; *cum a da tîrgul şi norocul* "după împrejurări"; *cum scrie la carte* "aşa cum trebuie, cum se cere"; *unde popa nu toacă* "foarte departe"; *unde a dus (surdul roata şi) mutul iapa* "foarte departe"; *încotro vede cu ochii* sau *unde îl duc ochii* "indiferent unde, în orice direcţie, fără ţintă"; *încotro (unde, cum) te-a îndrepta Dumnezeu* "la voia întîmplării" etc.

17. Un model aparte îl constituie frazeologismele adverbiale ce au în structura lor verbe: *nu (mai) încape discuţie* "desigur, în mod sigur"; *n-am păr în cap* "foarte mult, în foarte mare număr"; *se bat nebunii la gura lui* "se spune despre cineva care vorbeşte sau mănîncă mult şi foarte repede"; *la sfîntul (la moş) aşteaptă* "niciodată"; *văzînd cu ochii* "foarte repede, pe zi ce trece"; *parcă a apucat (a prins) pe Dumnezeu de (un) picior* "se spune despre cineva care are o bucurie neaşteptată"; (*merge sau calcă*) *parcă are ouă-n poale* sau *parcă calcă pe ouă* "(merge) exagerat de încet, (umblă) cu multă băgare de seamă" etc.

18. O semnificaţie deosebită o au frazeologismele adverbiale — comparaţii: *ca fulgul pe apă* "la voia întîmplării"; *ca o piatră de moară* "foarte greu, anevoios, neplăcut"; *ca de la cer la pămînt* sau *ca cerul de pămînt* — se zice pentru a exprima o foarte mare diferenţă între două lucruri; *ca tatăl nostru* "foarte bine, putînd fi spus pe de rost fără greşeală"; *(ca) de-o muchie de cuţit* "foarte puţin, puţin de tot"; *ca nisipul mării (de pe vad)* "în număr foarte mare"; *ca părul în cap* "foarte mult"; *ca (şi) cum (cît) te-ar pişca un purice* "foarte puţin, aproape deloc"; *(sprinten* sau *iute) ca prîsnelul (ca un prîsnel)* "foarte iute, vioi, sprinten, ager"; *zbîrlit ca un arici* "supărăcios, ursuz"; *roşu ca un rac* — se spune despre o persoană roşie la faţă; *limpede ca lumina zilei* "de netăgăduit, clar, evident" etc.

Din cele de mai sus reiese că în limba română sînt foarte multe frazeologisme adverbiale, ele avînd o tipologie structurală destul de diversă.

Cele mai reprezentative sînt totuşi următoarele modele structurale: **prepoziţie + substantiv + prepoziţie + substantiv**; **substantiv + prepoziţie + substantiv**; **prepoziţie + substantiv + adjectiv**; frazeologismele ce au în structura lor diferite adverbe (modelele 12, 14, 16) şi frazeologismele-comparaţii. Împreună cu celelalte modele structurale ele formează o bună parte a tezaurului frazeologic al limbii române.

PARTICULARITĂŢILE MORFOLOGICE ŞI FUNCŢIILE SINTACTICE ALE FRAZEOLOGISMELOR ADVERBIALE

Sub aspectul formal, morfologic, adverbul este o parte de vorbire neflexibilă. Unii lingvişti români au încercat să includă adverbul în părţile de vorbire flexibile. Astfel Iorgu Iordan scria: "Trebuie precizat că adverbul are o situaţie specială, prin faptul că singura modificare pe care o suferă este gradaţia (gradele de comparaţie). Dar ea ajunge pentru ca să-l punem în categoria cuvintelor flexibile".[3] Ideea aceasta este susţinută şi de Corneliu Dimitriu.[4]

Şi în **Gramatica limbii române** (1963) găsim următoarea menţiune: "Adverbul este neflexibil, în sensul că nu se declină şi nu se conjugă. Cu toate acestea el este legat de părţile de vorbire flexibile prin posibilitatea de a avea grade de comparaţie ca adjectivul".[5]

Încercarea de a trece adverbul între părţile de vorbire flexibile nu s-a bucurat de susţinere din partea lingviştilor, fiindcă majoritatea gramaticilor româneşti clasifică adverbul între părţile de vorbire neflexibile.[6]

Deci unica categorie morfologică a adverbului o constituie gradele de comparaţie. Dar, cu toate astea, foarte puţine adverbe au această categorie morfologică. Cauza constă în faptul că sensul multor adverbe nu se pretează comparării. Şi mai puţin se pot compara frazeologismele adverbiale. Sensul celor mai multe dintre ele nu permite compararea: *din an în paşti, din tată în fiu, cu jalba în proţap, la dracu-n praznic, la faţa locului, cînd mi-a creşte păr în palmă* etc.

Alte frazeologisme adverbiale redau prin conţinutul lor un superlativ absolut: *prăpădenia pămîntului* "foarte mult, ceva nemaipomenit"; *de mama focului* "cu mare intensitate, în gradul cel mai înalt"; *cu iuţeala fulgerului (glontelui)* "extrem de repede"; *n-am păr în cap* "foarte mult, în foarte mare număr"; *n-are ce pune (n-ajunge) nici pe o măsea* "prea puţin, foarte puţin"; *(ca) de-o muchie de cuţit* "foarte puţin, puţin de tot": "Se-aude că au venit turcii şi tătarii cîtă frunză şi iarbă, *prăpădenia pămîntului*" (M. Sadoveanu); "Cioplea şi bocănea *de mama focului*" (L. Rebreanu); "Ei, domnule, cîte d-astea n-am citit eu, *n-am păr în cap*" (I. L. Caragiale); "(Vulturul) se rotea mîndru, liniştit, deodată se repezea *cu iuţeala glontelui*; nu înşfăca decît puici voinice şi cocoşi odoleni" (E. Camilar).

Doar unele frazeologisme adverbiale pot avea grade de comparaţie: *cu tragere de inimă, mai cu tragere de inimă, cu mai puţină tragere de inimă, cu tot atîta tragere de inimă, cu foarte multă tragere de inimă, prea cu tragere de inimă* etc. Iată şi două exemple din operele literare: "La plecare, mama Ilinca l-a sărutat *mai cu rupere de inimă* şi a plîns *mai cu foc*" (Al. Vlahuţă); "Începu a gusta din peşte *mai mult din vîrful buzelor*". (M. Sadoveanu)

Ca şi adverbele, frazeologismele adverbiale îndeplinesc, de obicei, funcţia sintactică de complemente circumstanţiale de mod, de loc, de timp şi de cantitate:

a) **complemente circumstanţiale de mod**:

"Nu, nu vreau s-ajung *de rîsul lumii*" (B. Delavrancea); "Am scăpat din Focşani cum am putut... *cu nepus în masă*" (V. Alecsandri); "Ei, bine, frate, parcă ţii *cu tot dinadinsul*...

să-mi faci împotrivă (Camil Petrescu); "Pînă prin postul mare uneori *de bine de rău* se mai trăgea targa pe uscat" (I. Pas) etc.

b) **complemente circumstanţiale de timp**:

"A fost odată ca niciodată... *pe cînd făcea plopşorul pere şi răchita micşunele*" (P. Ispirescu); "D-apoi nu ştii că mătuşa-i moartă *de cînd lupii albi*" (I. Creangă); "S-o pricepi *cînd mi-o creşte păr în palmă*" (A. Pann); "Dacă te-ai potrivi tu acestora, îi ţinea *mult şi bine* pe mămuca afară" (I. Creangă); "*Cîtu-i ziulica de mare* toarcem, coasem, citim" (P. Ispirescu);

c) **complemente circumstanţiale de loc**:

"Vă duceţi... / În baltă, trestie, pustietate, / *Unde popa nu toacă*..." (V. Alecsandri); "Vestea alergase ca focul *din prag în prag*" (M. Sadoveanu); "Se aşezară *faţă-n faţă* la masă..." (E. Camilar) etc.

d) **complemente circumstanţiale de cantitate**:

"Nu mai dau pe datorie *nici un cap de aţă*" (Zaharia Stancu); "Cînd văzui a lor mulţime, *cîtă frunză, cîtă iarbă*... Am jurat că peste dînşii să trec falnic, fără păs" (M. Eminescu); "*Cît lumea* îngă tine aş vrea ca să trăiesc" (V. Alecsandri) etc.

Cu mult mai rar frazeologismele adverbiale pot avea şi funcţie sintactică de complement direct: "... Voi să vă faceţi moarte-n păpuşoi, să nu spuneţi *nici laie, nici bălaie*". (I. Creangă)

La analiza sintactică prezintă dificultăţi frazeologismele adverbiale care se aseamănă după structură cu propoziţiile. Ele nu trebuie considerate drept propoziţii subordonate, ci părţi de propoziţie, deoarece redau doar diferite circumstanţe ale unor acţiuni, şi nu un enunţ. Iată un exemplu: "Inima-mi e moartă şi braţele fără putere, mergeţi *unde vă vor duce ochii*, căci oriunde, tot mai bine veţi fi decît cu mine" (N. Gane). Frazeologismul *unde vă vor duce ochii* are funcţia sintactică de complement circumstanţial de loc, şi în nici un caz nu e o subordonată circumstanţială de loc (comp.: mergeţi oriunde).

Sintaxa frazeologismelor adverbiale creează şi alte probleme ce urmează a fi soluţionate în funcţie de context.

NOTE BIBLIOGRAFICE:

[1] Vasile Soloviov, **Clasificarea frazeologismelor adverbiale** // Anale ştiinţifice ale Institutului de Limbă şi Literatură, vol. IX, Chişinău, 1959, p. 38 şi urm.

[2] Tudor Cotelnic, **Asupra caracterizării gramaticale a frazeologismelor adverbiale** // "Limba şi literatura moldovenească", nr. 2, 1967, p. 44-45.

[3] Iorgu Iordan, Vladimir Robu, **Limba română contemporană**, Bucureşti, 1978, p. 334.

[4] Corneliu Dimitriu, **Gramatica limbii române explicată**, Iaşi, 1979, p. 343.

[5] **Gramatica limbii române**, Bucureşti, 1963, p. 301.

[6] A se vedea: Dumitru Nica, **Teoria părţilor de vorbire** (*aplicaţii la adverb*), Iaşi, 1988, p. 85.

Stelian DUMISTRĂCEL
Iaşi

O BIRUINŢĂ A CIOLANULUI

Metafora *a avea un os de ros* a pornit, evident, de la situaţia cîinelui, căruia i se aruncă resturile de mîncare; cu acest patruped se compară, ironic, povestitorul, în formula de încheiere a basmului **Broasca ţestoasă cea fermecată**, publicat de Ispirescu: "Eram şi eu p-acolo. Şi fiindcă *am dobîndit şi eu un os de ros* (fireşte, după şi de la banchetul nunţii), mi-am pus în gînd să vă povestesc...". Statutul umil este ilustrat şi de *a umbla după ciolane*, adică după pomană, după căpătuială.

Dacă în aceste contexte sinonimia este perfectă, una dintre deosebirile de bază dintre cei doi termeni se datorează sensurilor acumulate, în timp, de fiecare dintre ei; astfel, *oase* înseamnă şi "oseminte", în faţa cărora creştinul se reculege şi se închină, profanarea lor înfiorîndu-l. În 1881, gazetarul Eminescu comenta sarcastic o "afacere" de export (a bulgarilor), de materii prime pentru "îngrăşarea ogoarelor Engliterei", de domeniul macabrului. Corabia "Milowie" a transportat 600.000 de kilograme de oase culese de pe fostul cîmp de război de la Plevna: "Amestecaţi astfel, bieţii cazaci de la Don, dorobanţii din Vaslui şi Vrancea, ostaşii din trei continente ale Împărăţiei Osmane, toţi la un loc au pornit la moara, sub a cărei pietre grele scrîşneau oasele vitejilor pentru a forma gunoiul trebuincios utilitarismului englez" (*N-a trecut mult;* **Opere, XII**, 1985, p. 345).

Pe terenul exprimării colorate, avantajul cîştigat de formula *a da* (cuiva) *un ciolan de ros* se datorează transferului reprezentării figurate în limbajul disputei politice: adversarii sînt acuzaţi că-şi favorizează "clientela", procurîndu-i avantaje materiale, venituri de pe urma unor funcţii publice, sau că recurg la corupţie, *astupîndu-le gura* celor "colţoşi". În ciuda faptului că termenul *ciolan* este astăzi regional, în contextul în discuţie, din stilul publicistic, a luat locul sinonimul său literar *os*, mai "modest" fonetic şi uneori chiar stilistic, întrucît unele frazeologisme ce-l cuprind rămîn la nivelul de constatare, resemnată, a diferenţelor, ca de exemplu în *cine poate oase roade, cine nu, nici carne moale*.

În schimb, *ciolanul*, prin contrast, apare ca mai... de nădejde, mai suculent, imaginea sa oferind o garanţie de perspectivă, de durată şi de insolit prestigiu în faţa celor ce sînt (ne)principial de conivenţă. Căci, de fapt, pînă la urmă, el şi-a păstrat un loc cît de cît "onorabil" chiar în gastronomie: în meniul birturilor se găsea (şi poate se mai găseşte) un fel de bucate mai consistent, oricum, decît *supa de oase*, înscris sub titlul *ciolan cu fasole*.

Dar acesta nu este unul la care să rîvnească cei ce *umblă după ciolane* de ros!

FLUIERĂ-VÎNT

Utilizarea sintagmei cu valoare de "poreclă" pentru un om care-şi pierde vremea, care umblă "haimana" (ilustrată în dicţionare printr-un citat din Ispirescu: "Fata... vedea pe un june *fluieră-vînt*, umblînd de colo pînă colo") ne apare astăzi ca o expresie deosebit de plastică pentru prezentarea unei acţiuni inutile. O asemenea distracţie (fluieratul *în vînt*) devine absurdă şi prin raportare la tăria zgomotului vîntului.

Epoca, îndepărtată, în care divinităţile nu căpătaseră încă ipostaze antropomorfice ne-a transmis

însă imagini măcar fragmentare şi indirecte ale unor reprezentări peste care nu putem trece: vîntul ca element al începuturilor cosmogonice, ca spirit şi forţă malefică sau benefică, avînd stăpîni (zeul grecesc *Eolus*, de exemplu), sau dînd ascultare, în anumite împrejurări, unor fiinţe cu puteri supranaturale. Înţeleptul Solomon era şi el stăpîn al vînturilor (calitate ce o deţin, la noi, solomonarii, un soi de vrăjitori pribegi, capabili să producă şi să mute din loc în loc furtunile şi ploile; I. Taloş, **Solomonarul**, 1976).

Herodot povesteşte că, în timpul războaielor medice, la un moment dat, "din senin, aşa, începu a fierbe marea". Furtuna a ţinut trei zile şi a scufundat 400 de corăbii cu "oameni fără număr"; a patra zi, "vrăjitorii au început a se ruga şi a vrăji vînturilor" şi abia au potolit-o (**Istorii**, Bucureşti, 1984, p. 385—386). O minune a lui Isus Hristos este oprirea furtunii ce se stîrnise cînd Învăţătorul, împreună cu ucenicii săi, se afla pe o corabie pe lacul Tiberiadei: "Iară el se sculă şi opri vîntul" (Coresi, **Carte cu învăţătură** — 1581, Bucureşti, 1914, p. 374).

În mitologia populară românească, paznicii vîntului (adăpostit într-o *bortă*, într-un *butoi* astupat cu un şumuiag de paie) sînt fie babe oarbe sau surde, fie un moş, care-l ţine într-un *fluier*; scăpat din acest instrument, vîntul colindă lumea pînă cînd moşul nimereşte să astupe găurile fluierului (Pamfile, **Văzduhul**, p. 19; Muşlea-Bîrlea, **Tipologia folclorului**, p. 145). Unii ciobani au fluiere fermecate: "Cînd bătea vîntul turbat, / Cu zăpadă mestecat, / Fluierul minuni făcea, / Gerul că mi-l alunga" (Jarnik-Bîrseanu, **Doine**, p. 511), iar persoane cu puteri miraculoase, imitînd şuieratul şerpilor, îi adună ca să le dea porunci (Ghica, **Scrisori**; Reteganul, **Poveşti**, după **Dicţionarul** Academiei).

Într-un basm publicat de Eminescu, **Finul lui Dumnezeu**, o pasăre măiastră uriaşă, ca să-l răsplătească pe voinicul ce-i salvase puii din gura balaurului, cheamă ajutoare: "Să şuier, să-mi vie feciorul, *vîntul de la răsărit*". La despărţire, eroul basmului primeşte de la uriaşul ce se prezentase la apelul descris mai sus, vînt personificat, fire de păr din cap şi din barbă; la vreme de nevoie, trebuia "să şuiere" dintr-însele (act de magie imitativă), spre a-l convoca.

Iată aşadar că există reprezentări ale unor *fluieră-vînt*, în contexte în care construcţia are aceeaşi valoare cu a *fluiera* după o persoană (pentru a-i atrage atenţia) sau după un cîine (pentru a-l chema). În folclorul românesc, întruchipări legate de relele pe care le provoacă vîntul au fost *Vîntoasele, Vînturiţele, Strigoaicele* şi, pe alt plan, persoanele hoinare, cu statut de fermecători, ce puteau abate furtuni asupra ţarinilor cu semănături. De aici, fluieratul mai este încă ceva ce nu poate fi luat *a la légère*; cutumele îl interzic mai întîi fetelor, iar băieţilor în anumite locuri: în casă ("face a sărăcie", "moare cineva din casă"), după strungă (pentru că "iei laptele oilor") etc.

Aşadar, este posibil ca sensul citat la început pentru fluieră-vînt să reprezinte un rezultat al desprinderii de angoasele vieţii sub semnul forţelor magice şi o revanşă *sui-generis* faţă de acestea. O creaţie metaforică iniţială ar putea fi însă *fluieră-n biserică* pentru "omul de nimic".

MÎNA ÎN FOC

Un număr de expresii populare ne păstrează amintirea faptului că la români, ca la mai toate popoarele Europei, s-au practicat *ordaliile*, "probe" judiciare perpetuate pînă în Evul Mediu, constînd în supunerea la diverse încercări: cea a focului, a apei (uneori fiartă) etc. Termenul, împrumutat de noi din franceză, este, în această limbă, de origine germanică: în franconă, *ordal* avea sensul de "judecată", de unde, în germana modernă, *Urteil*. Sintagma

das öffentliche Urteil "opinia publică" înseamnă, cuvînt cu cuvînt, "judecată deschisă, în faţa comunităţii". O dovadă că, asemenea execuţiilor capitale, astfel de acte de justiţie constituiau şi veritabile spectacole.

A pune (băga) mîna în foc pentru cineva — a fi convins de dreptatea, de cinstea acestuia, a garanta pentru el (vezi şi Iordan, **Stilistica**, 1975, p. 286), reflectă, indirect, vechiul obicei de a pune la încercare vinovăţia/ nevinovăţia cuiva pe baza efectelor produse de arsuri cînd acesta lua în mînă un fier înroşit în foc sau (în Occident băga mîna într-o mănuşă de fier "înfocată" — vorba lui Creangă (după cît de repede şi dacă se vindecau rănile, de exemplu). După Artur Gorovei, proba focului era rezervată pentru "lumea mai de jos" (nobilii recurgeau la duel, cel căzut fiind considerat vinovat), iar ţăranii şi servii "făceau proba cu apă clocotită, cu ulei şi grăsime clocotită ori cu plumb topit" (**Descîntecele**, 1931, p.66).

Avem de-a face cu un vechi obicei juridic indo-european, pe care-l vor fi cunoscut şi tracii, ca şi perşii, celţii, germanii ori slavii; osetinii "treceau prin foc" sau "mîncau foc" (Iorga, în **Revista istorică**, 1942, p. 48—49), obiceiuri evocate şi de expresiile româneşti *a trece prin foc şi prin apă* (ilustrînd astăzi hotărîrea în învingerea dificultăţilor unui demers) sau *a lua foc cu gura* (vezi şi asocierea cu jurămîntul, la Vlahuţă: "Se jura de *lua foc cu gura*... că el nu l-a văzut", după **Dicţionarul** Academiei).

Toate acestea pentru că ordalia a fost considerată o judecată urmată de o pedeapsă divină, executată prin intermediul oamenilor, cel nevinovat scăpînd ca "printr-o minune" (R. Vulcănescu, **Mitologie**, 1985, p. 282). Iată cum se producea aceasta în cazul trecerii iniţial prin apă, după Cantemir: presupusa vrăjitoare era legată de mîini şi de picioare şi era aruncată în apă; "dacă se afundă, zic că e nevinovată, iar dacă rămîne deasupra, apoi atunci zic că e vinovată, şi, fără a mai face altă cercetare, o aruncă în foc şi o ard de vie" (ap. Gorovei, **op. cit.**, care evocă o tentativă de disculpare pe această cale din Maramureş, din 1874!).

Metodologia investigaţiilor de arheologie etnolingvistică ne permite să considerăm ca referindu-se originar la atare practici şi expresiile *a fi legat de mîini şi de picioare* (= a fi împiedicat să acţionezi) sau chiar *a scoate cărbunii din foc cu mîna altuia*, în acest caz cu o bună doză de ironie, de vreme ce unii, în postura de garanţi se declarau gata să pună mîna în foc sau să ia foc cu gura, asumîndu-şi consecinţele unei eventuale mărturii mincinoase. Pe cînd, acum, în perspectiva unei posibile neşanse sau culpe, se garantează prin bunuri imobiliare sau autoturisme, ori prin conturi bancare... O probă irefutabilă că "veacul înaintează" (după cum era sfătuit să admită încă Gr. Alexandrescu, în **Satiră. Duhului meu**), "astăzi şi copiii ştiu jocurile toate!"

Vladimir CHIRINCIUC
Chişinău

DESPRE ESTETICA LIMBII

Teoria privind natura estetică a limbii, prin care avem în vedere atît calitatea, cît şi funcţia ei estetică, îşi are istoria sa multiseculară. Proprietăţile estetice ale limbii au atras şi atenţia gînditorilor greci. Găsim un şir de relatări şi observaţii referitoare la modul de formare a cuvintelor şi frazelor, la armonia şi ritmul vorbirii în unele scrieri ale eleaţilor şi pitagoreicilor, reprezentanţii primelor şcoli filozofice din Grecia antică, şi mai tîrziu în lucrările lui Demokritos *Despre frumuseţea cuvintelor* şi *Despre ritm şi armonie.* O altă etapă în dezvoltarea teoriei esteticului limbii este legată de numele lui Gorgias din Leontium, Platon, Aristoteles şi discipolii lor. Spre deosebire de eleaţi şi pitagoreici, care au remarcat însuşirile estetice ale limbii, fără a proceda la examinarea lor, Platon, şi în special Aristoteles, încearcă să analizeze frumuseţea şi sublimul vorbirii omeneşti. Deşi afirmaţiile lor nu constituie studii desăvîrşite despre caracterul estetic al limbii, ele sunt totuşi primele teze cu privire la armonia şi frumosul limbii. Remarce dispersate despre frumuseţea şi claritatea limbii întîlnim în unele fragmente din lucrările lui Epikouros, Philodemos şi Diogenes Laertios. Mai tîrziu apar şi tratate speciale despre arta cuvîntului în care se abordează şi esteticul limbii. Natura estetică a limbii a fost analizată de Cicero în operele sale *Orator*, *De oratore* şi *Brutus,* precum şi în tratatul anonim *Despre sublim* şi în cel al lui Dionysos Halikarnassos *Despre îmbinarea cuvintelor*. Studiul *Despre idei* al lui Hermohenos, teoretician de seamă al antichităţii şi al Bizanţului, în care se face încercarea de a se interpreta armonia şi sublimul vorbirii omeneşti, este considerat drept unul dintre cele mai vechi tratate despre natura estetică a limbii. Mulţi dintre filozofii antici ajung la concluzia că melodia, armonia, măsura şi simetria constituie baza esteticului limbii. Teoria cu privire la estetica limbii, în perioadele mai tîrzii ale antichităţii, se identifică cu ştiinţa limbajului artistic şi stilistica. Estetica limbii a cunoscut o anumită dezvoltare şi ulterior. Însă nu putem vorbi despre o reactualizare a sa decît după apariţia în secolul al XVIII-lea a operei lui Herder *Fragmente despre literatura germană* şi *Prelegerile de estetică* ale lui Hegel şi, mai ales, o dată cu publicarea introducerii la lucrarea lui Humboldt *Despre limba kawi pe insula Jawa,* intitulată *Despre diferenţa de structură a limbilor umane şi influenţa ei asupra dezvoltării intelectuale a omenirii*, în care lingvistul şi filozoful german arată că: "**Forma lingvistică exercită o influenţă estetică asupra omului, în primul rînd, prin intermediul structurii sonore, deoarece sunetului în îmbinările lui îi sunt proprii muzicalitatea şi ritmul, datorită cărora impresiile noastre provenite din frumuseţea naturii se intensifică şi chiar şi independent de aceste impresii, el acţionează de la sine prin melodicitatea vorbirii asupra stării noastre sufleteşti**" (2, p. 81).

Şi Curentul idealismului estetic apărut în lingvistica occidentală de la sfîrşitul secolului al XIX-lea şi începutul celui de-al XX-lea îşi concentrează atenţia asupra problemei estetice a limbii.

Unele teze ale idealismului estetic sunt preluate şi dezvoltate de Şcoala formalistă rusă, care opune automatizării limbii de comunicare actualizarea formei în limba poetică şi susţine că aceasta din urmă este orientată spre resuscitarea cuvîntului.

Şcoala formalistă rusă, care are meritul de a fi studiat particularităţile stilului şi compoziţia multor opere literare, abordează doar planul expresiei şi consideră textul poetic drept o structură organizată din punct de vedere estetic, un sistem de mijloace de exprimare pură.

Ideile formalismului rus au exercitat o mare influenţă asupra studiilor de poetică ale Cercului lingvistic de la Praga, ce distinge limba

poetică în care predomină funcţia estetică de limba practică (comună), ale cărei mijloace nu au valoare de sine stătătoare şi sunt condiţionate de funcţia comunicativă. În lingvistica franceză estetica limbii a fost studiată mai întîi de Remy de Gourmont şi ulterior de Pierre Delattre, Pierre Guiraud, André Martinet şi alţi lingvişti. Problema esteticii limbii l-a preocupat şi pe Charles Bally, reprezentantul Şcolii lingvistice de la Geneva, care în lucrarea sa *Traité de stylistique française* afirmă: **"Este sigur că limbajul, luat în accepţiunea sa cea mai largă, adică limbajul comun, are resurse inepuizabile pentru crearea unor efecte estetice; dovadă este faptul că omul de litere, cînd doreşte să producă, în mod conştient, impresii de acest fel, n-are nevoie să-şi inventeze mereu limba, ci găseşte elementele esenţiale în limbajul organizat"** (1, p. 179).

În lingvistica rusă natura estetică a limbii a făcut obiectul cercetărilor lui A. Potebnea, V. Vinogradov, G. Vinokur, B. Larin, R. Budagov, Z. Hovanskaia, D. Şmeliov, L. Doneţkih şi ale altor lingvişti.

În lingvistica română funcţia estetică a limbii a atras atenţia lingviştilor Ovid Densusianu, Tudor Vianu, Ion Coteanu, Ştefan Munteanu etc.

În lingvistica modernă, unde opiniile referitoare la funcţia estetică a limbii sunt dintre cele mai controversate, s-a recurs şi la delimitarea funcţiilor limbii şi vorbirii.

Întrucît se ştie că vorbirea este realizarea concretă a limbii, delimitarea funcţiei estetice a limbii şi a vorbirii se dovedeşte a fi nejustificată.

Înţelegem prin funcţia estetică a limbii capacitatea acesteia, ca mijloc expresiv, de a acţiona asupra adresantului în scopul de a produce o anumită emoţie. Specificul ei rezultă din corelaţia sa cu funcţia de comunicare. În acest sens, se afirmă, pe bună dreptate, că funcţia estetică a limbii e strîns legată de funcţia ei principală, comunicativă: **"Faptul că limba poate fi manipulată pentru a servi un scop estetic se datorează funcţiei ei comunicative care e o parte a definiţiei ei"** (3, p. 164).

Funcţia estetică a limbii se manifestă pe deplin în opera literară şi constituie însuşirea principală a acesteia. Ea este scopul operei literare, iar cea de comunicare e mijlocul ei. În baza raportului dintre funcţia comunicativă şi cea estetică ale limbii se poate afirma că ultima reprezintă o corelaţie *sui generis* între mesajul explicit şi cel implicit.

La realizarea funcţiei estetice a operei literare participă şi funcţia stilistică, însă ea nu este identică cu cea estetică. În procesul de interacţiune a funcţiei stilistice şi celei estetice în cadrul operei literare rolul hotărîtor aparţine ultimei, întrucît procedeele stilistice sunt determinate de legităţile estetice. Funcţia estetică a operei literare presupune două tipuri de raporturi:

1) raportul cu limba comună în funcţia ei de comunicare;

2) raportul cu ideea şi imaginea artistică.

Dintre aceste relaţii, primordială e a doua, prima rezultă din a doua, deoarece reflectarea ideii şi a conţinutului imagistic determină redimensionarea estetică a cuvîntului în cadrul operei literare.

Funcţia estetică a textului literar, după părerea noastră, constă în transpunerea imagistică a realităţii, prin intermediul unui sistem de procedee stilistice, subordonată scopului de a produce sentimentul frumosului şi sublimului, tragicului şi comicului, urîtului şi grotescului. Ea se realizează în contextul operei literare cu concursul tuturor constituenţilor care sunt subordonaţi unei sarcini estetice unice.

REFERINŢE BIBLIOGRAFICE:

1. Bally, Ch., **Traité de stylistique française**, Geneve, 1970, vol. 1.
2. Humboldt, W.von, **Izbrannîe trudî po iazîkoznaniu**, Moskva, Progress, 1984.
3. Saporta, S., *Aplicarea metodelor lingvistice la studiul limbajului poetic,* în **Probleme de stilistică,** Bucureşti, 1964.

"O POEZIE POATE DURA MAI MULT DECÎT UN IMPERIU"

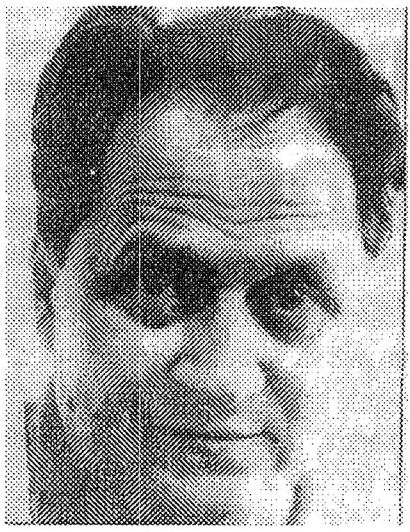

În iulie curent s-au împlinit zece ani de la trecerea în nefiinţă a poetului Ion Caraion, pe care prestigioasa revistă bucureşteană "Caiete critice" (nr. 1—2, 1996) îl consideră "poet ieşit din comun, unul dintre cei mai importanţi pe care i-a dat literatura română de după 1945. Un poet tipic, într-un anumit sens, al estului, lovit de toate valurile istoriei şi neocolit, din păcate, de nici una dintre tragediile ei". Împlinind o mai veche datorie a criticii şi istoriei literare faţă de creaţia poetului, care n-a beneficiat în timpul vieţii, dar nici după moarte, de o analiză şi o interpretare obiectivă, "Caiete critice" oferă pentru prima dată o imagine amplă, descătuşată a poetului, eseistului, publicistului Ion Caraion, a scriitorului ce a ştiut ca nimeni altul să rămînă fidel sieşi pe parcursul întregii vieţi. "Am scris din şi pentru convingerea că nu se poate concepe nici o artă înlăuntrul compromisurilor şi în afara libertăţii" — mărturiseşte Ion Caraion. În altă parte tributul pe care un autentic scriitor îl plăteşte în mod firesc actului creator este formulat astfel: "Şi n-am folosit nici un cuvînt în care să nu fi murit". E vorba, desigur, de responsabilitatea permanentă a poetului conştient de faptul că în această lume a "umbrelor, dublurilor, a inconsistenţei, dezalcătuirii,/pre-pre-plămădirilor, lumea dizolvării, a destrămărilor/şi convertirii în ceţuri [...]", în această lume nestatornică, subiectivă, trecătoare doar "O poezie poate dura mai mult decît un imperiu". Poetul, evident, îşi revendică dreptul de adevărat Creator, în sens biblic ("întru început a fost cuvîntul..."), doar atunci cînd trăieşte la propriu pentru poezie, . cînd se autosacrifică: "Eu am prelungit lumea cu durerile mele...".

Acad. Eugen Simion, referindu-se la arta poetică a lui Ion Caraion, menţionează: "Poezia lui Caraion (cea de azi, cea de ieri şi, probabil, cea de mîine), poezia este, zic, o *instigare la nelinişte* (s.n.— Al. B.). Poemul lui te acaparează şi distruge tot ceea ce este idilic şi convenţional în spirit. Caraion nu te îndeamnă să visezi, te sileşte doar să priveşti în faţă oroarea, răul capital".

Emil Manu, alcătuitorul volumului *Cimitirul din stele* de Ion Caraion, apărut de curînd în colecţia "Poeţi români contemporani" la Editura *Eminescu* din Bucureşti, volum din care a fost selectată Antologia L.R., afirmă relativ la esenţa şi durabilitatea creaţiei poetului: "Ion Caraion este [...] unul din poeţii cei mai de seamă din literatura noastră contemporană şi nu numai. Nici un alt poet român, de la Arghezi încoace, n-a declanşat cu atîta tărie pulsurile necunoscute ale limbii noastre, oferindu-ne o poezie de

excepţie, o poezie care devine o condiţie a existenţei umane pentru contemporaneitate".

Anume aceste "pulsuri" m-au "copleşit" în 1980, după lectura memorabilei prefeţe de Ion Caraion la cele două volume ale poetului din Mărţişor, tipărite la "Cartea românească", condusă de prietenul său Marin Preda. Acea tulburătoare şi absolut neobişnuită reflecţie despre Tudor Arghezi (neobişnuită la acea vreme în special pentru noi, basarabenii, cărora ne fusese interzisă literatura de peste Prut — cele două volume ale lui Arghezi le-am procurat la Kiev) m-a legat sufleteşte nu numai de Tudor Arghezi, dar şi de Ion Caraion. Cum să bănuiesc, atunci, că peste un an şi ceva, în august 1981, Ion Caraion, refuzînd să suporte "tutela culturii oficializate", avea să ia calea pribegiei, fără de întoarcere. Următoarea ediţie a celor două volume argheziene va apărea în 1985, cu un an înainte de trecerea pe alte tărîmuri a poetului, avînd specificarea — "revizuită şi adăugată", dar fără fulminantul, profundul şi curajosul cuvînt înainte al lui Ion Caraion (fragment din *Jurnal* I), interzis de către autorităţi. Survenise impactul cu mai-marii zilei, impact definitiv, din care motiv decide: "Am să trăiesc restul vieţii şi restul morţii într-o altă ţară". A urmat logic plecarea, ce avea să-i provoace mari dureri sufleteşti, măcinîndu-i fără istov firea: "De cînd sînt în exil, mă dor toate cuvintele". Străinătatea, viaţa în afara Ţării sînt pentru poet "singurătăţi care drumeţesc într-o limbă ce nu este a mea..." Înainte, dar şi înapoi, se cască nemiloasă gura unui imens GOL, surprins cu subtilitate în poezia cu acelaşi titlu: "Am iubit o femeie care a plecat./ Am avut un prieten care m-a vîndut./ Ţară. Drum pierdut./Oraş fără nici un bărbat./Eu am ajuns pînă în ţinutul de unde/ nu se mai crede şi nu se mai speră". Venit de acolo unde "am pe nimeni", unde n-are cine te mai plînge, unde "n-are a face" dacă trăieşti sau mori singur, unde "nu mai poţi aduce sufletului nici o bucurie", te surprinzi înlănţuit cu fire nevăzute, dar trainice de "ai tăi". Dorul de ţară este sfîşietor, iar exilul nu are proprietatea — oricît de liber te-ar face — de a obloji sufletul rănit de o existenţă socială şi politică strîmb orînduită. Nu a avut ce alege, pentru că pe om destinul îl alege din tinereţe, de la naştere chiar. "Era ticăloşiei", instaurată de comunişti în "Ţara care fusese unul din stîlpii cei mai înalţi, mai stabili ai culturii şi civilizaţiei europene şi care ajunsese o republică a muştelor", îl determină să plece în exil. Înstrăinat fără voie şi iremediabil de "cuvintele-matcă", de limba maternă adică, de tot ce înseamnă tradiţie, istorie, neam (cine să-l înţeleagă pe poet mai bine decît noi, basarabenii?!), Ion Caraion scrie: "La aproape 60 de ani, silit să-ţi părăseşti ţara... Dar limba nu mi-o pot părăsi. E ca sîngele şi ca aerul. Fără, dispari. Trecut în obiceiurile, structura, sinuozităţile şi cerul unei alte limbi, ceva din tine se retrage ori se interzice vederii, rămîne dorit, se fereşte. Comunicabilitatea cu tine şi cu lumea se împuţinează. Pătrunzi într-o degenerescenţă a vocabulelor. Vorbele se agită ca handicapaţii. Ele-s terorizate, bîntuite şi pline de însingurare. Spitalul cuvintelor".

Spre a-l mîngîia pe Ion Negoiţescu, exilat şi acesta, dar şi pentru a-şi justifica despărţirea de ţară, de limbă şi de natura firească a existenţei, zice: "Bine că te-ai hotărît să alegi exilul cu toate "fericirile" şi nefericirile lui. Ce-ai mai fi putut face acolo? Iar acest acolo este, a fost ţara noastră...".

A plecat din ţară pentru că nu mai putea suporta calvarul vieţii acolo unde raţiunea şi cugetul erau încătuşate tot mai mult şi tot mai

perfid. Stabilit în Elveţia, e cu gîndul mereu acasă. Plină de obsesie, îl chinuie întrebarea: "Un neam a fost dat la cîini/ şi chiar nimeni să nu plătească?". Cine să reziste, cine să suporte umilinţa şi deznădejdea, cît mai puteai accepta masca: să zici una şi să faci alta, să gîndeşti una, şi să mărturiseşti cu totul altceva. Condiţia în care se află semenii tăi rămaşi acasă te urmăreşte sfidător pretutindeni: "Dacă mă lasă insomniile, mă iau coşmarurile. Sufăr ca un om jupuit de piele, pentru ceea ce a ajuns a fi România".

Ţara, dragostea de ţară este o temă la care Ion Caraion revine mereu, deoarece crede că "Ţara asta, totuşi, va renaşte". Avertizează că "va renaşte" nu oricum: "... ca să ai o ţară, ţi se cere s-o creezi în fiecare zi. Cei ce ţi-au lăsat-o nu ţi-au lăsat-o ca pe o rentă, ci ca pe o cerinţă de a merita s-o ai". Iar ţara, de altfel ca şi tot ce faci pentru ea, este de neconceput fără credinţă. E nevoie nu pur şi simplu să trăieşti întru credinţă, ci să mori pentru ea. "Dacă nu sîntem în stare să murim pentru credinţa noastră, înseamnă că nu avem nici o credinţă şi nu valorăm înlăuntrul artei noastre decît nişte morminte văruite. Sau nici atît". Este spus categoric, dar foarte adevărat. Şi acest adevăr se referă, bineînţeles, nu doar la scriitori.

Ion Caraion este conştient de valoarea operei sale. Îşi scrutează propriul destin spiritual aşa cum se vede el proiectat pe fundalul general al literelor româneşti; face acest lucru cu discernămînt şi cutezanţă aproape irepetabile, sfidînd parcă zelul "acuzatorilor morali" de azi. Se pare că nimic nu este exagerat în această "autocaracterizare", nimic din ifosele grandilocvente proprii unui anume soi de literaţi, de ieri, dar şi de azi, ce-şi rezervă cu orgoliu şi egoism dreptul de a stabili ierarhii şi scări valorice. Este mai curînd răbufnirea năvalnică a unui suflet care a înţeles în toată profunzimea destinul dramatic dintotdeauna al scriitorului român atunci cînd biografia acestuia face parte cu adevărat din biografia neamului. Istoria, dar mai ales cei care vin după noi nu vor pune preţ pe declaraţii, promisiuni regrete, justificări, pe vorbe adică, interesează fapta. Contează exemplul propriei tale vieţi, trăite azi, acum, la cota maximă, cu implicaţiile şi inconvenientele cotidiene, care te sugrumă, dar nu reuşesc să te înfrîngă. Întotdeauna pîndit de cioclii politici ai zilei, ca şi de moarte, dator eşti să-ţi continui calm aventura vieţii atît cît ţi-e hărăzit de Dumnezeu. Contează, desigur, şi cadrul real al existenţei, anost şi imprevizibil de cele mai multe ori, dar valorează, înainte de toate, echilibrul tău sufletesc, fidelitatea faţă de propria ta conştiinţă, calitate obligatorie şi fără de care viaţa îşi pierde rostul şi resorturile...

Or, viaţa şi deopotrivă creaţia lui Ion Caraion, sau viceversa, este un îndemn continuu de a-ţi redimensiona itinerarul propriu în această lume a incertitudinii.

Al. BANTOŞ

Ion CARAION

regii din pont

Casa noastră n-a fost de aici.
Gîndul nostru prin alte lumi a umblat
bunici de bunici,
leat după leat.

Credinţele noastre nu erau de pămînt.
Cu hurtele, cu miile,
dimineaţa de pe fiecare prispă, seara de pe fiecare mormînt
n-au venit să ne aşeze coroane, pe frunte, bucuriile.

Am băut din izvoare, am prînzit la săraci,
o preoţească smerenie semănarăm în lucruri
Prin văzduh, prin copaci,
ştiam ori de cîte ori, Doamne, ţi-i mîhnire, ori
de cîte ori dori sau te bucuri.

O lege mai adîncă limpezea-n reculegerile noastre temeiuri
Nu belşuguri, nu veşminte —
proverbele ne-au aprins opaiţe-nainte.
Din războaie ne-am întors cu aceleaşi suflete în
alte obiceiuri.

Ne ştiau datinile şi ne pîndeau mulţi.
Sucurile, mana, aşezările
care au pus tuturor neamurilor toate întrebările,
de cîte ori nu ne stară poveri... de cîte ori desculţi
n-am degerat pe mirişti, nu ne furară turmele, nu ne
omorîră miresele.

Fiindcă eram bogaţi şi-au voit să ne piară.
Mamele noastre s-au purtat ca-mpărătesele,
taţii — ca munţii, ca descălecătorii de ţară.

Dar peste-armurile noastre de foc,
o! cînd şi-arunca noaptea năvoadele,
s-a abătut molima, au venit iscoadele
şi-au lăsat pustiul în loc.

Cioplind socluri şi dalii,
în dalta taciturnilor pietrari —
astăzi prin vorbele noastre visează pescarii Mangalii
de pe-ntinsul apelor mari.

Suntem acuma regii din Pont
ce urmăresc noaptea corăbiile,
ciugulind cu sufletele descărnate la orizont
din mers, boabe, ca vrăbiile.

Fiecare trup e-o cicatrice,
fiecare gînd — un smarald.
Inima unde n-a fost niciodată cald,
să-nsereze aice!

şi celelalte, celelalte lumi?

Ei, şi dacă speli bubele sau izmenele sau cămaşa lui Hristos?

Ei, şi dacă face poliţia celor ce la rîndul lor i se părea
că fac poliţia lui?

Ei, şi dacă pe haina sa urca un păduche lung?

Ei, şi dacă de patruzeci de ani mă strădui să ajung deopotrivă
cu porcii şi cu cîinii tatălui meu?
Ei, şi dacă voi începe să mă obişnuiesc la marile înmormîntări?
Ei, şi dacă îşi freacă melcii de altare şi-i este frig în filozofie?

Ei, şi dacă, să zicem, alteţă, cele nouă noţiuni se născociseră
într-adevăr deodată: valea cu peşti, obiceiul de sub masă,
tichia agăţată în paharul cu doi ciucuri, părerea despre umezeală
şi nasturi a femeilor, spaţiul încercării, lumina ca un fel
de zahăr pudră şi de zahăr adoptiv, guvernatorul impasului
plin de corpuri de umbră, hermeneutica păsărilor duse la tăiere
jumătate de drum cu capul mult în dreapta şi cealaltă
jumătate de drum cu capul uşor în stînga?

Nu există baloane care nu se sparg şi mai repede se face
guturaiul decît laptele.

Părinţii noştri au fost prea simpli spre a înţelege că totdeauna
acolo nu va fi decît întuneric.

El cunoscuse doar conţinutul cîtorva cuvinte: a iubi, a citi,
a reflecta etc. ele dispăruseră cu conţinut cu tot.
Apăruseră altele, al căror conţinut nu-l realizase
niciodată: a respira, a mînca, a păcăni din palme etc.

Deci nu se putea întîmpla altfel, pentru că nu erau altfel
de oameni.

Gloria? gloria trece foarte repede dintr-o cabină în alta, cu
sau fără pantalonaşi pe dedesubt, — şi cînd găseşte şi cînd nu găseşte
pe cine caută. Ea surîde şi prostului şi geniului, he-he, dar nu pentru
acelaşi motiv. Şi cu atît mai puţin în acelaşi fel. He-he. Ea-i voiajoare,
ticăloasă şi dulce, nu locuieşte la un singur hotel, iar acolo unde...
acolo unde pare a locui, prin pereţii de aer ai apartamentelor sale cei ce
o privesc n-o văd.

Lumea umbrelor, dublurilor, a inconsistenţei, dezalcătuirii,
pre-pre-plămădirilor, lumea dizolvării, a destrămărilor
şi convertirii în ceţuri? Bine, bine. Dar aşa bine...
Şi lumea cealaltă? Şi celelalte, celelalte lumi?

O poezie poate dura mai mult decît un imperiu.

Trib, XVII

Unii au plecat pe o potecă alţii pe alta
fuseseră două poteci
noi ne-am înmulţit ei nu s-au înmulţit
sau ei s-au înmulţit sau noi sau ei sau
şi fiecare am schimbat numele lucrurilor, zeilor, împrejurărilor
fără să schimbăm împrejurările, lucrurile, zeii
oul tot ou copiii tot copii seara şi dimineaţa
tot seară şi dimineaţă

acum în loc de copaci şi fiare, de-ntuneric şi frică
erau copaci şi fiare, întuneric şi frică
acum în loc de pădure era pădure în loc de minciună era minciună

în loc de conserve erau conserve
ei au făcut lumină din uitare
noi am făcut din amintire
iar din lumină şi unii şi alţii am făcut foc
şi cărbune pe urmă
şi pe urmă am făcut întuneric
amintirea: întuneric
pe alte două poteci, care nu mai erau cele dintîi,
nesiguri străini orbecăind ne-am reîntors în pădure
unde toate potecile se-ncolăciră într-un ghem enorm şi unde ne aştepta zeul
ha! ha! ha! ha! ha! ha!

trib, XIX

Iarna intră pe fereastră, fină şi rece.

Ei! haide bătrîno, lasă toate aceste acrobaţii mîhnite —
farsele tale stîrnesc mila copiilor
ideile tale-s ca nişte ghete pe care nu le mai încalţă nimeni
monom de simulacre prin stomacul veacului
cotineaţă cu pene, cotcodacuri şi găinaţ pe care o duceai în cap

Fese, gingii, clăbuci
păr, gălăgie — cui şi la ce
le mai arăţi?
Viitor e-al ruginii eşti obosită ca un cîine
Gata! gata! Ai molfăit, ai spurcat
ţi se-mprăştie gîndurile ca nişte iepuri de nisip
sfărîmaţi în fugă
şi tu rătăceşti, rătăceşti printre resturile lor
în fluierăturile şi-n hazul mulţimii
Altădată au buit spermele aveai poluţii cerebrale
deseori viaţa te-nvaţă că morala-i o infirmitate
şi tribul a aplaudat
Boindu-te ca toate cocotele,
te-ai răstit spre toate punctele cardinale
într-un colocviu purpuriu —

şi tribul a aplaudat
erai ca o vulpe iarna pe zăpada vînătorilor
şi tribul a aplaudat
Acum ţi-i frică şi de tavan şi de podea
şi de ud şi de uscat
şi de-năuntru şi de-afară
tu, care dădeai afară timpul din calendare —
şi tribul aplauda...

Haide, bătrîno, cară-te!
Mîine va fi ziua cicorilor.

Iarna intră pe fereastră, fină şi rece.

spaţiu şi calm

În mijlocul mugurilor: cenuşa îndrăgostiţilor
lucrurile şi fiinţele trec unele prin altele
fără să se vatăme ca o stradă prin alta
ca noaptea prin zi ca focul prin apă
lumina mirosea calm şi legume
soarele şi-a adus la noi florile şi pisicile
tramvaiul galben trecu prin tramvaiul albastru
viaţa trecu prin moarte
istoria filozofiei prin filozofia istoriei
dulcele prin amar
nordul prin sud
copaci scuturã păsări pe covoare
în mijlocul ţării cîntă divinităţile mugurilor
cenuşa îndrăgostiţilor pătrunde în lume
în prologuri de spaţiu şi calm
iar fiinţele şi lucrurile trec unele prin altele
ca fetele despletite prin păsările părului
lor şi-al destinului.

*

Flăcările repară întunericul cu rumeguş de scorburi
Îmi duc viaţa într-o scorbură care se cheamă viaţă
buchisind pe-ncetul teoria peşterii
între tot felul de pînde
într-una din încăperile minţii
Platon se spînzură de cîteva ori pe zi
Cicatricele beznei din loc în loc
par negii sau nasturii
unui craniu barbar unei haine de foc

Ce fragede ţi-s lucrurile, Doamne, ce slăbănoage şi ce plăpînde

Noduri de şerpi leagă depărtarea dintre cuvinte

Aerul şi limbajul nu mai ajung

cimitirul din stepă

Ţintirimele turceşti călătoresc,
spaţiu-aleargă, pulberea mănîncă
oamenii şi timpul. Pitoresc
toate pleacă. Noi rămînem încă.

Noi rămînem încă. O-mbătată
cu privirile, cu sîngele, cu mintea
arcă-a deznădejdii cînd şi-arată
cancerele stepei, dinaintea.

Prăbuşit sub clopotul-reptilă
al cenuşii sacre şi-ntre-azururi
de boli mari, dar maceraţi de silă —
noi rămînem martorii de-a pururi

ai acestor dure legi de-aramă;
roua-nţeapă; visu-i pe din două —
cuget, cuget, ploaia de destramă
... şi de-atîtea toamne-n mine plouă.

frică nu înseamnă nimic

altădată vă era frică de cuvintele
noastre,
deşi le rosteam cum creşte
pătrunjelul.
cuviincios, fără accente slabe ori tari.
acum vă este frică de cuvintele
voastre.
deşi n-au nici un înţeles, deşi ţipaţi.
dar atunci şi acum
v-a fost, vă este frică.
de cine vă temeţi?
cine-i mai tare ca voi? cine-i mai tare
decît cine ţipă? noi nu ţipăm.
creştem înăuntrul cuvintelor
ca-n fîntînă apa din golul fîntînii.
fiţi calmi, aţi biruit. nu trebuie.
noi nici nu mai suntem.
de ce v-aţi astupat auzul? şi atunci
şi acum, frică nu înseamnă nimic.
şi atunci, şi acum, şi oricînd.
voi însă veţi amuţi şi vă va fi
frică şi atunci. pentru că vouă
v-a fost frică şi cînd aţi urlat
şi urlaţi şi dacă nu vă e frică.
fiindcă şi dacă nu vă e, tot vă este.

noi nici nu mai suntem.

ca un mers care întîrzie

pe chipurile lor idioate
bîlbîia frica
limba ajunge şezutul
dragostea va fi distanţă
moartea şi mortăciunea
li se ghemuise-n privire
toate limbile caută, ele n-au ochi
amintirile-s noroiul omului
zaharisită mascaradă picură
carbonizaţi
nasturii de la cheia logicii
îmi arătau că n-au ratat
însă rataseră
îmi arătau că n-au murit
însă muriseră
pururi e loc de dezgust...

îmi arătau că zorii-şi retrag fantasma
cu un mers care întîrzie

Trib VIII

În prăpastie sîntem.
Noapte este.
Arborii îşi întorc frunzele
după sunet.
Mergem mai departe?

Şi ne-am dus mai departe...

Şi am văzut o astfel de rouă
Şi am auzit un astfel de imn
Şi ne îndreptăm într-acolo

Ipoteza care se pierde —
Momentul care se moare —
... dar dacă zgomotele?

Voi ştiţi ce vă spun ochii mei!

Totuşi cu timpul
cei ce fac iguane
obosiseră...

Tristeţea mea e mai nemuritoare
decît bucuria voastră

am pe nimeni

— Und'vă duce, domnule?
— În grădină, somnule.
— Ce să faceţi, domnule?
— Să mă-mpuşte, somnule.
— Că au gloanţe, domnule?
— Că au vreme, somnule.
— Und'vă-ngroapă, domnule?
— Sub zăpadă, somnule.
— Vă e frică, domnule?
— Îmi e scîrbă, somnule.
— Cui să spunem, domnule?
— Iadurilor, somnule.
— Va fi bine, domnule?
— Va fi seară, somnule.
— Aveţi rude, domnule?
— Am pe nimeni, somnule.
— Vreţi o cupă, domnule?
— Cît mă costă, somnule?
— N-are-a face, domnule,
— De otrăvuri, somnule...
— Nu vreţi cupa, domnule?
— Sparge-o-n ţăndări, somnule!
— Să vă plîngem, domnule?
— N-are-a face, somnule.
— Noapte bună, domnule!
— Dormi cu mine, somnule.
— Eu dorm singur, domnule.
— Eu mor singur, somnule.
— Moarte bună, domnule!
— Noapte bună, somnule!

amintiri la obiceiul pămîntului

nu mi-ai mai scris, n-am să-ţi mai scriu
sîngele meu geruieşte-n poeme;
prea mulţi critici de-o vreme,
ţi se uită, poezie, saşiu!

soarta cu cine să schimb?
cîş! — baragladină — cîş!
ţi se uită, poezie, chiorîş
prea mulţi critici de-un timp...

Forme, IV

De jur-împrejur apele curg în eternitate
ca forma gîndirii spre forma durerii.
Dansează, pe talerul echinocţiilor,
tăceri halucinante.
Aici viitorul şi trecutul se culcă în flăcări.
Puncte cardinale.
Zeu de singurătate.

Trupul tău s-a născut cuget.

noapte de iunie

S-a făcut înalt şi frumos,
S-a făcut tîrziu şi imens.
Din ce în ce mai rar, vîntul
tresărea în vulturii verii (...);
Noaptea se împiedică în licurici şi greieri
ca sevele-n lăstarii amari
ca iezii în luminile ochilor
şi somnu-n sînii fetelor mari.
Iubirea intră în legendele ei
ca sîngele cînepii-n funie.

va fi din nou soare

natura n-are sentimente şi rude
nici cînd uscăm timpul nici cînd udăm apa
zăpada nu ţi-o pot trimite
pîine de război: viaţa
se muşcă din ea ca din îngeri
va fi din nou soare şi o să învăţăm
suntem un popor de dincolo de haos
pămîntul tău de buze amare
se aude-n pustiurile universului

n-am venit să stau, am venit să plec
eu stau numai în mers
rareori cumpăr, nu-mi place să vînd
sălaşul meu sec
e plin cu de toate, ca un vers
care nu se mai termină, ca o cină
de taină pierdută... Nu ram Nu rădăcină —
o plămadă, un aluat, un gînd
care mă precede şi mă urmează

din munţii voştri am făcut o singurătate
mai deasă ca pănura, mai deasă
ca singurătatea.

BIOBIBLIOGRAFIE ION CARAION

1923—24 mai. Se naşte Stelian Diaconescu, viitorul poet Ion Caraion, în satul Ruşavăţ, acum Vipereşti, judeţul Buzău.

"Eram coborîtor dintr-o veche şi neîntreruptă stirpe de preoţi, de luptători şi ţărani liberi din Transilvania, Moldova şi Muntenia dar şi la miazăzi de Dunăre, în ţinuturile populate de-a lungul veacurilor de români. Singura nobleţe la care ţin este aceea a spiritului şi a libertăţii spirituale. Înaintaşii mei ştiau să scrie şi să citească încă dinainte de 1600, cînd, încă, destule capete încoronate îşi rugau sfetnicii a îndeplini această îndeletnicire, de două ori demnă şi, de mai multe ori, temută ca periculoasă.

Primejdia şi teama de care sunt înconjuraţi cei ce lucrează cu nevăzutul nu vor lipsi din biografia mea de poet, gazetar, editor, eseist, redactor şi întemeietor de reviste literare, antifascist şi anticomunist, apărător fervent al libertăţii de comunicare, de manifestare şi conştiinţă, democrat prin structură riscîndu-mi propria-mi viaţă, pentru ca viaţa operei de artă să nu fie batjocorită ori deposedată de atributele ei de a nu avea dreptul să nu accepte nici căluş, nici cătuşe..."

1935—1942. Urmează cursurile liceului B. P. Hasdeu din Buzău. În liceu redactează revista de poezie *Zarathustra* pe care o tipăreşte cu bani proprii:

"Am publicat prima poezie în 1939, într-o revistă personală scoasă de noi, cîţiva copilandri cu bursă ori cu puşculiţă, aparte, fără ştiinţa părinţilor şi pentru care fără toată înţelegerea lui Bucur Tincu, director al liceului şi autor al acelei cărţi de ţinută care a fost *Apărarea civilizaţiei*, era gata să fiu exmatriculat".

La revista *Zarathustra* colaborau: Al. Lungu, Lucian Valea, Traian Lalescu, Lucian Dumitrescu, Marin Sârbulescu, C. Bivolaru şi alţii. În colecţia *Zarathustra* au apărut atunci două volumaşe de versuri: *Mătănii pentru fata ardeleană* de Lucian Valea şi *Fata din Brazi* de Al. Lungu. După modelul *Zarathustrei*, elevii Lucian Valea şi Mircea Bogdan scot la Braşov, între 1940—1942, sub girul lui D. Gherghinescu Vania revista de poezie *Claviaturi*, unde colaborează foarte mulţi poeţi tineri, dar şi cîţiva din marii poeţi români contemporani, printre care, Tudor Arghezi şi Lucian Blaga.

1943. Apare volumul de debut al lui Ion Caraion, *Panopticum* în Editura Prometeu. În manuscris, volumul a avut titlul *Circul domestic*. Volumul este interzis şi scos din librării de către cenzura militară, imediat după apariţie —, pentru tonul protestatar al poemelor.

— În acelaşi an începe cursurile universitare la Facultatea de Litere şi Filosofie.

1945. Apare volumul de versuri *Omul profilat pe cer,* premiat de Editura Forum din Bucureşti. Au mai apărut, în aceeaşi colecţie, volume de Ion Frunzetti, Mihail Cosma, Victor Torynopol, Margareta Dorian, Ion Cutova.

— Este secretar de redacţie la revista *Lumea*, Director G. Călinescu.

1947. Apare volumul de versuri *Cîntece negre* (Editura Fundaţiilor Regale).

— Este numit Şef de presă la Editura Fundaţiilor Regale (Directorul Editurii Al. Rosetti).

— Editează, împreună cu Virgil Ierunca revista de poezie în cinci limbi, *Agora*, la care colaborează nume prestigioase de poeţi şi eseişti din ţară şi din străinătate, unde au apărut primele versuri în limba germană, ale lui Paul Celan. Revista a fost interzisă şi nr. 2 n-a mai apărut, deşi, era cules şi paginat.

"Am fost exclus nestatutar din sindicatul ziariştilor. Am fost licenţiat din posturile de consilier la Ministerul Artelor (post ocupat la 21 de ani) şi de şef de presă al Editurii Fundaţiilor Regale (post ocupat la 22 ani). Mi s-a retras îngăduinţa de a mai semna în presă. S-a interzis conducerii revistelor, ziarelor şi editurilor de a mă publica sau de a-mi găzdui măcar răspunsurile la invectivele ce mă priveau şi de care, dintr-o dată, ca la comandă, s-a umplut presa. Întreg aparatul de agitaţie şi propagandă al partidului comunist, pretins român, izbea cu sete într-un singur om. Frica de cuvînt. Frica de

intelectualii popoarelor. Şi un singur director de ziar, Tudor Teodorescu-Braniştе, a cărui temeritate, rectitudine şi consecvenţă de idei în apărarea democraţiei, erau bine cunoscute, s-a încumetat să-mi publice, atunci, în *Jurnalul de dimineaţă* —, cotidianul căruia îi gira direcţia, două răsunătoare articole: *Criza culturii* şi *Criza omului*. Ecoul celor două articole nu s-a stins nici azi după aproape patru decenii. (Rîndurile de mai sus sunt scrise în 1984— E.M.).

Voi cita de ici de colo doar cîteva fraze de foc spre a evidenţia actualitatea adevărurilor rostite atunci, în 1946: "Criza culturii e criza libertăţii individuale... A libertăţii poetului de a fi poet. A criticului de a fi critic. A libertăţii ziaristului de a vorbi în numele mulţimii..."

1950—1955. Este arestat şi condamnat la cinci ani închisoare pe care o execută la Canal, la minele de plumb din Cavnic şi din Baia Spriei (Maramureş).

"Dar cutezanţele aduc riscuri şi riscurile se plătesc, uneori, scump. Dacă nu chiar fatal. De la sine înţeles că apariţia revistei *Agora*, suprimată şi publicarea articolelor din *Jurnalul de dimineaţă*, suprimat, la rîndul său, n-aveau să-mi atragă simpatia guvernanţilor, nici să sporească dragostea lor. Hărţuielilor, şomajului, izolării, calomniilor le urmează felurite descinderi domiciliare, vizite suspecte, furturi de corespondenţă, interogatorii de cîteva ore sau zile, confiscarea în cîteva rînduri a manuscriselor mele şi în sfîrşit se trece la concluzii: suprimarea libertăţii.

În septembrie 1950 sunt, am mai spus-o, arestat. Arestat în plină zi, în plin miezul Bucureştiului, pe strada Schitu Măgureanu, lîngă Cişmigiu. După o dură anchetă şi un simulacru de judecată, fără martori, în şedinţă secretă, m-au condamnat. Era doar începutul.

Din 1950 pînă în 1955 execut cinci ani de condamnare politică. Sunt trimis în lagărele de muncă forţată de la sinistrul Canal — Dunărea-Marea Neagră, pe fundul căruia dorm zeci de victime şi apoi în minele de plumb de la Baia Spriei şi Cavnic (Maramureş), unde se lucra la 100 de metri sub pămînt în pielea goală, dată fiind, bineînţeles, temperatura rocii şi picurînd fără oprire. Stropii veniţi în contact cu pielea muşcau, lăsînd rană pe locul atins. Trupurile noastre fantomatice erau astfel îmbrăcate, ca-ntr-o platoşe de bube, din care ori de cîte ori coaja bubelor suferea cea mai vagă eroziune supura sînge cu puroi. Şi mulţi dintre noi, printre care şi eu, aveam gălbinare. Tratament medical: inexistent. Cei care se infectau grav mureau. Celorlalţi — şi se chema aceasta autohemoterapie — li se lua sînge din venele mîinilor şi li se înjecta în fese. N-avea decît corpul, dacă mai putea reacţiona, să reacţioneze el singur".

1958, martie. Este arestat din nou avînd drept capete de acuzare infracţiunile: trădare de patrie, spionaj, defăimarea culturii socialiste, uneltire împotriva orînduirii de stat etc. Pentru toate aceste delicte, Tribunalul Militar Bucureşti l-a condamnat la moarte, pedeapsă comutată, prin recurs, la muncă silnică pe viaţă. În fapt este acuzat că a întocmit lista de scriitori români disidenţi ce urmau să primească ajutor financiar din Occident, ceea ce constituia, după legislaţia socialistă, un act de spionaj, trădare de patrie şi, acuzat, de asemenea, că trimisese spre tipărire în străinătate poezii "scrise" la Canal, în fond versuri "memorate, transcrise alfabetic imediat după punerea mea în libertate". Pentru că le-a dactilografiat, viitoarea sa soţie a fost arestată, judecată şi condamnată la 15 ani închisoare.

"Unele memorate, altele cărcălite rudimentar, acele poeme, nimerite, în fine, în lumea de dincolo de gratii, au avut şansa de scurtă durată de a fi dactilografiate cu grijă de viitoarea mea soţie şi să circule. Însă unii din răspînditorii acestor poeme erau agenţii securităţii, mandataţi să intre în posesia respectivelor texte şi să le difuzeze, tocmai pentru a se furniza pretextul unei noi întemniţări. Ea n-a întîrziat. Rearestat, împreună cu dactilografa mea în 1958, în 1959 sunt condamnat la moarte. Execuţia se amînă, pedeapsa va fi muncă silnică pe viaţă. Valentina e condamnată la 15 ani muncă silnică."

1964. Este eliberat din închisoare. Înainte cu patru luni i se cere să scrie un articol împotriva lui Virgil Ierunca. Bineînţeles, refuză. Ar fi ieşit cu patru luni mai devreme...

"Conform unei clauze anexe (privind România) a Conferinţei de la Yalta în 1964, la exact 20 de ani de la invadarea ţării de către Armata roşie, au fost eliberaţi toţi prizonierii politici, care supravieţuiseră. De fapt se trecea dintr-o curte mai mică de temniţă în curtea unei temniţe mai mari."

1966. Apare volumul de versuri *Eseu*, cuprinzînd poeme scrise, în majoritate, în închisorile prin care trecuse autorul lor.

"Scrise de mînă, cu creionul, cel mai adesea pe hîrtie de sac de ciment, în anii detenţiei, am iniţiat şi am făcut să circule de la un penitenciar la altul şi din temniţă în temniţă, iar lesne nu era, revistele clandestine *Generaţii* şi *Don Quihotte*! Din 1982, *Don Quihotte* şi-a reluat apariţia, în exil. O considerabilă parte a versurilor mele (născute între zidurile celulelor sau înăuntrul sîrmelor ghimpate) a izbutit să se strecoare afară."

1967. Apare volumul de versuri *Dimineaţa nimănui.*

1969. Apare volumul de versuri *Necunoscutul ferestrelor.*

1970. Apare volumul de versuri *Cîrtiţa şi aproapele.*

Apare antologia *Simposion de metafore la Brîncuşi, Masa tăcerii.*

1971. Apare volumul de versuri *Deasupra deasuprelor.*

Apare volumul de versuri *Cimitirul din stele.*

Apare volumul de versuri *Selene şi Pan.*

1972. Apare volumul de eseuri *Duelul cu crini.*

1973. Apare volumul de versuri *Munţii de os.*

Apare volumul de versuri *Frunzele în Galaad.*

Apare volumul selectiv de *Poeme*, colecţia "Cele mai frumoase poezii", prefaţă: Emil Manu.

1974. Apare volumul de versuri *Marta, fata cu poveştile în palmă.*

Apare volumul de eseuri *Enigmatica nobleţe.*

1976. Apare volumul de eseuri *Pălărierul silabelor.*

Apare volumul de versuri *O ureche de dulceaţă şi o ureche de pelin.*

Apare volumul *Bacovia, Sfîrşitul continuu,* eseu.

1978. Apare volumul de versuri *Lucrurile de dimineaţă.*

Apare volumul de versuri *Interogarea magilor.*

Apare volumul selectiv de versuri *Lacrimi perpendiculare*, în colecţia "Biblioteca pentru toţi", prefaţă de Mihail Petroveanu.

1980. Apare volumul de versuri *Dragostea e pseudonimul morţii.*

"Puterea operei mele crescuse. Persecuţiile regimului comunist au crescut însă şi ele. Şase volume de eseuri şi aproape douăzeci de culegeri de poezii, după ce ţi s-au luat 11 ani din viaţă, reprezintă o realitate puţin obişnuită. Dar ce folos! Conţinutul eseurilor şi versurilor mele supără. "Avea poate şi de ce. Niciodată colaboraţioniştii notorii din perioada stalinistă şi din cea următoare stalinismului nu suportaseră, la Bucureşti, o mai radicală execuţie. I-au plătit-o! "Fuseseră şi erau fideli partidului, fideli Kremlinului, ca nu cumva maşina de presat oameni să şomeze. Avatarurile se deslănţuie-n serie. Atacuri îndeosebi în presa cea mai servilă Comitetului Central şi-n periodicele poliţiei politice. În timp ce cîteva fituici propagandistice îmi elogiau — pentru derutarea opiniei publice mondiale — o carte, aceeaşi carte era terfelită şi împroşcată cu noroi în anumite fituici dinlăuntrul frontierelor României.

Sub apăsarea anilor de viaţă furaţi, a manuscriselor de mai multe ori confiscate şi distruse, cu complexul sfîşietor că nu voi mai avea timp să scriu sau să spun ce am de spus sau de scris, obsedat de ideea că mesajul meu este ameninţat a fi încă o dată înăbuşit, o vreme de cincisprezece ani, nu aveam altă soluţie: voi lucra dementţial cîte 14—16 ore pe zi, ca să las o operă. Urmarea: cad grav bolnav, cheaguri de sînge şi fragmente din trupul meu rămîn pe mesele de operaţie ale spitalelor. Şi toate acestea după ce veneam din închisoare cu coastele fracturate, în urma torturii... Dar nu e

mai puţin adevărat că şi coloana substanţialelor mele contribuţii literare se înalţă!"

Poetul enumeră principalele sale traduceri: "o antologie în trei volume a poeziei franceze de la Rimbaud pînă azi, numărînd cca 2000 pagini şi cuprinzînd în jur de 150 de autori; o antologie a poeziei americane de la origini pînă în zilele noastre, cu texte din 136 de autori; o antologie a poeziei canadiene de limbă engleză; o alta a poeziei normande; o alta a poeziei neerlandeze; un florilegiu din lirica eschimosă; un omagiu lui Constantin Brîncuşi, cel mai mare sculptor român, cu dedicaţii a zeci de poeţi ai lumii, tot în tălmăcirea mea; traducerea romanului lui Georges-Emmanuel Clancier, *L'Eternité plus un jour*, traducerea integrală a lui Antoine de Saint-Exupery, numeroase traduceri din poeţi germani ai grupului 47 şi din *Novissimi italieni* culegeri de poeme din opera lui Ezra Pound, Cesare Pavese, Anna Ahmatova, Raymond Queneau, Pierre Emmanuel, Rainer Maria Rilke, Lermontov, şi încă din mulţi alţi poeţi ai lumii. Toată această efervescenţă, toată această activitate fantastică, fără a mai pomeni de cele optsprezece culegeri de versuri originale, de cele şase volume de eseuri, de cele două volume de versuri ale mele traduse, unul în germană şi altul în franceză, încă în ţară, precum şi trei culegeri traduse în franceză, unul în engleză, aici în exil, care poate cinsti indiferent ce mare, ce seculară cultură a lumii, nu a împutinat rigorile, abuzurile, presiunile, actele de cinism, şi ignominia regimului politic din România faţă de mine şi care m-au determinat să iau calea exilului".

1981. Familia Caraion primeşte azil politic în Elveţia şi se stabileşte la Lausanne.

"Am păstrat în România totul: mormintele părinţilor, o enormă bibliotecă, mii de pagini de manuscris etc. Stabilit la Lausanne în Elveţia, din 1981, am editat revistele internaţionale *Don Quihotte* şi *Correspondance*. Ulterior *Correspondance* şi-a schimbat profilul şi titlul devenind *2 plus 2*. În paginile acestor trei reviste, a căror preţuire capătă, o dată cu trecerea vremii, o tot mai mare rezonanţă, au colaborat pînă acum (pe lîngă români ca E. M. Cioran, Matei Călinescu, Margareta Dorian, Vintilă Horia, I. Iliu, Virgil Nemoianu, George Tomaziu şi alţii) sute de scriitori din mai toate ţările şi continentele, fiecare în limba maternă...

România şi-a ucis după război toată floarea intelectualităţii iar dintre cei care se mai află în viaţă, cel mai discutat gînditor (E. M. Cioran; autorul scrie aceste rînduri în anul 1985, cînd Cioran era în viaţă; n.n., E.M.), cel mai modern dramturg (Eugen Ionescu; aceeaşi explicaţie ca mai sus), cel mai mare istoric al religiilor (Mircea Eliade; aceeaşi explicaţie) trăiesc în străinătate. Azi cărţile mele sunt interzise în ţara în care m-am născut, valoarea mea contestată, iar numele meu prohibit, deşi în urmă cu doar vreo zece ani mi se acorda din partea Academiei Române cea mai de seamă distincţie pentru literatură (poezie): Premiul Mihai Eminescu. Dar ce contează în mentalitatea "culturală" a unui stat poliţienesc şi anticultural asemenea contradicţii? Satisfăcut în cecitatea şi despotismul său, acest stat — unul din sateliţii Moscovei — e consecvent în stalinism. În stalinism şi în mizerie, aşa cum e întunericul consecvent cu sineşi".

1982. Apare în Editura Jon Dumitru din München volumul de interviuri şi pamflete *Insectele tovarăşului Hitler.*

21 iulie 1986. Se stinge din viaţă la Lausanne, poetul Ion Caraion.

Fragmentele citate în cuprinsul acestui tabel cronologic sunt luate dintr-un text mai amplu, cu caracter autobiografic, scris cu un an înainte de a i se declanşa boala fatală. "Această boală — ciroză şi cancer hepatic — e consecinţa deportării lui la minele de plumb de la Cavnic şi Baia Spriei. Această gălbenare, de care pomeneşte el, era de fapt o hepatită B. care, netratată, duce, mai devreme sau mai tîrziu, inexorabil, la ciroză şi cancer hepatic." (Valentina Caraion).

Emil MANU

"Caiete critice". nr. 1—2, 1996.

Aurelia RUSU,
Aix-en-Provence,
Franţa

OMUL: LIMITĂ ŞI AŞTEPTARE ÎN TIMP

"Punctu-acela de mişcare, mult mai slab ca boaba spumii,
E stăpînul fără margini peste marginile lumii..."

După o tăcere silnică şi lungă, Editura "Grai şi Suflet —Cultura naţională", ne propune continuarea restituirii operei lui Eminescu, prin reluarea şi tipărirea volumului dedicat prozei literare.

Revăzînd, aşadar, pentru reimprimare secţiunea prozei artistice, îmi dau seama şi mai pregnant că arta lui Eminescu este o artă reflexivă, scriitorul lăsînd voie liberă "sufletului gînditor" (cogito) şi fanteziei sale în interpretarea şi remodelarea lumii, prin proiecţia propriului eu. Conştiinţa de sine este o conştiinţă a timpului, pe care-l măsoară trăind cu bătăile inimii sale. "L'expérience philosophique originaire est l'éxperience de la subjectivité", spunea Nicolas Grimaldi, profesor la Universitatea Paris Sorbona IV (în nr. 3/1993, p. 126, al "Buletinului Societăţii franceze de filosofie").

Irecuzabila realitate a momentului prezent pune fără îndurare şi neîncetat înaintea spiritului chestiunea **limitei** între cele două veşnicii, două "in-existenţe", după Plotin; haos şi neant, pentru poetul român. Faţă de trecutul conservat în memoria de sine, prezentul este aşteptare, pe fundalul unui viitor indeterminat, enigmatic, aleatoriu. Această limită în permanentă aşteptare este chiar "aventura", filosofică şi poetică în primul rînd, a experienţei cunoaşterii, alimentată imperios de o exigenţă insatisfăcută de sporul cunoaşterii filosofice (cît a fost) şi de progresele ştiinţifice (cîte sînt). "Unde vei găsi cuvîntul ce exprimă adevărul?" este întrebarea retorică pe care însuşi Eminescu o converteşte în datoria cunoaşterii de sine însuşi: "Ideea este determinare internă", notase el în vremea cursurilor universitare, la Berlin.

Curgerea — **panta rhei**, nu se petrece într-o lume egală cu ea însăşi, cum credea Heraclit, ci într-una destinată disoluţiei, dimpreună cu toate aparenţele ei temporale, inclusiv destinele de o viaţă. Chiar astrele se sting şi cad.

Care este adevărul, singurul, care rezistă în confruntare cu eroziunea nimicitoare şi fără putinţă de întoarcere a timpului?

"Fiinţa ce nu moare" — este răspunsul ce-l dă autorul **Luceafărului**, într-una din variantele poemului. "... numai a nu fi fost niciodată este singura formă a neexistenţei", citim în **Despre nemurirea sulfetului şi a formei individuale**.

Făcea autorul **Sărmanului Dionis** şi a **Poveştii regelui Tlà** o literatură de "elucubraţiune filosofică", trasă din "extravaganţa unui ascet torturat de foame, de sete şi de abstinenţă" (G. Panu), sau una de "cel mai senzaţional romantism... şi magie" (G. Călinescu), cu personaje himerice, "fiinţe de hîrtie", sau, altfel zis, "fiziologii" realiste din perspectivă romantică (E. Simion)? Sau, dimpotrivă, se plasa în chiar punctul nodal al metafizicii Fiinţei, **to éon**, şi al "genezei Totului", cum spusese Aristot despre **Poemul** lui Parmenide.

"Hors de tout écoulement reste l'Etre, **to éon**, la Presénce même... Du reste, la Présence n'est pas ailleurs qu'ici même, au plus près de nous, mais elle reste intacte alors que nous passons. Tout passe; la structure même du monde n'est pas **ne varietur**. Mais si rien de ce qui est présent n'est présent pour toujours, reste la Présence même... Etre, pour tout ce qu'il y a sous le soleil, c'est être dans le temps. Et le Temps signifie le destin, c'est-à-dire la limite de vie pour tout ce qui vit." (Marcel Conche, în prefaţa la vol. **L'être de Parmenide ou le Refus du Temps**, 1993).

În spatele aparenţelor, tot atîtea avataruri, şi cu ajutorul lor, cu aviditate şi fascinaţie, scriitorul percutează în rebusul gigantesc al succesiunii "întîmplărilor" fiinţei, "povestea-unică — a regelui Tlà" şi a archaeus-ului său. Ficţiunea, meditaţia, povestirea (chiar genul literatură de voiaj — unele pagini din avatari, sau de poveste doar în aparenţă folclorică, precum călătoria sufletului: mortului Ioan Vestimie, în cele trei zile după moarte sau aceea a lui Făt-Frumos din lacrimă) animă şi colorează cu jubilaţie metaforică, derularea acestui scenariu al discontinuităţii în continuitate. Suita de tablouri, uneori abia sugerate, fugare (de pildă **Legenda cîntăreţului**, versiunea în proză, care după părerea noastră, ar prefaţa şi da cadenţa iniţială secvenţelor din **Aur, mărire şi amor**), alteori descusute şi contradictorii, vizează constant formele şi recompunerile, traversările, unului în toţi, unicului, încifratului în multitudinea labirintului lumii, "laborator de vieţi", cu expresia scriitorului.

Pentru editor şi istoric literar se impune arhitecturarea unor texte scrise de-a lungul a mai bine de un deceniu, aparent risipite, pentru că se constituiau treptat în manuscrise, autorului nefiindu-i îngăduită definitivarea lor. Că Eminescu nu le abandona, ci, antrenat de idee, punea din cînd în cînd cîte o cărămidă ("Vorba celuia: mai ştii ş-asta la ce-o fi bună?" ms. **2257**, 56 r.), vitregit de lipsa de timp şi de alte probleme, reiese mai întîi din durata lungă în care se lasă frămîntat de acelaşi plan. O menţiune specială, în consonanţă cu această preocupare, merită şi titlurile, plasate în chiar textura scrierii, de genul: "Istoria unei lacrime", "povestea regelui Tlà", ca părţi subsumate unei aceleiaşi idei directoare. Apoi revenirile şi afilierile, cu sacrificarea unor paragrafe şi modificări în texte, pentru a le face convergente la aceeaşi structură-cadru. În fine, paginaţia, în colţul din dreapta sus, cu mîna proprie şi intitularea sus, în frontispiciul avatarului moldav, din 1840, cu titlul sub care ar fi urmat probabil să reunească toate celelate părţi din "povestea regelui Tlà", acela de **Aur, mărire şi amor**.

În 1982, organizînd materia pentru volumul de **Proză literară**, nu am găsit argumente pentru plasarea fragmentului, intitulat de editori **După această întîmplare minunată**, şi rămas fără titlu în ediţia noastră, în schema manuscriselor **Avatarilor faraonului Tlà**. Am constituit atunci un subcapitol B. al **Fragmentelor unitare de sorginte comună**, avertizînd că acestea se plasau "în zona căutărilor, notaţiilor, organizărilor subsidiare şi subsecvente" (cf. p. 671). Considerîndu-le materiale de lucru, spuneam tot acolo că scriitorul transfera imaginea, sugestia sau contextul de care simţea nevoie, dintr-un manuscris într-altul, în momentul continuării lucrurlui.

Ulterior, Stănuţa Creţu a identificat sursa după care Eminescu a tradus "prin expresia uneori foarte personală", în depozitările sale manuscrise, bucata respectivă, ca pe un sugestiv exerciţiu de lectură. Fragmentul **După această întîmplare minunată**, este aşa cum dovedeşte autoarea confruntării, o transpunere "destul de aproape de original, din Miss Aikim", adică Anna Laetitia Barbauld (1743—1825). În originalul englez poartă titlul **Sir Bertrand**. **A fragment** şi a fost consultat după **The Works** of Anna Laetitia Barbauld, Londra, 1825, p. 125—137. (Cf. **Despre sursa unui "Fragment" eminescian**, în "Anuar de lingvistică şi istorie literară", t. XXX—XXXI, 1985—1987, p. 9—26.)

Cît despre ultima scriere de proză artistică, **Moartea lui Ioan Vestimie**, remarcam încă din ianuarie 1982, în introducerea volumului de **Proză literară** că pe parcursul cercetării manuscriselor am avut surpriza de a-i descoperi sfîrşitul, în care imaginarul, bîntuit de neant şi indicibil, "învaţă a muri" şi depăşind poarta ceţoasă a tărîmului tăcerii îşi reprezintă reflectul ireprezentabil al Morţii.

Şocat de lipsa sfîrşitului, G. Călinescu formula două alternative pentru înţelegerea textului: "Însă

nuvela, spunea Călinescu, nu este spiritistă căci ar rămîne fără concluzie. Într-adevăr, ori duhul îşi pierde cu totul conştiinţa de sine şi atunci fragmentul e absurd, ori duhul părăseşte pămîntul şi Eminescu e obligat să ne ducă într-un Eden, să prefacă cu un cuvînt naraţiunea în viziune poetică" (**Opere**, 13, p. 290).

Or, excluzîndu-se alternativa pierderii conştiinţei de sine Eminescu imaginase exact o asemenea "viziune poetică", atunci cînd, pe verso-ul ultimei file a manuscrisului nuvelei, notase sfîrşitul rămas pînă la ediţia din 1982 necunoscut, adică inedit.

Prin cele cîteva linii ale acestui sfîrşit: ... "grădina din Italia... bătrîn cerşitor... murmur de mîntuire" este figurată în mod paradoxal depăşirea ne-fiinţei, adică a limitei, lipsei de **formă** şi de **identitate numerică**, în termenii lui Eminescu. "Trezirea" lui Ioan Vestimie în grădina cu arborii plini de omăt, "întîlnirile" lui cu copiii fără nume, căci morţi nebotezaţi, şi cu prinţesa B., regăsirea cu Alexandru, dublul său nu sînt decît pura figuraţie a veşniciei cu măştile Morţii. Şirul neîncetatelor metamorfozări — probă a traversării morţii de către viaţă — pare a se încheia aici, printr-un "murmur de mîntuire"...

Timpul are ultimul cuvînt. Şi pentru ca perfecţiunea să domnească, punctul incipient coincide cu sfîrşitul. Orice corp e un microcosm — mărime infinită în mic — faţă cu macrocosmul —mărime infinită în mare (nr. **2255**, 402 r.)

Transgresînd "interdicţia", regele Tlà, cere naturii să se devoaleze: "**Chipul tău Isis**...

Pe tabla neagră se zugrăvi un cerc mare roşu... de acest cerc erau aninate fiinţe ca o scară... Jos minerale, în care plantele îşi duceau rădăcinele... animale îşi duceau rădăcinele în plante, omul în animale; minerale în om, plante în minerale, animale în plante, omul în animale, şi prin toate aceste forme tremura cercul roşu şi făcea să joace formele negre pe firul ei roşu...". **Roşul** şi **negrul** sînt culorile acestei zeiţe cu puteri universale, domnind asupra naturii întregi şi astrelor. Drapată în şalul negru al nopţii, semănat de stelele firmamentului, ea este iubită, soţie şi mamă; născînd, ca şi "Crăiasa din poveşti" din alergarea apei în cercuri, e Frumoasa-Fără-Corp şi A Lumii Impărătească — Moartea. Trandafirii fac parte din atributele sale: "Dîndu-şi trestia-ntr-o parte, / Stă copila lin plecată, / Trandafiri aruncă roşii / Peste unda fermecată" (**Crăiasa din poveşti**).

Ca şi pentru poeţii romantici, Schiller sau Novalis, la Eminescu, după cum s-a putut vedea şi din rîndurile citate mai sus, ea îmbracă toate aspectele naturii-mamă, universală dar şi "crăiasă" al cărei chip este ascuns profanilor de **voalul** ce-l acoperă, şi pe care numai ea poate să şi-l dez-văluie: "Dîndu-şi trestia-ntr-o parte". Nici un muritor nu trebuie să ridice cu mîna-i profană şi păcătoasă "voalul sfînt şi interzis" (Schiller, **Poeme filosofice**). Pedepsit, acela care o face, **vede adevărul**.

Începutul ca şi sfîrşitul sînt fondul inepuizabil pe care Forma şi Limita îşi marchează, prin entităţi ale sensibilului, dihotomica lor trecere.

Dînd spre tipărire, în 1932, "părţile descriptive" din scrierea pe care o intitula **Avatarii faraonului Tlà**, G. Călinescu considera că ne aflăm în faţa unei povestiri "care tratează un caz de metempsicoză", şi nu făcea nici un fel de legătură între această "nuvelă" şi celălalt "proiect de nuvelă", intitulat de Eminescu, în ms. **2255**, pagina 39 (unde se află, de altfel şi textul): **Aur, mărire şi amor**, iar de Călinescu, **Iaşii în 1840**, cu o sintagmă din prima frază a scrierii. Acest al doilea proiect i se părea exegetului "foarte interesant pentru că ne înfăţişează un Eminescu preocupat de analiza societăţii româneşti (ieşene în cazul de faţă), puţin influenţat de C. Negruzzi şi străduindu-se să redea o culoare istorică". Intenţia lui Eminescu ar fi fost, prin urmare, aceea de a face "în teatru sau în proză un tablou al societăţii contemporane şi constructiv şi satiric".

În consecinţa acestei opinii a mentorului, Al. Piru (în **Istoria literaturii române de la început pînă azi**, 1981, p. 129—130, şi, anterior, în "Luceafărul",

18 februarie 1978) era de părere că proiectele în discuţie împreună cu altele ar fi "fragmente dintr-un proiectat roman **Aur, mărire şi amor**, zugrăvind pe de o parte moravuri şi tipuri din înalta societate a laşului, pe de alta moravuri şi tipuri ale mediului rural de la curtea cuconului Vasile Creangă, punctul de plecare fiind Ipoteştii (nume bufe: Porfirie Rufă, Drăgan Ciufă, Ermolachie Chisăliţă, Pintilie Buchilat)". Numele dintre paranteze fac proba cuprinderii pe care istoricul literar o circumscria romanului. În ediţia din 1982, la p. 694, remarcam că opinia profesorului Piru, aceea a unui "proiectat roman", intitulat **Aur, mărire şi amor**, putea fi susţinută şi prin probe materiale, de manuscris: titlul autograf, paginaţia făcută de scriitor cu propria-i mînă, dar neluată de nimeni în atenţie pînă la ediţia noastră, suprimarea şi retopirea unui întreg paragraf din "avatari" în versiunea finală în care erau însă preluate toate elementele de atmosferă etc. (vezi p. 689 şi urm.) — dar, că de fapt, ne aflăm nu in faţa unui roman social, ci a unei proze de dimensiuni ample, filosofic-meditative, asupra panoramei omenirii, ilustrată ciclic. Promiteam tot atunci, ruperea tradiţiei instaurate în editarea şi istoriografia literaturii, prin reintegrarea fragmentului la locul destinat de către Eminescu şi, normal, reconstituirea sub titlul originar, din manuscris, a "Poveştii regelui Tlà". Atît cu ocazia unei cronici din 1984 cît şi cu prilejul mesei rotunde asupra editării operei lui Eminescu, organizată de către Universitatea "Al. I. Cuza" din Iaşi, în mai 1986, Al. Piru, pronunţîndu-se mereu la modul superlativ asupra "celei mai bune ediţii de **Proză literară** din Eminescu (Minerva, 1982)", solicita ediţia promisă.

Absurd şi intempestiv Al. Piru a plecat dintre noi, iar promisiunea a rămas neîmplinită; gestul tot absurd al punerii mele în afara culturii nu mi-a îngăduit continuarea cercetării începute şi, implicit, nici împlinirea unor datorii asumate prin Editura Minerva, privitor la restituirea operei lui Eminescu, oprită la al optulea volum, în 1986. În volumul **Eminescu azi**, apărut în 1993, Al. Piru confirma tacit dar integral punctul meu de vedere, cumulînd sub titlul **Aur, mărire şi amor**, fragmente din povestea avatarurilor Fiinţei, poveste ce ar fi urmat să se sfîrşească cu finalul la **Moartea lui Ioan Vestimie**, descoperit şi tipărit în ediţia noastră.

Ca întotdeauna în marea artă sublimarea realităţii lumii obiective: "în cap sînt formele acestei lumi", notează poetul în ms. **2255**, f. 293 v., nu secătuieşte gîndirea poetică de sevele şi culorile "petrecerii" prin lume, ci o purifică în esenţialitate şi cromatism intensiv. În cazul de faţă, însă, nu un tablou "şi constructiv şi satiric" al laşului şi mediului rural dintr-o Moldovă patriarhală sau contemporană frămînta spiritul incandescent al artistului, ci un scenariu în care tablourile converg la remodelarea fiinţei totale în matca timpului, dincolo chiar de barierele biologicului şi ale istoriei, într-o depănare inexorabilă. Să observăm, în treacăt, cît de hazardate sînt acuzele de "paseism" şi atîtea alte "isme", etichete incriminatoare şi pasagere pe o operă de inepuizabilă statuare a esenţei umane prin logosul poetic. O reconstituire recuperatoare, prin literatură, pentru ca valorile tradiţionale, naţionale, particularizante să nu moară. Bogăţia şi expresivitatea stau în diversitate: suma vieţii e direct proporţională în diversitatea indivizilor. Tot ceea ce scriitorul a văzut, auzit, trăit sau citit este retransmis prin originala armonie a unei opere în care viaţa, lumea se recompune în varietatea şi concreteţea lor sensibilă. "Varietatea în unitate e perfecţiune" scria Eminescu în ms. **2264**, 336 r.

Aristot spunea că timpul este o serie continuă de limite, ca o linie constituită dintr-o serie continuă de puncte. Dan/Dionis ştie că viaţa ca şi universul întreg e "eternă mişcare" — "omul are-n el numai şir"... el e "în faptă însă, omul cel vecinic, din care răsar tot şirul de oameni trecători", adică, aşa cum va constata regele Tlà, o formă traversată de toate persoanele care au locuit corpul său. Iar dacă pe durata existenţei sale, prins de roata timpului, asemenea firului de colb, trece prin toate locurile prin care roata trece, înseamnă că în propria-i conştiinţă, insul de azi poate

fi contemporan cu ceea ce se petrecea acum zece mii de ani. El poate avea, ca în **Sărmanul Dionis** sau în cutare din avatarurile ai chaeus-ului, experienţa metafizică a unui timp, în care s-au încrustat ca într-un receptacol: spiritul popoarelor, obiceiurile lor ancestrale, mitologiile, natura comportamentului lor: "Pare că te cheamă cineva din urmă pe nume... te uiţi, şi nu-i nime. Hm! Este ceva în toate astea" (ms. **2255**, 171 r.).

Demarcîndu-se din haosul inform şi opac al infinitului primordial, dreapta se recurbează în sferă. Viaţa este "**grăuntele** de mulţămire", ce s-a născut în momentul cînd această implozie a scos "haosul din echilibru", cum notează Eminescu într-un manuscris.

Vom reţine din schiţata cosmogonie de mai sus **grăuntele** de viaţă, sinteza cu care poetul denumeşte momentul incipient al vieţii, (moment care în secolul nostru poartă denumirea onomatopeică de "big bang"); relativ la spiritul universului, pămîntul cu imperiile sale "e un grăunte" (**Aur, mărire şi amor**).

Aşadar, nu **punctul**, stearpă rotunjime în spaţiu, ci **sămînţa**, rotundul germinativ, bobul totdeauna vital şi polimorf, **boaba** care este şi globul(ă). Totuşi, din sensul etimologic al cuvîntului **punct**, lat. **pungere**, poetul reţine o sugestie într-una din variantele, din 1879, la poezia **Ca o făclie**: "Şi primul ochi ce iese din mlaştinile spumii", care în cosmogonia paralelă din **Scrisoarea I**, sună: "Deodată-un punct se mişcă... întîi ca raza spumii". Avem, deocamdată, provenienţa, locul originar: **mlaştinile** şi o infinitezimală multitudine: **spuma**.

Dar poetul nu de metaforele "mlaştinele spumii", ori "raza spumii" avea nevoie. Nemulţumit, caută, aşterne alte şi alte variante, printre care următoarele două:

"Un **punct** mai slab ca unda, ca raza, **boaba** spumii"... şi

"un **punct**, un **atom**... ca unda, ca raza, **boaba** spumii"... (ms. **2278**, 38v.—39v.).

Citim aici de două ori **boaba spumii** — aceasta e şi imaginea care îi trebuia; în acord perfect cu gîndirea sa, această efemeră polivalenţă concentrează în germenele său atomic tenebrele glaciale ale adîncurilor mlăştinoase din care a ieşit, aducînd însă cu ea şi **raza**, toate reflexele şi mirajul curcubeului celest. În această sinteză de **Genune/Timp/Cauzalitate** (adică **Moarte**, cei trei termeni ai **adevărului fenomenologic** după Eminescu, cf. ms. **2267**, f. 93 v.) se află centrul vital şi nucleul cosmic al existentului, aşa cum vom citi în versiunea finală a **Scrisorii I**:

... Cum din chaos face mumă, iară
el devine Tatăl —
Punctu-acela de mişcare mult mai
slab ca boaba spumei
E stăpînul fără margini, peste
marginile lumei...

Sursierii nu şi-au cruţat eforturile, iar bibliografia pentru cosmogonia din **Scrisoarea I** este şi densă, şi foarte extinsă, şi savantă. Niciunde însă nu am aflat nici urmă de "boaba spumii".

Sigur că Eminescu a fost un scriitor de mare cultură şi un tot atît de fin cunoscător al mitologiei şi folclorului popoarelor, cîte a ajuns a cerceta. Dar el nu putea să nu cunoască, cu atît mai mult, simbolismul încrustat în legendarul unei creaţii de o bogăţie şi o expresivitate cu totul excepţionale, cum este aceea din regiunea sa natală — Nordul bucovinean al Moldovei. El coroborează, ca întodeauna în creaţia sa, elemente din lecturile sale filosofice şi literare cu simbolismul folcloric românesc, ivirea doar ca germene şi punct de plecare în tabloul de intensă poezie al Facerii Lumii. La secretul Genezei imaginaţia poetică ajunge doar prin miturile cosmogonice, dată fiind lipsa oricărei mărturii: "n-a fost ochi care s-o vază" şi "nici minte pricepută".

Distanţa de 4000 de ani, de care vorbeşte unul dintre comentatori (Ion Alecsandri, fratele poetului Vasile Alescandri, în scrisoarea de la Paris, tipărită în "Convorbiri literare", XVIII, IV, 1 iulie 1884), care separă

"cosmogonia chaldeeană" de cea eminesciană, este abolită în multimilenara ei dăinuire exemplară, de o alta, tot veche şi tot exemplară, dar de provenienţă românească, şi mai exact bucovineană, ca şi poetul.

Poetul nu putea să nu fi ascultat încă din copilăria-i încîntată de basme în mulţimea legendelor despre Facerea Lumii, pe unele ca acelea despre naşterea tuturor lucrurilor, însufleţite şi neînsufleţite, a lui Dumnezeu şi a Diavolului inclusiv, din "spuma mării" primordiale:

Dintru-ntăi şi-ntăi era numai apă
şi întuneric...

"Drept în mijlocul mării s-a făcut un vîrtej de spumă şi din acela s-a făcut D-zeu, şi îndată chiar din aceeaşi spumă ş-a sucit D-zeu o lumînare, căci era întuneric peste tot. Apoi s-a făcut Necuratul, tot din spumă." ... Iar împreună au pus la cale toată alcătuirea celor ce sînt. (Elena Niculiţă Voronca, **Datinile şi credinţele poporului român adunate şi aşezate în ordine mitologică**, Cernăuţi, 1903, p. 881)

Aici, în acest imagism popular a văzut poetul, ca şi noi, şi haosul de la începuturi, şi Facerea Lumii ce are la bază "boaba spumii", şi lumînarea, "făclia" de lumină a celei dintîi zile.

Tot ce se schimbă este permanent, spune Kant.

"Tot ce există — notează Eminescu, în ms. **2255** — nu sunt decît grade a unei stări supuse la modificaţiuni în infinit, zic eu." În scena lumii, prin gestul concret şi arhetipal al percepţiei, subiectul, "se simte simţind şi se cunoaşte cunoscînd" (cf. Andre Pichot, **Le sujet et le corps**). Asimilat mecanicii universului, ca în fabulosul mitic popular reprodus mai sus, Dumnezeu este mişcare, şi prin mişcare, lumină. Iată de ce, pentru a atinge cu braţul, atotputernicia, cu mintea, atotştiinţa, cu puterea ubicuitatea, "trebuie să vă mişcaţi, fiecare mişcare în jurul ei", decreta imperios poetul (ms. **2275B**, 21 r.). Numai astfel inima, orologiul şi "lăcaşul vieţii", poate măsura cu bătăile ei mersul lumii, şi poate deveni, prin experienţă şi căutare de sine, loc al adevărului şi binelui. Momentul împlinirii prezente nu este posibil fără trecutul cumulat, precum grăuntele-fruct din floare sau stejarul din ghindă.

În această obstinată, tenace, intrinsecă ritmicitate a transformărilor naturii, ineluctabilul spirit al urmării exclude revoluţiile ca pe adevărate cataclisme — **continuitatea** ţine firul şi temeiul tuturor devenirilor, căci ea înseamnă punerea la bază a unui punct pozitiv, constant şi stabil. În conştiinţa individului timpul cristalizează şi determină "natura" individualităţii ca "punct **stereotip**" de menţinere şi iradiere a caracteristicilor proprii în universalitate. Dar, adaugă Eminescu "naţionalismul este un semn rău", pentru că "Nicăieri nu se manifestă voinţă de viaţă mai tare decît acolo unde viaţa este periclitată sau prin boală internă sau prin pericol estern" (ms. **2264**, 398 r.).

O natură sfîşiată, neconstantă, "catilinară" nu poate recunoaşte nici binele, nici răul, nici adevărul. Natura decăzută este consecventă în regres şi dezorganizare. Numai **munca**, făcută cu **convingere** şi constant, fortifică personalitatea, umplînd-o de semnificaţie; geniul însuşi era pentru poet 99 la sută efort — **memorie** şi reflecţie. Consecvenţa şi asumarea efectivă, structurală duc la echilibru în acţiunile istoriei, simţită în chipul acesta cu inima şi judecată cu mintea. În româneşte, **inima** nu poate fi separată de **suflet**, latinescul **anima** le încape pe amîndouă.

Lăsînd cu totul în afară orgoliul şi dogmatismele, universalismul, umanismul nu pot fi concepute în afara identităţii originale, distinctive şi persistente a personalităţii.

"Să storci pămîntul — ah, ce! — să storci tot sistemul solar, nu capeţi o lacrimă... trebuie să treacă anume pin mii de faze elementele din cari se compune acel lichid scump..." (**Istoria unei lacrime**). Chipului polimorf, ascuns "sub mii de feţe" al naturii i se solidarizează "hieroglifa" destinului uman individual, ca echivalent de integrare în Unitate.

"Boaba de spumă" (**Scrisoarea I**); picătura de rouă (**Aur, mărire şi**

amor); florile de pom sau de gheaţă din fereşti (**Istoria unei lacrime**); unda, valul, spuma: snop de diamante sau generaţie spontanee; rîul: Gangele, Nilul, Bistriţa — sînt chintesenţe ale timpului pe durate incomensurabile şi "anume", adică obligatorii, ca în citatul de mai sus, ale legilor cauzalităţii lumii fizice, devenite entităţi mitice prin răsfrîngerea gîndului.

"Lacrima" însă e concizie care condensează faptele de suflet, amintirile, mai cu seamă, suferinţele, "durerea lungă", ontologică a speţei umane. În receptacolul său minuscul este ascunsă taina plăsmuirii vieţii (**Făt-Frumos din lacrimă**); e născătoare a muzicii şi frumosului: "fiecare frumuseţe este cristalizarea suferinţelor", şi, prin perpetuă coborîre în aducere-aminte, actualizează trecutul, izvodind incantaţia şi poezia: "Ah, cine-mi spune **istoria unei lacrime**?"...

În această alchimie a acvaticului, poetul însuşi este şi "boabă de spumă" (**Pierdut în suferinţa**) şi "nour de aur", supt de Dumnezeul geniului, din marea de amar a suferinţelor popoarelor (**Mira**).

Închis între cele două concavităţi: "un cer de stele dedesupt / deasupra cer de stele", omul, ax al lumii, este capabil de gestul grandios în simbolismul său al reiterării Facerii. Cu apă cărată în gură, adevărat **latex** bucal, eroul tragediei **Grue Sînger** înviază "băţul cel uscat", făcînd posibil miracolul reluării purificate, de la origini. Tragedia, nedefinitivată dar dusă pînă la capăt, ar fi urmat să se compună într-un nou imn al creaţiei, în care ideea originii prilejuieşte meditaţia asupra experienţei morale, sociale, etice şi religioase a individului, văzut ca matrice inepuizabilă şi ca destin istoric singular.

"Mărul", arborele vieţii, în legendele şi miturile lumii; "arbore genealogic", în imagismul arabic ce stă la baza modelului biblic; este, în **Grue Sînger**, **"pomul" răscumpărării** şi simbol de antropogeneză. Reanimat din tăciuni, nutrit de **sînge(r)**, el capătă însuşiri germinatoare, dă floare şi rod: două mere roşii, "mama şi tatăl tău". "Mărul roş" în folclorul nostru ca şi la Eminescu este un **topos** al iubirii şi originilor. El figurează, ca în "miturile de origine" (cf. Mircea Eliade), o mitosofie românească, care în mod paradoxal, ar putea fi denumită a optimismului congener. În imensa idee a unui "éternel retour", esenţialul mai poate fi corijat.

"Şi eu — Dumnezeu" însemna pentru tînărul Eminescu, la acei 16 ani ai săi, că sufletul "seamănă" (cum spunea Aristot) prea mult realităţilor nemuritoare, fiind parte din inteligenţa cosmică. Esenţialul este solidar nu numai cu ontologia, timpul cosmogonic, dar şi cu "istoria", timpii ce se reiau şi se continuă. Ambiguitatea provenită din **a priorismul** originar al timpului şi coextinderea sa la ansamblul fenomenelor lumii n-a găsit o altă explicaţie în nici o altă filosofie sau cosmologie a omenirii.

În "poarta raiului" său, bătrînul Dunmnezeu picoteşte şi chiar adoarme, ca în cîntecele şi colindele de resuscitare a "anului nou", sau este, ca în **Memento mori**, adîncă tăcere (cf. Rosa del Conte).

Numai cuvîntul poetic îngăduie spargerea tăcerii şi liniştii morţii. Prin vibraţiile şi armonia ce o instaurează face să dăinuiască pulsaţiile pe care inima poetului le-a depănat şi îndumnezeit prin profeţia sa. Inspirat de muze — fiice ale memoriei — cîntecul său se înrădăcinează în adevărurile existenţei şi duratei umane, făcîndu-le să dăinuiască în perenitate. Adăpate la memoria omenirii prin apropierea istorisirilor cosmogonice, cîntările intonate în inefabilul poetic salvează Fiinţa de uitare, tăcere şi obscuritate.

Oamenii, în perindarea lor inexorabilă, recunosc că poetul şi-a împlinit printr-o cîntare unică misiunea de oficiant, care a ars, flacără vie şi totală, pe altarul justiţiar al ordinii lumii.

Silueta lui se conturează nestrămutat dincolo de limitele cotidiene "Sub raza gîndului etern".

Ion BUZAŞI
Blaj

EMINESCU ŞI TRANSILVANIA

130 de ani de la călătoria poetului în această parte de ţară

Capitol bogat şi complex de cercetare eminesciană, **Eminescu şi Transilvania** impune relevarea unor aspecte definitorii pentru universul artistic al poetului naţional. Se cuvin amintite mai întîi cîteva repere biografice care au marcat destinul literar al poetului. Aserţiunea că Eminescu este de neconceput fără Transilvania este demonstrabilă chiar prin cîteva elemente biografice fundamentale: dascălul său de la Cernăuţi, Aron Pumnul, era ardelean din Cuciulata Făgăraşului şi unul din fruntaşii Revoluţiei transilvane de la 1848; cercetările mai noi de istorie literară (D.Vatamaniuc, Ion Roşu etc.) au impus adevărul că ascendenţii pe linie paternă ai poetului erau originari din Ardeal, din jurul Blajului. Poetul debutează într-o revistă ardeleană, în **Familia** lui Iosif Vulcan. Acestuia îi datorează poetul şi numele ce a devenit o stea fixă a literaturii române (schimbînd Eminovici cu Eminescu), scriind rînduri de entuziastă întîmpinare a unui debutant:"Cu bucurie deschidem coloanele foii noastre, acestui june de numai 16 ani, care cu cele dintîi poezii ale lui ne-a surprins plăcut". De altminteri, prima perioadă a poeziei eminesciene va fi găzduită în **Familia** în cvasitotalitatea ei (v. Mihai Eminescu, **Poezii în "Familia"**.Casa de presă şi editură "Anotimp", Oradea, 1992).Muza inspiratoare a lui Eminescu şi marea sa dragoste, Veronica Micle (n. Ana Cîmpeanu), era originară din Năsăud, familia ei stabilindu-se în Moldova. după 1848. Titu Maiorescu, criticul literar care-l va impune în conştiinţa românească într-un portret cu însemnele genialităţii, era fiul unui cărturar ardelean paşoptist, Ioan Maiorescu, din Bucerdea Grînoasă (jud. Alba) şi unul din innoitorii învăţămîntului în Ţara Românească. În toate etapele vieţii, între prietenii lui Eminescu găsim ardeleni: la Cernăuţi era prieten cu Ionel Neamţu,din ţinutul Năsăudului, şi poate, călătoria din 1866 în Transilvania este explicabilă prin îndemnurile acestuia. La Blaj se va împrieteni cu Filimon Ilea, Ştefan Cacoveanu, Grigore Dragoş ş.a. Unora le dedică poezii sau le dăruieşte cărţi. Cu unii dintre ei continuă prietenia şi în perioada studiilor de la Viena, iar cînd se gîndeşte la sărbătorirea jubiliară de la Putna (1871), întru pomenirea lui Ştefan cel Mare, una din cele mai patetice invitaţii o adresează "junimii studioase" blăjene, în mijlocul căreia petrecuse un răstimp de trei—patru luni în vara anului 1866. Iar unul din marii săi prieteni, alături de poet în momentele sale de cumpănă sufletească, a fost Ioan Slavici.

Cînd Eminescu spune: "Întîmplarea a făcut ca încă din tinereţe să cunosc poporul românesc în cruciş şi în curmeziş"- se referă la călătoriile sale în Transilvania între anii 1864—1866,. cînd a cunoscut bine oraşele Braşov, Blaj ş.a., despre care ne-a lăsat aprecieri memorabile:"Arătaţi-mi, Dvs.,îi scria lui Iacob Negruzzi, un oraş patriotic ca Braşovul...", iar numele eminescian al Blajului sintetizează metaforic importanţa oraşului în cultura şi istoria noastră: "Mica Romă".

Întîlnirea lui Eminescu cu Transilvania se răsfrînge decisiv în creaţia sa: de la culegerea de literatură populară şi pînă la dramaturgie. Transilvania este o temă fundamentală a operei eminesciene.Debutul publicistic, urmînd celui poetic are loc tot într-o publicaţie ardeleană, **Federaţiunea**, cu articole în care apără drepturile naţionale ale românilor din Transilvania cu argumente ce amintesc paginile istorice ale reprezentanţilor Şcolii Ardelene şi care-i vor pricinui prima confruntare cu justiţia. Unicul său roman, **Geniu pustiu**, este, în esenţă un jurnal al Revoluţiei transilvănene de la 1848, reînviind epic scene povestite lui Eminescu în popasul blăjean din 1866 de prietenul său Filimon Ilea sau dintr-o altă călătorie în Transilvania de sălăjeanul Ioniţă Scipione Bădescu. De altminteri, anul revoluţionar 1848 a fost una din temele ce-l obsedau în creaţia sa de tinereţe: lui Andrei Mureşanu îi consacră trei variante de poem dramatic, prin care impune în literatura noastră imaginea de poet-tribun a autorului **Răsunetului.** Printre manuscrisele sale

a rămas şi o parafrază a **Răsunetului**: "Deşteaptă-te, române, preot al libertăţii, / Nu plînge pe cenuşa geniilor străbuni, / E timp să-nalţi stindardul în numele dreptăţii, / E timp să-ţi calci tiranii, e timp să te răzbuni"/. În publicistica din coloanele **Timpului** se fac adesea referiri elogioase şi la ceilalţi revoluţionari paşoptişti (George Barițiu, Timotei Cipariu, Andrei Şaguna, Aron Pumnul, Simion Bărnuţiu) într-un fel de variantă găzetărească a **Epigonilor**, pentru că şi aceştia sunt evocaţi ca "sfinte firi vizionare".. În concepţia lui Eminescu, Revoluţia transilvană de la 1848 relua vechi nemulţumiri sociale şi naţionale ce au dus la Răscoala lui Horia în 1784; de aceea prima imagine memorabilă din poezia românească a lui Horia o datorăm tot lui Eminescu, anticipînd evocările poetice de mai tîrziu ale lui Aron Cotruş şi Nichita Stănescu.

În bogata bibliografie eminesciană se impunea apariţia unei cercetări amănunţite şi documentate a legăturilor lui Eminescu cu Transilvania, lacună împlinită prin apariţia cărţii lui D.Vatamaniuc **Eminescu şi Transilvania** (Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1995). Începînd de la contemporanii poetului şi pînă la istoriografii din zilele noastre s-au scris multe pagini despre acest capitol de biografie eminesciană, dar aproape toate se menţin în generalităţi sau evocări sentimentale. În urma unor minuţioase investigaţii arhivistice, D. Vatamaniuc depăşeşte stadiul unor asemenea "cercetări", oferind o exegeză cu o puternică armătură documentară. Va trebui să renunţăm, de pildă, definitiv la căutarea originii lui Eminescu în afara graniţelor româneşti, istoricul literar stabilind ascendenţa transilvană a străbunilor lui Eminescu. Se face pentru prima dată legătura între arborele genealogic transilvan("vatra străbunilor lui Eminescu") şi arborele genealogic bucovinean("a doua vatră a străbunilor lui Eminescu"). Călătoria lui Eminescu în Transilvania ocupă un amplu spaţiu, iar în cadrul acestuia un loc privilegiat are popasul blăjean din vara anului 1866. Consecvent principiului său de a utiliza cu prudenţă şi rezervă memorialistica, D. Vatamaniuc stabileşte cu certitudine data descinderii în Blaj a poetului — începutul lui iunie, mai precis 3 iunie 1866 — şi corectează legenda despre Nicolae Mihu, măgărarul de la Seminar, faimosul "povestaş", căci documentele şcolare vorbesc despre un oarecare "Ioane Pop", despre care nu ştim dacă avea acelaşi har narativ.

Itinerarele transilvane ale lui Eminescu coroborate cu originea transilvană a "părinţilor din părinţi" motivează interesul constant al poetului pentru ardeleni, pentru viaţa culturală şi politică a Transilvaniei. Activitatea în cadrul Societăţii **România Jună** din Viena cu scopul mărturisit, de realizare a unităţii culturale a românilor, va fi continuat în activitatea gazetărească de la **Curierul de Iaşi** şi mai apoi de la **Timpul**, consemnînd activitatea **Astrei** şi a **Societăţii pentru crearea unui teatru românesc în Transilvania.** Mai impresionant este interesul acordat de Eminescu vieţii politice a românilor transilvăneni; de fapt Eminescu este aşa cum se demonstrează într-un eseu, urmat de o reprezentativă antologie,- "apărătorul românilor de pretutindeni" (v. Tudor Nedelcea, **Eminescu, apărătorul românilor de pretutindeni,** Editura "Aius",Craiova, 1994). Paginile cărţii lui Vatamaniuc stăruie asupra implicării lui Eminescu în viaţa politică a românilor transilvăneni de la articolul din **Federaţiunea** pînă la urmărirea atentă a fricţiunilor dintre "activiştii" şi "pasiviştii" români în parlamentul austro-ungar; de la încurajarea oricărei iniţiative menite să ducă la emanciparea naţională a unei provincii înrobite şi pînă la activitatea sa curajoasă în cadrul societăţii **Carpaţii**— asociaţie patriotică a ardelenilor din Bucureşti în care a fost admis şi Eminescu pentru originea sa bucovineană şi ascendenţa sa transilvană.

Iorga a vorbit într-o pagină extraordinară din **Istoria literaturii româneşti.** *Introducere sintetică:* — despre semnificaţia călătoriei lui Eminescu în Transilvania. După aceea poetul a fost mai în treacăt la Blaj, şi trecerea sa prin Blaj, legăturile sale cu ardelenii au avut o foarte mare influenţă asupra lui, influenţă care se datoreşte înainte de toate cunoaşterii maselor ţărăneşti adînci, neprefăcute de cultura superficială străină. "Zestrea de acasă" din Bucovina natală —amintiri istorice ale unui trecut glorios, cu un adevărat cult pentru Ştefan cel Mare "a înfrăţit-o acolo la Blaj cu viaţa copiilor de ţărani, model de virtute simplă, pentru oricine, din orice timp şi din orice ţară" (v. N. Iorga, **Istoria literatirii româneşti.** *Întroducere sintetică*, Editura Minerva, Bucureşti, 1977, p. 230—231).

Ana BANTOŞ
Chişinău

SACRU ŞI PROFAN ÎN POEZIA LUI LUCIAN BLAGA*

Plasarea personajului liric deopotrivă în lumină şi în taină este un argument în favoarea ortodoxismului românesc al gîndirii poetului. Să amintim că părintele Dumitru Stăniloaie, arătînd în ce constă specificul ortodoxismului românesc, subliniază comunicabilitatea care e de origine latină, dar şi simţul tainei ce diferenţiază religiozitarea românului. Lumina ţine de comunicabilitatea poeziei lui Blaga, pe cînd mitul ţine de tainic. Cum se conjugă comunicabilitatea şi tainicul? — iată întrebarea ce ni se pare esenţială pentru modul lui Blaga de a fi în poezie. Calea spre răspunsul la această întrebare nu ocoleşte sursele filozofice ale creaţiei sale, şi anume: pe de o parte, influenţa filozofiei clasice greceşti exercitată asupra creaţiei lui Blaga prin intermediul lui Goethe şi, pe de altă parte, filozofia modernă a lui Nietzsche.

Adriano Tilgher, în cartea sa **Viaţa şi nemurirea în viziunea greacă,** afirmă că grecii aveau o "oroare infinită de lumea aceasta a naşterii şi morţii, a durerii şi alterării, din care singura scăpare care le apărea era reîntoarcerea în sînul Fiinţei eterne şi sustrase oricărei deveniri, de unde sufletul omenesc a decăzut cîndva într-un chip misterios. Negare a vieţii, a acestei vieţi pămînteşti a noastre, ţesută din urzeala timpului, a devenirii şi a alterării" — aşa este văzută filozofia greacă de către autorul citat .

Miturile multiple, inclusiv cele personale: **Pan**, **Unicornul**, **Mirabila sămînţă,** lucrează în poezia blagiană în sensul aceleiaşi veşnici reîntoarceri. Plăsmuită la începutul secolului XX, în plină modernizare a concepţiilor filozofice europene, creaţia lui Lucian Blaga se înscrie şi pe linia "filozofiei vieţii", care este cea a lui Nietzsche. Să amintim aici că, aşa cum susţine Adriano Tilgher, "lui Nietzsche viziunea Veşnicei Reîntoarceri face să-i izbucnească în suflet o mai entuziastă şi o mai exaltată reafirmare a vieţii, a acestei vieţi a noastre terestre, făcută toată din schimbări şi din dureri, din trude şi din lupte. Şi tocmai pentru că în veşnicie clepsidra vieţii, după ce i s-a scurs într-un sens tot nisipul, se aşază din nou în poziţia ei iniţială şi începe să curgă perfect identică în toate firele sale de nisip şi în aceeaşi ordine a lor, tocmai de aceea omul trăieşte veşnicia, condensează, adunînd-o într-un punct, întreaga eternitate, şi măcar într-o clipă a existenţei sale îl inundă o atît de abisală plenitudine de viaţă, încît doar pentru a o mai simţi şi a o mai trăi o dată ar accepta să-şi retrăiască de infinite ori viaţa. Iată, deci, conchide autorul italian, că unul şi acelaşi mit inspiră grecilor dorinţa de a evada din această viaţă a noastră, iar lui Nietzsche, în privinţa aceasta interpret al celei mai profunde esenţe a sufletului modern, dimpotrivă, cea mai extatică afirmare a acestei vieţi". "Interpret fidel al sufletului activistic modern, imanentist şi ca atare opus sufletului grec, fundamental ascetic şi orientat către transcendent", Nietzsche, schimbînd radical semnificaţia mitului Veşnicei Reîntoarceri, promovează un îndemn a cărui esenţă Adriano Tilgher o exprimă astfel: "Trăieşte ca şi cînd fiecare clipă a vieţii tale ar trebui să se repete de infinite ori; dacă vei avea mereu prezent acest gînd, te vei strădui să cuprinzi în fiecare clipă eternitatea", şi "tocmai pentru că totul se repetă în veşnicie, trebuie ca eternitatea să fie punctualizată în timp, trebuie să trăim în fiecare verigă a lanţului timpului întreaga eternitate"[1]. Acelaşi lucru — trăirea întregii

* Continuare: Începutul în "L.R.", nr. 2, 1996.

eternități în fiecare verigă a lanțului timpului — îl tentează și pe poetul de la Lancrăm obsedat de problema trecerii timpului. Ceea ce se remarcă este multitudinea motivelor, simbolurilor, semnelor — exprimînd ideea de timp — care abundă în poezia sa și au scopul de a readuce timpul mitic în prezent. Caracteristica făcută de către Mircea Eliade timpului sacru pornește de la prezența și activitatea divină. "Timpul sacru apare sub forma paradoxală a unui timp circular, reversibil și recuperabil, un soi de prezent mitic regăsit periodic cu ajutorul riturilor".[2] Să amintim că însuși Lucian Blaga, vorbind în **Orizont și stil** despre timpul-cascadă, îl pune în corelație cu sacrul: "E adevărat că același orizont al "timpului-cascadă" îl găsim în vechile mitologii, care, după cum se știe, eroicizează și divinizează leatul începuturilor, al lumii, al omenirii, al așezămintelor, al cetăților".[3] Împotriva timpului pornit irevocabil spre nadir omul va reacționa, spune Blaga, "punîndu-și speranța în posibilitatea unei tehnici rituale sau a unei minuni, prin care să anuleze efectele dezastruoase ale timpului".[4] Omul va imagina "un agent transcendent, înzestrat cu darul de a inversa sau de a restaura direcția timpului".[5] Sanctificării timpului prin acel templu-tempus — adică prin înălțarea altarului focului, sau prin faptul că lumea se reînnoiește în fiecare an, regăsindu-și cu fiecare început de an "sfințenia" originară cu care se născuse din mîinile Creatorului, despre care vorbește M. Eliade (vezi **Sacrul și profanul**, p. 66—67) — în poezia lui Blaga, îi corespunde sacralizarea prin consemnarea unei similare ritmicități în natură: *Natura-și împlinește ciclul și iarăși de la cap și-l ia; dezmărginește pămîntul grădină după grădină și pune pietre de hotar.* Interacțiunea unui timp circular, adică a unui timp sacru de ordin personal, ce se "subțiază", și a unui timp circular de natură divină superioară —" crugul ceresc" — lasă să se subînțeleagă raportarea omului la divinul din natură:

Numai în arbori inelele anilor
mereu se lărgesc.
În trupul meu timpul sporește
subțire
de la o zi mai firav — la alta,
subt crugul ceresc
(**Ecce tempus**).

Un ciclu temporal profanat, altfel-zis învechit, ajuns pe punctul de închidere în preajma reînnoirii sau reînceputului, se desprinde din versurile ce urmează:

Vino, să ieșim din aceste ziduri,
de sub arcade ce apasă,
din inelul cu-nvechite turnuri,
al cetății
din ceața ce pe poduri de metal
se lasă.

Un timp distructiv, un timp profan, ce trebuie abolit, își face aici apariția. Important pentru ieșirea din timpul profan este ritul, prin intermediul căruia existența se constituie la modul religios. Zamolxe, zeul tracic care e îngropat de viu într-o peșteră de munte — în muntele Kogainon, spune Strabon, — și o dată la trei ani răsare din moarte, și "*mirabila sămînță*" au comun între ei ideea regenerării ciclice, a deșteptării periodice a divinității. Ritualul îngropării seminței, cel al izolării lui Zamolxe în munte, al reducerii lui Pan la tăcere au semnificația "conservării" virtualităților divine și a amplificării lor în vederea unei noi armonii. În același sens anotimpul *toamna* implică descoperirea dimensiunii liturgice a timpului și retragerea eului în sine însuși spre a renaște primăvara. Călătoria în toamnă are semnificația "furișării" profanului în sacralitatea vieții, despuind-o de miracol:

Vine toamna oilor
prin pînzele ploilor.
Glas dau cetii, patimii
cu frunza lor paltinii.
Jalea rătacirilor,
mohorul mîhnirilor,
Ale cui sunt, ale cui?
Parcă-or fi a nimănui
(**Cîntecul călătorului în toamnă**).

"Pămîntul în tenebre", "inima arsă", absenţa cîntecului din care "nimic nu mai este, nici în viaţă, nici în poveste", produce jalea într-un "tomnatic imperiu", unde izvoarele îngheaţă şi care e ameninţat să fie deposedat chiar şi de recea lumină a lunii. Aceasta din urmă corespunde unei posibilităţi a reînvierii:

Ia seama că mîine
cocorii în seară
vor duce şi luna,
furînd-o din ţară.

Procesul profanării coincide cu reducerea luminii şi "lăţirea" tenebrelor, cu incapacitatea luminii de a transcende, de a reînvia, cu trecerea de către Dumnezeu a oamenilor sub tăcere; cu inima desfigurată în bocetul din mijlocul Patriei:

Stelele, ce-i drept, mai sunt
deasupra, toate,
dar Dumnezeu ne trece
sub tăcere.
Tenebrele n-au capăt, lumina
n-are înviere.
Inima mea — e-o carte care
arde, un bocet
în mijlocul Patriei
(**Inima mea în anul 1940**).

De remarcat contrastul dintre plaiul situat la înălţime, aproape de cer, deci dintre plaiul sacru şi Patria într-un moment de profanare (1940), cînd "lumina n-are înviere" şi domină tenebrele şi bocetul. Profanul aici coincide cu abandonarea istoriei sacre. Şi Eminescu echivala sacralitatea cu "încadrarea" în istoria sacră a poporului, "profanul" reducîndu-se în acest caz la tot ceea ce e spulberat de Timp, e supus acţiunii lui distructive. Anume prin această prismă este evocată figura lui Heliade–Rădulescu:

Ca glasul Providenţei din
stinsele Decade —
Profet a fost Daciei —
bătrînul Eliade.
Nu a fost ca alţii
Nu astfel e-arătarea a omului
profan
Din astfel de fiinţe istoria
vorbeşte.

În versurile citate este vorba mai curînd de situaţia în care omul are acces la zona sacrului atunci "cînd se devotează unei idei care priveşte viaţa întregii comunităţi", "cînd omul se destină unei cauze care duce dincolo de propria sa viaţă, ajunge stăpînit de o credinţă care-i cere fără rest actul dăruirii; atunci el se consacră acelui dincolo de sine şi de timpul său"[6]. (Contaminarea unui asemenea sacru îi va preocupa îndelung pe poeţii basarabeni pentru care noţiunea de sacralitate va coincide şi cu unitatea istoriei şi a neamului.) Revenind la poezia lui Blaga, vom constata că neîmplinirea "sfîntului, preexistentului tipar, turnurile în paragini, timpul fără patrie, oboseala anului" vin din "suferinţa învîrtită în inimi de atîtea ori" de la Greul-Pămîntului cu descîntecul său capabil "să toarne oricînd geologicul plumb în suflet şi-n gleznă". "Pe toate potecile zilei cu surîs tomnatic se răstignesc singuri Cristoşi înălţaţi pe cruci de arin". Pretutindeni e tristeţe. E negare. E sfîrşit. **Paradisul în destrămare** este expresia cea mai elocventă a lipsei de continuitate între profan şi sacru.

Exprimată cu mai multă certitudine, şi mai direct, începînd cu volumul **La cumpăna apelor** (1933) "boala" intrată în lume, "fără obraz, fără nume," se extinde, devenind epidemică:

Bolnav e omul, bolnavă piatra,
se stinge pomul, se sfarmă
vatra
Negrul argint, lutul jalnic şi grav
Sunt aur scăzut şi bolnav
(**Boala**).

Căutarea, în aceste condiţii, devine mai înfrigurată:

Caut, nu ştiu ce caut. Caut
aurore, ce-au fost, ţîşnitoare,
aprinse
fîntîni—azi cu ape legate
şi-nvinse
(**Lumina de ieri**).

În spaţiul profan, "pe creasta nopţii moara seacă macină lumina-n gol", "războiul după uşă pus ţese singur", "fîntînile la uliţi rele găleţi coboară şi ridică-n cerul jefuit de stele", "cuiburi în copaci s-aprind ca de-o mînă", "duhul răului tot vine-n satul nelocuit să pască iarba morţilor de bine". E o atmosferă a umbrelor:

În satul vechi de lîngă lună
uşi se-nchid, uşi se deschid.
Umbra mea cade pe zid
(**Vrajă şi blestem**).

E o lume aidoma celei de înainte de încreştinare în care vraja e şi blestem totodată. O voce "amară, amară, amară", înălţîndu-se din adînc, "lutul" — rămăşiţă terestră a îngerilor mulţi, ce-au murit, "mari turme de clopote" prin "amurgul gorunilor sferici / în codru stîrnind ca un zvon / de trecute pierdute biserici" sînt semne de orientare spre spaţiul sacrului.

Spaima de timp, de "marea trecere" este evidentă. Încercarea de a opri izvoarele şi de a le face "să tacă, să tacă", strigătul după îndepărtata copilărie ("Numai sîngele meu striga prin păduri / după îndepărtata-i copilărie") nu sînt altceva decît "măsuri" luate pentru a susţine, vorbind în termeni heideggerieni, putinţa lucrurilor de a fi întru sine. Fiindul lor, Fiinţarea, Fiinţa, "Ciuta călcînd prin moarte", ca şi "îndepărtata copilărie", sînt imagini cu care poetul vrea să acopere, descoperind Fiindul, Fiinţarea. Necesitatea recuperării dimensiunii sacrului şi a totalităţii fiinţei cauzează anumite modificări de traseu în "expediţiile" căutării de sine. Între acestea, singulară rămîne interogaţia: "Mamă, de ce m-ai trimis în lumină?" şi se explică prin nostalgia increatului-domeniu nesupus acţiunii corosive a timpului. În general însă poetul se îndreaptă, în mod constant, spre Existent, spre Fiind ca spre ceva sacru. De altfel, "mumele" blagiene sînt caracterizate de către George Gană drept "existenţă": "Mumele" lui sînt existenţă şi dăruiesc existenţa celui venit însetat de ea". Interesantă din acest punct de vedere e constatarea lui George Gană că "mumele" din poezia lui Blaga anume prin aceasta se deosebesc de premergătoarele lor, din poezia lui Goethe, la care este prezent "instinctul estetic"[7]. Toate acestea ne determină să credem că Blaga îl anticipează oarecum pe Heidegger, cel pentru care "fiinţa semnifică, tot atît cît prezenţa statornică"[8], noţiuni în care Mircea Eliade vede similitudini cu Sacrul. Revenind la lirica lui Blaga, vom accentua că mumele se remarcă prin asocierea existentului cu sacrul:

Mumele sfintele —
luminile mii,
mume sub glii
îţi iau în primire cuvintele.
Încă o dată te-adapă.

În creaţia sa, Blaga pune în valoare un substrat spiritual popular autohton precreştin. Faptul acesta corespunde întorsăturii care s-a produs în viaţa spirituală românească în anii '20. Amintim că o primă renaştere a vieţii româneşti a coincis cu sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi începutul celui următor şi s-a consolidat pînă la sfîrşitul primului război mondial. În cea de a doua mare întorsătură, începută prin anii '20, este evident caracterul în primul rînd "spiritual şi metafizic". "E vorba acum, afirmă Vasile Băncilă, să fim noi înşine, să venim cu absolutul structurii etnice în felul de organizare a fenomenului vieţii (conjunctura europeană de întoarcere la spiritualitatea înaltă, la etnicism specific, la religie şi la metafizică), favorizînd o "mai uşoară intrare în noi înşine"[9] Dialogul cu tradiţia ancestrală autohtonă, în cazul lui Blaga, nu are nimic comun cu tendinţa de izolare, de închistare în straturile adînci ale tradiţiei populare. Mitul mumelor, de provenienţă goetheană, precum şi miturile personale ale lui Blaga, constituie dovezi grăitoare în acest sens. Comunicarea în poezia sa se înfăptuieşte, dintr-o lume "deschisă", spre semnificaţiile multiple. "Deschiderea" include un aspect polemic atunci cînd e vorba de sacru şi profan. Faptul e determinat de

inaderenţa constantă a lui Blaga la spiritualismul creştin.

Mircea Vaida face o comparaţie între felul blagian de a căuta dumnezeirea şi felul lui Hölderlin de a atinge starea lirică de retrăire a noţiunii de "Physis", mergînd pe, căile elenismului, spre o profundă comuniune cu natura. Hölderlin, făcînd parte din aceeaşi constelaţie cu Novalis, Ştefan George, Rilke sau Trakl, descoperitori ai noii formule poetice expresioniste, l-a călăuzit pe Blaga în înţelegerea profundă a naturii ca sursă a poeticului şi plasmă a metafizicii lirice, dovedindu-se în acest sens "unul din factorii hotărîtori, primul după folclorul românesc şi universul eminescian"[10]. "Atmosfera sa e mai puţin creştină, scrie Mircea Vaida, decît cea hölderliniană, e mai mult un cult al naturii, voluptate tactilă, avînd ceva din patosul şi extazul dionisiac. Fiecare sămînţă e o monadă, o lume închisă, un zeu independent, o natură în sînul naturii"[11].

Există însă în poezia sa situaţii cînd poetul este acaparat, fără îndoială, de credinţa în Dumnezeu. Aşa se prezintă motivul liric al genezei. După cum observă şi George Gană, "cosmogonia lui Blaga (în poezii precum **Moartea lui Pan, Pustnicul, De mînă cu Marele Orb, Laudă suferinţei** — *A. B.*) se constituie în marginea celei biblice, rămîne legată de ea prin ideea unui "autor" fie şi indirect al lumii".[12] Acesta din urmă, purtînd nume precum Marele Orb, Marele Anonim, Elohim, este pus să se manifeste şi în condiţiile unei ontologii desacralizate. Dar procesul de desacralizare presupune chinuitoarea redefinire a spaţiului modificat al sacrului, într-o lume care a devenit fragilă, plină de nelinişti. În poezia sa răzbate nu atît spiritul credinţei în Dumnezeu, cît un spirit religios dispus să urmărească interacţiunea umanului cu divinul. Este căutată mereu ruptura de nivel pentru a face posibilă comunicarea cu trănscendentul. De remarcat permanenta interferenţă a sacrului şi profanului:

Sfîntul Gheorghe caută semne
pe drum — şi în vînt
se oglindeşte pe rînd
în ape sfinte şi rele.

Într-o altă secvenţă lirică, Sfîntul Gheorghe şi balaurul înfruntat la un moment dat se aseamănă între ei:

Sosit de undeva de dimineaţa
se bate-acum la blestemata
gîrlă.
Cum seamănă în şea, luptînd cu
braţul,
el însuşi, Sfîntul Gheorghe, c-o
şopîrlă!
(În faţa unei statui a Sfîntului Gheorghe).

Iar olarii din poezia cu acelaşi titlu sînt:

Ca nişte zmei întîrziaţi şi blînzi,
cu feţe prelungite în cimpoaie,
arhaici inşi, îşi poartă pe
sub plai
un vis fragil prin zilele greoaie.

"Visul fragil" corespunde în acest caz sacrului ce se lasă cu greu desprins "prin zilele greoaie". "În lumina magică a răsăritului de soare muntele — cetate a zeilor" apare fragil şi el: "uşor se sfarmă ca mătasea veche". E un punct apoteotic al sacrului blagian cînd materia e transsubstanţiată în sunet:

Materia ce sfîntă e
dar numai sunet în ureche
(Răsărit magic).

Momentul cel mai dramatic, în alambicata şi extrem de complicata odisee a hierofaniilor, la Blaga, este legat de prezenţa-absenţa lui Dumnezeu. În **Psalmul 151**, bunăoară, Dumnezeu pare a fi plasat într-un spaţiu temporal trecut, inevocabil. De aici întrebarea:

Ai fost cîndva, dar unde eşti
acum?
.....
În golul ce-l lăsaşi căzînd,
ceva mă doare,

Aducere-aminte tu, puternică
şi mare.
Nu te mai văd, dar te mai simt
în noapte.
Te simt dumineca şi toată
săptămîna
cum ciungul simte o durere-n
mîna
pe care n-o mai are.

Apa, focul, lumina — cele trei forme de scrutare a naturii şi a sufletului de către Dumnezeu — completează sacralitatea văzută la modul blagian astfel:

Umbra lui Dumnezeu
e mai vîrtoasă în lumină
Şi poţi s-o bei în chip de apă.

Tîlcuri interioare "născătoare de lacrimi" ce denotă un tărîm primar al purităţii, mori de vînt aidoma îngerilor "ce-au căzut din cer prin Spanii", pelerini prin Indii constituie imbolduri inconfundabile ale sacralizării. Conform opiniei lui Mircea Eliade, omul religios, situat în spaţiul profan, pustiit, se simte golit de substanţa sa ontică şi tinde să se afle în centru, de unde "a început să ia fiinţă Cosmosul spre a se întinde apoi către cele patru zări, unde există o posibilitate de comunicare cu zeii, pe scurt, acolo unde este cel mai aproape de zei"[13]. Soluţii religioase similare aflăm şi la Lucian Blaga. Divinitatea este "developată" cu ajutorul unor imagini precum cea a muntelui, a plaiului, a cîmpiei, a copilăriei, a satului — toposuri ale sacrului blagian:

Doar cînd urc poienele
mi se-ncarcă genele,

scrie poetul. Ruptura de nivel se înfăptuieşte "pe dealul cel din urmă", "pe creste", "pe sfîntul plai" de unde poetul urmăreşte "cîrduri de cocori care pleacă / şi-n vuietul de mîntuire / o ţin către limanul dincolo de fire". Atmosfera de ceremonie, de ritual, nemişcarea, încremenirea constituie expoziţia:

Nemişcaţi de-odată brazii!
Sevele se-aşează-n noapte.
Iese liniştea din munte
Unde locul i-a fost strîmt.
Strîns ţinută sub surdină —
ca o pîlpîire de lumină
inima tresare.
Şi răspunde-n Ursa Mare
(Răsunet în noapte).

Liniştea din munte e "strîmtorată" doar de zeităţile păgîne ce mişună în poezia lui Lucian Blaga, care surprinde un spaţiu profan în declin cu zei păgîni în rătăcire. În paranteză vom aminti că Chateaubriand în lucrarea sa **Geniul creştinismului** susţinea că, pentru a reda peşterilor tăcerea, pădurilor visarea şi lui Dumnezeu natura, creştinismul trebuie "să vină să alunge acest popor de fauni, de satiri şi de nimfe"[14]. Or, Blaga procedează invers: readuce în prim–planul liricii sale o "religie nouă" "din inima necunoscutului", care e anterioară creştinismului:

Departe eşti poporul meu dac,
neam de urşi.
Religie nouă şi vînjoasă
încercat-am să-ţi aduc
din inima necunoscutului.
Voiam să-ţi fiu un bun răsad,
dar tu, ne-nţelegîndu-mi rostul,
mi-ai lovit
cu pietre vorbele
(Zamolxe).

Esenţa acestei religii o exprimă Dumnezeul în chip de Orb. Contopirea divinului cu natura şi apropierea lui de umanitate sînt relevante:

Despre Dumnezeu nu poţi vorbi
decît aşa:
Îl întrupezi în floare şi-l ridici
în palme
îl prefaci în gînd şi-l tăinuieşti
în suflet,
îl asemeni c-un izvor şi-l laşi
să-ţi curgă lin
peste picioare,
îl prefaci în soare şi-l aduni
cu ochii,
îl închipui om şi-l rogi să vie-n
sat,

unde-l aşteaptă toate visurile
omeneşti...
(Zamolxe).

Satul — univers mirific cu însemnele sale specific româneşti: cu muntele, cu *pădurea*, cu *izvorul*, cîmpia, spicul, sămînţa, potenţate din punct de vedere artistic pînă la simboluri — corespunde perfect necesităţii de sacru în lirica blagiană. Facem o paranteză pentru a aminti că, dacă a existat un model de care s-au apropiat cel mai mult poeţii basarabeni din perioada postbelică, în special cu începere din anii '70, atunci acesta este, fără doar şi poate, cel amintit mai sus. Prin aceste motive magic-expresive constante Lucian Blaga a contribuit la modelarea expresiei lirice în spaţiul dintre Prut şi Nistru. Dovada cea mai elocventă o constituie poezia lui Grigore Vieru, Liviu Damian, Gheorghe Vodă, Nicolae Dabija. Îndemnaţi de necesitatea restituirii unor sensuri mistificate de timp şi de tendinţa de a descoperi transcendenţa unui inconştient colectiv şi a condiţiei umane, poeţii basarabeni au recurs la modelul blagian de sublimare a idealului în simboluri şi crîmpeie de mituri, evitînd astfel teroarea istoriei. Mircea Eliade explica "aventura" omului mitic, definit prin deschiderea spre întîmplări primordiale, aceleaşi în vechime ca şi în societatea tehnocratică, propunîndu-şi un sondaj mai adînc în ontologia umană şi "transformînd" cercetarea miturilor într-o căutare de sine. La Lucian Blaga căutarea de sine presupune o permanentă nevoie de sacru, ce este satisfăcută pe măsura înaintării spre formele arhaice, spre mit, spre magia incantatorie. Spaţiul sacru blagian are în centru un personaj concret — sfîntul:

Fericită-i acum numai valea
ce are un sfînt!
Un sfînt de la care umanele
umbre să-nveţe
cum trebuie între pămînt şi tărie
să stea.
Un sfînt neclintit care cată mereu
la aceeaşi stea
şi-n spaima de pretutindeni
nu-şi absoarbe în trup aureola
(Vîrsta de fier).

În versurile de mai sus sacrul este definit în funcţie de capacitatea de a anihila trecerea timpului. Universul sacru blagian este ocrotit de şarpele "ca-ntr-o emblemă rară de străveche slovă" aflat sub un pod de peste Mureş. Este un pod-hotar între profan şi sacru. Iată pe cine şi ce alege din lumea obişnuită poetul pentru a "popula" spaţiul acesta:

Oşti trecură-n veac pe-aici,
şi Radu cel Frumos,
roţi ferecate, roibi domneşti,
comori şi lacrimi,
moţi cu ciubare, turme, vînturi,
răpuşi şi-nvingători, stindarde,
patimi
(Pod peste Mureş).

Podul, hotarul, răspîntia, punctul de trecere, încrucişarea şi, în cele din urmă, crucea pe care a fost răstignit Mîntuitorul sînt abordate din perspectiva apropierii dintre sacru şi profan, dintre om şi deitate. Simbol al transcendenţei, punct de întîlnire dintre cer şi pămînt, înălţime şi centru, *muntele* are şi semnificaţia apropierii Divinului. Vom aminti că Nietzsche, bunăoară, îl asocia ideii de purificare. Iar Dan Botta, constatînd indestructibila legătură între munţi şi cele mai de seamă creaţii ale românilor: **Mioriţa, Mihu Copilul, Toma Alimoş,** preciza că "spiritul munţilor conferă faptei ctitorilor de ţară şi descălecătorilor venind din munţi o valoare mistică religioasă". E important să subliniem că muntele ca spaţiu al întemeierii are o mare forţă de atracţie în poezia blagiană. Dionisiacul sacru, prezent mai cu seamă în volumele **Poemele luminii** (1919) şi **Paşii profetului** (1921), e stimulat de atmosfera plină de vrajă a muntelui. Dionysos este şi el un locuitor al munţilor. "Numai în munţi, după cum scrie Dan Botta, unde stîncile au variaţiile nesupuse ale mării, jocul orelor mării, unde norii, cerul, aburii văii compun un sistem misterios de

întoarceri, un flux și reflux, continuu ca al stelelor, al lunii pe vifore, în liniștea dramatică a nopții, omul concepu pe Dionisos"[15]. Nicăieri Blaga nu se afla mai aproape de propria sa natură decît în spațiul montan. Muntele și natura stimulează, de fapt, sentimentul apropierii de Divinitate. Sau, cu alte cuvinte, pierderea relației cu Centrul sacru este recuperată de pe urma potențării miracolului, pe care poetul îl descoperă în multiplele fațete ale frumuseții lumii. De remarcat încărcătura simbolică a cadrului peisagistic în care are loc autocunoașterea eului — în poezia dramatică și cea lirică. Astfel, în piesa **Avram Iancu** decorul se constituie din "plaiuri în care se disting așezări ciobănești din păduri de goruni". Meșterul Manole își consumă drama într-un peisaj cu "munți și păduri". În **Zamolxe** — muntele, livada înconjurată de vii, un șes întins, pădurea "scăldată în mult soare". Schitul, făpturile adormite-n picioare în miezul nopții, duhul mușchiului umed umblînd prin văgăuni, fluturii cît buhele venind din răsărit "să-și caute în focuri cenușa", "mieii uciși de puterile codrului" sînt imagini prin intermediul cărora are loc sacralizarea spațiului montan. În poezia **În munți**, acest registru de imagini mai mult sau mai puțin terestre este urmat de un altul, ce are menirea de a transcende teluricul, materialul, terestrul, de a-l cosmiciza. Astfel este imaginea fetelor atingînd luna:

Peste muche trecînd
fetele stînilor — își freacă
de lună umerii goi,
aventura lor se pătrunde
suprafirească
de pulberea luminos stîrnită
din disc ca un roi.

Atmosfera este de visare, de melancolie răscolitoare:

În sîngele oilor noaptea pădurii
e vis lung și greu,
pe patru vînturi adînci pătrunde
somnul în fagi bătrîni.

Imaginea "balaurului cu ochi întorși spre steaua polară" visînd "lapte albastru din stîni" face acordul final în poezia mai sus citată. Aflat "sub scut de stînci", avînd în general semnificația de paznic al unei comori care nu-i altceva decît nemurirea, el face — în acest caz — corp comun cu muntele, pe care îl sacralizează. "Steaua polară", evocînd între altele și misterele somnului și ale nopții, este o aluzie la necesitatea omului de a se integra în marile ritmuri cosmice, de a armoniza cu ele pentru a putea străluci cu propria-i lumină. Laptele semnificînd "viața principială, deci veșnică" și "cunoașterea supremă, deci potențială"[16] de culoare albastră, asociată cu nocturnul, corespunde ideii de visare, de transsubstanțiere, de trecere de la gîndirea conștientă la cea inconștientă. Să mai amintim că în simbolistica creștină albastrul semnifică "mantia ce acoperă și ascunde divinitatea"[17]. "Laptele albastru" este, prin urmare, imaginea conciliatoare între imanent și transcendent, între cer și pămînt. Un moment perfect de comunicare între cer și pămînt, cînd "cerul se dăruiește apelor de jos", este zenitul. Acestuia îi corespunde — în plan afectiv — starea de plenitudine a vieții. Preaplinul, surplusul de energie căruia i se datorează însăși creația constituie liantul între cotidian și mitic. El consună cu starea de cîntec. Prietenul crescut la oraș este îndemnat — pentru a înțelege veșnicia — să o "încerce" ajutat de cîntec. Surplusul de energie este sacru deoarece amintește de preaplinul unui Timp primordial, cînd omul se afla în preajma zeilor. Întemeierea ființei se produce cu adevărat numai datorită iubirii ce corespunde abundenței de vitalitate, luminii capabile să anihileze întunericul și să înlocuiască inexistentul prin existent:

Pe văle-n lumea neagră
am plecat.
Umblam, vedeam, dar nu mă
închegam.
Vedeam, umblam, dar încă nu
eram.
Prin anul lung, ah, lung
de altădată
de-abia iubirea m-a întemeiat
(Anii vieții).

Dorul, iubirea, nostalgia constituie, de fapt, un imbold spre transcendentul ce se vrea atins printr-un elan fără egal în lirica românească. Contradicţiile, angoasa, neliniştile, ardoarea cu care e căutat contactul cu sacrul tind să se aşeze alteori în ritmuri nu atît împăcate, cît domolite. Acestei tendinţe îi corespunde mîntuirea, ispăşirea în vederea recuceririi sacralităţii:

Şi-am ispăşit
cu suferinţi — o mie.
Am ispăşit cu cîte-o bucurie
(**Inscripţie acoperită de muşchi**).

De remarcat, în acest sens, frecvenţa imaginii Mîntuitorului răstignit pe cruce. Chiar **inima** e alcătuire sacră din lutul în care s-a scurs sîngele lui Hristos:

O, inima: amurguri cînd se lasă
grele peste ea
aud cum tainic îmi şopteşte
că ea e lutu-n care — odinioară
pe Golgota
s-a scurs şiroaie sîngele
din trupul lui Isus...
(**Inima**)

În simbolul crucii se întîlnesc, de fapt, *mitul Arborelui* biblic, din trunchiul aspru şi vînjos al căruia — în una din poezii, intitulată **Legenda,** — fariseii cioplesc crucea pentru Isus, şi *Muntele ceresc* , toate fiind impregnate de sensul sacralităţii. Astfel, în ciuda anxietăţilor moderne şi a detaşării de credinţa în forţa supremă, personajul din poezia lui Lucian Blaga regăseşte dimensiunea existenţială a omului religios.

Aflată între un filon existenţial major de sorginte romantică, pentru care sînt caracteristice sacralitatea şi simbolismul cosmic şi altul expresionist, poezia lui Lucian Blaga redescoperă dialectica sacrului. Sacrul şi profanul, aşa cum se desprind din creaţia blagiană, trebuie puse în corelaţie cu ire-cognoscibilitatea miracolului, despre care scrie şi Mircea Eliade, precizînd că ia aparenţele cele mai nesemnificative. "Traseul" căutărilor, "accidentat" de o dialectică paradoxală a structurilor antinomice (relevare — ocultare; fanic — criptic), include următoarele coordonate: de la armonia luminoasă spre neliniştile devoratoare ale "marii treceri" prin timp, spre stimularea intensităţii clipei, de unde derivă şi sentimentul plenitudinii şi cel al suferinţei cauzate de frumos (este şi un punct de mare atracţie pentru poezia basarabeană din anii şaptezeci). Satul, copilăria şi muntele, precum şi alte multiple motive: *Mirabila sămînţă, tăcerea, somnul, lacrima,* sînt toposuri ce întemeiază inconfundabilul spaţiu sacru blagian. Pe măsură ce prinde contururi sacrul — prin contrast — determină profilarea opusului său — profanul, alteori potenţîndu-se reciproc. Revelatoare este trecerea sacrului în profan şi invers, a profanului în sacru. Astfel încît Lucian Blaga apare ca un înaintaş în sensul căutărilor sacrului în profan, căutări de care poezia românească de ultimă oră beneficiază pe deplin.

BIBLIOGRAFIE:

1. Adriano Tilgher, **Viaţa şi nemurirea în viziunea greacă**, Ed. Univers enciclopedic, Bucureşti, 1995, p. 84—85.
2. Mircea Eliade, **Sacrul şi profanul**, Ed. Humanitas, Bucureşti, 1995, p. 62.
3. Lucian Blaga, **Orizont şi stil**, Ed. Humanitas, Bucureşti, 1994, p. 92.
4. Lucian Blaga, **ibidem**, p. 93.
5. Lucian Blaga, **ibidem**, p. 94.
6. Ştefan Afloroaei, **Lumea ca reprezentare a celuilalt**, Ed. Institutul European, Iaşi, 1994, p. 202.
7. George Gană, **Opera literară a lui Lucian Blaga**, Ed. Minerva, Bucureşti, 1976, p. 32.
8. Martin Heidegger, **Timp şi fiinţă**, Ed. Jurnal literar, Bucureşti, 1995, p. 26.
9. Vasile Băncilă, Nae Ionescu, Prefaţă la volumul Nae Ionescu, **Curs de istorie a logicii**, Ed. Humanitas, Bucureşti, 1993, p. 15.
10. Mircea Vaida, **Lucian Blaga. Afinităţi şi izvoare**, Ed. Minerva, Bucureşti, 1975, p. 200.
11. Mircea Vaida, **ibidem**, p. 202.
12. George Gană, **ibidem**, p. 156.
13. Mircea Eliade, **Sacrul şi profanul**, **ibidem**.
14. Chateaubriand, **Geniul creştinismului**. Apud Marc Auge **Religie şi antropomorfism**, Ed. Jurnal literar, Bucureşti, 1995, p. 73.
15. Dan Botta, **Unduire şi moarte**, Ed. Institutul European, Iaşi, 1995, p. 180.
16. Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, **Dicţionar de simboluri** în 3 vol., Ed. Artemis, Bucureşti, 1995, vol. 2, p. 199.
17. Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, **ibidem**, p. 80.

Petru ŢARANU
Vatra Dornei

LUCIAN BLAGA ŞI MITUL MIORITIC DIN DORNE

Mitul mioritic din lumea Dornelor de odinioară s-a cantonat pe coordonatele viziunii blagiene ca parte constitutivă bine definită în constelaţia conceptului de univers al valorilor. Balada **Mioriţa** — dimensiune trăită şi conceptualizată a tensiunii umane — a performat prin lente revărsări de energii potenţiale în structuri metaforice şi melodice demne de virtutea unui echilibru nativ, fără pereche. Zămislită de stihuitorii timpului sacru sub semnul destinului substanţializat de destăinuirea nepătrunselor tăinuiri, balada **Mioriţa** — esenţializare poematică cernută printr-un purificator sentiment al înălţării — s-a bucurat, pînă în primul pătrar al secolului XX, de o perpetuă meditaţie şi de o largă circulaţie în mediul păstoresc din Dornele acelor vremi. Cu urzeli prin lamura mitului şi prin sacre asocieri ale stărilor sufleteşti la divinitatea naturii, **Mioriţa, Ruga păstorului** sau **Cîntec din bătrîni** — cum adesea i se mai spunea — şi-a interferat nobleţea şi, pe măsură, dramatismul mesajului cu arhaice credinţe şi obiceiuri dornene. Revărsîndu-se din virginitatea latenţelor în eternitatea muntelui, balada de sorginte păstorească si-a circumscris mitul fiecărei zile de oierie, din Munţii Dornelor, o dată cu puritatea primordială a primelor raze de soare, şi-a aureolat valoarea magică cu abisala alunecare în imemorialul *a fost odată ca niciodată,* s-a vrut, de fapt, o sacră incursiune în matricea genezică a tărîmului iniţial. Mitul mioritic din Dorne si-a configurat o dimensiune de proporţii cosmice — **oaia năzdrăvană, adică Mioriţa, putea să-i vorbească baciului său numai la cîntătorii anumitor nopţi din an, în noaptea de Crăciun şi de Paşti, cînd se crede că porţile cerului sînt deschise.** Duhul milenar al Dornelor, Dornele ca loc al marilor interferenţe cosmice - simbolizate prin schimbul de taine cu Moşii şi strămoşii de la solstiţiile **Ospeţelor nemuririi**, procesiuni specifice vieţii spirituale din Dacia - elogiul poetic al mirificului şi al firescului din aceste locuri, l-au atras irezistibil pe Lucian Blaga, se pare, într-o unică şi semnificativă călătorie pe meridianul mitic al plaiurilor de obîrşie cerească. Spiritul timpului şi al mitului din Dornele vremii i-au fost călăuză marelui filosof în decantarea tainelor sub semnul congruenţei: *Sentimentul Omului; Sentimentul Muntelui; Sentimentul Stelei*, şi de ce nu, *Sentimentul Veşniciei.*

În primăvara anului 1926, Lucian Blaga descinde în biografia Dornelor pe calea contemplării şi a decodificării durabilităţii toponimice de la *Doisprezece Apostoli* şi din Ortoaia cu mioritică geneză. Coerenţa imaginativă, încordarea cerebrală, esenţializarea filosofică, morfologia formelor şi a densităţii materiei în raport cu sensul creaţiei, graţia peisajelor şi semnificaţia mitică a folclorului, fiecare în parte şi toate la un loc au determinat o manieră originală în procesul de receptare a valorilor, de ordonare a fluxului de idei în spaţiul de mişcare al mitului mioritic din Dorne. Necăzînd în capcana amănuntului nesemnificativ, Lucian Blaga urmăreşte, atent şi mereu întrebător, tensionarea progresivă a revărsărilor epice tradiţionale, se cufundă adesea într-o adîncă tăcere ce-i străjuia necruţătoare orizontul destinului. Atmosfera tainică, sobrietatea reflexivităţii şi expresivităţii, meditaţia gravă, fascinaţia mereu tulburătoare au conştientizat perenităţi determinante pe tărîmul descifrării genezei şi a mitului din Dorne. Prin inserţia dialogului confesiv cu bătrînii din Ortoaia — aceste arhive vii, care s-au stins încet, dar sigur — Lucian Blaga detabuizează mitul, descalifică anonimatul unui univers aparent

mărginit şi sec, prefigurează altul al nemărginirii, unul al propriilor rostiri. În Dorne, Lucian Blaga a sesizat locul unde se sfîrşeşte taina, a oscilat adesea prin labirintul variantelor, a pătruns în atmosfera creaţiei populare pe care a integrat-o şi a dedublat-o momentului, şi-a argumentat, cu rigoarea faptelor de demult, necesitatea transcendenţei în favoarea imanenţei. Dornele, un areal vertebrat de munţi cu coline domoale şi coame prelungi, au constituit în viziunea marelui filosof transilvan o paradigmă generică şi generatoare în acelaşi timp, s-au vrut o dislocare a condiţiei ontologice, o lume a permanenţelor numenale. Folclorul din Ortoaia - un mediu al lărgirii şi al îngustării de sens pentru unele precepte mitice - a facilitat şi uneori a determinat o circumscriere a Dornelor în spectrul larg al spaţiului mioritic. Vitalitatea şi caracterul stenic al folclorului dornean - un veridic ataşament la valoare - trece de hăţişul fragmentarismului şi îşi înscrie pecetea în opera de restaurare a adevărurilor arhaice, în demnitatea mitului de geneză mioritică. Neperechea rimei şi superba muzicalitate a doinei şi a baladei dornene ies din veşnicie şi se cufundă în nemurire, coboară din supratimp într-un suspin melodic inegalabil pentru a defini geneza autohtonă a Dornelor. Configuraţia dinamică a ierarhiilor valorice din doine şi balade a reprezentat o funcţie integratoare a concentrării şi a extensiunii actului de creaţie, un principiu de raportare etnică la spaţiul mioritic, un suprem argument al dăinuirii. Delimitîndu-şi domeniile de interes ca aspiraţie imediată, Lucian Blaga, folosindu-se de logica analogiei, argumenta formula emblematică a principiului fundamental potrivit căruia *întregul se regăseşte în parte şi nu numai partea în întreg.* În contact cu existenţialul dornean, Lucian Blaga percepe liniştea, o linişte tutelară, ca substanţă a universului, el delimitează fiinţa de nefiinţă cultivînd spiritul mărginirii şi al nemărginirii sub semnul tainic al mitului mioritic, evaluează spiritul uman de pe poziţia raportului de factură fundamentală: pămînt — om — cosmos.

Dornele — un *axis mundi* rostit cu dumnezeirea tainei, a liniştii şi a neasemuitelor frumuseţi — au constituit pentru eul blagian clipe stimulatoare de patimi, o întrupare a întrebărilor nedefinite prin sisteme raţionalizate, aici a definit sensul verbului *a fi* sub semnul acutei necesităţi de dăinuire şi de continuitate. Nebănuind translarea biografiei sale în zona echilibrului instabil al destinului, Lucian Blaga dorea să-şi cantoneze steaua destinului în armonia şi iluzia seducătoare a providenţialelor ninsori dornene, pe traiectoria monumentală a *veşniciei ce s-a născut la sat*, cu siguranţă şi în Ortoaia popasului său de o zi. Privind, de undeva de pe Podireiul Ortoaiei, unduirea plutelor în succesiunea lor pe coama valurilor veşnic învolburate şi divin potolite ale Bistriţei moldovene, trăindu-şi tainele momentului prin delicatele crîmpeie ale cugetării şi ale intuiţiei puterii de sorginte mitică, Lucian Blaga, simţindu-şi fiinţa absorbită de drama şi, deopotrivă, de liniştea sublimă a mitului mioritic din Dorne, îşi infuzează dorinţa de a construi un lăcaş propriu al creaţiei şi al recreaţiei în Vatra—*dorului—dor, cel mai adînc din doruri*, ca un spontan corelativ al bucuriei şi al ataşamentului său faţă de aceste mioritice plaiuri. Astăzi pe casa **Lucian Blaga** din Vatra Dornei se află o placă memorială din marmură albă care evocă şi imortalizează uimitoarea sa personalitate prin tăcutul destin al literelor privite întru nemuritoarea şi profunda lor semnificaţie. Este simbolul iubirii tăcute şi fecunde a *astrului* ce a străfulgerat doar pentru o clipă albastrul intens al cerului de Dorna, este un strigăt în pustie ce se înfioară prin sensul unei metafore invers simetrice cu matricea stilistică a nefiinţei.

Petru GOLBAN
Chişinău

FASCINAŢIA RUSTICĂ ÎN CREAŢIA LIRICĂ BASARABEANĂ

Operele literare în versuri din Basarabia postbelică marchează o etapă însemnată în dezvoltarea fenomenului literar general românesc şi se caracterizează, în esenţa lor, printr-o complexitate şi varietate deloc de neglijat.

Poeţii basarabeni, îndeosebi cei care s-au afirmat în primele decenii de după cel de-al doilea război mondial chiar dacă au făcut compromisuri, fiind siliţi să răspundă la cerinţe sociale străine spiritului artistic (de felul creării unui personaj fictiv de tip nou, ducerii procesului liric pînă la elogiu, scoaterii în prim-plan a naraţiunii ca dominantă a creaţiei lirice etc.), au încercat şi au reuşit să redobîndească conştiinţa de sine a artistului şi a actului de creaţie, exprimînd mutaţii de conştiinţă remarcabile, redescoperind expresia, sentimentul, vocaţia proprie, unicitatea gestului liric şi originalitatea universului poetic, conturîndu-şi profiluri lirice conform legilor interioare ale talentului. Totuşi în poezia lor predomină un caracter conservator, de ruralism, de închidere în sine, dimensiunile esenţiale rămînînd a fi tradiţionalismul şi folclorismul, situate în spaţiul unui destin mioritic; pămîntul, omul de la sat, casa străbună, mama, elementele naturii, toate fiind, în ultimă instanţă, un refugiu din realitatea înscrisă în restricţiile unei artificialităţi morale şi estetice.

Totodată poeţii basarabeni redescoperă formele rustice, le ridică la înălţimea unui simbol, strîns legat de autohtonism şi tradiţionalism, astfel creînd o mitologie globală. Conştientizarea propriului eu are loc pe măsura înţelegerii unor tensiuni interioare complexe, a condiţiei tragice a artistului. De multe ori se evocă faptul vremelniciei omului, ceea ce implică angajarea totală în procesul creaţiei, încercarea de prelungire spirituală a existenţei prin afirmarea unor valori generale ale gîndirii şi ale sensibilităţii umane, a unor preocupări de o viaţă ale omului (aratul, semănatul, strîngerea roadei etc.), a unor elemente ale naturii primordiale nealterate de civilizaţie (codrul, iarba, cîntecul păsărilor etc.), a spiritualităţii unui ţăran atemporal. Mediul rural proiectează omul dincolo de moarte în mit şi produce un sentiment filosofic al trecerii timpului:

Trec anii peste grîne ca o boare.
Idilici brusturi mai înţeapă norii.
Ori mai trăiesc,
ori m-au trezit cocorii,
Ori simt o toropeală-n mădulare...
Şi-un soare în zenit!
Şi noaptea stele...
Un cărăbuş îmi studiază barba.
Să conversez cu el.
Dar creşte iarba,
prin mine-mi creşte fire subţirele.
Mi se-mpletesc cu părul porumbarii,
aud trecînd pe şesul mat elinii,
şi-mi par deodată anii ca arinii,
în care bat,
sub scoarţa sură,
carii...
(A. Busuioc, ***Rustică***).

Revenirea frecventă a poetului basarabean la universul rural se caracterizează mai ales prin fascinaţia faţă de aspectele naturii surprinse în ipostazele ei temporale specifice. Este vorba de întoarcerea spre o lirică a peisajului aproape de pastel, specie literară apărută pe tărîmul literaturii române, adică o poezie descriptivă, ce poate să conţină uneori elemente de elegie sau meditaţie, scene de muncă în colectiv pline de graţiozitate,

utilizată de Alecsandri şi fructificată în continuare de Bacovia, Pillat, Arghezi, Blaga. Specifică poeţilor din Basarabia — şi opusă poeziei ce viza satul personificat şi releva un cadru social pe fundalul căruia se conturau acţiunile ţăranilor sau se profilau evenimente sociale — rămîne însă tendinţa de personificare a stărilor, fenomenelor şi elementelor naturii, astfel transfigurînd realul şi acordîndu-i un statut poetic aparte:

Coboară turmele din nori pe vale,
Lăsînd stînele singure şi goale.
Noaptea e neagră ca fundul de hrubă,
Şi frigul se lasă, pătrunde sub şubă,
Lăsată-i Luna băciţă, stăpînă.
Luna, ca fetele, tînără încă,
Hoţii luceferi o duseră-n luncă
Şi-acum turmele coboară — coboară
Peste munţi şi văi, pe întreaga ţară.
Coboară-mpînzite din zare în zare,
Iar baciul cel aspru e aprigul Soare.
Şi ce s-a alege mîine din turme,
Rămîne-va oare vreo zare de urmă?
Căci baciul la ciudă printr-o suflare
Topeşte turme, le duce în mare.
E noapte. Şi tocmai unde e stîna...
Nu e nici baciul, nu-i nici stăpîna.
Coboară turmele blînde pe lanuri,
Glia se-mbracă în albe tulpanuri
(Gh. Vodă, ***Coboară turmele***).

E de remarcat în acest poem un vitalism expresionist (dar nu în sensul unei vieţi intense în care judecata individuală şi conştiinţa morală nu intervin spre a stînjeni împlinirea pornirilor instinctuale şi elementare, ci mai degrabă în sensul unei "existenţe totalitare" a rusticului "în zarişte cosmică şi în conştiinţa unui destin emanat în veşnicie" — L. Blaga), ce coexistă alături de un dinamism secret al peisajului, expresionist şi el şi propriu unui Adrian Maniu, de exemplu. Ca şi în cazul poetului bucureştean, găsim acelaşi fantastic de origine magică populară, aceeaşi pace patriarhală, care este de multe ori aparentă, fiindcă un sentiment de nesiguranţă sau o tainică tensiune agresivă o tulbură, aşa cum ne-o prezintă şi Maniu:

Coline îşi înalţă-n seară spinările
albastre-sure,
Iar drumuri merg călăuzite
cu procesiunile de plopi.
O mlaştină-şi închide ochiul, sub
o sprînceană de pădure
Dreptunghiularele izlazuri sfîrşesc
la rîpile cu gropi.
Fîntînile spînzură-n pîrghii
burduful vechi sau o găleată,
Cu şarpe-n plisc, se lasă barza
pe cerul de apus strivit...
(*Ţară*).

Redescoperirea mediului rural are loc prin revelarea unei vine, după cum declară Grigore Vieru:

Tu mă iartă, o, mă iartă,
Casa mea de humă, tu.
Despre toate-am scris pe lume,
Numai despre tine — nu;

sau prin afirmarea unei estetici a miniaturalului:

Mi-am făcut un strop de casă
într-un strop de rouă mic.
Numai eu şi numai cerul
într-un strop de roua mic
(D. Matcovschi, ***Senin statornic***).

Universul mărunt este unul arghezian, cu ale sale versuri închinate "boabei" şi "stropului", faptelor ce au loc în minuscula lume a ogrăzii sau grădinii, toate, la rîndul lor, avînd o largă deschidere spre un univers mult mai complex, dar cu un pronunţat caracter domestic, al ocupaţiilor gospodăreşti zilnice, al vieţii rustice în general. Dar, spre deosebire de Arghezi în lirica basarabeană găsim prea puţine versuri închinate iubirii împlinite într-un cadru domestic, acea erotică de o mare suavitate, înfocată şi totuşi mereu gravă şi pură din **Cîntarea cîntărilor**, erotică ce se împleteşte la Arghezi cu poezia universului mic.

Sînt de remarcat aici şi cîteva opoziţii esenţiale. În primul rînd cea dintre obiectele patriarhale şi cele moderne şi una mai generală, de tipul rural-urban, poeţii încercînd constituirea unei armonii dintre sat şi oraş sau o mai puternică apropiere a lor. Astfel V. Teleucă declară:

Şi pînă păsările nu s-au pornit
în sus pe nevăzuta cărare cerească,
am să le pun pe toate în sîn
ca un făptaş,
şi-ntr-o bună zi am să le aduc
la oraş.
E o veche ciudăţenie a mea
de-a născoci bucurii,
doar oraşul duce o mare lipsă
de ciocîrlii!.

La fel şi L. Blaga, evocînd satul românesc etern, îşi cheamă prietenul care, "crescut la oraş / fără milă, ca florile în fereastră", n-a văzut niciodată "cîmp şi soare jucînd sub peri înfloriţi", în lumea minunată a satului, unde totul e firesc, integrat în ordinea sfîntă şi neclintită a naturii, unde miracolul e încă posibil: taurul "neînjugat" poartă astrul zilei deasupra capului asemeni unei zeităţi; în satul părăsit fîntînile îşi coboară şi îşi ridică găleţile, uşile caselor se închid şi se deschid, trîntite de mîini nevăzute; "pe creasta nopţii moara seacă / macină / lumină-n gol".

Universul satului este contemplat şi studiat conferindu-i-se o imagine generalizatoare:

Luminoasă grădină de cireşi,
Nesfîrşit lan de grîu, de porumb
sau de floarea-soarelui...
Pasăre cu pui pe ram, în amurg.
Sîngele Domnului, vinul.
Sete de viaţă şi de iubire.
Şoaptă, scînteie, dor.
Toate au un sens.
Mamă şi tată, frate şi soră, bunel
şi bunică
(D. Matcovschi, ***Patria pretutindeni***).

Acelaşi univers rustic, avînd o imagine generalizatoare, îl putem detecta şi în versurile lui Blaga, scrise pe alte tărîmuri, din **La curţile dorului**, un univers contemplat, dar şi rîvnit, afişată fiind nostalgia plaiurilor natale, proiectată într-un plan metafizic. Ţara devine cerul, "raiul sorin", ţăranul după care tînjeşte sufletul poetului:

Cu linguri de lemn zăbovim
lîngă blide,
lungi zile pierduţi şi străini.
Oaspeţi suntem în tinda noii lumini
la curţile dorului. Cu cerul vecini.

Universul rural este de multe ori studiat şi analizat în părţile sale componente, accentul fiind plasat pe metafora pămîntului, a ţărînei, fapt ce declanşează o gamă întreagă de asociaţii poetice, uneori dintre cele mai imprevizibile. V. Teleucă vizează funcţia curativă şi regeneratoare a pămîntului:

Şi-ai mei cînd se tăiau în sapă,
pe gura rănii presurau ţărînă,
şi ea dospea ca drojdia, ca apa,
şi ea intra în noi ca frigul...
(***Ai noştri, cei de ieri...***),

iar Grigore Vieru sugerează înrudirea lentă a omului cu ţărîna, accentul fiind pus pe înţelesul tradiţional al pămîntului ca forţă distructivă:

Peste dealul de-aramă
Curge soare — asfinţit.
"Odihneşte-te, mamă" —
Pot rosti în sfîrşit.
Ea se şterge cu mîna
De sudoare şi mit,
Coperind cu ţărînă
Chipul ei ostenit.

Poetul basarabean se consideră fiul pămîntului, al ţărînei, al brazdei roditoare, el împărtăşeşte soarta lumii animale şi vegetale, urmînd calea parcursă de poezia htonică, "a pămîntului", dintre cele două războaie mondiale. Din aceeaşi pornire interioară

un Zaharia Stancu îşi definea fiinţa prin această origine agrestă: "... şi simt că parcă-s una cu pământul" sau

Pământu-ntreg trăieşte-n viaţa mea
Şi eu prin viaţă trec ca printr-un rîu.
Mă simt al cerului, cum e o stea,
Şi-al ţărînei, cum e un snop de grîu
(***Chiot însorit***).

O astfel de viziune poetică — practicată şi de I. Pillat, A. Cotruş, R. Gyr şi alţii — şi-a lăsat amprenta în poezia din Basarabia, ai cărei reprezentanţi manifestă şi ei o atracţie deosebită faţă de pământul natal şi faţă de rădăcinile ancestrale de care nu se poate rupe un suflet.

Munca, definitorie pentru omul de la ţară, devine un aspect la fel de important, ei îi este conferită valoarea unui simbol, ea este privită ca o necesitate interioară avînd semnificaţia unui destin cu proiecţii în mit, pe care nici moartea nu e în stare să-l curme:

Iată, măi Gheorghe şi măi Ion,
C-aţi ieşit pe deal să araţi timpul...

* * *

Nu mai e chip să vă-ntoarne-ndărăt
nici hăul, nici moartea.
Dintr-acolo, unde astăzi vă duceţi,
arzînd mai departe.

* * *

V-aţi aruncat cuşmele într-un
corn în constelaţia Taurului
Şi bundiţa în alt capăt —
pe umărul Carului (...)
(A. Codru).

O astfel de viziune poetică asupra muncii îşi are şi ea începutul în poezia românească ruralistă interbelică — a htonismului, unde detectăm oscilaţia între realitatea prozaică şi proiecţiile mitice ale eului poetic, integrarea elementelor unui univers rustic într-o concepţie asupra existenţei, toate sugerate pe calea unor simboluri, rituri, datini şi credinţe ancestrale.

Este vorba, în primul rînd, de o continuitate spirituală, ce înseamnă, în ultimă instanţă, o existenţă plenară a unui neam, iar în universul nostru rural această existenţă eternă e o realitate vie. "Eu cred că veşnicia s-a născut la sat" — spune Blaga şi adaugă:

Aici orice gînd e mai încet,
şi inima-ţi zvîcneşte mai rar,
ca şi cum nu ţi-ar bate în piept,
ci adînc în pământ undeva.
Aici se vindecă setea de mîntuire.

Ar fi eronat, fără îndoială, să afirmăm că poezia basarabeană a primelor decenii de după război este aproape în exclusivitate marcată de influenţa rustică, deoarece creatorii de opere literare în versuri din Basarabia au vizat şi alte aspecte ale fenomenului liric, dar acest fapt poate constitui terenul de investigaţie pentru un alt studiu.

"A FI ÎN ACTUALITATEA LITERARĂ ROMÂNEASCĂ..."

Interviu cu scriitorul Ovidiu MOCEANU, Braşov

— Domnule Ovidiu Moceanu, dvs. sunteţi concomitent profesor de literatură română la Universitatea "Transilvania", scriitor şi autor de manuale specializate. Cum se împacă în acelaşi om toate aceste lucruri?

— Într-adevăr, e foarte dificil să le împaci pe toate, cel puţin dintr-un punct de vedere: al timpului limitat pe care îl ai la dispoziţie. Dar gîndul că poţi fi util îţi dă o energie extraordinară, te face să treci peste zile şi nopţi de efort încordat. Adîncirea în universul ficţional fascinează întotdeauna şi, în faţa acestei fascinaţii, nu-ţi mai pui întrebarea dacă te poţi "împăca" a doua zi, ori chiar în aceeaşi zi, cu celălalt. Cine ar putea cunoaşte mai bine ca un scriitor subtilităţile limbii române? Dublat de specialist, acesta poate veni în întîmpinarea tinerei generaţii pentru a face din studiul limbii române, al literaturii române un **moment existenţial** fundamental. Cînd acesta poate fi prelungit de-a lungul unei vieţi, scriitorul profesor (sau profesorul scriitor) a cîştigat un suflet şi o minte pentru cerul limbii române. Iată răsplata pentru efortul său în cele două dimensiuni asumate.

— Ce înseamnă pentru dvs. proza pe care o scrieţi?

— Proza mea a fost de la început ancorată într-o anumită mitologie a individualităţii în căutare de sine. Toate experienţele artistice trebuie să se transforme în experienţe vitale. Am avut sentimentul, cu fiecare proză, ca să nu mai spun de fiecare roman, că e ultima carte pe care o joc, ceea ce explică şi atmosfera mai gravă, străpunsă totuşi de multe ori de o privire ironică, poate jucăuşă ca un triumf peste nemulţumirile de toate felurile. Prin scris, m-am simţit mereu în vîltoarea marilor întrebări despre lume, cărora am încercat să le găsesc un răspuns, valabil nu numai în ordine individuală. Aici e de spus că am văzut în scris o **descoperire**, o **expunere**, de aceea m-am simţit, după fiecare carte, mai vulnerabil ca oricînd. Vindecarea de o carte vine însă prin altă carte şi nu trebuie decît să ai răbdare pînă îşi face simţită prezenţa. Cele două momente mă plasează întotdeauna într-un orizont mistic.

— Ce credeţi că se întîmplă acum în literatura română?

— Momentul literar de acum nu pare prea interesant. Senzaţia de stagnare îi încearcă pe mulţi comentatori. Ceea ce face ca numele noi să nu se impună cu mai multă vigoare este criza resimţită la diverse niveluri ale vieţii literare. Presa literară, sufocată pînă acum de presa de informaţie, eveniment, senzaţional etc., nu şi-a găsit încă ritmul, s-a confruntat chiar cu perspectiva sumbră a dispariţiei. Atenţia principală a fost orientată spre **altceva**, dar va veni o vreme cînd lucrurile se vor aşeza. Afirmarea unei noi generaţii, timide, nu a beneficiat de o susţinere mai puternică. Sunt foarte puţine nume azi în critica de întîmpinare capabile să impună gustului public o anumită formulă artistică. Se publică poezie şi proză, dar cele mai interesante volume au venit dinspre eseistică. Un moment de acumulări, în care scriitorul român se confruntă cu realităţi dintre cele mai bune. Parafrazînd celebra formulare, o să observăm cu tristeţe că sponsorizările nu fac o literatură.

— Ce s-a făcut şi ce se mai poate face pentru integrarea definitivă a literaturii basarabene în cea română?

— Privesc cu simpatie efortul colegilor noştri de peste Prut de a fi în actualitatea literară românească, una singură. Nu este decît o soluţie: libera circulaţie a informaţiei literare. Apar cărţi interesante în Basarabia,

dar îmi sînt inaccesibile. Găsesc prilejul să mulţumesc emoţionat celor care au avut amabilitatea să-mi trimită cărţile. Revistele nu pot fi procurate, nici măcar de la bibliotecă. Nu există alt factor care să împiedice integrarea decît reaua-credinţă, alimentată de interese ostile bunului mers al lucrurilor.

— *Literatura trebuie să fie o* ***punte*** *între limba vorbită şi cea literară?*

— Nu o **punte**, ci **locul** în care valenţele cuvîntului vorbit capătă expresie.

— *Care sunt procesele traversate de limba vorbită din România ?*

— Cele mai interesante mişcări se înregistrează în vocabular. Diversificarea lexicală şochează. Asaltul neologistic englez, alimentat de ştiinţă, tehnică şi sport, îndeosebi, ar părea unui vorbitor din secolul trecut cu totul nefiresc.

— *După părerea dvs., ce înseamnă o cunoaştere aprofundată a limbii române?*

— Cunoaşterea aprofundată a limbii române înseamnă studiu continuu, după un moment de început cînd, din punct de vedere teoretic, au fost puse bazele acestui studiu. Mi se par totuşi prea anemice încercările din presă (vorbită sau scrisă) de a menţine interesul pentru **corectitudine**. Este adevărat că, în faţa unor realităţi deconcertante, pledoaria pentru expresivitate, plasticitate, varietate ar părea o naivitate.

— *Vedeţi vreo legătură între limbă şi religie? Dar între literatură şi religie?*

— Un vocabular nuanţat, bogat, îţi permite să înţelegi mesajul Sfintelor Evanghelii. Ignorată multă vreme,ori deformat interpretată, literatura noastră creştină trebuie adusă în atenţia publicului şcolar, dar şi a unui public mai larg. O ilustrează nume mari: L.Blaga, T.Arghezi, G.Galaction, V.Voiculescu ş.a. Mesajul de credinţă al multor creaţii ale lor va fi privit într-o altă lumină dacă i se asociază cunoaşterea textelor biblice.

— *Credeţi că literatura îl va putea recupera pe Dumnezeu?*

— Literatura ne ajută să-L cunoaştem pe Dumnezeu. În inima celor mai importante creaţii literare europene pulsează puterea credinţei. Nu cred că pactul cu diavolul poate fi creator. Ceea ce pare creaţie se dovedeşte, în cele din urmă, drum spre neant.

— *Ce sfaturi i-aţi da unui tînăr intelectual basarabean dornic de a cunoaşte mai bine limba şi literatura română?*

— Să rămînă de-a pururi în dragostea pentru limba şi literatura română. De aici vin toate celelalte: lectura continuă, interes nestins pentru valorile spirituale româneşti, credinţa că-i stă în putinţă să înfrîngă toate dificultăţile.

Consemnare: Dumitru CRUDU

OVIDIU MOCEANU

Născut: 17 februarie 1949, satul Copru (jud. Cluj). 1971, Facultatea de Filologie, Cluj. Lector la Universitatea "Transilvania" din Braşov, Debut, 1969, revista "Tribuna";

Colaborări: *"Echinox", "Tribuna", "Steaua", "Amfiteatru", "Astra", "Vatra", "Interval", "Limba română", "Contrafort"* ş.a.

Volume publicate: 1983, **O privire spre Ioan** (nuvele); 1986, **Fii binevenit, călătorule** (roman); 1989, **Ordinul Bunei Speranţe** (roman); 1994, **Împăratul lubirii** (nuvele), (toate la editura Dacia); 1994, **Limba română** (compendiu), Ed.Vlasie; 1995, **Teste de limba română**, Ed. Diamondia.

În colaborare: **Liviu Rebreanu după un veac** (1985), **Portret de grup cu Ioana Em. Petrescu** (1991).

Comentarii critice: Mircea Zaciu (prezentarea volumului de debut), L. Ulici (recenzie, în "România literară"), C. Moraru (cronică literară, "Vatra"), E. Simion (în "România literară", 1987, nr. 12), N. Steinhardt (în vol. **Monologul polifonic**, 1991), R. G. Ţeposu (**Istoria tragică**..., 1993), Ioan Holban ş.a.

Premii: Premiul Filialei Braşov a Uniunii Scriitorilor (pentru romanul **Ordinul Bunei Speranţe**); Premiul "Paula" şi Premiul Asociaţiei Sindicale a Scriitorilor din Cluj (pentru volumul de nuvele **Împăratul lubirii**).

Membru în: ASPRO, Asociaţia Sindicală a Scriitorilor din Cluj, Uniunea Scriitorilor.

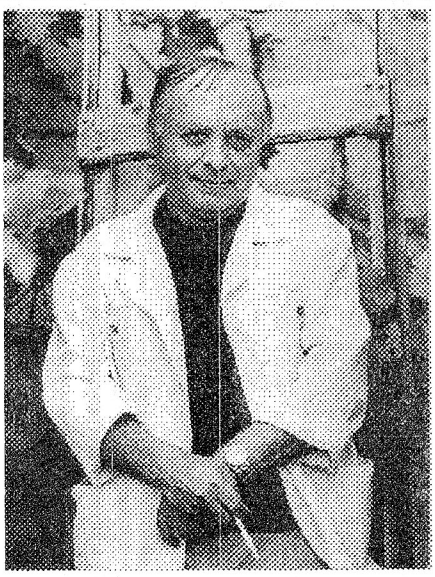

VASILE VASILACHE 70

"NICIODATĂ NU MĂ SIMT MAI LIBER, DECÎT ATUNCI CÎND SCRIU"

— Într-un recent interviu accentuaţi necesitatea aventurii spirituale de care nu e capabil intelectualul nostru. Lumea noastră nu e în stare, nu vrea, nu îndrăzneşte să-şi răscolească fiinţa, vorba dvs., acceptînd un mod de viaţă rectiliniu. Cum reuşiţi să învingeţi inerţia vieţii cotidiene?

— Cum de reuşesc? Protestînd... contra caracterului vegetativ al fiinţei basarabeanului. De altfel nu-mi este nici mie străină această trăsătură, vezi bine, şi omul e o plantă: are vlagă şi îl cuprinde "suficienţa". Un franţuz precursor al epocii moderne, îşi obligase servitorul ca în fiecare dimineaţă să-l zgîlţîie în aşternut: "Stăpîne, scoală, te aşteaptă treburile cele mari!" Orientalii au o parabolă cu două broaşte care au nimerit în marcoteţul cu smîntînă. Prima s-a şi scufundat pe loc zicîndu-şi: "Aici îmi este sfîrşitul, în

Un adevărat fenomen în literatura basarabeană este proza lui Vasile VASILACHE (n.4. VII. 1926, Unţeşti-Iaşi, azi în raionul Ungheni; volume de proză: *Două mere ţigance*, 1964; *Povestea cu cocoşul roşu*, 1966, 1994; *Elegie pentru Ana-Maria*, 1983; *Mama-Mare — profesoară de istorie*, 1988; *Navetista şi pădurea*, 1989; şi-a făcut studiile la Institutul Pedagogic "Ion Creangă" din Chişinău (1958), după care a fost profesor la şcolile de cultură generală, redactor la publicaţiile de cultură; în 1964 a absolvit Cursurile superioare de scenaristică din Moscova; în 1994 a fost redactor-şef al revistei *Columna*), scriitor contestat pentru accentele satirice şi pentru limbajul esopic la care a recurs spre a spune adevărul despre perioada postbelică.Disponibilitatea carnavalescă este un dat organic al prozei lui Vasile Vasilache, a cărui filiaţie directă cu cultura populară a rîsului este de netăgăduit. Deformarea uşor parodică sau grotescă a viziunii are loc în cadrul unui curs narativ familiar, în care cititorului i se clipeşte complice din ochi. (Modelul narativ crengian este învederat.) După ce, vrăjit de vorbele naratorului, el se transpune fără eforturi speciale pe unda însufleţirii generale a poveştii (povestirii), i se strecoară unghiuri noi de vedere, certitudini şi incertitudini, iar dacă acţiunea are loc în plan cotidian, — intrigi, bîrfeli, "pribuluieli", cum zice autorul. În *Povestea cu cocoşul roşu*, roman parabolic în care apare întreg tabloul complex şi contradictoriu al colectivizării gospodăriei ţărăneşti, eroul fiind un fel de Dinu Păturică "basarabeano-sovietic", avem gama întreagă a comicului: voioşia generală alternează cu intonaţia discretă a vocii autorului, solemnitatea verbului scade brusc şi cade chiar în neutralitate epică, condensarea aforistică îşi are la polul opus un retorism despletit, farsa înlocuieşte dezvăluirea dezacordului adînc dintre esenţă şi aparenţă. Realizînd o simbioză între formulele narative tradiţionale şi moderne, Vasilache, moralist subtil şi filosof-ţăran, începe mereu de la... Adam şi Eva un dialog despre existenţa umană. Nuvelele sale sînt artistic-rotunde şi au un sens parabolic, conjugînd efectul înstrăinării de esenţa adevărată a omului şi de ethosul popular cu efectul înstrăinării prin limbaj.

Mihai CIMPOI,
O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia, Ed. Arc, Chişinău, 1996, p. 179—180.

smîrcul ăsta acru şi duhnitor. La ce bun zbaterea zadarnică?". A doua broască s-a îndîrjit, însă, avînd şi ea patru labe, ca şi cealaltă. Mai mult, şi-a zis, cît timp se mişcă lăbuţele, am să dau din ele. Închipuiţi-vă, dimineaţa s-a trezit că sub pîntec simte ceva tare — se alesese untul!..

Întocmai ca acelei broaşte, zbaterea, neastîmpărul, ne aduce bucurii. Omul peşterii, odinioară, în timpuri preistorice, ce să facă, dacă afară e zloată ori viscol? Păi, a luat o aşchie de gresie şi a prins a zgîria peretele grotei.... I-a ieşit o vînătoare dintre cele dragi şi neuitate. Ăsta e omul! Să zăbovească asupra rosturilor, chiar şi atunci cînd e în grotă şi nu-l duce mintea cum să omoare timpul. Într-adevăr şi cu adevăratelea l-a omorît, adică a învins Timpul, anonimul acela Adam izgonit în peşteră!

Onoré de Balzac spunea undeva: "Chiar dacă peste cinci sute de ani nu va mai exista Franţa, cineva rătăcind pe aici, va descoperi o pagină tipărită în **Comedia umană** şi atunci va să exclame: *O! Cîndva aici a locuit neamul francilor!*"...

La 19 ani aveam casă, aveam familie, aveam trei hectare şi jumătate de pămînt, un cal, o căruţă şi...un vis: să fiu un "mijlocaş exemplar". Da, da, în obştea nouă socialistă, care, se zicea, îi apără pe cei mici şi anonimi. Aveam casă cu pridvor, dăruită de străbunicul meu, răposatul Mihalache Vasilache, eu avînd cinci ani la moartea lui. Pe atunci nu ştiam ce e acela "act de danie". Apropo, se mai află în arhiva mea,îl citesc şi mă crucesc: Doamne! O, voi, bunicilor, taţilor! Imprevizibile ne-au fost cărările închipuite de voi, nu le-am urmat din vina...Nu din vina noastră, să ştiţi! Făcusem şi poartă cu deschidere în două părţi, cu horbote frumoase, dar în trei ani mijlocaşul de mine s-a văzut nevoit, constrîns de colectivizare, să depună o cerere: primeşte, colhozule, pămîntul meu! Între timp calul mi-l sfîşiase cu adevăratelea lupul, poarta cea nouă şi frumoasă se răstignise în taraşi. De altfel, mărturisesc, tîmplarul a plecat în lumea celor drepţi fără ca să-i plătesc munca. Cu cererea aceea am nimerit în grupul de iniţiativă pentru fondarea colectivei. Am fost al patrusprezecelea, ţin bine minte lista. Colegul meu de bancă şi de pozne şcolăreşti, devine preşedintele colhozului, proaspăt înfiinţat. Mai mult, în repaosul dintre două dansuri în club, el flăcău, eu însurat, mi s-a destăinuit: "Vasile, am intrat în partid...".

Mi-am bolovănit ochii la el, căci bunicu-său fusese căpitan de mazili, adresarea din acea jumătate de sat totdeauna era "căpitane". L-am întrebat: "Ce-i cu tine?! Ai pierdut pofta de mîncare?". De atunci între noi s-a aşezat o mocnită ostilitate. Din partea lui, nu a mea! Nu a spulberat-o nici încercarea...de a-l înţelege — am făcut o schiţă laudativă despre el, că e activist şi fruntea satului.

Făcuse şi el, bietul, un an sau doi de şcoală normală la Iaşi, însă căile vieţii ni s-au bifurcat: setos de putere, a dominat satul răstimp de cincizeci de ani. A obţinut medalia lui Lenin în piept, mereu a fost preşedinte şi "partorg". Pe cînd eu, ăsta rămas în carte, nu am vrut să domin decît fiinţa mea. Astăzi sînt gata să mă spovedesc satului, oamenilor, el însă, politizatul, nu e în stare de aşa ceva, căci atunci ar fi nevoit să-şi ceară iertare faţă de acest sat: i-a arat grădinile pînă pe sub prispe, i-a răsturnat imaşurile, a interzis cireada particulară, a surghiunit *culacii*, şi mai cîte încă. Doamne, cîte altele!...

— De ce aţi scris, de ce v-aţi dedicat acestei "zăbave", oarecum dificilă, în toate timpurile, dar mai cu seamă în cele de "tranziţie".

— De ce am îmbrăţişat scrisul? Pentru că este o încercare de a cîştiga cît de cît libertatea. Niciodată nu mă simt mai liber, decît atunci cînd scriu. Nu-mi pasă ce o să urmeze... Într-un cuvînt, creativitatea este eliberarea fiinţei tale şi pui întrebări chiar lui Dumnezeu sfîntul: Doamne, sucită fiinţă ai mai zidit!

— Care sînt virtuţile literaturii basarabene? Ce s-a întîmplat cu literatura din R.M. după 1989: parcă este, parcă nu este, parcă avem scriitori, parcă nu-i mai avem...

— Literatura noastră poartă pecetea "culturalului". Prin anii '44—'45 satul meu a dat raionului 27 de învăţători. Vă închipuiţi, ce învăţători erau aceştia? Mai trece un deceniu şi noi trebuie să demonstrăm că sîntem republică-soră în cele patrusprezece-cincisprezece. Dar cum, pe ce căi? Cu volume de versuri scrise de X sau Y (Petru Darienco, Petru Cruceniuc, Fiodor Ponomari). Tot pe atunci se scrie **Foc** de către Iacob Cutcoveţchi, în care redactorul cărţii Igor Creţu îmi povestea că eroul nu purta cu sine mai mult decît o gamelă, mereu preocupat să fie alături de erou înseşi gamela cea plină. Prin '50 am încercat şi eu să trimit "Moldovei socialiste" o schiţă. Eu, învăţătorul satului meu natal. Ironia timpului, anul acesta am dat de răspunsul redacţiei. Peste atîta amar de vreme uitasem că am vrut să colaborez pe atunci cu "Moldova socialistă". Semnează răspunsul Fiodor Ponomari, poet cu şapte clase. Te rog frăţeşte, domnule Bantoş fotografiază-l şi pune-l prin intermediul revistei sub ochii lui Moţpan, Lucinschi. Citească-l ca să-şi dea seama domniile lor (copii pe atunci!) în ce climat lingvistico-cultural au crescut aceşti parlamentari, care legiuiesc constituţional încă o limbă pe pămînt. Reţineţi, Fiodor Ponomari era inclus pentru studiere în programa şcolară. Citesc acest răspuns al şefului secţiei de cultură şi îmi revine în memorie strălucita definiţie a lui Heidegger: "Limba este lăcaşul fiinţei noastre". Cînd citeşti însă răspunsul "Moldovei socialiste", ai senzaţia că venim dintr-o peşteră, domnule! Rămîi total dezolat peste aproximativ alţi 46 de ani, cînd actuala constituţie şi actualul parlament ne întoarce în lutăria prăbuşită din care încercăm să ieşim.

— De ce, totuşi aţi afirmat că literatura noastră poartă pecetea "culturalului"?

— Voi da un simplu exemplu: toate formaţiile noastre cultural-muzicale poartă nume folclorice. Avem "Joc", "Doina", avem piesa "Casa mare", romanul "Codrii", o basnă care se cheamă "Povestea cu cocoşul roşu", altfel zis, conştientizaţii au încercat prin rudimentele creaţiei populare şi tradiţiei folclorice să-i întoarcă acestui neam memoria. E mult? E puţin? Nu dea Domnul nimănui încercările prin care am trecut cînd limba moldovenească o declara I.D.Ceban... limbă de origine slavă! Am ani mulţi, mi-a dăruit Dumnezeu şi memorie şi nu uit nimic de pe atunci, din anii '48—'49, cînd am fost acuzat că vorbesc...româneşte. Oameni buni, luaţi seama, toţi diriguitorii statului moldovenesc de azi şed în jilţurile şi birourile, ce le aveau în anii '70. Evoluăm, ne simţim alţii? Aş, de unde!

— Care este misiunea

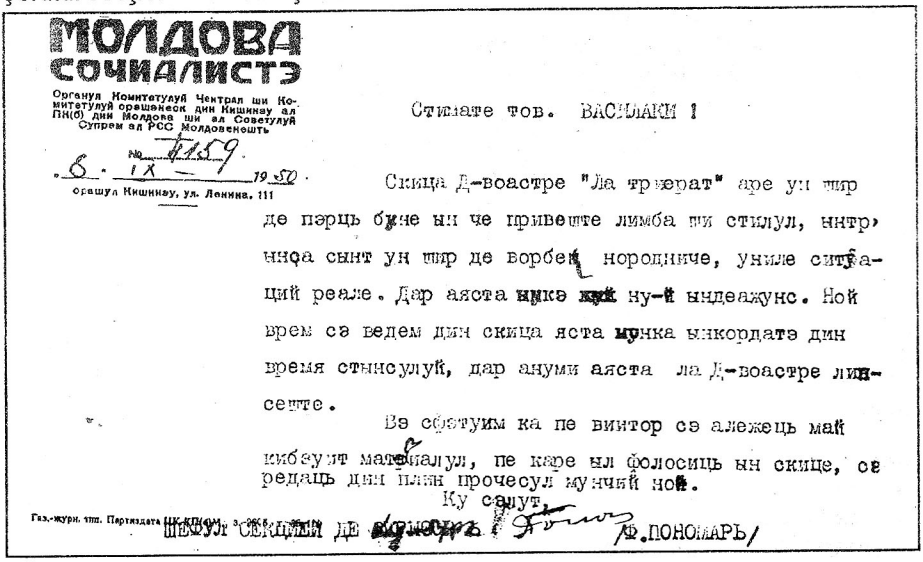

МОЛДОВА СОЧИАЛИСТЭ

Органул Комитетулуй Централ ши Комитетулуй орэшенеск дин Кишинэу ал ПК(б) дин Молдова ши ал Советулуй Супрем ал РСС Молдовеняскэ

№ 4159

6 · IX — 1950

орэшул Кишинэу, ул. Ленина, 111

Стимате тов. ВАСИЛАКИ !

Скица Д-воастре "Ла трэерат" аре ун шир де пэрць бune ши че привеште лимба ши стилул, нтр-инша сынт ун шир де ворбе норочинче, унile ситуаций реале. Дар аяста нuмкэ ну-й ндеажунс. Ной врем сэ ведем дин скица яста мунка нкордатэ дин время стнсулуй, дар ануми аяста ла Д-воастре липсеште.

Вэ сфэтуим ка пе виитор сэ алежець май кибзуит материалул, пе каре ыл фолосиць ын скице, сэ редаць дин плин процесул мунчий ноастре.

Ку салут,

Газ.-журн. упр. Партиздата ЦК КПСС

ШЕФУЛ СЕКЦИЕЙ ДЕ КУЛТУРЭ /Ф.ПОНОМАРЬ/

scriitorului basarabean în noile condiţii sociale, politice, economice?

— Domnule Bantoş, să mai uităm de... "misiuni". Le-am avut odinioară, le-am îndeplinit oare? Scriitorul nu e un acordeon, un instrument muzical, care schimbîndu-şi registrul, trece în cheia lui do major ori fa minor.

— Cum s-ar putea manifesta mai eficient contribuţia scriitorilor de la noi (din Ţară!) la asanarea climatului spiritual basarabean?

— Inima scriitorului...Inima şi cugetul. Bîcul, azi firicel de apă curgătoare cu malurile pavate, îşi prelinge din lacul Ghidighici nişte vlagă. Ca să se scrie "Război şi pace în Basarabia", e nevoie de-un Rebreanu, de un Tolstoi. Acesta doar că auzise că a fost un război în 1812—1815, el născut fiind în 1828. Voise dintru început să scrie un roman despre răscoala decembriştilor, nevoia însă l-a împins cu cîteva decenii mai înapoi. S-a văzut silit să recreeze perioada antedecembristă. De ce Nicolae Bălcescu scrie peste un sfert de mileniu de la prima întregire **Istoria lui Mihai Viteazul**? Pentru că bătea un alt ceas al istoriei...Literatura mereu ară, desfundă bătelиştile, drumurile, unde, zice-se, zac seminţele neîncolţite.

Să revenim însă la secolul trecut. Pe atunci Europa pălălăia în partea ei răsăriteană sub revoluţiile naţionale, popoarele năzuind a-şi forma state pe bază de istorie comună, limbă, obiceiuri. Dar iată-ne în veacul 20, dragă! Acest sfîrşit de mileniu trage o acoladă în care ne include volens-nolens în actuala istorie planetară. Ştiai că fiecare al cincilea neamţ e de altă etnie? Adică e un neamţ adoptiv...

Drepturile omului tulbură pe nemţi, pe francezi, pe englezi necum pe nişte basarabeni vegetînd. Din Orient spre Apus migrează cu sutele de mii, hoarde nevăzute, asta e!

— Într-o recentă nuvelă vorbeaţi despre drum drept categorie filozofică. Cum calificaţi calea "aleasă" de basarabeni? Ne aşteaptă mîntuirea sau pierzania?

— Vorbeam mai sus, domnule Bantoş, vegetăm, asta e boala noastră. Care drum, ce drum să urmeze basarabenii? Din clipa cînd le-ar întoarce ţăranilor noştri pămîntul, le-ar plăti pensiile şi lefurile, credeţi-mă, ei s-ar implica în muncă şi s-ar mîntui, căci sînt economicoşi şi harnici. Ştiai că azi, iulie 1996, în satele noastre se munceşte cu ziua doar pe mîncare?!

— Corelaţia: destin — limbă — Basarabia. Care este legătura dintre procesul de conştientizare a adevărului despre originea noastră, inclusiv despre limba noastră şi viitorul acestei palme de pămînt?

— Viitorul acestei palme de pămînt? Am ferma speranţă şi încredere că o să dăinuim. Pierzania e de altă natură: ecologia, ne dărîmă! Avem stringenta, ţipătoarea nevoie să ne salvăm natura, astfel salvîndu-ne pe noi înşine! Avem cîntecul *Prutule, apă dulce, tot te-aş bea şi nu m-aş duce*. Dar azi piere în el peştele de "dulceaţa" otrăvurilor revărsate.

— Afirmaţi că roata vremii s-a oprit. Cum s-o urnim din loc?

— Am afirmat din disperare. Sper să o urnim cu puteri comune, inclusiv sprijinindu-ne pe cele spuse, dar şi pe cele tăcute.

Consemnare: Alexandru BANTOŞ

Ion MELNICIUC
Chişinău

PROBLEME ALE CULTURII LIMBII ROMÂNE ÎN ŞCOALĂ

Cultivarea limbii este o problemă complicată şi complexă. Am putea spune — o ştiinţă aparte. Rezolvarea ei presupune eforturi conjugate ale tuturor oamenilor de cultură. Un rol important în acest sens îi revine şcolii. Fără forţa motrice a acestei verigi educaţionale este de neconceput formarea unui intelect. Iar calitatea de frunte a intelectului este, indiscutabil, vorbirea inteligibilă, căci, aşa cum spunea marele Eminescu, "limba, alegerea şi cursivitatea expresiunii în expunerea vorbită sau scrisă e un element esenţial, ba chiar un criteriu al culturii".

Cultivarea limbii, în accepţie curentă, nu este altceva decît propagarea, pe toate căile posibile, a normelor limbii literare. Şcoala şi-ar îndeplini onorabil această misiune dacă am admite că în procesul de predare a tuturor disciplinelor se ţine cont de normele limbii literare. Aşa să fie oare?

În situaţia creată nu se resimte o angajare plenară a tuturor profesorilor şcolari în respectarea şi propagarea normelor limbii literare. Cauzele sînt multiple — lipsa unui mediu lingvistic favorabil; impunerea aşa-zisei "limbi moldoveneşti"; lipsa manualelor şi a literaturii ştiinţifice în limba română; politica de deznaţionalizare promovată de regimul totalitar etc.

Astfel, tot greul revine pe seama profesorilor de limba şi literatura română. E şi firesc, de fapt, ca anume ei să joace primul rol în opera de cultivare a limbii.

Pentru realizarea acestui deziderat e nevoie ca profesorul să obţină **conştientizarea** de către elevi a **însuşirii** normelor literare, — datorie sacră a fiecărui vorbitor. În acest sens călăuză de conştiinţă le poate servi elevilor crezul (dar şi îndemnul) distinsului nostru poet Grigore Vieru: "A vorbi sănătos limba mamei este o datorie — una dintre cele patriotice".

Numai conştientizînd acest adevăr, putem avea siguranţa că necunoscutele problemei în cauză vor căpăta contur. Prin muncă asiduă, de zi cu zi.

Dar nu mai puţin importantă ni se pare şi conceperea justă, adecvată a noţiunii de cultivare a limbii în şcoală, şi în special traducerea în fapt a acestui deziderat. Care ar fi acel *minimum minimorum* de cunoştinţe în problemele cultivării limbii în şcoală? De ce compartiment al limbii ţin ele: de fonetică, de vocabular, de gramatică? Răspunsul e transparent: de toate împreună, plus ortoepie, ortografie, stilistică şi punctuaţie. Altfel spus, cultivarea limbii o concepem în sens larg. Ea nu înseamnă numai "cuvîntul potrivit la locul potrivit" sau "a găsi cuvîntul ce exprimă adevărul". Deşi, toţi recunosc, limba este în primul rînd **vocabular**. Or, de aici se şi cuvine să începem a cultiva simţul lingvistic, inteligibilul în vorbire. Aşadar, **vocabularul**. Cum să-l asimilăm?

Şcoala dintotdeauna a avut drept unul dintre obiectivele sale valorificarea vocabularului. Important este cum concepem acest lucru. Tradiţional se face uz de o singură procedură: explicarea cuvîntului necunoscut. Pentru moment elevul înţelege semnificaţia cuvîntului, dar mai apoi îl uită, căci nu este pus în situaţia de a reveni la el, de a-l utiliza. Cuvîntul, prin urmare, a rămas în lexicul pasiv. Se ştie însă că vocabularul poate fi asimilat trainic, temeinic, numai dacă izbutim să-l explorăm din plin.

Elevii urmează să fixeze cuvintele noi într-un carnet cu mai multe rubrici: apartenenţa la partea de vorbire, modul de ortografiere, familia

de cuvinte, sens denotativ, sens conotativ, relaţii semantice între cuvinte (sinonime, antonime, omonime, paronime), expresii frazeologice, capacităţi combinatorii, originea cuvîntului etc. Deci, fişăm fiecare cuvînt. Dar şi aceasta e puţin. Dacă ne-am pus scopul să includem cuvîntul în lexicul activ, e absolut necesar să revenim la acest neologism pe parcursul mai multor ore, plasîndu-l în îmbinări de cuvinte, propoziţii, fraze, analizîndu-l sub diferite aspecte (fonetic, lexical, gramatical, ortoepic, stilistic).

Desigur, nu toate cuvintele necunoscute vor beneficia de un atare "tratament", ci doar acelea care fac parte din strictul necesar. Acest minimum lexical obligatoriu pentru elevi a devenit un imperativ al şcolii. Elaborarea lui presupune eforturi conjugate ale metodiştilor, pedagogilor-practicieni, psihologilor, savanţilor-lingvişti. Un atare dicţionar-minimum ar aduce la acelaşi numitor exigenţele profesorilor şcolari, ar garanta, în mai mare măsură, materializarea principalului deziderat al şcolii — pregătirea tinerei generaţii pentru viaţă, pentru o activitate normală în orice domeniu social. Iar aceasta înseamnă, de fapt, că absolvenţii şcolii medii de cultură generală (şi ai liceelor) trebuie să posede un vocabular bogat, o terminologie adecvată pentru toate stilurile funcţionale, să poată respecta, în linii mari, normele ortografice, ortoepice şi de punctuaţie ale limbii materne. Or, e prea puţin să ştii a conjuga la orice mod, timp, diateză anumite verbe, a declina o parte de vorbire flexibilă, a alcătui un enunţ. Adică, a avea anumite cunoştinţe din domeniul gramaticii încă nu înseamnă că posezi arta comunicării. Mai e nevoie să stăpîneşti bine cuvîntul (semnificaţiile, capacităţile combinatorii, potenţele sale stilistice). Nimic mai greu decît situaţia cînd trebuie să alegi un singur cuvînt dintre mai multe posibile, dacă doreşti să te exprimi corect, precis, clar, inteligibil. Una e să spui prieten **adevărat**, talent **adevărat**, cafea **adevărată**, caz **adevărat**, ţăran **adevărat**, dragoste **adevărată** (şi nu vei obosi în căutarea cuvîntului adecvat), şi cu totul altceva e să alegi, să potriveşti contextul cuvîntului: prieten **devotat**, talent **autentic**, cafea **veritabilă**, caz **real**, ţăran **get-beget**, dragoste **sinceră**. Confruntarea celor două variante converge spre o singură concluzie: adjectivul **adevărat** se potriveşte pentru contextele enumerate în măsura în care calificativele din cea de a doua înşirare îl presupun drept sens comun (semantem, dominantă semantică), înţeles la modul general. În mod particular, concret, însă, termenul în cauză (**adevărat**) nu mai este cel adecvat.

Pentru a-i obişnui pe elevi să delimiteze semnificaţiile particulare (contextuale) ale adjectivului **bun** de cele generale, îi vom angaja pe elevi în exersări antrenante de tipul: găsiţi sinonime contextuale pentru adjectivul **bun** în îmbinările de cuvinte: om bun (blajin), prieten bun (devotat), scriitor bun (talentat), muncitor bun, arbitru bun, copil bun, elev bun, roman bun, mîncare bună, pămînt bun, timp bun, salariu bun, viaţă bună, spectacol bun, prilej bun, cîştig bun. Pentru început am putea propune elevilor cuvinte de reper: *mare, reuşit, îmbelşugat, favorabil, potrivit, calificat, obiectiv, sîrguincios, gustos, mănos, cuminte, interesant, favorabil.*

Atare exersări sînt bine venite în mai multe planuri: elevii se conving pe viu de polisemia cuvîntului **bun**, se obişnuiesc a racorda semnificaţia cuvîntului la o anume situaţie comunicativă, încearcă să delimiteze nuanţările subtile ale multitudinii semantice a cuvîntului, prin sinonimizare îşi dezvoltă simţul limbii şi, firească, gîndirea logică. Pentru a delimita diferitele semnificaţii ale adjectivului **bun** în îmbinările de cuvinte (în aparenţă identice) copil **bun** (cuminte, ascultător) şi elev **bun** (capabil, sîrguincios), e nevoie să ţinem cont de următoarele momente: a) din al cui punct de vedre un **copil** este **bun**? (al părinţilor); iar elevul? (al profesorului): b) ce calităţi trebuie să posede un **copil** (**elev**), ca să fie **bun**? adică să placă părinţilor

(profesorilor?) (Să asculte de părinţi, să nu le iasă din cuvînt, să fie cuminte. Un elev, ca să obţină calificativul **bun**, trebuie să fie înzestrat cu capacităţi de studiere a materiei şcolare şi, fără îndoială, să depună în mod sistematic eforturile necesare întru obţinerea cunoştinţelor preconizate de programa şcolară.) Deci, planurile (ipostazele) de caracterizare a persoanelor cu pricina (**copil, elev**) sînt diferite. În plus, elevii îşi îmbogăţesc, astfel, vocabularul, îşi extind mijloacele expresive.

Randamentul oricăror exersări este pe linie ascendentă atîta timp cît elevii manifestă interes. La primul semn al plictiselii vom varia tipurile exersărilor:

1. Ce verb (dominantă semantică) se potriveşte pentru toate contextele exemplificate: **a meşteri** o sanie, **a compune** versuri, a **aprinde** focul, **a aranja** patul, **a rodi** fructe, **a-şi construi** o casă, **a stîrni** colb, **a săpa** o fîntînă, **a nu costa** nici două parale?

2. Reparaţi greşelile, înlocuind substantivele date cu cele cerute de context: **copac** chipeş, **oraş** mîndru, **faptă** impozantă, **melodie** drăguţă, **soare** senin. Găsiţi adjectivul-dominantă semantică.

Sau: după ce vom explica elevilor raporturile de sinonimie dintre **băiat — copil — fiu — fecior**, le vom cere să motiveze utilizarea lor în diverse contexte:

1. Ia-i mai bine norei, lasă,
Că ea-i tînără, frumoasă,
*Iar eu, **fiule**,-s bătrînă,*
Cine m-o vedea-n ţărînă?

2. Cămaşe vechi, mai noi —
*Amară amintire de la **fiu**.*

3. Şi nu le-a îmbrăcat de mult
***Feciorul**.*

4. Şi-atunci
***Băiatul** ei, cel drag **băiat**,*
Cu ce să-mbracă, bunul,
Dacă vine?

(Gr. Vieru)

5. Astfel ţării de folos,
***Fiu** al ei, **fecior** de neam,*
Vei întinde din ţărîne
Rădăcinile spre ram.

(I. Vatamanu)

6. Mi-am pus la ureche flori
*Să fiu dragă la **feciori**.*

(Folclor)

7. Şi mi se pare că şi eu, şi **feciorul** meu, şi **fiul feciorului** meu avem şi vom avea o singură învăţătoare... (**L. Damian**).

Posibilităţi nebănuite de cultivare a limbii ascund exersările în cadrul paronimiei, frazeologiei, antonimiei, omonimiei etc. Principalul e să nu ne limităm la arhicunoscuta procedură — **corect-incorect**. E o necesitate stringentă să familiarizăm elevii cu **frumosul în limbă**, cu gîndirea artistică. În acest scop la orele de limbă maternă vom analiza exemple dintre cele mai captivante, originale, în stare să cucerească mintea şi sufletul copilului. Odată familiarizat cu frumosul, copilul va rămîne un fidel consumator a tot ce înnobilează, omeneşte. Călăuză de credinţă am putea propune elevilor versurile lui **Vasile Romanciuc**:

Să-ţi fie-atît de drag cuvîntul,
Încît, atunci cînd îl rosteşti,
Să crezi că însuşi Eminescu
Ascultă ce şi cum vorbeşti.

Dr. Vladimir PÂSLARU
Chişinău

EDUCAŢIA LINGVISTICĂ ŞI LITERARĂ ÎN CONTEXTUL REFORMEI ÎNVĂŢĂMÎNTULUI

O introducere în problemă ar aduce în prim-plan mutaţiile de ordin social şi politic, apoi cultural şi spiritual, care să argumenteze necesitatea reformei învăţămîntului de la noi şi din alte spaţii posttotalitare. Noi credem că mutaţiile despre care este vorba s-au produs în sfera conştiinţei umane şi a celei naţionale, ele fiind şi cauza unor transformări sociale de altă natură. Am indicat această distincţie de poziţii pentru a arăta de la bun început că aserţiunile noastre vor avea mereu în vedere condiţia fiinţei umane.

Reforma invăţămîntului în Republica Moldova, în care suntem angajaţi profesional şi spiritual, este, prin definiţie, o reformă a mentalităţii, o suită de acţiuni la a căror concertare dorim să contribuim prin demersul educaţional teoretic şi iniţiativa experienţială. În această activitate, al cărei scop general este reconceptualizarea fiinţei umane, iniţiativa experienţială a cadrelor didactice şi căutările în domeniul teoretic ale cercetătorilor trebuie să meargă mînă în mînă în vederea asigurării succesului şcolar. Factorul social şi politic de la ora actuală, deşi nu este favorabil idealului educaţional şi celui naţional, nu este totuşi hotărîtor în acţiunile de reformare a învăţămîntului, căci de data aceasta reforma învăţămîntului nu este dictată social şi politic, ci s-a declanşat în urma iniţiativei cadrelor didactice, a oamenilor de ştiinţă şi cultură şi poartă caracter de emancipare a fiinţei umane, de eliberare a ei de sub dictatul social-politic. Deşi structurile social-politice au întreprins şi întreprind acţiuni de acaparare a reformei învăţămîntului prin deformarea şi instituţionalizarea ideilor noastre, precum şi prin tentative de reideologizare şi de introducere a dictatului în dirijare şi administrare, noi nu trebuie să uităm nici pe o clipă adevărul că reforma invăţămîntului e a noastră, că ea a fost iniţiată, teoretic şi practic, de către cei din şcoli, universităţi şi laboratoare. Nici o idee sau acţiune practică, care animă astăzi învăţămîntul de la noi, nu a venit de la structurile social-politice. Acestea au fost nevoite să le accepte, dar nu îmbogăţindu-le, ci sărăcindule prin inserţii ideologice anacronice, cum ar fi, de exemplu, cele aplicate în preambulul Concepţiei dezvoltării învăţămîntului sau în proaspăt adoptata Lege a învăţămîntului. La acestea trebuie menţionată şi situaţia dificilă în care suntem nevoiţi să activăm, situaţie dominată de lipsa acută a instrumentarului didactic-metodic, de îngustarea spaţiului informaţional, literar-artistic şi educaţional, de frigul din şcoli, universităţi şi laboratoare etc.

În pofida situaţiei în care au fost aruncaţi, profesorii de română şi de istorie, sunt în continuare animatorii vieţii spirituale în învăţămînt, pilonii ideilor inovaţionale în educaţie, idei ce au pătruns în şcoala din Basarabia prin cuvîntul cultivat şi inspirat al acestor profesori, prin ţinuta lor aleasă şi mulţimea de cărţi citite şi tălmăcite elevilor. Acţiunile de valorificare teoretică şi experienţială a ideilor şi practicilor educaţionale din Ţară şi din lume vor continua, ele fiind un imperativ al timpului. Integritatea spirituală pe care dorim s-o păstrăm şi s-o dezvoltăm revendică însă şi acţiuni de construire şi reconstruire conceptualizată a învăţămîntului.

Ideea-pivot a actualei reforme constă în trecerea de la învăţămîntul acumulativ-reproductiv la învăţămîntul formativ-productiv. În contextul acestui principiu, nu studiul limbii şi literaturii — aceşti termeni denumesc doar un proces — ar trebui să ne preocupe, ci fiinţa umană, adică

elevul şi liceanul în atitudinea lor faţă de valorile imanente ale limbii şi literaturii naţionale, factorii care contribuie direct şi cu maximă eficienţă la formarea capacităţii acestora de a se produce în calitate de locutor/cititor/creator al limbii şi literaturii române, de creator al propriei sale fiinţe.

Dorim deci să avem la finele şcolarităţii tineri şi tinere care să vorbească şi să scrie corect, fluent, stilistic nuanţat, să se manifeste ca persoane culte în orice situaţie de comunicare, să ştie să valorifice demersul cultural al interlocutorului sau al textului abordat; dorim să avem tineri şi tinere capabili să valorifice în mod independent orice text din literatura naţională şi cea universală, cititori dotaţi cu capacitatea de a-şi cerceta propria fiinţă în raport cu fiinţa operei literare. Aceste obiective depăşesc, conceptual şi instrumental, aria de aplicaţii desemnată de termenii **studiul limbii**, **studiul literaturii**, deoarece atrag în sfera actului educaţional personalitatea elevului-locutor şi cititor, care se produce în calitate de subiect creator al propriei fiinţe. Iată de ce considerăm adecvaţi noului concept educaţional termenii educaţie lingvistică, în loc de **studiul limbii**, şi **educaţie literară**, în loc de **studiul literaturii**. Se va menţine însă numele tradiţional al disciplinei şcolare — **Limba română**, **Literatura română**, prin această acţiune arătînd lumii şi nouă înşine că limba română este patria noastră, precum a definit-o simplu şi frumos Nichita Stănescu.

Redimensionarea umanistică a obiectivelor educaţiei lingvistice şi literare cere implicit reconceptualizarea curriculumului şcolar. Conform demersului educaţional promovat de Concepţia dezvoltării învăţămîntului, curriculumul şcolar poate fi elaborat pe idei şi modalităţi de alternativă. Ştiind care este situaţia material-financiară a învăţămîntului la ora actuală, nu trebuie să ne lăsăm ispitiţi de avantajele oferite de ideile de alternativă, căci în această aşa-zisă competiţie de idei vor cîştiga structurile de stat, ajutate de autorii slugarnici şi cointeresaţi material, ale căror manuale "de alternativă" vor înghiţi întreaga sumă acordată de la buget şi de fundaţiile nonguvernamentale pentru elaborarea manualelor. Acest proces a început deja să se desfăşoare, nelăsînd vreo şansă de implementare a ideilor pentru adevăraţii trudnici ai reformei. Nu e greu de presupus că exponenţii acestei tendinţe vor revigora, în manuale, ideologia totalitară, proptind-o sîrguincios cu idei ale naţionalismului moldovenesc sau, mai exact, ale moldovenismului primitiv.

O asemenea situaţie poate fi prevenită dacă nu vom admite pe banca elevului manuale ce nu corespund standardelor educaţionale. Acestea din urmă sunt un sistem de obiective pentru fiecare clasă şi ciclu de şcolaritate, aprobate instituţional şi acceptate social, în baza cărora poate fi elaborat curriculumul şcolar şi desfăşurat procesul educaţional. Standardele educaţionale constituie unicul component obligatoriu pentru elevi, profesori şi autorii de proiecte didactice. Promovarea elevilor din clasă în clasă, absolvirea treptei de şcolaritate poate fi decisă exclusiv în baza acestor standarde. Ele servesc implicit şi la prevenirea suprasolicitării elevilor, dar şi la asigurarea unei dezvoltări intelectual-spirituale competitive pe plan mondial.

Vom cere deci ministerului să dispună în cel mai scurt timp posibil elaborarea, multiplicarea pentru discutare publică şi aprobarea standardelor educaţiei lingvistice şi literare, iar pînă atunci — să nu fie admis la comisia de experţi şi, respectiv, la colegiul ministerului nici un manuscris de carte didactică sau metodică. În caz contrar, resursele material-financiare ale ministerului vor fi pulverizate în ediţii de carte ce vor spori haosul conceptual şi curricular la limba şi literatura română.

Teoria şi practica mondială avansată, de care avem posibilitate să luăm cunoştinţă din cărţile editate în România, precum şi în procesul colaborării cu colegii noştri de la Institutul de Ştiinţe ale Educaţiei din

Bucureşti, colaborare nesprijinită în vreun fel în ultimii doi ani de structurile guvernamentale de la noi, prefigurează principiile şi domeniile fundamentale ale standardelor educaţiei lingvistice şi literare în şcoala contemporană. Aceste principii preconizează trei tipuri de obiective educaţionale:

1. formarea de cunoştinţe comunicative/literare;
2. formarea de competenţe comunicative/literare;
3. formarea de atitudini şi motivaţii comunicative/literare.

Fiecare din tipurile de obiective indicate valorifică una din cele trei sfere principale ale fiinţei umane, respectiv: sfera cognitivă, sfera psihomotorie şi sfera motivaţional-afectivă. Programa de literatura română, ediţia 1994, precum şi Programa de limba şi literatura română pentru clasele V—IX şi X—XI, ediţia 1995, au fost elaborate deja conform acestei taxonomii. În proces de finisare se află un nou curriculum şcolar la limba şi literatura română pentru clasele V—IX, care urmează să fie racordat la standardele educaţionale ce vor fi aprobate, să sperăm, cît mai curînd.

Noul curriculum şcolar de educaţie lingvistică şi literară este construit pe două perspective aferente activităţii comunicative/literare: 1. perspectiva semiotică şi 2. perspectiva hermeneutică.

Cadrul grevat de perspectiva semiotică proiectează sisteme de activităţi de decodificare, analiză, discernere, sinteză, discriminare etc., deci de descifrare a sensurilor imanente ale situaţiei de comunicare şi ale textului literar sau nonliterar, a sistemelor limbii şi a structurilor limbajului poetic. La acest nivel elevii învaţă să conştientizeze şi să-şi aproprieze textul şi situaţia de comunicare în valoarea lor instrumentală, adică de cunoştinţe şi competenţe care fac posibilă comunicarea uzuală şi cultural-artistică în general. Un moment deosebit de important al cadrului semiotic este faptul că literatura nu mai este prezentată drept o modalitate, fie şi cu determinativul "specifică", de reflectare a realităţii fizice, sociale, istorice sau spirituale. Literaturii îi este recunoscut statutul de realitate creată, de a doua realitate, cea construită metafizic. Sperăm ca astfel să eliberăm literatura din starea de servitoare a istoriei, sociologiei şi ideologiei şi s-o reîmproprietărim cu drepturile-i fireşti de cel mai important domeniu al activităţii spirituale a omului. Nu mai putem fi toleranţi la nesfîrşit cu tentativele de ideologizare a literaturii în şcoală. A fi mioritic nicidecum nu înseamnă să fii tolerant cu cel care-ţi distruge fiinţa. A fi mioritic înseamnă a-ţi conştientiza fiinţa în armonia cosmică, înseamnă a te şti o creangă de aur în copacul lumii zidite de Marele Creator. Voim ca noul curriculum de educaţie lingvistică şi literară să deschidă fiinţa tinerilor noştri către aceste perspective, de aceea, urmîndu-l pe profesorul universitar Al. Surdu, am indicat în conţinuturile propuse valorile fundamentale care vor ghida formarea spirituală a elevului şi liceanului: Adevărul, Binele, Frumosul, Dreptatea, Libertatea. Acestea vor obţine concretizare în valorile contextuale, pe care elevii se vor învăţa să le depisteze în textele propuse pentru studiere: mama, limba maternă, poporul şi naţiunea, patria; copilăria, prietenia adolescentină, dragostea, viaţa şi moartea; omul în raport cu natura, cosmosul şi universul; morala comună şi cea creştină; sacrul şi profanul; creaţia; universul ideatic şi spiritual al personajelor/autorului/naratorului; valoarea **in actu** a cititorului de literatură; cunoştinţele teoretico-literare ca valori ale actului de cunoaştere literar-artistică. Vom persevera în vederea consolidării specificităţii educaţiei lingvistice şi literare prin neadmiterea în cadrul curricular al acestora decît a acelor tipuri de valori care sunt caracteristice comunicării uzuale şi cultural-artistice: valorile estetice, valorile morale, valorile teoretice şi valorile religioase, acestea fiind indispensabile oricărui act de interpretare culturală a textelor literare şi a fiinţei umane.

Perspectiva hermeneutică a educaţiei lingvistice şi literare constituie a doua dimensiune a actului educaţional, cea a personalităţii elevului. Elevul locutor şi elevul cititor, prin sisteme specifice de activitate comunicativă şi literară, vor fi angajaţi într-un proces bine conturat în curriculum de **interpretare** a textelor literare şi nonliterare, a situaţiilor de comunicare şi a propriei activităţi. Hermeneutica este ştiinţa interpretării textelor, acţiune prin care se pune în valoare atît textul, adică dimensiunea lui semiotică, cît şi fiinţa celui care îl interpretează. Noi am extins valenţele hermeneuticii şi asupra activităţii elevului. Astfel cogniţia devine comprehensiune, competenţele — atitudini şi motivaţii, iar opera de artă, conform definiţiei precise a lui M. Heidegger, — locul unde operează adevărul.

Sistemele limbii - fonologic, lexical, gramatical şi stilistic, abordate din perspectivă hermeneutică în curriculumul propus, vor fi studiate ca valori instrumentale ale comunicării şi autocomunicării. E pentru prima oară cînd un curriculum şcolar, prin sisteme de activităţi judicios construite, orientează elevii spre conştientizarea faptului că ei înşişi sunt agenţi şi creatori ai limbii pe care o vorbesc. Limba nu se va mai identifica cu sistemul ei gramatical, ci cu însuşi vorbitorul, realizîndu-se o "topire" a sistemelor sale în structuri comunicative uzuale şi artistice. Obiectivele educaţiei lingvistice, de exemplu, nu cer verificarea elevului la cunoaşterea categoriilor gramaticale ale verbului. Acestea vor fi însuşite exclusiv în scopuri practice: să redacteze propoziţii şi fraze corecte din punct de vedere gramatical, să-şi adapteze comunicarea la scopul comunicării etc. În aceeaşi ordine de idei, actul educaţional nu se va limita la explicarea sensului unor cuvinte, ci va persevera în vederea formării de competenţe pentru utilizarea corectă a sensului cuvintelor în raport cu tema propusă, astfel ca elevul să-şi aproprieze fondul lexical al limbii române în procesul comunicării. Curriculumul şcolar propune, în acest scop, autorilor de manuale şi profesorilor o tipologie amplă de exerciţii care conturează cu claritate sistemul de activitate ce va fi desfăşurat. Înţelegerea la auz şi vorbirea, de exemplu, prevăd exerciţii de receptare corectă a structurii fonematice a unui cuvînt; exerciţii de discriminare a formelor lexicale corecte de cele incorecte; exerciţii de receptare auditivă a cuvintelor noi în texte literare şi nonliterare; integrarea cuvintelor noi în serii sinonimice şi antonimice; exerciţii deductive, de stabilire a sensului unui cuvînt necunoscut prin apel la context etc.

Aceeaşi paradigmă este aplicată şi în curriculumul educaţiei literare, deosebirea constînd în importanţa majoră care se acordă lecturii şi interpretării textului literar. Depistarea valorilor semiotice ale textului literar este proiectată a fi realizată concomitent cu descifrarea structurii limbajului poetic. De la clasă la clasă, elevii se vor deprinde să sesizeze, în forme experienţiale, însemnele textului (carte, titlu, autor, tabla de materii etc.), raportul dintre text şi operă, tipurile de imagini artistice, structura operei literare, figurile de stil, versificaţia, caracteristicile de gen, mesajul, precum şi elemente ale limbajului metapoetic (motive literare şi folclorice, curente literare). Acestea vor forma instrumentarul lecturii, care va fi complementat cu cunoştinţe despre stadiile, tipurile şi formele activităţii de lectură. Sunt indicate cu precizie limitele comentariului literar pentru fiecare clasă şi ale instrumentarului utilizat. Rigorile didactice aplicate textului literar sunt însoţite de o gamă largă de exerciţii şi activităţi care oferă libertăţi nelimitate de interpretare a mesajului, de construire şi reconstruire a acestuia prin contribuţia percepţiei adecvate structurii limbajului poetic, a imaginaţiei şi gîndirii artistice. Pornind de la sesizarea structurii limbajului poetic al textului literar, elevul va decodifica valorile lui semiotice, va imagina situaţii, tablouri, acţiuni, stări afective, personaje, va

încerca o interpretare proprie a celor percepute şi imaginate în timpul lecturii, va nuanţa stilistic şi expresiv propria stare postlecturală, va exprima atitudini şi motivaţii. Astfel opera literară va deveni locul unde operează adevărul datorită contribuţiei personale a elevului cititor. Adevărul artistic nu mai este o ilustrare cu mijloace specifice a realităţii social-istorice, de exemplu, a luptei de clasă sau a construcţiei colhoznice, ci o valoare creată prin colaborarea autorului şi cititorului, colaborare proiectată de curriculumul şcolar şi îndrumată de profesorul de română.

Aşadar, calea pe care urmează s-o parcurgă profesorul cu elevii săi spre standardizare educaţională este proiectată în noul curriculum cu o precizie aproape matematică: obiectivele clare, sistematizate conform capacităţilor reale de dezvoltare ale elevilor stabilesc cadrul actului educaţional; contextele de realizare, adică materia de studiu, tipurile şi formele de activitate ale elevilor oferă materialul de construcţie a comunicării uzuale şi artistice; tipologia exerciţiilor şi activităţilor inventariază varietatea de forme în care se va produce actul comunicării şi activităţii literare. În urma acestora vor veni standardele educaţionale, a căror aplicare va arăta în parametrii stabiliţi calitatea şi nivelul cunoştinţelor, competenţelor şi atitudinilor formate.

În activitatea sa, profesorul nu va fi constrîns să aplice anumite tehnici şi metodologii aprobate instituţional, ci va beneficia de libertatea opţiunii didactice, pe care o va face în conformitate cu legile comunicării, creaţiei şi percepţiei artistice. De asemenea, manualele sau programele şcolare, aprobate de minister, nu vor avea valoarea unor acte normative obligatorii pentru implementare. Sigla ministerului de pe programe şi manuale va arăta că acestea întrunesc toate condiţiile pentru a atinge, prin intermediul lor, standardele educaţionale, că nu conţin materiale de propagandă ideologică, că nu dăunează dezvoltării fireşti a copilului. Ministerul, prin standardele educaţionale şi acţiunile de sprijinire a ideilor inovaţionale, va asigura astfel realizarea drepturilor copilului, la care a subscris şi Republica Moldova. Or, responsabilităţile comisiei de experţi, ale specialiştilor de la minister, prin care acesta realizează politica educaţională, vizează nu numai competenţe profesionale în limitele materiei de studiu, ci şi o solidă pregătire teoretică în domeniul ştiinţelor educaţiei, o cunoaştere temeinică a realităţii şcolare şi capacitatea rară de a fi împărtiali cu autorii, de a nu le impune punctul propriu de vedere.

Proiectele la care ne-am referit mai sus nu sunt din domeniul utopiei sociale sau al literaturii SF. Ele constituie o sinteză, cu aplicare la condiţiile Moldovei, a ideilor ce reflectă starea de fapt la ora actuală din filozofie şi ştiinţele educaţiei, din realitatea educaţională a statelor din Europa centrală şi de vest, din America de Nord şi, parţial, din statele ex-sovietice. Aceste proiecte reflectă şi demersul educaţional modern aplicat în România, iar la compartimentul educaţie literară concurează cu el conceptual şi curricular.

Problema care se pune acum este cea de formare a formatorilor, a sprijinului material, financiar şi managerial în vederea creării unui vast cîmp informaţional pentru toate cadrele didactice, astfel ca profesorii de română să fie bine informaţi asupra tuturor proiectelor educaţionale care sunt propuse şcolii şi, în consecinţă, să facă opţiune conştientă pentru unul din ele. Sperăm că această stringenţă va fi conştientizată şi de Ministerul Învăţământului, şi de cadrele didactice, de la care aşteptăm un atac masiv de idei şi angajare cointeresată în contextul ideilor inovaţionale.

Constantin ŞCHIOPU
Chişinău

CREATIVITATEĂ ELEVILOR LA LECŢIILE DE LITERATURĂ

Problema cunoaşterii şi dezvoltării aptitudinilor creative nu este nouă, dar ea se pune astăzi mai pregnant, dat fiind faptul că societatea contemporană solicită mai mult ca oricînd creativitatea umană, progresul economic şi social fiind în foarte mare măsură dependent de inteligenţa şi inventivitatea membrilor ei, de cantitatea de imaginaţie, de ingeniozitate şi originalitate, investite în activităţile desfăşurate în diverse domenii.

În aceste condiţii progresul nu este posibil fără prosperarea, dezvoltarea şi valorificarea ştiinţifică a tuturor resurselor de creativitate de care dispune fiecare popor. Aceasta implică introducerea, în primul rînd în sistemul de învăţămînt, a unei metodologii de promovare a creativităţii, de dezvoltare a aptitudinilor creative.

Or, învăţămîntul, pentru a fi eficace, trebuie să contribuie la însuşirea structurii interioare a cunoştinţelor şi a conexiunilor dintre ele, la învăţarea cu interes, care este în relaţie funcţională cu gîndirea productivă, creatoare.

Cercetările în domeniu afirmă că rezolvarea unei probleme complexe necesită de la factorul uman fluiditate (asociativitatea gîndirii), flexibilitate (capacitatea elevului de a se adapta la situaţii noi, de a reacţiona adecvat la schimbări), originalitate (capacitatea de a produce idei şi imagini noi, de a găsi soluţii neuzuale), sensibilitate, capacitate analitico-sintetică (aptitudinea de a abstractiza, de a sintetiza), organizare coerentă (capacitatea de a organiza un proiect, de a exprima o idee), aptitudine de a redefini, de a transforma, de a schimba funcţia unui obiect, pentru a-l face util. După savantul american C. W. Taylor, se disting mai multe niveluri ale creativităţii: 1) creativitate de expresie, ţinînd de mimico-gesticulaţie şi vorbire; ea este valorizată, mai ales, în arta teatrală şi în actorie; 2) creativitate procesuală, ţinînd de felul cum percepe subiectul lumea; 3) creativitate de produs, care este obiectivată şi dăinuie, depăşind existenţa subiectului; 4) creativitate inovativă, ce constă dintr-o recombinare ingenioasă de elemente cunoscute, astfel încît se compune o nouă structură a unui obiect sau proces tehnologic; 5) creativitate inventivă, care presupune generarea de noi metode; 6) creativitate emergentă, care constă în descoperirea sau punerea în funcţiune a unui nou principiu, ce duce la revoluţionarea unui întreg domeniu al cunoaşterii, tehnicii, artei. Ultimul este nivelul suprem al creativităţii.

A pune deci elevul în situaţia de a dobîndi cunoştinţele în mod independent, sub conducerea profesorului, înseamnă a organiza în aşa fel învăţămîntul încît acesta să constituie un neîntrerupt proces de punere în faţa copilului a noi şi noi probleme, într-un grad crescînd de complexitate.

Rezolvarea problemelor cu mai multe soluţii, învăţarea prin descoperire, prin investigaţie etc. sînt cîteva dintre formele care pot şi trebuie să înlocuiască învăţămîntul tradiţional, expozitiv-deductiv. Or, învăţămîntul de tip euristic duce nu numai la formarea gîndirii independente şi creatoare, a unui stil de abordare a problemelor, ci şi la educarea unor trăsături de personalitate, cum ar fi sporirea atenţiei, interesului, imaginaţiei etc.

Mai mult decît atît. În procesul lucrului cu caracter creativ, în situaţii concrete, special alese, elevii acumulează cunoştinţele mai sigur, mai trainic, îşi formează anumite convingeri, conştientizează şi învaţă să învingă barierele producţiei cre-

ative: perceptive (dificultăţi în definirea problemei), emoţionale (teama de a greşi, fixarea la prima idee apărută, teama de a nu fi luat în rîs de colegi etc.), culturale (lipsa cunoştinţelor, prea marea încredere în raţiune şi logică etc.).

Două idei par să fie de bază în procesul dezvoltării creativităţii: "Omul poate fi creativ în orice gen de activitate" şi "A crea nu este un avantaj al geniilor, ci o calitate prezentă la diferite niveluri de competenţă". Aceste două postulate, de fapt, trebuie să dea strălucire optimismului pedagogic, să anime proiecte de aplicare a lor în practica largă a instruirii şi educaţiei.

Prin urmare, sarcina profe–sorului, inclusiv a celui de literatură, e să-i creeze elevului posibilitatea de a se manifesta, stimulîndu-i (şi nu simulîndu-i) gîndirea creativă, independentă. Foarte des la lecţiile de literatură se fac auzite întrebări de tipul: "Gîndiţi-vă, ce trăsături de caracter şi ce fapte ale personajelor scoate în evidenţă scriitorul?" sau "În ce constă deosebirea dintre personajul X şi Y?",

Încercînd să răspundă la astfel de întrebări, elevul, de fapt, nu are la ce se gîndi, cuvîntul "gîndiţi-vă" fiind o speculaţie. Se face doar un apel la memoria reproductivă a copilului. El trebuie să-şi amintească opera citită, trăsăturile de caracter, faptele personajelor şi apoi să-şi formuleze răspunsul. În cazul cînd elevul nu-şi poate aminti, el tace, dă un răspuns incomplet sau povesteşte comentariul din manual.

Pentru a evita astfel de întrebări, profesorul va ţine cont de anumite principii de organizare a activităţii creative a elevilor. Printre ele: cel al stimulării gîndirii creative, cel operaţional, cel estetic şi actualizarea experienţei estetice.

În cazul primului pirncipiu, de stimulare, se va ţine cont de faptul că la lecţie se va folosi un set de întrebări generatoare de informaţii, mai ales acelea care vizează posibilităţile de simplificare a problemei, de reorganizare a părţilor ei. Prin încercări şi erori selective se construiesc şi se reconstruiesc modele ale situaţiei cu diferite grade de abstractizare (a se vedea situaţiile de opţiune morală propuse în manualul pentru cl. a IX-a, Chişinău, 1990, 1991, 1995, de V. Pâslaru şi C. Şchiopu, articolul **Manuale şcolare. Literatura română, cl. a IX-a. Sugestii metodice** / Revista de pedagogie şi psihologie, 1992, nr. 6, p. 22, autor — C. Şchiopu). Ţinînd cont de cerinţele acestui principiu, întrebarea "Ce trăsături de caracter ale personajului scoate în evidenţă scriitorul?" poate fi reformulată în felul următor: "Referindu-se la Ghiţă, personajul nuvelei **Moara cu noroc** de I. Slavici, criticii literari subliniau că "el e o fire slabă, care se lasă mult în voia întîmplărilor, e hapsîn, terorizat de bani" (Pompiliu Marcea), că Ghiţă "e un om energic, cu gustul riscului şi al aventurii şi nu e o palidă umbră" (Magdalena Popescu), că cîrciumarul "judecă banii după munca ce i s-ar fi cerut să-i adune, iar banul apare în acţiunile lui mai curînd ca mobil decît ca scop în sine" (D. Vatamaniuc).

— Ce părere aveţi, referindu-vă la acest personaj şi ţinînd cont de afirmaţiile criticilor literari?

În cazul acestei reformulări elevului i se creează posibilitatea de a asculta mai multe păreri, de a adera la una dintre ele, de a-şi expune punctul de vedere, avînd la dispoziţie anumite informaţii. Or, toate acestea contribuie la însuşirea unor noi tehnici de gîndire, la educarea încrederii că el posedă capacitatea de a fi creativ.

Nu acelaşi lucru îl putem spune şi în cazul întrebărilor de tipul "Cum e prezentat personajul de către scriitor?" Vor urma răspunsurile: "Bine", "Foloseşte diferite mijloace artistice" sau iarăşi se va povesti comentariul din manual. Prin urmare orice sarcină propusă elevului pentru a fi îndeplinită trebuie să necesite mai multe operaţii de gîndire. E cazul principiului operaţional. În această ordine de idei amintim că orice activitate psihică presupune operaţii de analiză şi sinteză, o abstractizare pe verticală pentru a se ajunge la categorii ori integratori, însuşirile sau relaţiile

abstracte (întrucît se dovedesc comune, generale, esenţiale) reunindu-se într-un model informaţional menit să denumească o clasă sau o categorie de obiecte şi fenomene (e vorba de generalizare ca modalitate de operare a gîndirii). Omul, de la cea mai fragedă vîrstă se raportează la lumea concretă astfel încît învaţă să stabilească asemănări şi deosebiri între obiecte, situaţii. Ce e "la fel" şi ce e "altfel" sînt operaţiuni ce intervin de timpuriu.

Prin urmare, întrebînd elevii "Cum e prezentat personajul de către autor" li se propune să compare, mai întîi, diferite variante ale unui cuvînt, îmbinări de cuvinte folosite de scriitor în crearea, să zicem, a portretului fizic al personajului, apoi să le supună analizei, fiecare argumentînd teza: "De ce-i mai bine (mai rău) aşa?" (ex.: "Din rude mari, împărăteşti / O drăgălasă, un bobocel, ... o preafrumoasă fată").

Astfel, elevii au posibilitatea să observe care-i opţiunea finală a scriitorului, la ce renunţă el, ce-i place mai mult, de ce a ales anume varianta în cauză? Ţinînd deci seama de faptul că la baza oricărui proces de cunoaştere stă comparaţia ca determinare a asemănărilor şi deosebirilor în scopul organizării activităţii creative a elevilor, la lecţia de literatură vor fi practicate un şir de exerciţii de comparare. Printre ele:

— compararea diferitelor variante de titluri ale operei literare (**Frunze de dor** şi **Gheorghe, fiul văduvei** de I. Druţă);

— compararea diferitelor recenzii la aceeaşi operă (personaj, fragment). Mai întîi elevii vor compara recenziile scrise de colegi — fiecare primeşte două-trei recenzii, apoi pe acelea ale criticilor literari;

— compararea diferitelor traduceri ale aceleiaşi opere şi confruntarea lor cu originalul;

— compararea diferitelor ilustraţii de operă (fragment, personaj) (fragmentul ***Calul bălan şi sf. Neculai din cui*** din **Amintiri din copilărie** în viziunea mai multor pictori);

— compararea diferitelor variante ale structurii operei literare (**Frunze de dor** de Ion Druţă: **De-i frig, de plouă...** şi **Rusanda ţese un lăicer**... — două variante de începere a romanului);

— compararea diferitelor variante referitoare la subiectul operei literare (modificări în subiectul operei).

Dacă unul dintre criteriile aptitudinilor creativ-literare e capacitatea elevului de a lua o atitudine personală faţă de problematica, personajele operei literare, de a înţelege concepţia scriitorului despre lume, cel de-al doilea constă în priceperea lui de a găsi cuvîntul cel mai potrivit, mai adecvat, mai expresiv, care l-ar ajuta să-şi exprime gîndurile, sentimentele, poziţia sa, să aprecieze totodată şi măiestria scriitorului în acest sens. A simţi cuvîntul scriitorului înseamnă a avea auz literar (facem o analogie cu noţiunea "ureche muzicală". Iată de ce o atenţie deosebită vom acorda şi exerciţiilor cu caracter de stilizare. Propunem cîteva dintre ele:

— a dezvolta o temă recomandată de profesor în stilul unui scriitor ori al unei şcoli literare;

— a reproduce replica unui personaj;

— a scrie în numele personajului îndrăgit o scrisoare adresată unui alt personaj din operă (o scrisoare în numele Rusandei adresată lui badea Gheorghe, Domnicăi etc...);

— a reproduce cuvîntul omis în poezie (fragment în proză), rîndul din interiorul strofei (poeziei, fragmentului în proză), supunînd comparaţiei toate variantele propuse (exemplu: "Voi sunteţi, urmaşii Romei? Nişte... şi nişte fameni", M. Eminescu);

— a recunoaşte autorul după fragmentul propus, ori — replica personajului, după parodia făcută la opera sau la adresa lui.

Un alt principiu care contribuie la organizarea activităţii creative a elevilor e cel estetic, conform lui sarcina propusă va fi efectivă dacă profesorul va ţine cont de esenţa literaturii ca artă. Comparînd, de pildă, o poezie de-a lui M. Eminescu dedicată Veronicăi Micle cu o scrisoare a poetului adresată aceleiaşi fiinţe dragi, elevii vor putea să observe

atît particularităţile, cît şi posibilităţile de exprimare a stărilor sufleteşti specifice literaturii şi epistolei.

Dacă la baza actelor creative de descoperire şi invenţie se află potenţialul creativ individual sau de grup, atunci înseamnă că toată problema constă în activizarea şi realizarea sau valorificarea acestui potenţial. Concret, referindu-ne la cel de-al patrulea principiu, cel al actualizării, se pune problema utilizării experienţei estetice a elevilor în noi situaţii, a reevaluării prin stabilirea de noi raporturi între cunoştinţe, a apropierii problemelor operei literare de cele care îi frămîntă pe ei. Prelucrarea informaţiilor prin adoptarea unor alte scheme operaţionale generează noi informaţii, favorizează producerea unor noi cunoştinţe, ce nu existau la punctul de pornire. În cazul întrebărilor "Ce tablou desprindeţi din pastelul **Iarna** de V. Alecsandri?" sau "Ce tablou al iernii creează poetul?", elevul citeşte cu glas tare textul operei sau îl povesteşte. Or, în ordinea creativităţii, mai importante şi relevante decît rezolvările de probleme date sînt punerile de noi probleme. Aşadar, vom putea, şi în cazul dat, reformula întrebările de mai sus, propunîndu-le elevilor ca, închipuindu-şi, să alcătuiască o povestire despre momentul şi motivul apariţiei acelei dispoziţii (stări sufleteşti) a poetului, atestate în poezie. Mai mult decît atît. Interesul elevului faţă de activitatea ce urmează s-o desfăşoare, stimulează fantezia. E important, în acest sens, a-l pune pe el în situaţia de a improviza, experimentul de gîndire fiind o cale sigură în vederea dezvoltării atît a aptitudinilor creative, cît şi a receptării imaginii artistice, a concepţiei scriitorului.

— Cum se vor manifesta trăsăturile de caracter ale lui Ion dacă Vasile Baciu i-ar da de la bun început, benevol, toate pămînturile sale? — se întreabă elevul, pătrunzînd pe această cale în logiça chipului literar. La întrebarea pusă el poate da răspuns propunîndu-i-se să scrie ori să povestească despre comportarea personajului în alte condiţii, complet diferite de cele create de scriitor, să relateze despre trecutul ori viitorul personajului (Cum se constituie destinul lui Gh. Doinaru după plecarea lui în armată?), să modifice sfîrşitul operei (Închipuiţi-vă că aveţi dreptul să schimbaţi sfîrşitul romanului **Ion** de L. Rebreanu. Ce modificări veţi face? Cum argumentaţi?), unele fragmente, trăsături de caracter ale personajelor etc.

Tot un experiment de gîndire e şi ecranizarea operei literare (ori a fragmentului). E o formă activă de lucru la orele de literatură, condiţia ei esenţială fiind lectura obligatorie a operei literare. Obiectivele procedeului sînt următoarele: sesizarea, clarificarea mesajului, a problematicii operei artistice, însuşirea creatoare a compoziţiei şi rolul ei în operă, a măiestriei scriitorului, privind modalităţile de exprimare, caracterizarea personajelor etc.

Iată o însuşire activă, creatoare a mesajului şi a rolului compoziţiei în opera literară:

Închipuiţi-vă că trebuie să ecranizăm opera citită. Împărţiţi lucrarea în cadre aparte. Ce păreri, propuneri aveţi? De ce anume aceste episoade le-aţi ales pentru a le ecraniza? Ce vreţi să subliniaţi în film, introducîndu-le?* Cu ce episod veţi începe filmul? De ce anume cu acesta? Ce vreţi să sugeraţi? Ce episoade vor urma? Cum motivaţi? Cum urmează ele în operă? Ce urmăreşte scriitorul aranjîndu-le în ordinea dată? Dacă schimbaţi ordinea episoadelor, ce idee doriţi să promovaţi în film, ce efecte aşteptaţi să produceţi?

Menţionăm că în cazul acestor întrebări elevii vor releva cele mai semnificative momente ale operei, importanţa lor în transmiterea mesajului, vor înţelege mai bine rolul expoziţiei, nodului acţiunii, punctului culminant, deznodămîntului. Atunci cînd vrem să atragem atenţia elevilor asupra descrierilor artistice, să-i facem să înţeleagă că anturajul în care

* Se discută importanţa fiecărui episod aparte, semnificaţia lui în film.

e prezentat personajul vorbeşte despre el, lucrăm asupra fiecărui cadru (episod) aparte:

— Unde are loc acţiunea? Dacă cele relatate se petrec în natură, unde propuneţi să filmăm? A fost cineva dintre voi în asemenea locuri? Povestiţi despre ele. Avem în operă o descriere a locului unde se petrece acţiunea? Găsiţi-o. Prin ce impresionează? Dacă vom filma într-o încăpere, cum trebuie să fie aceasta? Ce mobilă propuneţi? Avem anumite indicaţii în operă? Dacă nu, cum motivaţi propunerile voastre? Cum e aranjată mobila? Mai este ceva în cameră? Vom respecta întocmai indicaţiile scriitorului atestate în operă, ori în ceea ce priveşte interiorul dat, ori nu le vom acorda atenţie? Cum motivaţi opţiunea voastră? Alegerea actorilor pentru rolurile principale şi secundare — una dintre cele mai atractive şi mai înţelese forme de lucru. Obiectivele pe care le atinge profesorul pe această cale sînt diverse: pătrunderea în psihologia personajelor, înţelegerea caracterului lor, descifrarea semnificaţiei pe care o au în operă, aprofundarea cunoştinţelor despre măiestria actorului etc.

În realizarea acestor scopuri vor fi elucidate următoarele probleme:

— Cine dintre voi ar putea juca rolul cutare? Pe cine dintre prieteni, cunoscuţi aţi alege pentru rolurile date? Argumentaţi răspunsul. Pe cine dintre actorii din republică, din lume i-aţi invita pentru rolurile principale (secundare)? De ce anume pe aceştia? Ce actor invitat va juca cel mai bine rolul? De ce credeţi aşa? I-aţi mai văzut în roluri asemănătoare? Povestiţi despre jocul lor într-un episod (film) cunoscut. Cum vom îmbrăca actorii? Avem indicaţii în operă referitoare la vestimentaţie? De ce anume această îmbrăcăminte a ales-o autorul? În cazul cînd lipsesc indicaţiile scriitorului referitoare la vestimentaţie, ce propuneri aveţi? De ce credeţi că eroina (eroul) se îmbracă anume aşa? Descrieţi vestimentaţia. Ce culoare preferă? Cum se piaptănă? Urmăreşte moda? Concretizaţi acţiunile eroilor în scena dată. Cîte persoane sînt prezente? Cum le vom plasa în cadru? Sugeraţi gesturile ce vor însoţi replicile personajelor în scena dată, ţinînd cont de caracterul, de starea lor sufletească. De ce anume aceste gesturi vor însoţi replica? Ce vom evidenţia? În episodul respectiv eroina rămîne pe o anumită perioadă de timp singură, fiind frămîntată de anumite gînduri. Ce gînduri o frămîntă? Cum vom expune în film aceste meditaţii ale ei? În ce constă procedeul "vocea naratorului", utilizat în arta cinematografică? Ce procedee mai cunoaşteţi? Cum o veţi prezenta pe eroină în cadru în timpul monologului interior? Ce vreţi să scoateţi în relief?

Aşadar, întrebările pot continua. Posibilităţile de manifestare a spiritului creativ al elevilor sînt enorme. De reţinut că utilizarea procedeului ecranizării unei opere literare nu urmăreşte scopul formării unor profesionişti în domeniul artei cinematografice. E vorba doar de un procedeu metodic, care-l ajută pe elev să recepteze individual, profund textul literar, de un instrument de lucru care contribuie la dezvoltarea sa creativ-literară. Or, nu este suficient să dispui de un potenţial creativ de aptitudini dacă acestea nu sînt orientate strategic, prin motivaţie şi atitudini, către descoperirea şi generarea noului cu valoare de originalitate. Iată de ce lecţia de literatură trebuie să satisfacă cerinţele expuse mai sus.

Ion IACHIM
Cărpineni, Hînceşti

TREPTE ŞI PARALELE LA PREDAREA LITERATURII VECHI

Predarea literaturii în clasele de liceu presupune şi un anumit număr de ore (lecţii) de prezentare generală. Vorbind despre o epocă sau alta, profesorul este obligat de natura materiei să apeleze la lecţia-prelegere, care solicită timp (1—3 ore academice).

Mulţi dascăli, în esenţă buni, predînd teme de prezentare generală, mizează doar pe calităţile lor oratorice. Chiar şi atunci cînd discursul este limpede, nepretenţios, departe de stilul alambicat al pseudoerudiţilor, o lecţie-prelegere riscă să fie monotonă, plicticoasă dacă profesorul nu se gîndeşte din timp cum s-o înviioreze.

Practica şi cărţile de metodică ne indică să utilizăm materiale intuitive, să-i antrenăm şi pe elevi în lucru. Acestea sînt cele mai cunoscute şi cele mai rezonabile procedee pentru a face lecţia-prelegere interesantă, captivantă. Totodată ele sînt şi ieftine şi accesibile (proiectarea secvenţelor de film, bunăoară, nu poate fi realizată în orice şcoală, măcar şi din simplul motiv că în localităţile rurale deseori este întrerupt curentul electric).

Aşadar, cum ar putea un profesor să facă o lecţie bună (o prezentare generală) cu mijloace modeste?

Ne vom referi mai jos la tema **Literatura română veche**, pentru a cărei predare (în clasa a X-a) sînt necesare, cel puţin, două ore academice.

Mai întîi, "am născocit" două tabele sinoptice: **Treptele literaturii române vechi** şi **Literatura română veche în paralel cu evenimentele (activitatea scriitorilor) din Europa**, care ulterior au fost desenate de către discipolii mei pe coli mari de hîrtie.

TREPTELE LITERATURII VECHI ROMÂNEŞTI

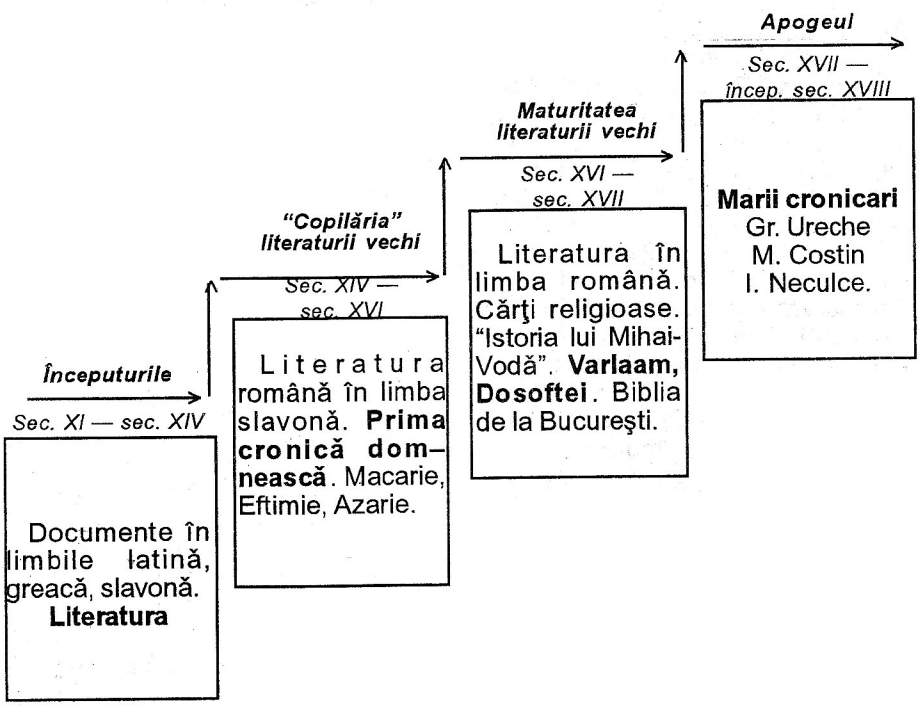

Literatura română veche în paralel cu evenimentele (activitatea scriitorilor) din Europa

Timpul	Evenimentele culturale	
	Ţările româneşti	Europa
A doua jum. a sec. XIV	Primele mănăstiri româneşti (Vodiţa, Tismana, Neamţ).	În Italia activează Francesco Petrarca (1304—1317) şi Giovanni Boccaccio (1313—1375).
Sfîrşitul sec. XIV — începp. sec. XV	Primele scrieri originale în limba slavonă: Scrisoarea egumenului Nicodim; **Mucenicia Sfîntului Ioan cel Nou** (1402) de Gr. Ţamblac.	
Secolul XV	Domnia lui Ştefan cel Mare (1457-1504). Prima cronică domnească. Scrisoarea lui Ştefan cel Mare adresată principilor străini (1475). Traducerea în româneşte a cărţilor religioase.	Navigatorul italian Columb, fiind în serviciul Spaniei, descoperă America (1492).
Secolul XVI	Primul document scris în limba română (1521). Macarie (Petru Rareş), Eftimie (Al. Lăpuşneanul), Azarie (Petru Şchiopul). Învăţăturile lui Neagoe Basarab (1512—1521). Diaconul Coresi (1510—1581). Cărţi laice. **Alexandria**, **Istoria lui Mihai-Vodă**.	Activează astrologul şi medicul francez Nostradamus (1503—1566). Activează scriitorul spaniol Cervantes (1574—1616). Activează marele dramaturg englez Shakespeare (1564—1616).
Secolul XVII	Varlaam — **Cazania. Carte românească de învăţătură** (1643) —monument cultural al epocii. Gr. Ureche (1590—1647), M. Costin (1633—1691). **Psaltirea lui Dosoftei** (1673), **Biblia de la Bucureşti** (1688).	Activează marele dramaturg francez Molière (1622—1673).
Sfîrşitul sec. XVII — prima jum. a sec XVIII	Antim Ivireanul (1660—1716), Ion Neculce (1672—1745).	Activează filozoful francez Voltaire (1695—1778).

Comentînd primul tabel sinoptic, profesorul se va strădui să evidenţieze esenţialul pentru fiecare treaptă.

Pentru **începuturi** va menţiona că primele voievodate româneşti au existat încă în secolele IX—X. Elevii

vor mai trebui să reţină că limbile de circulaţie în voievodate, şi mai tîrziu în ţările româneşti, au fost în temei latina, greaca şi slavona. În evul mediu aceste trei limbi, plus ebraica, erau considerate sfinte.

"Copilăria" literaturii vechi este marcată de dominaţia limbii slavone, dar asta nu înseamnă că ea era unica limbă a scrisului. Profesorul va aminti neapărat de Nicolaus Olahus, care a scris în latină **Hungaria**, şi va cita din lucrare pasajul despre limba moldovenilor şi a muntenilor.

În secolele XIV—XVI în Moldova au fost zidite mănăstirile Neamţ, Bistriţa, Moldoviţa, Putna, Căpriana, care constituiau centre ale culturii. Aici existau excelente şcoli de copişti. Ajuns la acest moment, profesorul ar putea să-i propună unui elev, avizat în prealabil, să vorbească despre şcolile de copişti. Acesta va povesti şi va explica ce este un **uric** (de aici şi numele copistului şi miniaturistului Gavriil Uric), ce este **pergamentul**, care era tehnica muncii copistului, de ce diecii foloseau **chinovarul** etc.

Relatînd despre prima cronică domnească (cu Ştefan cel Mare în centru), profesorul, dacă dispune de date, ar putea face paralele cu istoria localităţii în care activează. Despre Cărpineni, bunăoară, am găsit şi am pus la dispoziţia discipolilor următoarea informaţie: "Din mila lui Dumnezeu, noi Ştefan Voievod, domn al Ţării Moldovei. Facem cunoscut, cu această carte a noastră, tuturor celor care o vor vedea sau o vor auzi citindu-se, că au venit, înaintea noastră, şi înaintea tuturor boierilor noştri moldoveni, slugile noastre, One şi fratele lui Coste, fiii Annei, nepoţii lui Ioanăş Topor, de bunăvoia lor, nesiliţi de nimeni, nici asupriţi, şi au vîndut ocina lor dreaptă, din uricul unchiului lor Ioanăş Topor, o bucată de pămînt din hotarul Toporăştilor Vechi (vatra veche a satului Cărpineni — I. I.), în marginea de jos a hotarului, slugii noastre Steţco, pentru o 100 de zloţi tătăreşti.

Şi s-a sculat Steţco şi a plătit toţi aceşti o 100 de zloţi tătăreşti în mîinile lui One şi ale fratelui său, Coste, înaintea noastră şi înaintea boierilor noştri.

Deci noi, văzînd buna lor voie şi tocmeală şi plată deplină, noi, de asemenea, şi de la noi am dat şi am întărit slugii noastre Steţco acea bucată de pămînt spusă mai înainte din hotarul Toporăştilor Vechi, în marginea de jos a hotarului, să-i fie de la noi uric şi cu tot venitul, lui, şi copiilor lui, şi nepoţilor lui, şi strănepoţilor lui, şi răsstrănepoţilor lui şi întregului său neam, cine i se va alege cel mai apropiat, neclintit niciodată, în veci.

Iar hotarul acestei bucăţi de pămînt din vîrful Toporăştilor Vechi să fie începînd din malul Prutului, de la un plop însemnat, peste cîmp la deal către Lăpuşna, iar din celelalte părţi după hotarul vechi, pe unde au fost din veac.

(.....)

Iar după viaţa noastră, cine va fi domn al ţării noastre, din copiii noştri sau din neamul nostru sau iarăşi pe oricine îl va alege Dumnezeu să fie domn al ţării noastre Moldova, acela să nu-i clintească dania şi întărirea noastră, ci să-i întărească şi să-i împuternicească, pentru că şi-a cumpărat pe banii săi drepţi.

Iar pentru mai mare întărire a tuturor celor mai sus scrise, am poruncit credinciosului nostru jupîn Tăutu logofăt să scrie şi să atîrne pecetea noastră la această carte a noastră.

A scris Toader grămătic, la Suceava, în anul 7001 (1493) martie 3".

Maturitatea literaturii vechi este consemnată de traduceri religioase în limba română (**Psaltirea scheiană, Psaltirea voroneţeană, Psaltirea Hurmuzachi, Codicele voroneţean**), de tipărirea **Cazaniei** lui Varlaam şi a

Psaltirii lui Dosoftei. În manual sînt reproduse fotografii ale acestor (şi altor) cărţi. Vom urmări cu atenţie ce este scris pe foaia de titlu a **Cazaniei** lui Varlaam: **Carte românească de învăţătură dumenecele preste an şi la praznice împărăteşti şi la svînţi mari**.

Cînd vorbim despre talentul poetic al lui Dosoftei, putem citi şi comenta psalmul 5, care este mai plastic.

Activitatea marilor cronicari (Gr. Ureche, M. Costin, I. Neculce) constituie apogeul literaturii vechi româneşti. Nu vom intra în amănunte (aceasta făcîndu-se la alte ore), dar vom reţine continuitatea cronicii (Ureche-Neculce), evidenţiind particularităţile istorico-artistice ale fiecărui letopiseţ.

În continuare vom examina şi vom comenta al doilea tabel sinoptic: **Literatura română veche în paralel cu evenimentele (activitatea scriitorilor) din Europa**. Considerăm acest paralelism bine venit, fiindcă îi ajută pe elevi să vadă mai clar anumite perioade istorice; totodată se va insista asupra ideii că "rămînerea" noastră în urmă în raport cu Europa a fost condiţionată de invaziile nesfîrşite ale multor neamuri migratoare. Înflorirea economiei şi culturii în Europa de Apus se datoreşte, într-o anumită măsură, şi ţărilor româneşti, care, printre primele, îi înfruntau pe năvălitori, oprindu-i sau sleindu-le puterile.

Profesorul va relata despre primele mănăstiri româneşti (a doua jumătate a sec. al XIV-lea), iar un elev sau doi, orientaţi din timp, vor vorbi succint despre Petrarca şi Boccaccio. În continuare, tot în baza celui de-al doilea tabel sinoptic, dascălul va evidenţia esenţialul pentru scrierile originale în limba slavonă, iar un alt elev va reconstitui imaginea impresionantă a lui Grigore Ţamblac, autorul **Muceniciei Sfîntului Ioan cel Nou**.

Secolul al XV-lea este marcat de domnia glorioasă a lui Ştefan cel Mare. Despre bătălia de la Vaslui (1475), despre prima cronică domnească va vorbi profesorul, elevii putîndu-l completa cu informaţii despre Columb şi descoperirea Americii.

Aceeaşi tipologie de narare o vom păstra şi în continuare (vezi tabelul sinoptic: **Literatura română veche în paralel...**).

Fireşte, rolul dominant în povestire îl are profesorul, însă îmbletirea naraţiunii lui cu cea a elevilor imprimă lecţiei mai mult dinamism, îi face pe aceştia din urmă să fie nu numai ascultători (pasivi), ci şi participanţi (activi) la procesul instructiv-educativ.

Elena LELEA,
Şcoala de 8 ani de limbă română "Coriolan Doban", comuna Coştei, Banatul iugoslav, Serbia

ACTIVITĂŢILE EXTRAŞCOLARE ŞI CULTIVAREA LIMBII

În lucrarea d: faţă ne vom opri la activităţile extraşcolare din şcoala "Coriolan Doban" din Coştei şi influenţa acestora asupra corectitudinii vorbirii, menţinerii şi dezvoltării tradiţiilor culturale, şi nu în ultimul rînd, asupra dezvoltării psihofizice a copilului, a personalităţii acestuia, stimulării şi cultivării dragostei pentru frumos, pentru limba mamei, pentru mîndria de a fi român.

"Coşteiul este capitala simţirii româneşti din Banatul Sîrbesc. Coşteiul mi-a dat şi îmi dă curaj, îmi încarcă inima de credinţă în izbînda Binelui Românesc.
Vă mulţumim că sunteţi!"
Grigore Vieru
25.05.1994

Am început lucrarea cu acest minunat dar, făcut Coşteiului, într-o zi de primăvară, de poetul Grigore Vieru, care şi-a găsit fraţii de suflet şi simţire românească, pentru prima dată, la 3 octombrie 1993, invitat fiind la manifestarea dedicată dezvelirii bustului poetului Mihai Eminescu.

Coşteiul este aşezat în partea de nord-est a Iugoslaviei, în comuna Vîrşeţ din Voivodina — Banat, la distanţă de 12 km de oraşul Vîrşeţ, centrul comunei. Hotarul satului se mărgineşte spre nord cu Sălciţa, Iablanca şi Vîrşeţ, spre vest cu Voivodinţul, spre sud şi vest cu localităţile Iam, Ciortea, Vrani şi Vărădia.

Satul este situat pe malul drept al Caraşului, strîns între rîu şi coasta cîmpului înalt al Coşteiului, ale cărui margini se înalţă sub formă de dealuri rotunjite, care domină spre nord. Înălţimea lor e de circa 140—150 m, cu altitudinea maximă în dealul Curechii 165 m. Satul are un aspect deosebit de al altor sate bănăţene. Fiind strîns între Caraş şi poala dealului, străzile sunt înguste, casele lipite unele de altele, fără grădini, dînd Coşteiului un pronunţat aspect de orăşel. După tradiţia populară, numele provine de la pădurile de tei ce înconjurau satul şi mai ales de la casele din lemn care aveau "coş de tei". Din punct de vedere istoric mai plauzibilă ar fi derivarea numelui de la *castel*, pentru că în secolele al XVIII-lea şi al XIX-lea administraţia austriacă şi ungară numeşte satul *Kastel* şi *Kastely*. Totuşi, primul nume sub care este atestat Coşteiul este acela de **Kueşd**, la 18 noiembrie 1361, în care document Kueşdul este amintit ca o cetate. Avînd deci o vechime de peste 600 de ani (atestată), satul a fost şi, după modesta noastră părere, este şi astăzi un focar de cultură, ai cărui locuitori s-au mîndrit cu bogata lor activitate, trăsătură de caracter esenţială în viaţa unui coşteian. Mîndria de a fi bun gospodar, de a avea cît mai mult şi mai bun, de a fi cît mai prezent în viaţa spirituală, chiar de a concura între ei sau cu alte sate, a făcut ca această aşezare rurală să se bucure de roadele artei şi culturii. Astfel:

— în Coştei s-a înfiinţat primul cor din sudul Banatului, cor care recent a sărbătorit 125 de ani de activitate neîntreruptă (10—11 decembrie 1994);

— trupa de teatru din Coştei a jucat prima piesă din repertoriul cult — **Nunta ţărănească** de Vasile Alecsandri în 1882;

— corul din Coştei a luat locul I şi **Medalia de aur** la primul şi singurul concurs al tuturor corurilor din toate ţinuturile locuite de români cu ocazia Expoziţiei Corale de la Bucureşti 1906 (medalie ce se găseşte la muzeul Casei de cultură "Mihai Eminescu");

— Coşteiul a avut prima fanfară din satele româneşti (recent a sărbătorit 80 de ani de existenţă);

— prima Casă culturală a fost zidită la Coştei în 1911;

— tot în 1911 în Coştei s-a deschis prima şcoală rurală românească de opt ani;

— la Coştei a apărut prima revistă de pedagogie românească din Banat "Educatorul", între 1910—1914;

— la Coştei a fost editat primul ziar sătesc "Opinca";

— de asemenea, la Coştei s-a constituit Comitetul de iniţiativă pentru editarea primului ziar românesc din Banatul iugoslav "Nădejdea";

— în 1946 s-au pus bazele revistei literare "Lumina".

Satul a dat de-a lungul veacurilor personalităţi remarcabile culturii româneşti: scriitori, profesori, dirijori de fanfară şi coruri. Într-un asemenea mediu e normal ca un copil născut şi crescut în mîngîierea cîntecului şi rostirea versului în dulcele grai bănăţean al limbii române să poarte în sine dorul de a fi precum strămoşii lui. Pe coşteian nu-l pot împiedica nici furtunile istoriei, nici munca, nici sărăcia sau bogăţia să fie angajat în activitatea culturală, fiind conştient că şi el este o picătură în marea tradiţiilor artei şi culturii româneşti şi mîndru în acelaşi timp că poate arăta tuturor prietenilor din ţară şi de peste hotare, naţionalităţilor conlocuitoare şi ţării în care trăieşte bogăţia spirituală a poporului căruia îi aparţine.

Venind la Coştei cu 14 ani în urmă în calitate de profesor de limba şi literatura română şi mai tîrziu profesor suplinitor de muzică, am rămas surprinsă văzînd copii de vîrsta grădiniţei prezenţi la toate programele artistice şi urmărind toate ce se petrec cu un vădit interes. În astfel de condiţii, copilul deja pregătit de părinţi vine la grădiniţă cu un anumit bagaj cultural, care este îmbogăţit şi cultivat de educatori. Trebuie amintit faptul că la şcoala din Coştei vin şi copiii din satul Voivodinţ, aşezat la 2 km de Coştei, la Voivodinţ funcţionînd cursul inferior în cadrul şcolii din Coştei. Activităţile extraşcolare sunt susţinute de educatori, învăţători şi profesorii obiectelor cu caracter umanist (limbă şi literatură, muzică, artă plastică).

Cele două grădiniţe, deşi cu copii într-un număr restrîns, 10—20 în mai multe grupe, se pot mîndri cu activităţi diverse. Astfel, Voivodinţul excelează prin dansuri populare, iar Coşteiul prin teatrul de copii, deşi nici celelalte secţii nu sunt neglijate: recitatori, artă plastică şi solişti vocali. Activităţile sunt conduse de educatoarele Dragan Malina (Coştei) şi Panciovan Blondina (Voivodinţ). În acest fel copiii sunt preluaţi de învăţător, care continuă la alt nivel munca educatorilor.

În cadrul cursului superior funcţionează patru secţii artistice şi anume: recitatori, literară şi teatru, condusă de prof. Elena Lelea, şi artă plastică, condusă de prof mr. Ilia Adam, actualul director al şcolii. În cadrul acestor secţii:

— se stimulează interesul copiilor pentru artă, limbă şi tradiţie, cultivîndu-se în acest fel limba literară;

— se îmbogăţeşte vocabularul literar şi lingvistic al copiilor;

— apare dorinţa de a face ceva ce nu este obligatoriu;

— se întreţine colaborarea cu alte şcoli, sate, oraşe, chiar şi ţări (România), în felul acesta dezvoltîndu-se simţul sociabilităţii, respectului, dragostei faţă de om şi dorinţa de a fi bun;

— se dezvoltă personalitatea copilului prin libertatea de a-şi exprima sentimentele (în cadrul secţiilor literară şi artă plastică) şi talentul (secţiile de recitatori, teatru şi folclor);

— se oferă prosibilitatea de a cunoaşte oameni de seamă ai culturii din ţară şi de peste hotare (prin şezători literare, vizite cu diverse ocazii, manifestări artistice etc.);

— se dezvoltă simţul concurenţei, care mai tîrziu poate cuprinde şi alte domenii de viaţă.

Într-un cuvînt, spiritul nostru se cultivă de la copilul care abia a învăţat să vorbească pînă la bătrînul pregătit să părăsească această lume.

Cu toate că şcoala are un număr mic de elevi (125—135), ambiţiile noastre de a face ceva demn de laudă ne-au determinat să muncim în acest domeniu, uneori cu sacrificii

enorme, dar rezultatele obţinute ne sunt răsplătite din plin.

Astfel, în ceea ce priveşte secţia literară, elevii noştri sunt permanenţi colaboratori ai revistelor "Bucuria copiilor" şi "Tinereţea", participă la concursurile deschise cu rezultate bune, colaborează cu secţia şcolii "Olga Petrov Radişici" din Vîrşeţ, cu radio VAP — Vîrşeţ, pregătind diverse emisiuni literare şi RTV Novi Sad. În anul 1991 au participat la Festivalul de poezie provincial deschis de revista "Neven" la Novi Sad, alături de toate naţionalităţile conlocuitoare, unde au obţinut premiul II (Borca Vasile). În cadrul secţiei literare s-au pregătit şezători şi întîlniri cu scriitorii noştri de seamă, dintre care amintim pe Radu Flora, Ioan Flora, Slavco Almăjan, Ion Marcovicean, Iulian Rista Bugariu, Eugenia Bălbeanu, Felicia Marina Munteanu, Ioan Baba, Cornel Bălica, Cornel Mata, Mărioara Sfera şi alţii, iar dintre valorile noastre de peste hotare am fost onoraţi de Grigore Vieru, Leonida Lari, Adrian Păunescu; membrii Societăţii literare "Sorin Titel" din Timişoara şi mulţi alţii. Cu secţia literară am organizat concursuri la nivel provincial, cu toate şcolile româneşti, dedicate centenarului morţii Luceafărului poeziei româneşti ("Eminesciana", martie 1989) şi centenarului naşterii poetului Lucian Blaga (6 mai 1995). Concursurile au avut cîte patru secţii:

— concurs de recitări din opera poeţilor;

— concurs de lucrări literare personale;

— concurs de desene inspirate din opera poeţilor;

— concurs "Cine ştie, cîştigă" avînd ca temă viaţa şi opera poeţilor Mihai Eminescu şi Lucian Blaga. La concursul "Lucian Blaga" şcoala a decis ca această probă să devină tradiţională şi să se ofere o cupă transmisibilă şcolii cu cele mai bune rezultate. Cupa a fost oferită de Comunitatea românilor din Iugoslavia şi anul acesta a rămas la Coştei. În urma concursului "Eminesciana" şcoala a fost vizitată de o delegaţie de cadre didactice din Japonia (pentru a doua oară), care delegaţie a avut dorinţa de a i se oferi lucrările plastice intrate în concurs (în jur de 50), aşa că Eminescu văzut de copiii români din Voivodina a luat drumul spre cîteva şcoli din Japonia. Bineînţeles că la aceste mari manifestări şi-au dat concursul toate secţiile şcolii şi toate cadrele didactice, pentru că numărul oaspeţilor a fost egal sau poate a depăşit numărul elevilor gazde.

Recitatorii noştri s-au afirmat la fiecare concurs prin acurateţea limbii, exprimării, dicţiei, la fel ca şi în cadrul secţiei teatrale. Pe lîngă manifestările obişnuite organizate cu diferite ocazii, ani de-a rîndul s-a organizat cu ocazia anului nou aşa-numitul "Bal mascat", elevii noştri avîndu-i ca invitaţi de onoare pe colegii lor din Vîrşeţ.

În ceea ce priveşte secţia de teatru, Coşteiul ca sat are tradiţie veche şi succese demne de evidenţiat, ceea ce înseamnă că dragostea pentru teatru se transmite din tată în fiu. Ani de-a rîndul această secţie a lucrat cu regretatul regizor, artist al poporului Gheorghe Leahu din Timişoara. Fiind aici de nenumărate ori, am beneficiat de sfaturile maestrului pentru reprezentaţiile noastre şcolare. Au fost ani cînd nu găseam piesa adecvată (ne lipseşte literatura teatrală pentru copii), sau nu aveam toate personajele (totul depinzînd de numărul elevilor). Atunci făceam colaje din Caragiale, Creangă sau snoave populare, bazîndu-ne pe posibilităţile noastre, sau inventam mici scenete, adaptîndu-ne la condiţiile existente. Caragiale nu este cunoscut numai prin **Vizita** şi **Dl Goe**, prezentate şi anul acesta de clasa a VI-a, ci şi prin **Mofturile** sale. Un Caragiale vîrşeţean, Iovan Steria Popovici, a fost prezentat anul acesta la concursul "Lucian Blaga" în faţa tuturor oaspeţilor cu un fragment din **Ticva fandosită**. De asemenea **Steaua fără nume** de Mihail Sebastian a fost îndrăgită de elevii clasei a VIII-a şi prezentată anul acesta cu ocazia zilei de 8 martie. O realizare deosebită a fost dramatizarea **Luceafărului**, văzut într-un stil modern cu balet, muzică şi textul dramatizat. Ne-am prezentat

pe scena locală şi ca oaspeţi în satul Torac în anul 1984. Colaje din Eminescu, Coşbuc, Minulescu, Bacovia, Arghezi, Topîrceanu şi alţi poeţi au fost prezentate pe scena locală sau în alte şcoli ca invitaţi, de aceiaşi elevi care şi cîntă şi scriu şi recită sau se ocupă cu sportul.

Este interesant de urmărit talentul unui copil, imaginaţia lui bogată, sinceritatea şi dăruirea de sine, de care au dat dovadă generaţie după generaţie, astăzi fiind pentru noi "copii cu copii". Cît de curată este viaţa copilului de 11—14 ani, care vrea să se asemene cu Eminescu sau Grigorescu! Aceşti copii nu au timp să înveţe ce e răul şi ne întrebăm cu toţii la sfîrşit de an şcolar, cînd adolescenţii din clasa a VIII-a părăsesc cu lacrimi în ochi încăperile şcolii unde, prin joc, au învăţat şi teatru, şi matematică, şi alte lucruri necesare, ce se va întîmpla cu ei? Pentru că, încă ceva trebuie să vă spun: la aceşti 12—17 copii din clasă, pe lîngă învăţător şi pedagog, le eşti şi părinte, căci părinţii multora dintre ei se află departe de casă, în străinătate.

Urmărim destinul acestor copii şi suntem alături de ei şi după ce pleacă "de acasă" şi vă garantez cu cei aproximativ 15 ani de activitate că ne putem mîndri cu ei. În încheiere am vrea să amintim şi cîteva nume, care au apărut des prin paginile mass-mediei noastre româneşti: Fera Zoe, Butan Suzana, Jivan Mariana, Novac Mariana, Drăgilă Adina, Savu Marius, Luca Alen, Iencea Aurica (mulţi dintre ei studenţi) sau mai-tinerii Iencea Marcela, Miloia Valeria, Prodan Cristiana, Stamin Tatiana, Albu Gabriel (îndrăgostit de poezia lui Adrian Păunescu), Miloia Suzana, Stepan Sanela, Lavinia Pitic şi mulţi, mulţi alţii.

Pe lîngă aceştia, sunt demni de remarcat şi cei ce cîntă în fanfara şcolii, care au avut onoarea de a participa la deschiderea lucrărilor primului Congres al spiritualităţii româneşti la Herculane în 1993, sau la grandioasa manifestare a Unirii de la Alba Iulia, în acelaşi an.

Bustul lui Eminescu străjuieşte în faţa Casei de cultură din Coştei, iar a lui George Coşbuc la Voivodinţ şi ne întrebăm în continuu dacă este permis ca un copil, fie că rămîne ţăran sau nu, să nu ştie ce valori a dat acest popor de români într-un ocean de lume slavă. Evident că nu, şi atîta timp cît va exista Coşteiul, va exista şi tradiţie, şi artă, şi cultură.

Aş vrea să închei tot cu un citat din poetul Grigore Vieru, care se simte la Coştei ca la el acasă.

La Coştei,
Sunt fraţii mei!

În ochii umezi ai lor am zărit îndureratul chip al limbii şi Patriei strămoşilor noştri.

Vă mulţumim că nu v-aţi lepădat de tot ce avem mai scump: de limbă, doină, datină.

Dumnezeu să Vă şi să Ne ajute.

Gr. Vieru, 3 oct. 1993."

Îi mulţumim poetului şi prietenului nostru Grigore Vieru pentru portretul făcut în cîteva cuvinte şi promitem că "niciodată nu ne vom lepăda de tot ce avem mai sfînt".

BIBLIOGRAFIE:

1. Monografia corului din Coştei, de Marius Bizerea şi Viorel Selejan, Coştei, 1969.

2. Cronica şcolii din Coştei.

Maria ŞLEAHTIŢCHI
Bălţi

MIORIŢA LUI NICOLAE LABIŞ

Nicolae Labiş ("buzduganul unei generaţii", cum avea să-l definească metaforic Eugen Simion) face parte din generaţia de poeţi Stănescu-Vieru. Poet ce anunţa evoluţia literelor româneşti pe verticala modernităţii, Labiş a lansat o poezie de un lirism profund, care ar putea fi definită în întregime prin textul antologic **Moartea căprioarei**.

Suferinţa şi sacrificiul sînt motivele în jurul cărora gravitează poezia labişiană. Poetul a frecventat literatura populară şi opera înaintaşilor săi. Acolo a găsit tezaurul sfînt pe care l-a re-pus în valoare prin harul şi sufletul său plin de poezie.

Din şirul de texte memorabile ale creaţiei lui Labiş vom insista asupra poemului **Mioriţa**, scris în anul 1956 şi inclus în volumul de debut **Primele iubiri**.

În acest text poetul revine asupra imaginilor-cheie din balada populară **Mioriţa**, gestul lui fiind cadrabil unui ritual al continuităţii. Conştiinţa naţională a românului este modelată de cele cîteva mituri de bază care constituie coloana spiritualităţii româneşti. Printre aceste mituri se numără şi **Mioriţa**, despre care George Călinescu afirma: "**Mioriţa**, istoria ciobanului care voieşte a fi înmormîntat lîngă oile sale, simbolizează existenţa pastorală a poporului român şi exprimă viziunea francisian-panteistă a morţii la individul român. Acest mit a ajuns să fie socotit de unii Divina noastră comedie".

Inspirat din subiect baladesc, Nicolae Labiş dă textului său altă interpretare, prelungind astfel destinul personajelor din **Mioriţa**. Aceleaşi elemente ale scenografiei unei posibile întîmplări constituie fundalul poemului modern: picior de plai, gură de rai, fluier de fag, stelele făclii, păsările mii, fluierul de os, fluierul de soc, măicuţa bătrînă cu brîul de lînă; el, cu ochi ca mura, tras ca prin inel.

Făcînd uz de tehnica citatului (intertextul), Labiş construieşte un poem cu sigla autenticităţii: o dramatică baladă a cunoaşterii şi resemnării, a tristei meditaţii în faţa adevărurilor esenţiale ale lumii. Eroul liric narează sentimentul său în urma unei triste iniţieri. Plasat în contextul temporal posterior morţii ciobănelului din baladă, eroul liric contemplă, îngîndurat, drama celor care au făcut parte din destinul eroului mioritic şi care acum trăiesc tragedia văduvirii. Comparate, cele două texte se deosebesc în primul rînd prin mesaj şi accente. Eroul din baladă acceptă moartea ca pe o nuntire cu elementele primordiale ale universului, continuîndu-şi dăinuirea prin ele. În poemul labişian, personaje "de acţiune" devin *fluierul, mioriţa laie, bucălaie, măicuţa bătrînă*. Universul întreg trăieşte **drama absenţei**. Din perspectiva ciobănelului, moartea, dispariţia sa, înseamnă re-integrare; prin optica altor personaje, gestul morţii este înţeles ca văduvire, neîmplinitoare despărţire. Unirea cu elementele esenţiale este în acelaşi timp, amară despărţire de altele, tot atît de esenţiale pentru înţelegerea destinului uman pasager în timp şi spaţiu.

Compoziţional, fiecare strofă urmează un tipar conceptual bine articulat: primul vers invocă imaginile din textul primar (balada populară): *Pe-un picior de plai, pe-o gură de rai*. Versul al doilea modifică dintr-o perspectivă proprie imaginile de baladă, plasîndu-le într-un context metaforic inedit (*Zbuciumat se plînge fluierul de fag*). Versul al treilea şi al patrulea conţin reflecţia acestor elemente în oglinda interioară a eului liric (*Inima mi-o strînge şi-mi pătrunde-n sînge / Acest cîntec dureros şi drag*).

Prima strofă a poemului scoate în evidenţă ideea de a urmări, prin ani, istoria nescrisă a anturajului mioritic. Testamentul ciobănelului cerea să i se pună la cap cele trei fluiere prin care se va realiza comunicarea lui cu

cei dragi. Textul lui Labiş debutează cu imaginea "chemării" ce străbate de "dincolo". Întîrziat în timp, ajuns în acel spaţiu după ce destinul ciobănelului s-a consumat, personajul labişian păşeşte pe urmele fratelui său, luînd cu sine jalea tuturor. Momentul este definit printr-o suită de metafore-personificări cu un sporit grad sugestiv: *Zbuciumat se plînge fluierul de fag, Jalea îşi descîntă-n fluierul de os, Tremură la stînă fluierul de soc.*

Adevăratul sacrificiu nu-i mai aparţine acum ciobănelului, ci "măicuţei bătrîne", care continuă să-şi caute dragul fecior. Ea trăieşte un destin tragic: **nici muri nu poate**, căutarea ei fiind fără capăt, precum întîlnirea fiului, acolo unde-l caută, tot imposibilă fiind. Imaginea centrală a poemului este identificabilă ideii de sacrificiu matern. Vocea eroului liric e pătrunsă de comprehensiune:

De ce fugi pe cîmpuri, după ce chemări?
Despletit ţi-i părul — albă vîlvătaie...
Vezi, de valuri dusă, s-a topit sub zări
Mioriţa laie,bucălaie...

Metafora din finalul catrenului sugerează absorbirea mioarei de timp — o metaforă a trecerii, de fapt. Confuzia pe care o face maica cu ochii împăienjeniţi de atîta căutare e una de sorginte simbolică: întreg universul capătă contur mioritic, cerul însuşi pare semănat cu mioare:

Vai, pe zare-s nouri — turmele cereşti —
Şi-auzi glasul tragicei mioare...

Ideaţia poemului culminează cu imaginea sacrificiului **singur**, al măicuţei bătrîne. Timpul a subţiat conturul "tragicei mioare"(epitet de înaltă tensiune emotivă); a amuţit jalea fluierelor, doar

Ochilor tăi tulburi pentru veci li-i dat
Legănat de triluri, palid, să îl vadă,
Paşilor să-l cate pentru veci li-i dat
În pădurea lungă de baladă...

Metaforele din versul al doilea şi al patrulea comunică ideea despre moartea ciobănelului, idee pe care o refuză maica bătrînă urmînd calea veşnicei căutări.

Ultima strofă a poemului, despărţită prin asterisc de restul textului, iese din structura narativă, constituind un fragment narativ. În ea surprindem figura îngîndurată a poetului, care, *împietrit şi mut*, ascultă *ne-nţelesul grai / Plin de jalea unui veac trecut...*

Poemul **Mioriţa** se constituie într-un tablou prozodic complex, îmbinînd piciorul metric bisilabic cu cel trisilabic. Imaginile mioritice din primul vers sînt invocate într-un tipic ritm de baladă, autorul rămînînd fidel prozodiei din textul arhetip. Următoarele trei versuri, prin cadenţele dactil-iambice, anapest-dactilice, redau ritmul de bocet al învolburărilor sufleteşti. Piciorul metric amfibrah atribuie textului mişcarea sincronizată cu aplecările bocitoare asupra memoriei ciobănelului. Desenul prozodic al celui de al patrulea vers (o simetrie între coerenţa iambic-anapestă) redă evoluţia bocetului spre conştientizarea ideii de fatalitate a destinului uman.

Schimbarea ritmului interior al versurilor, al strofei permite autorului "o spaţiere" intonaţională, aidoma desenului respiraţiei într-o arie clasică — procedeu prozodic de mare efect. Conceptul artistic rafinat se materializează nu doar cu ajutorul tropilor şi al figurilor de stil, ci şi prin intermediul structurii prozodice.

Poemul conţine nouă strofe. Primele opt narează despre sentimentul comprehensiv al eroului liric, care trăieşte drama personajelor mioritice; ultima strofă poartă caracter meditativ, avînd funcţia gîndului - concluzie.

Strofa catrenă are rima încrucişată — liant puternic care menţine universul suferinţei în echilibru. Suferinţa este acceptată ca o legitimă binefacere. Prin ea omul este om. Tema poeziei o constituie evocarea destinului mioritic. Ideea: românii au suflet de baladă, prin el dăinuie în lume.

CORNELIU FLOREA: UN OM LIBER CU GÎNDUL LA NEAM ŞI LA ŢARĂ

S-a născut la Timişoara, la 5 ianuarie 1939. În anul 1963, absolvind Facultatea de Medicină din Timişoara, devine medic generalist şi este repartizat într-o circumscripţie sătească din Maramureş. Aici şi-a dobîndit cel de-al doilea blazon, "medic de Maramureş", la care ţine tot atît de mult ca şi la acela de "nepot de ţărani români".

În anul 1968, devine medic secundar în oto-rino-laringologie. Îşi continuă secundariatul la Cluj pînă în 1970, cînd, "din porunca partidului", este redistribuit în judeţul Bistriţa-Năsăud, judeţ deficitar în cadre medicale.

Din anul 1971 pînă în 1980 este medic specialist în cadrul Spitalului Judeţean Bistriţa-Năsăud. În acest deceniu bistriţean se afirmă profesional dar, datorită vederilor sale politice intră în conflict cu autorităţile locale, ceea ce a avut drept urmare o supraveghere activă din partea Securităţii. Din acest motiv, în vara anului 1980, alege calea exilului ca formă de exprimare a neacceptării şi neadaptării la dictatura comunistă.

Ajuns în Austria, stă o perioadă în lagărul de la Traiskirchen. O descriere reală şi analitică a timpului petrecut acolo o va publica în volumul *Jurnal de lagăr liber* la Editura Nord din Danemarca, în 1987 şi în România, în 1992.

În Canada, ţara—gazdă pe care şi-a ales-o, a început viaţa de la zero. Întîi, perfecţionarea englezei, apoi echivalarea diplomei de medic prin trecerea cu succes a examenelor şi, în sfîrşit, stagiatura obligatorie şi licenţa de liberă practică.

Deşi prins în chingile începutului, şi-a urmat hotărîrea de a dărui României timp, dragoste şi respect. Astfel, a citit şi răspîndit cartea românească din Exil, a colaborat la *Cuvântul Românesc* din Canada şi *Curentul* din Germania, cu articole şi foiletoane. Ca medic, s-a pronunţat împotriva legii care prevedea natalitatea forţată şi dăunătoare din România comunistă.

În mai 1988 prezintă la Congresul A.R.A. de la Portland, Oregon, eseul constituţional *Constituţia de la 29 februarie*, model de viitoare ideologie socială românească.

La editura Lumina, în octombrie 1993, a fost publicat *Jurnal pe frunze de arţar*, care descrie primii cinci ani petrecuţi în Canada.

Din primăvara anului 1991 editează *Jurnal Liber*, publicaţie trimestrială de observaţii, informaţii, comentarii şi călătorii.

În semn de omagiu şi respect pentru părinţii săi îşi semnează scrierile cu pseudonimul Corneliu Florea format din prenumele acestora.

Profesiunea de credinţă a scriitorului şi a cetăţeanului Corneliu Florea este formulată succint, dar foarte expresiv în unul din răvaşele primite de la autor: ***Scriu din firească şi liberă manifestare a dragostei faţă de obîrşia mea! Scriu dintr-o adîncă nemulţumire faţă de modul cum a fost şi este tratată NAŢIUNEA ROMÂNĂ, PATRIA NOASTRĂ în acest secol de marile puteri, ce numai democrate şi civilizate NU au fost cu NOI! SCRIU direct, vehement împotriva acelor români şi "români" se ce află la anumite niveluri ÎN PIRAMIDA SOCIETĂŢII ROMÂNEŞTI, de unde NU este permis să urmărească interese personale, niveluri de la care ar trebui doar să se dăruiască şi să muncească numai pentru INTERESELE ŢĂRII!! SCRIU să-mi informez corect***

*conaţionalii despre ceea ce ei **NU** pot şti şi cunoaşte de ACOLO.*

Am fost şi am rămas un anticomunist. Am detestat deschis dictatura comunistă din ROMÂNIA. Am urît şi urăsc imperialismul rusesc ce domină prin forţă militară tot ce este împrejurul lui, împrejur pe care încearcă necontenit să-l lărgească! NU schimbarea sistemelor şi conducătorilor are importanţă, DACĂ nu-şi schimbă mentalitatea de dominare prin forţă, DACĂ nu învaţă cele două reguli elementare ale civilizaţiei: SĂ MUNCEASCĂ ŞI SĂ RESPECTE!

Cu asemenea fire şi preocupări critice, am certitudinea, pe care o şi accept senin, că nimic bun nu-mi va fi rezervat în societate. NICI nu-mi trebuie, îmi este mai preţioasă LIBERTATEA FIRII MELE!

*Autocondamnarea pe care şi-o face autorul, echivalentă cu un permanent şi necruţător examen de conştiinţă — în calitate de mesager al unui neam şi al unei civilizaţii milenare — îi conferă certitudinea unei vieţi trăite sincer şi cu demnitate. În lumea aceasta, contaminată de minciună, escrocherie, laşitate şi lăcomie, este extrem de dificil, chiar imposibil, să-ţi cîştigi onest dreptul la existenţă, să rămîi liber şi neprihănit, curat la gînd şi harnic la faptă, adică să fii **TU**. Corneliu Florea accentuează adesea — în cărţi, în corespondenţă sau în neobişnuitul, originalul şi instructivul **JURNAL LIBER**, publicaţie cu "drepturile şi ponoasele rezervate exclusiv autorului", — deci accentuează frecvent forma veche a pronumelui **IO**! Deoarece, acasă, la serviciu, în Ţară sau atunci cînd ea, Ţara, este pentru tine doar un vis, o dorinţă neîmplinită, în orice împrejurări contează să ai puterea de a-ţi păstra **identitatea.** Medic de profesie şi scriitor prin vocaţie, Corneliu Florea face dovada unor cunoştinţe temeinice în domeniul literaturii, artelor, folclorului şi al istoriei. Detalii multiple, circumstanţe neprevăzute, personaje diverse, toate însoţite obligatoriu de un pronunţat punct de vedere personal al autorului, dau farmec scrisului său şi incită curiozitatea cititorului.*

*O pasiune aparte a lui Corneliu Florea o constituie abordarea istoriei provinciilor româneşti aflate încă în calea "tuturor răutăţilor", o preocupare constantă a autorului fiind şi Basarabia... Corneliu Florea este unul dintre puţinii intelectuali români, nu ne referim numai la cei din afara Ţării, care **nu ne uită,** pentru care fapt sîntem recunoscători. Îi mulţumim frăţeşte pentru **sentimentele sincere** nutrite faţă de noi, basarabenii, îi mulţumim pentru solicitudinea expresă manifestată în palpitantele scrisori trimise pe adresa revistei noastre. Sîntem alături de dumneata, dragă Corneliu Florea, aşa precum dumneata ai fost întotdeauna alături de **NOI**: şi atunci cînd gîndul la **NOI** comporta consecinţe dintre cele mai nefaste, şi acum, cînd invocarea "problemei" Basarabiei nu mai este "deranjantă".*

Din lucrările primite de la prietenul nostru canadian am ales cîteva fragmente, vizînd prima perioadă a exilului dumisale. Sînt gînduri, păreri, sentimente, îmbrăcate în haina sacră a sufletului nostru, cuvîntul, exilat şi el o dată cu autorul.

...Cei care nu au vrut să îngenuncheze au plătit preţ scump, luînd calea pribegiei şi înfruntînd consecinţele "desţărării". Altfel nici că se putea. Fără ei, fără aceşti oameni "incomozi" şi "răzvrătiţi", ar fi fost posibilă oare schimbarea noastră la faţă?

Al. B.

Corneliu FLOREA
Canada

JURNAL DE LAGĂR LIBER
(Fragmente)

OARE de ce noi, românii, am devenit atît de sobri cînd ne rugăm? Cred că de teamă; prea multe suferinţe şi amărăciuni s-au abătut asupra noastră şi tare am mai dori ca ruga noastră să fie auzită şi să fim izbăviţi de atîta primejdie, prea am dorit pacea, iar, pentru noi, românii, liniştea păcii pentru vindecare, venea mai repede din cer decît de la vecinii noştri. De aceea, rugăciunile noastre au devenit atît de fierbinţi, de grave, o străduinţă serioasă de solicitare, pentru că de mult am învăţat, cît de puţin primim pentru cît de mult dăm. Şi apoi, atît de mulţi ne-au cerut smerenie prin forţa lor încît, în credinţa noastră, s-a format convingerea că dacă nişte amărîţi de pămînteni prin forţa armelor şi a mulţimii lor ne cer atîta, lui Dumnezeu I se cuvine mai mult.

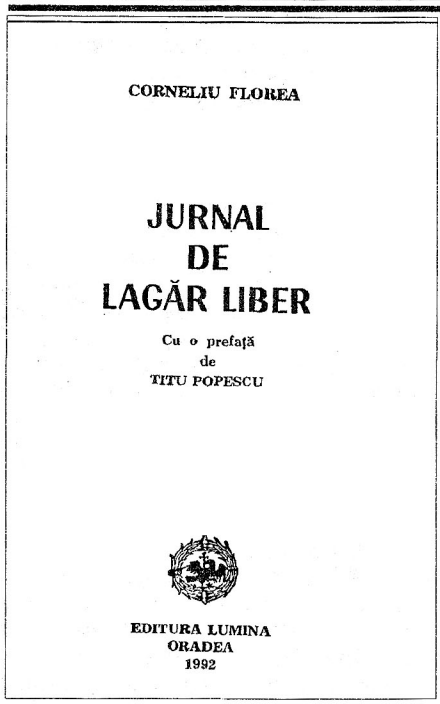

NOI, românii, care nu ne-am evidenţiat printr-un anotimp glorios în lupta anticomunistă, stăm la coada cozilor şi ne descurcăm cum ne este tradiţia, sperînd şi un puţin noroc, încercînd cu binişorul, şmecherind unde ne merge. Cuvîntul şmecher ne vine din limba germană, aşa ne-au caracterizat prima dată saşii transilvăneni,cînd au început să facă negoţ cu noi şi mai ales au început să coboare, prin trecătorile Carpaţilor spre sud. Noi am împrumutat cuvîntul fiindcă sună şuierător, avertizator; chiar are mai multe înţelesuri, iar nouă ne place să vorbim cu mai multe înţelesuri, ca să o putem schimba cum vrem, "ca la Ploieşti". L-am împrumutat ca pe o armă de supravieţuire pentru că din spaţiul nostru carpatin, care mai este şi trecătoarea tuturor imperiilor, trebuie întotdeauna să şmecherim vremurile; acum, în special, comunismul, care a fost introdus obligatoriu la noi, aşa ca şi limba rusă în societate şi şcoala românească şi cum am învăţat noi limba rusă, aşa vom construi şi comunismul, numai că aşa e nevoie de mai multe anotimpuri...

TOAMNA trebuie să fie frumoasă şi în Canada, îndeosebi cînd se prelungeşte cu acea vreme caldă şi senină, invariabilă şi liniştită, ce se numeşte "vara indiană", cînd întregul relief continental îmbracă o cromatică încă neatinsă de vreun artist al culorilor, dar invidiată de toţi. De altfel Canada are foarte mulţi peisagişti şi fotografi, dar oricîţi ar avea, tot mai e loc pe cei aproape zece milioane de kilometri pătraţi, pe care se întîlnesc toate formele de relief, supuse unei clime atît de diversificate, deşi în emisfera nordică predomină frigul, dar şi frigul, de care se sperie toată lumea, acolo, a făcut frumuseţi de gheaţă a schimbat vegetaţia; în tundră izbucnesc flori de rară frumuseţe, iar pădurile boreale din nord îşi au farmecul diversităţilor de conifere, apoi, mai jos, pe întinderile acadiene, din estul Canadei, întîlneşti foioasele, pădurile de arţari cu frunzele lor neîntrecute în frumuseţea culorilor pe care le schimbă toamna. Una din aceste frunze — frunza de arţar — canadienii au pus-o pe steagul naţional, ca semn de armonie om - natură, de dragoste faţă de frumuseţile ţării lor, făcînd din steagul Canadei unul dintre cele mai paşnice drapele, un steag "botanic", simbolizînd o ţară-grădină, în care toţi sînt primiţi în mod egal şi democratic, în care toţi pot trăi în pace şi libertate, respectîndu-se.

NICIODATĂ nu poţi uita mănăstirile bucovinene cele încărcate de credinţă şi istorie românească, de arta şi cultura tradiţională, ce te ajută să pătrunzi şi să înţelegi mai bine spiritualitatea noastră. Eu le-am descoperit tîrziu, dar a fost una din marile revelaţii ce au umplut de bucurie fiinţa mea.

Treceam des prin pasul Tihuţa în Bucovina. Îmi vizitam prietenul bucovinean sau mergeam mai departe pînă la Voroneţ, Humor, Moldoviţa sau mai în nord, pînă la Sucevita şi Putna. Veneam din ce în ce mai des, de cîte ori aveam timp, cu Ica şi cu Florin, pe care-l impresionau măicuţele de la Sucevita sau Moldovita cum băteau toaca la vecernie, cînd soarele spre asfinţit lumina mai bine picturile murale exterioare, cînd culorile şi formele spuneau mai multe şi de fiecare dată vedeam şi înţelegeam ceva mai mult. Veneam de Inviere în Bucovina şi atunci aveam parte de adevărate sărbători, de adevărate clipe de bucurie. Mă simţeam cu adevărat fericit, ca un bun creştin, şi păream atît de apropiaţi unii de alţii şi egali. Florin nu mai înceta să admire şi să cerceteze frumoasele ouă încondeiate şi nu se îndura să le ciocnească; le păstra pe toate într-un

blid mare de Marginea.

Mănăstirea Arbore am descoperit-o mult mai tîrziu, la îndemnul prietenului meu, bucovinean, care spunea: "Dumnezeu a făcut atît de frumoasă Bucovina şi oamenii locurilor au vrut să-i mulţumească, zidind şi zugrăvind mănăstiri la fel de frumoase, legînd o mare armonie a creaţiilor. Mergeţi să vedeţi şi Mănăstirea Arbore!" Am văzut-o şi ne-a cucerit, atît mănăstirea, aşezată acolo unde obcinele se întîlnesc cu cîmpia, cît mai ales un ghid atît de înflăcărat şi atît de însufleţit cum nu am mai văzut niciodată, ce dorea, pe lîngă date istorice, să transmită şi atmosfera acelor timpuri îndepărtate de pe vremea lui Ştefan cel Mare şi a lui Luca Arbore, ctitorul acestei mănăstiri, dorea să ne însufleţească şi pe noi cu aceleaşi sentimente şi dragoste de Neam.

Oare s-au schimbat vremurile sau numai a trecut vreme?!

ŞI aşa ne-am început noi să ne readucem aminte de marea revoluţie din Octombrie, pe care o sărbătoream în noiembrie. Ce porcărie, ce murdărie politică în care un popor întreg a fost obligat să se scalde şi să o scalde, că e bine; şapte ori opt noiembrie ajunseseră sărbători "naţionale" într-o vreme cînd ne pierdusem identitatea complet, cînd am devenit un popor cu istorie care începea numai de la 23 August, deci nu aveam nimic de sărbătorit din trecut, cînd deja Roosevelt a fost de acord cu Churchill ca să vîndă România ruşilor prin stabilirea zonelor de influenţă în Balcani, cînd regele Mihai deja predase o parte din armată şi pe Antonescu ruşilor, iar cealaltă parte a pus-o la discreţia lor fără pretenţii. De la Domnul Avram aflu adevăratele evenimente ale acelei perioade despre care tovarăşul prof de isto' Ţintă a tăcut mîlc.

— Ce manifestaţiune se făcea, ce pelerinaj religios trăgeam prin faţa tribunelor încărcate cu slugi comuniste şi ofiţeri ruşi ţintuiţi de decoraţii şi trosnind a *odicolon* cînd tăceau şi a *votcă* cînd deschideau gura, ce plecăciuni şi ce urale, ce căram la steaguri roşii şi la tablouri de "tătuci" şi "dascăli"! Am învăţat la şcoală înainte de Stalin şi pe urmă de Ştefan cel Mare. Înainte am învăţat de Lenin şi pe urmă de Avram Iancu, chiar şi de Engels trebuia să ştim mai mult decît despre Cuza, iar de Marx, o, de Marx nici nu mai vorbesc, trebuia să ştim totul despre el, cu excepţia tezelor sale despre expansiunile Imperiului Slav sau cu referire directă că "Basarabia este pămînt românesc locuit de români" după ce ruşii au anexat-o în 1812. Mulţi ar trebui să-şi aducă aminte că Marx a vorbit pentru mulţi ce-şi pleacă capul cînd a spus: "Finlanda e finlandeză, Polonia e poloneză, Basarabia este românească. Aceasta este o cucerire brutală, pur şi simplu un furt". Ei, dar cînd ar fi vorba de cît au furat şi fură ruşii e nevoie de volume întregi, dar dacă păgubaşilor nu le pasă sau sînt răsplătiţi pentru nepăsare, atunci volumele nu se vor scrie, mass-media nu va prezenta alte imagini ale Rusiei şi generaţiile viitoare vor şti din ce în ce mai puţin că Rusia de la Petru cel Mare şi pînă azi s-a apropiat de Stockholm cu 1 000 de kilometri, tot cu atîta de Berlin şi Viena, iar de Constantinopol cu vreo 750 kilometri, poate cei din Atena, Roma şi Paris se cred încă departe şi scutiţi şi nu-şi dau seama că Europa a devenit un continent cît o lună nouă, ce mai există doar pe ţărmul Mediteranei şi al Atlanticului. Vom vedea.

ÎNTÎI decembrie, Ziua Unirii. Unirea cea firească, raţională istoric şi etnic, corectă geografic. Unirea dragostei şi a logicii, Unirea românilor, a pietrelor peste care a trecut apa marilor imperii şi a hoardelor barbare, perturbînd, ca şi astăzi, sub comunişti, armonia statorniciei româneşti.

Unirea nu-i numai o sărbătoare naţională, ci şi una sfîntă, în care ridicăm un parastas de pomenire patrioţilor ce au dorit-o şi au înfăptuit-o, o zi în care ne rugăm pentru dăinuirea ei, pentru a avea putere să o înţelegem şi să o menţinem, în timp ce clopotele Blajului continuă vibrantul: "Noi vrem să ne unim cu Ţara". Noi, din trecutul de vatră dacică, noi, din trecutul mileniu al tihnei şi necunoscutului sau din trecutele secole de grele lupte şi jertfe pentru supravieţuire şi afirmare, noi, cei mulţi şi dintotdeauna ai acestor pămînturi, vrem Unirea. Noi, cei vii sau masacraţi la Ip şi Trăsnea, noi, cei cărora ni s-au închis bisericile pe Mara şi Iza sau am fost îngenuncheaţi pe Şieu sau am tras în plug pe Someş, noi, care am fost daţi afară din Universitateta Clujului, vrem să dăinuie această Unire pe care o apărăm fiindcă ne apără.

Şi noi, cei plecaţi, vom rămîne uniţi cu Ţara!

1980

JURNAL PE FRUNZE DE ARŢAR
(Fragmente)

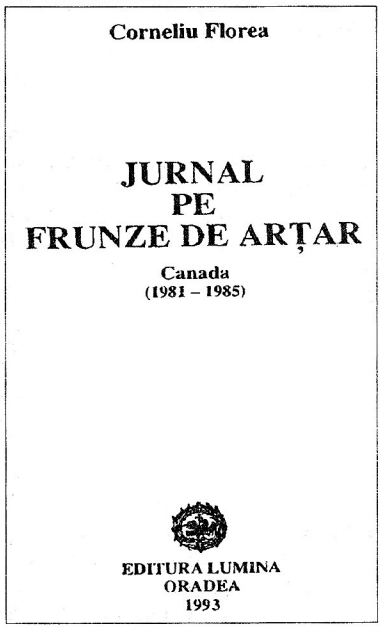

TIMPUL este duşmanul cel mai mare al omului. Vorbesc de timpul nostru biologic, de orologiul din fiinţa noastră ce îşi continuă imperturbabil numărătoarea inversă, după regulile sale, nu după ideile ce ne trec prin cap. Timpul acesta "ne lucrează" continuu. La început nu sesizăm, din contra îl urîm că nu trece mai repede, că ne ţine prea mult în copilărie, că nu suntem odată şi noi mari. Şi apoi vine o vreme care ne convine de minune, dar perioada este foarte scurtă şi începem să observăm cum societatea începe să ne jefuiască de timp, de timpul nostru biologic, arătîndu-ne mereu un ceas strict mecanic sau electronic ce învîrteşte într-o direcţie arbitrară nişte numere monotone fără nici o legătură cu orologiul nostru intrinsec, dar după care trebuie să ne ghidăm în societate, să fim punctuali. Punctuali. Punctuali. Jaful de timp este cu atît mai mare cu cît societatea este mai avansată, mai "civilizată". La început, ne simţim şi noi civilizaţi şi acceptăm prada din timpul nostru, pe urmă începem să obosim şi să ne revoltăm, dar este degeaba, nu mai putem da înapoi şi, fără putere, ne lăsăm jefuiţi de singura noastră avere reală: VIAŢA! Şi aşa începem să ne pensionăm, să vină vremea cînd să putem privi marele maraton al umanităţii de pe margine şi să vedem în ce stupiditate de alergături ne-am irosit cea mai frumoasă parte a vieţii.

Şi noi, acum, trebuie să dăm societăţii cît mai mult din timpul nostru; ce ne rămîne este doar timpul de odihnă şi cîteva firimituri, din cînd în cînd, pentru bucuria personală, pentru plăceri intime, pentru bucuria vieţii noastre. Cît de mult ne putem bucura într-o lume în care, de curînd, ne-am strămutat, care la tot pasul, ne este necunoscută, chiar ostilă, într-un fel sau altul? Într-o lume fără rude, fără prietenii copilăriei tale, fără locurile iubite. Şi aşa viaţa noastră devine numai muncă şi anxietate, donaţie socială şi incertitudine. Confortul dă satisfacţie existenţei biologice primare, dar nu este suficient pentru viaţa spirituală atunci cînd aceasta primează în individ!

... **MAJORITATEA** românilor din străinătate au luat drumuri diferite, drumuri de muncă şi creaţie, drumuri personale, drumuri politice sau de căpătuială şi aventură. Mulţi dintre ei nu s-au rupt de etnie, s-au căutat, s-au găsit şi au înfiinţat tot felul de asociaţii, societăţi, consilii şi formaţiuni după chipul şi asemănarea lor, făcînd multă treabă bună, dar şi destule greşeli şi răutăţi, mai mult din antipatii reciproce decît că şi-ar fi băgat coada securitatea sau "oamenii Bucureştiului", cum erau etichetaţi toţi cei ce nu gîndeau exact ca "înţelepţii exilului românesc" sau din alte şi alte motive, unele serioase, altele de-a dreptul ridicole.

Nu toţi s-au numit exilaţi, unii s-au numit simplu — români în străinătate, văzîndu-şi de nevoile şi treburile lor, gata să ajute, din cînd în cînd, după putere, comunitatea românească de care aparţinea sau un nou-venit din Ţară. Printre aceştia sunt românii care păstrează sensibilitatea şi datina românească, bunii familişti şi profesionişti, sperînd mereu la eliberarea Ţării.

Sunt apoi românii care vorbesc de diaspora noastră prin analogia cu diaspora evreiască. Diaspora este un cuvînt grec, ce înseamnă împrăştiere, dispersiunea în lume a unui grup etnic sau religios, termen pe care nu l-am găsit în dicţionarul meu român-român. Românii din diaspora, ca şi ceilalţi, mănîncă tot pîine străină şi dor de Ţară duc, sunt doar mai modeşti decît exilaţii.

LA început, aşa cum s-a întîmplat, am descoperit această lume românească din străinătate prin publicaţiile ei. Întîi şi întîi, încă pe cînd mă aflam în lagărul de refugiaţi, am citit "Cuvântul Românesc", ce apare la Hamilton, în Canada. Apoi, abia sosit în Canada, prietenul meu, Aurel Ciot, mi-a făcut abonament şi la "Micro Magazinul" lui Marius Luigi, din New-York, iar prin Editura lui Ion Dumitru, din München, am devenit abonatul şi cititorul conştiincios al ziarului "Curentul", al lui Pamfil Şeicaru, ce în prezent este continuat de Vasile C. Dumitrescu, la München, şi a revistei literare "Limite", redactată de Virgil Ierunca şi Nicolae Petra.

PRIN "Cuvântul Românesc" am început să cunosc o serie întreagă de români din străinătate; majoritatea, deşi nu erau ziarişti de profesie, scriau bine, concret, documentat, cu multă dragoste faţă de Ţară. Era ziarul cel mai răspîndit printre românii din străinătate, între ţările din lume unde se citeşte era trecută şi România, ceea ce mă amuza, gîndindumă că ar fi cumpărat şi citit de la chioşcul de ziare ca şi "Sportul Popular". Ar fi fost bine, dar probabil era citit mai mult de Securitate, să fie bine informaţi, să afle cine îşi deschide gura şi ce zice împotriva partidului şi slugarnicului său guvern ori împotriva Securităţii, şi atunci proferau: "Aha, legionarii ăia, cuibul ăla de vipere, o să le sucim grumazu' la toţi!"

Ziarul este condus de un farmacist liniştit, bun gospodar, minunat român, George Bălaşu, născut la Turtucaia, în 1924, unde se pare că nu ar fi fost epicentrul legionarismului şi chiar dacă ar fi fost George Bălaşu s-a mutat la Făgăraş, apoi la Bucureşti, unde a terminat liceul, în 1943, cînd legionarismul nici nu mai era o modă în licee. Tînărul bacalaureat s-a înscris la Şcoala Militară de Geniu, unde, după cît se mai ştie încă, legionarismul nici nu a fost vreodată acceptat. Peste doi ani, în 1945, lasă armata şi se înscrie la Farmacie, de unde, peste trei ani, este arestat pentru vederile sale anticomuniste. Eliberat, trece frontiera în Iugoslavia; prins fiind, suferă un an şi jumătate de închisoare şi lagăr, pînă ce reuşeşte să fugă în Italia şi de acolo "se exilează" în Canada, unde începe "viaţa liberă" ca muncitor necalificat. Îi trebuie destui ani ca să-şi refacă studiile farmaceutice pentru a obţine licenţa de practică. Nu ştiu şi nici nu mă interesează, cît timp a mai avut, la "seral" sau "fără frecvenţă", pentru legionarism în acei ani atît de grei, eu îl apreciez pentru curajul său anticomunist de zeci de ani, pentru activitatea românească de la Hamilton şi mai ales pentru "Cuvântul Românesc", pe care-l scoate neîntrerupt din 1976, în jurul căruia am întîlnit români cu diferite antecedente politice, dar toţi dăruiţi românismului, toţi anticomunişti, toţi cu frumoase sentimente naţionale.

Constantin Mareş, deşi absolvent de Drept, "în rate", fiindcă a făcut mulţi ani de închisoare comunistă, scrie organizat, fluent şi cu idei, mult mai bine decît mulţi filologi sau ziarişti de profesie. A fost membru al conducerii tineretului naţional liberal şi a rămas liberal, pentru asta a şi făcut închisoare, în timp ce Ciceronе Ioniţoiu, un oltean inteligent şi curajos, a făcut parte din conducerea tineretului naţional-ţărănesc, motiv pentru care a fost "plimbat", zece ani, prin toate lagărele şi închisorile comuniste, ceea ce explică de ce scrie aşa de dur împotriva comunismului.

Nicolae Novac, un mare român bănăţean, sublocotenent în al doilea Război Mondial, decorat cu "Virtutea Militară" şi "Frunza de Stejar" în campania din Ungaria, are o rubrică foarte căutată de cititori, "Note şi comentarii", în timp ce Ion Boieru se ocupă, cu multă competenţă, de "Cronica Vremii", Zahu Pană, român macedonean, licenţiat în Ştiinţe Economice, scrie o interesantă rubrică, "Efemeride", după ce a adunat poezia şi cîntecul aromân din Macedonia, să rămînă tipărite şi înregistrate, după ce a petrecut treisprezece ani în închisorile comuniste!

Nu ştiu care a fost nucleul iniţial al "Cuvântului Românesc" şi nici programul său, dar este clar că nu este un ziar al unei formaţiuni politice, ci este sanctuar de cultură şi tradiţie românească, un front anticomunist puternic în care, comemorativ, apar ştiri legate de legionarism, dar şi despre Antonescu, Maniu, Brătianu şi toată pleiada românilor patrioţi cu fapta. Apar articole scrise de cel ce a fost redactor al Enciclopediei Româneşti, poetul, scriitorul şi filosoful Horea Stamatu, sau de ziaristul şi scriitorul basarabean Nicolae Lupan, ce într-adevăr a fost exilat de guvernul sovietic pentru naţionalism românesc, în acelaşi an cu Soljeniţîn, care are o rubrică, "Între Prut şi Nistru", ce aduce multe date despre suferinţa şi deznaţionalizarea brutală a

basarabenilor. Pînă de curînd, scria, din cînd în cînd, şi Mihai Cismărescu, care ani şi ani de zile nu a fost numai sufletul românesc cu înalt prestigiu intelectual la "Europa Liberă", dar mai ales un suflet al spaţiului nostru mioritic, întins pînă la Nistru, ce a ars ca un imens meteorit de sensibilitate şi dragoste românească intrat în atmosfera incendiară a exilului românesc şi căruia, cu teamă spun, cred că îi va urma drumul Ion Caraion, venit de curînd în exil, şi care de asemenea scrie la acest ziar. Ovidiu Vuia, medicul care a obţinut o bursă de studii de la germani şi o viză de ieşire de la români, pe care a luat-o definitiv, scrie cu talent, inteligenţă şi multă dragoste românească. Din partea Consiliului Naţional Român din Germania scrie Dr. Augustin Al. Bidian, iar din California scrie economistul Eugen Popescu, din Ontario, un preot-scriitor Dumitru Ichim. În paginile "Cuvântului Românesc" apar, din cînd în cînd, articole de Mircea Eliade, cel mai savant dintre toţi cei care s-au ocupat de religii, cel care a scris mai multe pagini decît au citit toţi membrii partidului comunist la un loc, din ilegalitate şi după aceea, sau Vintilă Horia, doljeanul cu multe licenţe şi doctorate în buzunar şi cap, cel care a avut motive să descopere că "Dumnezeu s-a născut în exil" pentru care a luat premiul "Goncourt", în 1960, la Paris. Şi alte personalităţi completează mozaicul politic şi ideologic al ziarului, mozaic ce în ansamblu înfăţişează pregnant lupta anticomunistă dusă de români.

Încunoştiinţarea, prin scrisoare, de la Eugen Bârsan, că un articol de-al meu va apare în "Cuvântul Românesc", mă tulbură şi mă neliniştеşte profund, sincer, sunt emoţionat de gestul celor din redacţie. Formidabil ce apreciere. Nu-s nici exilat, darmite legionar, nu am avut recomandări sau pile, nu am licenţa în litere sau vreo urmă de talent, tot ce am este numai revolta faţă de sistemul comunist, ce pur şi simplu distruge conştiinţa şi personalitatea Neamului meu. Revolta aceasta o exprim.

Domnul Eugen Bârsan este, de fapt, redactor-şef la "Cuvântul Românesc", este o apreciată personalitate a vieţii culturale şi religioase în cadrul comunităţii româneşti din Chicago, şi-mi scrie o scrisoare amabilă şi la obiect, invitîndumă să-mi caut un pen-name (nume de condei, pseudonim) dacă am rude şi prieteni în România! Mă impresionează, mă pune pe gînduri, mă gîndesc la Mama, care-i convalescentă după chinuitoarea operaţie avută! Gîndindumă la Mama, mă zbat între teama de a nu i se întîmpla ceva, dar şi dorinţa de-a fi alături de cei care au ales calea demascării regimului comunist şi împotrivirii lui, şi ajung să-mi aleg penname-ul de Corneliu Florea, format din prenumele părinţilor mei, Cornelia şi Florea, ca un omagiu adus lor.

CU douăzeci de ani în urmă, tot într-o dimineaţă de noiembrie, senină şi frumoasă ca şi cea de astăzi, am plecat din Vişeul de Sus, împreună cu medicul-şef adjunct, la Leordina, ca să-mi încep cariera de medic de medicină generală. Aveam douăzeci şi patru de ani şi deveneam, fără să-mi dau seama atunci, medic de Maramureş. În Maramureş, am descoperit, pentru prima dată în viaţă, adevăraţii români şi istoria noastră pe care nu am avut parte să o învăţ cum trebuia prin şcoli sau din cărţi.

Pe vremea aceea România era împărţită pe regiuni, din ordinul ocupanţilor sovietici şi ca urmare a executării slugarnice a lui de către comuniştii ce conduceau Ţara; aşa se face că Leordina, o localitate rurală situată pe Valea Vişeului, se afla în Regiunea Maramureş, dar numai oficial i se spunea aşa, altfel toată lumea spunea Maramureş, cu excepţia maramureşenilor, care îi spuneau Maramu', după obiceiul lor de-a nu pronunţa întotdeauna terminaţiile unor nume proprii sau altor cuvinte! Maramureşul sau Maramu' este un imemorabil spaţiu daco-getic ce a făcut parte din regatul lui Burebista. Romanii, la început, au pătruns cu greu şi nu în toată Dacia. Maramureşul a rămas necucerit şi a devenit sanctuarul luptătorilor daci ce s-au retras aici copleşiţi de forţele romane. A devenit o mică Dacie Liberă neatinsă, ce a început să se fortifice prin cetăţi ce îşi mai păstrează urmele şi azi. În acelaşi timp, chiar romanii, ca să poată exploata în liniştе minereurile de aur din Rodna, au închis accesul dinspre Maramureş prin fortificarea văii Sălăuţei. Separarea nu a durat prea mult, numai cîteva decenii, pînă ce dacii liberi din Maramureş s-au consolidat şi au început să facă incursiuni în provincia romană şi abia atunci romanii au urcat în Maramureş, cucerindu-l şi anexîndu-l provinciei lor.

Maramureşul a fost întotdeauna Mica Noastră Dacie Liberă, apărîndu-şi după puteri şi păstrîndu-şi cu dragoste identitatea daco-getică cît mai autentică. Romanii au venit în momentul apogeului

imperiului lor şi au plecat la primul semn al declinului lor. Daco-geţii nu au plecat nicăieri, nu era cazul pentru ei, fiindcă erau locuitori dintotdeauna ai acestei puternice fortăreţe naturale, pe care o ştiau foarte bine, pe cînd pentru năvălitori era o adevărată capcană fără scăpare. E ridicol să auzi false poveşti istorice despre plecarea dacilor o dată cu retragerea aureliană, de parcă acum două mii de ani oamenii ar fi gîndit cu creiere ca ale noastre. Hai, să le facem plăcerea acestor falsificatori de istorie şi să zicem că ar fi fost aşa, dar atunci ei sunt obligaţi să ne dovedească cum de am ajuns la loc, fiindcă aici suntem, mult mai mulţi ca ei. Nu au plecat cu toţii la Roma, nici nu au trecut în America pe vremea barbarilor, şi pe urmă, cînd barbarii au devenit floarea mîntuirii şi dragostei creştine fără asemănare, numai ce s-au socotit şi maramureşenii să se întoarcă în vatra lor, primind permisiune de la cancelaria regală şi multe diplome maramureşene prin care se atesta că sunt proprietari de drept şi fapt ai acestui spaţiu..., iar repatrierea s-ar fi făcut cu transatlantice ungureşti!

Adevărul este că daco-geţii au rămas neclintiţi în Maramureşul lor unde şi-au păstrat milenar o viaţă simplă, specifică, aproape în taină, netulburînd pe alţii dar, în mod precis, după moda acelor timpuri, ucigînd pe toţi intruşii, ce nu veneau cu gînduri paşnice. Documentele istorice vorbesc de un Maramureş Voievodal, mare, de o parte şi alta a Tisei, locuit numai de români, conduşi de voievozi şi cneji independenţi. Adevărul este că, în această izolare, au rămas în urmă, iar ungurii din Panonia au realizat că le va fi mai uşor să-i cucerească paşnic, înşelîndu-le bunăvoinţa pas cu pas, decît prin lupta dreaptă fără şanse, mai ales după incursiunea ungurilor în Maramureş, sub Almos, tata lui Arpad, care au fost complet măcelăriţi de români la Cuhea.

CÎND ne-am mutat, am descoperit un om.

Un mare suflet de român. Pe Marius Ivăniţă îl cunoşteam de mai multă vreme, dar timp de povestit împreună nu am prea avut pînă acum. Marius Ivăniţă s-a oferit să mă ajute la mutat, a venit cu van-ul (dubiţa) şi într-o zi ne-am mutat. Cum, practic, ne mutam exact în partea opusă a oraşului, de fiecare dată cînd străbăteam urbea aveam destul timp pentru discutat, încît de la un drum la altul admiraţia mea pentru Marius Ivăniţă creştea; mă cucerea cu vorba şi comportamentul său. M-a cucerit cu toate poveştile, ideile, cu aspectul său.

Avea o faţă bărbătească frumoasă, luminată de un caracter liniştit, deşi fizicul său dovedea că are multă forţă şi rezistenţă, parcă în contrast cu vocea moale, dulce. Marius Ivăniţă era basarabean, iar poveştile sale despre părinţii săi, refugiaţi în România, în 1944, m-au dus pe acele plaiuri atît de româneşti şi atît de cotropite de ruşi şi mai apoi de sovietici. "În Basarabia, roua dimineţii simbolizează în fapt lacrimile acestui pămînt şi al basarabenilor, fiindcă nici o altă parte din vechiul pămînt românesc nu a fost atît de vătămată ca Basarabia, de cînd s-au apropiat de ea ruşii", începe, cu tristeţe şi duioşie, firul istoriei, de la Dacia cea Veche şi apoi a Moldovei celei Mari a lui Alexandru cel Bun, (zis Dacul) şi a lui Ştefan cel Mare şi Sfînt.

Este frapant să aşezi faţă în faţă două evenimente istorice. Primul, să ne coborîm la anul 1483, cînd Ştefan cel Mare şi Sfînt s-a încuscrit cu ţarul Ivan al III-lea, prin căsătoria fiului acestuia cu fiica sa, Ileana. Un an mai tîrziu, a cerut ajutor ţarului împotriva păgînilor, ca să recucerească Chilia şi Cetatea Albă, la care ţarul a răspuns: "Nu pot să-ţi trimit ajutor, fiindcă e prea mare depărtarea între Moldova şi Rusia". Deci reţinem lucruri de o mare importanţă: era, undeva, la depărtare o Rusie şi o Moldovă, întinsă între Carpaţi, Nistru şi Marea Neagră. Ce bine era! Al doilea eveniment îl invocăm revenind în secolul nostru, cînd Molotov şi Ribbentrop au semnat, la 23 August 1939, mizerabilul tratat de alianţă, împărţind lumea între ei, printre care şi partea din Moldova lui Ştefan cel Mare şi Sfînt.

Nu este asta o nedreptate strigătoare la cer, cum ne-am tot obişnuit să strigăm de secole, ce e totuna cu a striga într-un pustiu, din nefericire?! Oare, nu a sosit vremea să începem să luăm exemplul evreilor, care, cu toate că sunt aleşi în cer, se luptă cu încordare şi pentru dreptatea lor pe pămînt?! Oare, noi nu avem dreptul să ne spunem suferinţa şi să cerem dreptate pentru adevărul nostru? Oare, umanitate, dreptate socială şi democraţie se numeşte stăpînirea celui puternic peste cel firav, oare raţiunea secolului nostru se numeşte pumn, sabie şi glonţ?!

Eminescu, în opera sa etico-socială, care ne-a fost atît de bine tăinuită

în România după 23 august 1944, cînd ruşii şi sovieticii lor, din nou, au cotropit şi îngenuncheat Basarabia în imperiul lor, are o serie de articole cu valoare istorică şi ştiinţifică incontestabilă, ce sunt o arzătoare pledoarie pentru dreptatea şi adevărul acestui pămînt românesc. În **Basarabia, Veacul al XIX-lea**, vorbind despre cesiunea Basarabiei, prin tratatul din 1812, ne demonstrează cu fapte istorice că aceasta a fost făcută prin corupţie şi intervenţia englezilor în favoarea ruşilor. Ce trist este să dăm mereu în istoria noastră peste corupţie de tip balcanic, în care, de data asta, rubla rusească l-a cumpărat pe dragomanul Moruzi, şi peste amestecul englezilor care mereu ne-au folosit, ca pe o marfă, în tranzacţiile lor cu celelalte imperii. Duşmănia şi atitudinea lor diplomatică răuvoitoare faţă de români şi România are rădăcini adînci şi se datorează şi faptului că noi am fost capabili să învăţăm limba latină în două sute de ani, iar ei nu au priceput nimic din ea în cele patru sute de ani de ocupaţie romană, nu pentru că ar fi avut o limbă formată pentru un larg circuit, ci din cauze morfo-fiziologice (aici morfologic în ambele sensuri), dovadă fiind limba pe care o folosesc astăzi, care este cel mai prost amalgam posibil din toată lingvistica lumii, într-o scriere rudimentară, ce nu are nimic comun cu pronunţarea, ce frînează de la început logica şi raţiunea micilor şcolari englezi.

Lăsînd la o parte paranteza cu englezii care, ca putere imperială, şi-au băgat nasul şi de data asta, nicidecum în mod democratic sau justiţiar, fiindcă aşa ceva ei nu fac pentru alţii decît pentru a cîştiga, este cunoscut faptul că Basarabia, cea mai frumoasă parte a Moldovei, a devenit, pe nedrept, parte a Rusiei ca urmare a războiului ruso-turc de şase ani, cînd, doar citind cîteva pagini de istorie şi comparînd cifre demografice, constaţi că nu era nici rusească, nici turcească, ci românească de drept şi de fapt.

Dacă armata lui Napoleon, care în acel moment a atins numeric cea mai mare cifră din istoria omenirii, peste şase sute de mii, ar fi intrat puţin mai devreme în Rusia, scăpam de această cesiune, începută într-o cîrciumă veche din Giurgiu şi semnată la Bucureşti, în mai 1812. Dar nu am avut noroc. Cel puţin am scăpat de Kutuzov şi armata sa, care se instalase în toată Moldova mai bine ca la ei în Rusia. Cînd i s-a spus că ne-a luat totul în aceşti ani, a răspuns că: "Ne-au mai rămas ochii, ca să plîngem".

Şi tot plîngem de atunci, tot sărăcim, de cîte ori au venit ruşii şi mai apoi şi sovieticii lor, peste noi, să ne "elibereze" prin îngenunchere, jaf şi umilire, întemniţare, deportare şi moarte.

Canada (1981—1995).

OAMENI CARE AU FOST*

Da! Da aş fi ferice, de-aş fi încă odată
În patria-mi iubită, în locul meu natal,
Să pot a bine zice cu mintea'nflăcărată
Visările juniei, visări de-un ideal.

Podurile Timişoarei sunt arcuite şi când ajungi în mijlocul lor parcă eşti ceva mai înalt în orizontala aşezare bănăţeană. De pe podul "dela Maria" cum i se spune local, unuia dintre ele, vezi spre centru Catedrala în dreapta şi unul dintre frumoasele parcuri timişorene în stânga. Parcul acesta care înainte purta numele unui rege dintr'o dinastie de împrumut şi acum a unui generalisim al crimei, avea la marginea sa spre bulevard, printre boschete, cu faţa spre catedrală, un soclu înalt dar modest prin geometrica sa formă de marmură cenuşie. Soclul se termina cu o manşetă, tot de marmură, pe care scria:

Când sorii se sting, când stele pică
Îmi vine a crede că toate-s nimică.

Iar deasupra, sus, EMINESCU, tânăr, foarte frumos, avea vârsta la care scrisese aceste versuri în **Mortua est.** Forţa gândirii omeneşti, iar în faţa morţii îşi punea aceeaşi întrebare pe care titanii gândirii şi-au pus-o înaintea lui Shakespeare. Şi-au pus-o toţi, şi-a pus-o şi Eminescu:

Ş'apoi... cine ştie de este mai bine
A fi sau a nu fi...

***Articolul a fost scris cu ocazia împlinirii a 135 de ani de la naşterea poetului Mihai Eminescu şi publicat în revista "Cuvântul Românesc" din ianuarie 1985. Redacţia a păstrat ortografia publicaţiei canadiene.**

Întrebarea e grea şi vastă şi răspunsurile-s multe. Atunci, eu l-am ales pe cel eminescian:

...Dar ştie oricine
Că ceea ce nu e, nu simte dureri
Şi multe dureri-s, puţine plăceri.

Treceam pe lângă Eminescu, zilnic, în drumul meu spre liceu sau mai bine zis ceea ce a mai rămas acum din fala liceului bănăţean "Diaconovici Loga", după reforma dezînvăţământului în RPR. Acum se numea Şcoala Medie Nr. 1 "Nikos Beloianis" vis-à-vis de înalta poartă a securităţii. În zece clase, "terminam" după metoda sovietică educaţia, cultura generală care devenise "cultura" rusească spusă şi în româneşte, pentru că orele de limbă română erau egale cu orele de limbă rusă pe săptămână. Într-un asemenea mediu de antieducaţie, Eminescu "cel mai mare" a devenit şi cel mai înghesuit undeva între Mihai Beniuc şi Alexandru Toma (poeţi!) Şi era legat de sus până jos de "Împărat şi proletar" şi, ca să fie în "alianţă" cu ţărănimea, de **Sara pe deal**, versurile:

Şi osteniţi oameni cu coasa'n spinare
Vin de la deal...

versuri care făceau puntea propagandistică; cum erau exploataţi în trecut ţăranii de către moşieri şi chiaburi...chipurile, ei se întorceau osteniţi de la câmp...parcă ar exista undeva în lume, un loc de unde după o zi de muncă te-ai întoarce odihnit!

Eminescu era sumarizat între folclor (de unde şi-a tras seva artistică) şi exploatare (nemiloasa exploatare a lui). Cine ar fi putut exploata pe cel care scrisese **Criticilor mei** sau **Scrisorile**. Să le recitim şi să vedem, să căutăm cu disperare cel mai mic şi presupus argument că Eminescu ar fi putut fi exploatat

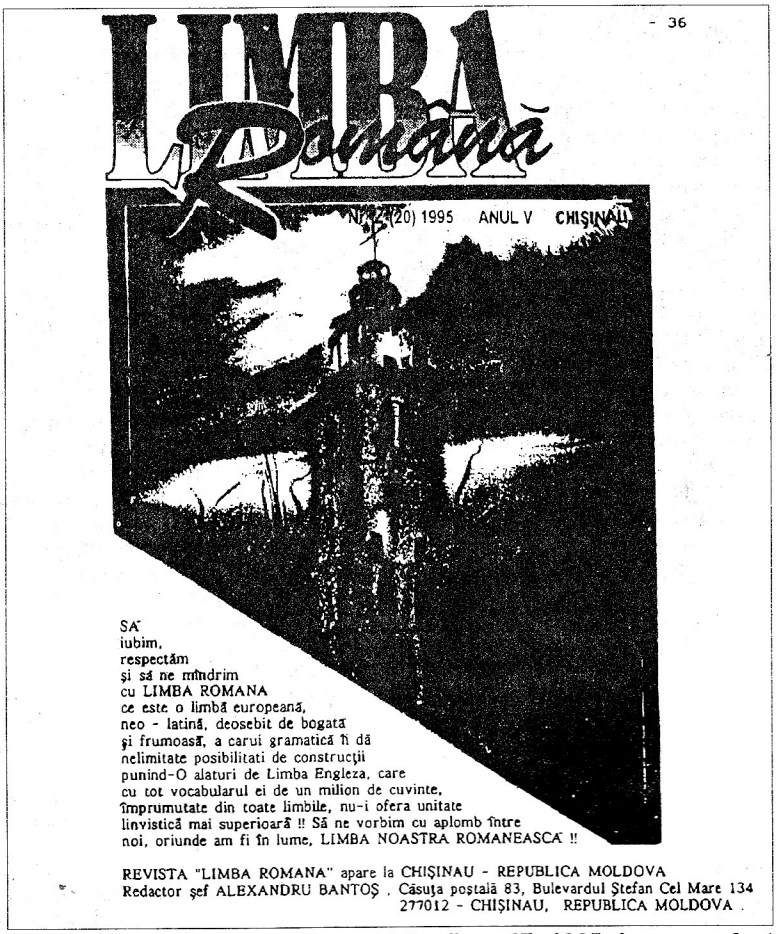

Coperta a IV-a a revistei "Jurnal Liber" nr. 17, 1995, în care a fost prezentată publicaţia noastră.

sub vreo formă! Doamne, ce ruşine!

Mihai Sadoveanu, maiestrul fără caracter, vorbea de suferinţa şi exploatarea lui Eminescu. Şi a scris: "din tânăr eroic a ajuns deznădăjduit", într'o prefaţă la volumul Eminescu apărut în 1952, prefaţă pe care noi trebuia să o folosim în analiză literară a operei eminesciene şi în care acelaşi Mihai Sadoveanu mai scria: "După jumătate de veac, revoluţia proletară şi Partidul Muncitoresc Român îl aşează pe poet la locul ce i se cuvine în conştiinţa poporului eliberat de mizeriile trecutului". Academia RPR îl recunoaşte pe Eminescu al său şi al muncitorimii, onorându-se cu participarea lui post mortem... Comunicarea poetului cu poporul său, însă, abia acum începe "când s'au descătuşat izvoarele interioare ale sufletului colectiv". Mihai Sadoveanu scria perfect gramatical şi literar dar:

Înşirând cuvinte goale
Ce din coadă au să sune

a făcut trecerea dialectică dela vânătorile regale la graţiile comuniste.

Timişorenii îşi amintesc că în acele vremuri "când s'au descătuşat izvoarele interioare ale sufletului colectiv "şi Eminescu a fost ridicat, într'o noapte, din parcul care acum avea numele unui generalisim al crimei. Iată cum îl onora Academia RPR pe Eminescu, iată ce însemnau vorbele lui Mihai Sadoveanu "revoluţia proletară şi PMR-ul îl aşează la locul lui care i se cuvine". Oare ce loc i se cuvenea după mintea partidului (?) celui care a scris: "A rosti numele Basarabia e una cu a protesta contra dominaţiunii ruseşti". Şi Mihai Sadoveanu ştia asta! Şi alţii.

Degeaba l-au ridicat, l-au dus şi l-au închis undeva, pentrucă Eminescu a rămas în dragostea noastră, a rămas în bucuria şi'n tristeţea noastră, în pesimismul şi optimismul nostru, în lupta noastră şi în înfrângerea noastră. Îl iubim şi-l respectăm. Ne e drag şi ne e frică de el. Nu putem să-l mişcăm şi să-l reaşezăm noi în îngustul nostru spaţiu şi timp. El s'a aşezat acolo unde a vrut. Să-i dăm pace. Şi'n pacea timpului să-l citim ca pe o rugăciune, să-l citim când vrem să fim îndrăgostiţi sau liberi, sau înţelepţi. Aşa ne-a sfătuit pe noi un profesor de română, care meteoric a trecut prin acele vremuri pe la şcoala noastră medie, în drumul său spre închisoare.

Timpurile erau dure şi treceau şi treceau în tic-tacul apăsător al emoţiilor. În aerul Timişoarei era frământarea nesiguranţei, treceam grăbiţi pe lângă parc, pe lângă locul lui Eminescu, care acum devenise parcul unui generalisim al crimei, treceam şi-i dădeam dreptate:

A fi? Nebunie şi tristă şi goală;
Urechea te minte şi ochiul te-nşală
Ce-un secol ne zice, ceilalţi o deszic.

Dar după ani, într'o zi, l-am revăzut din nou pe Eminescu, de data asta într'un frumos înverzit colţ timişorean lângă cinematograful Capitol (care încă se mai numea pentru nimeni, Maxim Gorki). Era acolo, privea strada aglomerată, matur şi gânditor, descifrase întreaga lume, era la vârsta **Glossei**:

Tot ce-a fost ori o să fie
În prezent le-avem pe toate
Dar de-a lor zădărnicie
Te întreabă şi socoate.

În partea de jos a soclului era o carte de marmură albă, deschisă, avea şi o pană, doar paginile erau goale, albe, nici un cuvânt, nici un vers... nimic. O pagină goală la picioarele lui Eminescu era aşa de nefiresc, de neplăcut, când toţi trecătorii doreau acolo un vers, câteva cuvinte pe măsura lui Eminescu, spre legătura lui cu timpurile noastre! Şi când îţi aduci aminte:

Cu gânduri şi cu imagini,
Înnegrit-am multe pagini,
Ş'ale cărţii ş'ale vieţii,
Chiar din zorii tinereţii.

Eram de acum studenţi, treceam şi comentam, fiecare după firea lui. Unde era Academia RPR, unde era muncitorimea, poporul, cu care ne tot zorea şi Mihai Sadoveanu?! Erau "suflet colectiv" deja, subordonat partidului care se cam temea de versurile eminesciene. Nu prea le înţelegea, erau cam greu de răstălmăcit în favoarea lui. Se răspândise o anecdotă că tovarăşul secretar cu problemele culturale a propus să se scrie. "Proletari din toate ţările uniţi-vă" explicând că de aici s-a inspirat Eminescu când a scris "Împărat şi Proletar".

Amarnică anecdotă, aşa că cineva, când şi cum nu se ştie, a scris cu negru pe marmura albă:

Cum nu vii tu Ţepeş Doamne, ca
punând mâna pe ei,
Să-i împarţi în două cete: în smintiţi
şi în mişei.

Şi mulţi ne-am făcut drum pe acolo, să vedem cu ochii noştri ceea ce în câteva zile a fost şters. Degeaba. O rumoare a străbătut prin amfiteatre şi străzile orizontalei aşezări bănăţene.

M-am întâlnit cu meteoricul nostru profesor de română, se eliberase de curând. A fost tare bucuros că l-am salutat reverenţios, că nu l-am ocolit, acum când mulţi îl ocoleau, că l-am recunoscut deşi era de nerecunoscut, că păşeam alături de el acum când toţi îşi grăbeau paşii când îl vedeau. Am ajuns şi la Eminescu şi i-am povestit întâmplarea. Credeam că-l voi entuziasma, dar nu a fost aşa.

— Ştii, mi-a spus, noi Românii îl invocăm pe Ţepeş de cum a murit, din generaţie în generaţie. Eminescu a auzit-o şi nu a fost atât de înflăcărat de ea, zicând:

Dar lăsaţi măcar strămoşii ca să
doarmă-n colb de cronici;
Din trecutul de mărire v'ar privi cel
mult ironici.

Dar probabil că era tare deznădăjduit în acel moment, pentru că s'a contrazis, a ridicat ochii spre cer şi ca o rugă, cum o făcuseră mulţi Români înaintea sa, l-a invocat pe Ţepeş. M'a privit şi m'a văzut descumpănit. M'a luat mai domol.

— Vezi, noi îl invocăm, apelăm, îl solicităm pe Ţepeş să vină să ne rezolve treburile noastre, necazurile noastre, să ne schimbe ei viaţa asta grea, nimicind ei pe cei care ne-o amărăsc! De ce Ţepeş?! Ţepeş şi-a făcut datoria pe vremea lui cu vitejie. Putem, e drept să-i pomenim şi să-i luăm exemplul, nu să-i chemăm să ne facă şi datoria noastră, să ne ascundem în spatele lui şi să-i împingem pe ei în faţă.

Noi nu am înţeles că nu acel Ţepeş trebue să ne salveze pe noi, şi nici că nu trebue să-l invocăm ca pe un conducător în timpurile noastre. "N'o să aflu între-ai noştri vreun falnic juvaer?" Şi au fost dela Eminescu încoace şi vor fi şi în generaţiile viitoare. În noi, în fiecare dintre noi, trebue să fie un Ţepeş, drept, cinstit şi curajos, pentru el şi pentru ai lui. E rândul nostru să ne luptăm pentru libertate şi emancipare.

Oare nu trebue să alegem versul următor:

Svârliţi statui de tirani în foc, să
curgă lava.

ALĂTURI DE EMINESCU

DORESC să rămîn un capitol alături de MIHAI EMINESCU! Ştiu că nu a existat **nici un român normal** care s-ar atinge de El cu o vorbă rea!!! Ştiu că miile de Profesori de Limba Română propagă cu suflet, SUFLETUL ŞI MINTEA LUI, făcînd cel mai frumos lucru din viaţa lor!!! Ştiu că toţi marii cărturari români l-au iubit, respectat şi elogiat!!! Dacă Tudor Arghezi a spus că: "Eminescu este evanghelistul nostru", dacă Petre Ţuţea a spus că este ROMÂNUL ABSOLUT sau "Suma lirică de voievozi" ce pot zice IO?!? Tac şi-l citesc mereu!!! E INFINIT PENTRU MINE, E CA UNIVERSUL!!! Biblia e plină de eroi dar nu are atîta esenţă, atîtea adevăruri!!! (Asta se va discuta şi documenta cu timpul!!! Trebuie mult timp, multă, multă cultură şi curaj fiindcă e vorba de adevăruri zguduitoare.)

Îl iubesc pe MIHAI EMINESCU, fiindcă a pus atîta suflet şi geniu să ne ridice din indolenţă, din incultură, a încercat să ne dea încredere în noi, să ne emancipăm, ne-a definit fiinţa naţională: "Oricît de nenorociţi am fi prin împrejurări istorice de deosebite naturi, suntem un popor ce a ştiut şi va şti, oricînd va fi nevoie să-şi plătească cu prisos datoria de sînge, suntem un neam de oameni lipit, prin tradiţii, moravuri şi limbă, de un petec de pămînt, pe care cu titluri netăgăduite îl putem numi ţara noastră". Adevărat şi simplu! Cît suntem, atît ne prezentăm.

POETUL NAŢIONAL, cum îl defineşte şi argumentează Călinescu în monumentala sa istorie, a avut o vastă cultură, simţire şi experienţă care l-a determinat să-şi apere cu fervoare naţiunea! Eminescu a citit, cunoscut şi înţeles ROMÂNIA şi străinătatea, cît nu pot cuprinde toţi "lingviştii" şi cosmopoliţii dîmboviţeni de azi la un loc. Din lecturile şi peregrinările sale a ştiut că: "**umanitatea poporului român este practică**" (NU de amvon, Nu tribuna sau gazeta politică, Nu diplomatică sau comercială!) dar a suferit mult ştiind **cît de exploatată** este această creştină trăsătură a poporului român şi a scris articolele sale aşa cum le-a scris!!! Românii nu le-au citit; le-au fost ascunse, apoi interzise, trebuie cultură vastă şi interes pentru a fi înţelese...

("JURNAL LIBER", nr. 19,1995, p. 20—21)

ORA DE ISTORIE

Începînd cu acest număr revista noastră îşi extinde aria preocupărilor sale. Mai multe sînt motivele ce ne-au determinat să rezervăm spaţiu noii rubrici. Între acestea vom menţiona: situaţia extrem de dificilă în care continuă să se afle ştiinţa istorică în Republica Moldova, chiar şi (sau mai cu seamă!) acum, cînd arhivele "se deschid", iar marele public nu are acces, ca şi "pe vremuri", la sursele ce definesc cadrul autentic al istoriei; publicarea insuficientă a materialului factologic capabil să acopere imensele "goluri" din istoria Basarabiei şi, paradoxal, suspendarea al treilea an deja — oare numai din cauza mijloacelor financiare? — a apariţiei revistei "Cugetul", publicaţie ce a demonstrat că se poate şi la Chişinău scrie (şi interpreta!) onest istoria neamului şi, desigur, nu în ultimul rînd tergiversarea nemotivată a stabilirii corecte a obiectului de studiu şi a denumirii lui pentru cursul de istorie naţională.

Aşadar, ne propunem să abordăm importante şi diverse aspecte ale istoriei noastre, înlesnindu-i cititorului posibilităţile de a-şi forma propria opinie avînd la îndemînă lumina incandescentă a argumentului. Vom apela la valoarea inestimabilă a documentelor, mai vechi şi mai noi, şi la autoritatea personalităţilor de ieri şi de azi, din domeniul ştiinţei şi culturii, pentru a elucida adevărul despre noi şi istoria noastră. Vom fi receptivi la propunerile şi sugestiile în măsură să fortifice şi să amplifice exactitatea şi corectitudinea informaţiei în domeniu, atît de necesară profesorilor, dar şi studenţilor, liceenilor, elevilor, precum şi tuturor celor interesaţi să cunoască adevărata noastră istorie.

Alexandru BANTOŞ

IMPORTANTĂ ÎNTRUNIRE A ISTORICILOR

Pe 16 iunie curent la Chişinău a avut loc o conferinţă a Asociaţiei Istoricilor din Republica Moldova. Întrunirea a precedat oarecum Seminarul ce urmează a fi organizat în republică la începutul lunii iulie de către Consiliul Europei şi Ministerul Învăţămîntului din Republica Moldova, seminar ce va lua în discuţie studierea şi predarea istoriei naţionale în Republica Moldova. Participanţii la conferinţă au ascultat un raport la temă prezentat de către dl Ion Ţurcanu, doctor în ştiinţe istorice. În dezbateri au luat cuvîntul istoricii: Anatol Petrencu, Ion Şişcanu, Pavel Parasca, Andrei Eşanu, Gheorghe Postică, Gheorghe Negru şi alţii. În cadrul acţiunii au fost adoptate Declaraţia Asociaţiei Istoricilor din Moldova şi Rezoluţia Conferinţei Asociaţiei Istoricilor din Moldova "Cu privire la învăţămîntul istoric în Republica Moldova".

DECLARAŢIA ASOCIAŢIEI ISTORICILOR DIN MOLDOVA

În ultimii doi ani, anumite forţe politice de la Chişinău au făcut mai multe încercări de a scoate din învăţămîntul preuniversitar şi din cel universitar cursul de **Istorie a Românilor,** care reprezintă una dintre cele mai importante cuceriri ale Mişcării de Eliberare şi de Renaştere Naţională din Republica Moldova, întrucît anume aceasta este istoria adevărată a tînărului nostru stat.

Tentativa oficială din primăvara anului 1995 de a înlocui cursul de **Istorie a Românilor** cu **Istoria Moldovei** a eşuat. Cu toate acestea, forţele antinaţionale nu s-au liniştit. Au fost întreprinse alte încercări de înlăturare a cursului **Istoria**

Românilor din sistemul de cercetare ştiinţifică şi de predare. Astfel, spre surprinderea tuturor, în noiembrie 1995, Plenara Comisiei Superioare de Atestare de pe lîngă Guvernul Republicii Moldova, în frunte cu academicianul Boris Melnic, a substituit, în mod arbitrar, printr-o hotărîre abuzivă, specialitatea **Istoria Românilor** din Nomenclatorul Specialităţilor pentru conferirea gradelor ştiinţifice cu **Istoria Patriei**, aceasta din urmă constituind o imitare oarbă a gestului ruşilor de a introduce în ţara lor specialitatea Отечественная история, în locul celei anulate de destrămarea Imperiului Sovietic şi intitulate **Istoria U.R.S.S.**

Hotărîrea Comisiei Superioare de Atestare, fără a fi adusă la cunoştinţa opiniei publice, le-a fost impusă consiliilor ştiinţifice, specializate în conferirea gradelor ştiinţifice şi, implicit, tuturor cercetătorilor în domeniul **Istoriei Românilor.**

Atragem atenţia că Plenara Comisiei Superioare de Atestare a întreprins această acţiune fără consultarea instituţiilor ştiinţifice corespunzătoare şi chiar a propriului grup de experţi la specialitatea **Istorie.**

Prin urmare, ceea ce Guvernul Republicii Moldova nu a reuşit să realizeze direct în primăvara anului 1995 încearcă a înfăptui acum prin intermediul Comisiei Superioare de Atestare.

Ţinînd cont de iminentele urmări grave la care va duce impunerea studierii problemelor ce contravin adevărului ştiinţific şi constatînd că majoritatea absolută a membrilor Comisiei Superioare de Atestare nu au fost informaţi, la momentul adoptării deciziei respective, în noiembrie 1995, cu destulă conştiinciozitate şi competenţă, Asociaţia Istoricilor din Republica Moldova protestează împotriva menţionatei decizii arbitrare, cerînd anularea acesteia şi revenirea la denumirea corectă a specialităţii — **Istoria Românilor** —, aşa cum a figurat în documentele oficiale ale Comisiei Superioare de Atestare pînă la sfîrşitul anului 1995.

Textul Declaraţiei a fost adoptat de Conferinţa A.I.M. din 16 iunie 1996.

REZOLUŢIA

Conferinţei Asociaţiei Istoricilor din Moldova "Cu privire la învăţămîntul istoric în Republica Moldova"

Conferinţa, care şi-a desfăşurat lucrările la Chişinău în ziua de 16 iunie 1996, a luat în dezbatere tezele principale ale raportului dlui Ion Ţurcanu privind predarea şi învăţarea istoriei în Republica Moldova, raport care urmează a fi prezentat la Seminarul ce va avea loc în capitala R. Moldova, în zilele de 1—2 iulie a.c., sub auspiciile Consiliului Europei. Au fost apreciate un şir de fenomene ce se manifestă în ultima vreme legate de cursul de istorie naţională.

De la 1989 încoace, învăţămîntul istoric a cunoscut în R. Moldova o serie de schimbări, unele dintre ele foarte importante. Învăţămîntul s-a debarasat, mai ales, de istoria străină, a U.R.S.S., şi de ideologia impusă de regimul totalitar comunist, revenind la tradiţia naţională de învăţare a istoriei. S-a conturat o concepţie clară privind specificul istoriei acestui tînăr stat, raportată la istoria universală. A început munca de scriere a programelor şi manualelor pentru toate treptele învăţămîntului istoric. Au fost înfiinţate reviste de specialitate pentru profesorii de istorie.

Totodată, Conferinţa a constatat şi unele fenomene negative în studiul istoriei. S-a menţionat, în repetate rînduri, că anumite forţe politice de la Chişinău depun eforturi tot mai perseverente pentru eliminarea din învăţămînt a **Istoriei Românilor** şi înlocuirea acesteia cu un alt obiect de predare. Conferinţa se pronunţă categoric împotriva acestei substituiri, calificînd-o drept provocare politică, întrucît este sfidat atît adevărul ştiinţific, cît şi obiectivul primordial al consolidării tînărului stat Republica Moldova, al afirmării sale în contextul civilizaţiei contemporane.

Conferinţa dezaprobă iniţiativa conducerii Comisiei Superioare de

Atestare de pe lîngă Guvernul Republicii Moldova, iniţiativă constînd în înlocuirea **Istoriei Românilor** din Nomenclatorul Specialităţilor pentru conferirea gradelor ştiinţifice cu o aşa-zisă **Istorie a Patriei**. Ignorarea părerii specialiştilor în domeniu şi operarea pe ascuns a menţionatei schimbări demonstrează următorul fapt: conducerea C.S.A. nu a căutat o soluţie calificată, pentru problema ştiinţifică, ci s-a transformat, cu bună ştiinţă, în instrumentul unor dubioase manipulări politice. De altfel, problema ca atare nu există, ea fiind inventată de inspiratorii acestor manipulări.

Conferinţa apreciază că un şir de factori, în special de ordin politic şi financiar, au făcut ca activitatea, începută cu succes acum cîţiva ani în domeniul învăţămîntului istoric, să se desfăşoare astăzi anevoios, iar în unele sectoare chiar să fie întreruptă. Se constată mari deficienţe în soluţionarea celor mai importante probleme sociale ale învăţămîntului, fără de care instruirea istorică, în general, întreaga activitate educaţională este de neconceput. De aici provin, între altele, asigurarea absolut nesatisfăcătoare cu manuale a elevilor şi a bibliotecilor şcolare, lipsa măsurilor eficiente pentru consolidarea şi salarizarea corpului didactic. Nu se face văzut nici un interes în această privinţă. Practic, nu se utilizează mijloacele audiovizuale extraşcolare în instruirea istorică a copiilor şi tineretului.

Pornind de la aceste constatări, Conferinţa consideră necesară realizarea unui şir de acţiuni pentru ameliorarea stării învăţămîntului istoric, între care se impun următoarele:

— respingerea oricăror presiuni politice şi a amestecului partidelor politice în procesul de cercetare şi instruire istorică;

— alcătuirea unui program de stat pentru scrierea şi editarea manualelor de istorie;

— asigurarea tuturor elevilor, în primul rînd a celor din familii nevoiaşe, cu manuale. Completarea fondurilor bibliotecilor şcolare cu cîte cel puţin 2—3 exemplare din toate manualele şi din celelalte lucrări didactice recomandate pentru studiul istoriei;

— elaborarea unui set de acţiuni privind asigurarea corespunzătoare a şcolii cu profesori de istorie calificaţi, începînd cu înscrierea la facultate şi terminînd cu reciclarea şi atestarea lor. Aceste măsuri vor fi considerate realiste numai în funcţie de acoperirea lor financiară. În centrul acestor preocupări trebuie să se afle salarizarea adecvată a corpului didactic;

— înviorarea şi diversificarea cursurilor de reciclare a cadrelor didactice;

— lipsa acută de manuale impune reluarea editării revistei pentru profesorii de istorie "Cugetul";

— organele şi aşezămintele de stat abilitate în sferele învăţămîntului, culturii şi informaţiei, avînd sprijinul unor asociaţii de creaţie obşteşti, să întocmească un plan de perspectivă pentru instruirea istorică extraşcolară a copiilor şi a tineretului. Această activitate ar urma să fie coordonată, conform Legii învăţămîntului (art.41, pct. 5a), de către Ministerul Învăţămîntului.

Conferinţa consideră necesară participarea activă a membrilor A.I.M. la lucrările Seminarului din 1—2 iulie a.c.

Chişinău, 16 iunie 1996

Ion ŢURCANU
Chişinău

CU PRIVIRE LA CURSUL NAŢIONAL DE ISTORIE ÎN REPUBLICA MOLDOVA

În ultimii ani, istoria ca obiect de predare, în general ca mijloc de formare a personalităţii a căpătat o importanţă deosebită. Aceasta se explică prin legătura ei cu conştiinţa socială, cu climatul politic şi adeseori prin influenţa directă asupra relaţiilor naţionale, mai ales în ţările aflate în tranziţie de la totalitarism la democraţie. Astfel numai poate fi înţeleasă preocuparea permanentă, grija crescîndă a Consiliului Europei faţă de această problemă. Impactul istoriei cu mentalitatea socială se află mereu în atenţia Comitetului pentru Educaţie, a Comitetului pentru Învăţămînt Superior şi Cercetare, precum şi a Comitetului ministerial al CE. Sînt organizate în fiecare an simpozioane, colocvii, seminare relativ la învăţarea istoriei. În acest scop, sub egida CE funcţionează EUROCLIO, o Asociaţie europeană a profesorilor de istorie. Drept rezultat al acestei activităţi, Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei a adoptat, în şedinţa sa ordinară din 22 ianuarie 1996, recomandarea 1283 cu privire la istorie şi învăţarea istoriei. Republica Moldova, ca membru al CE şi semnatară a Convenţiei europene în domeniul culturii, are tot interesul de a-şi racorda eforturile în predarea şi cercetarea istoriei la întreaga activitate de acest gen desfăşurată sub auspiciile CE.

Denumirea cursului de istorie naţională

În Republica Moldova acest curs se intitulează **Istorie a românilor**. Există şi o programă în acest sens, elaborată în ultimii ani de un numeros grup de profesori şi aprobată de Ministerul Învăţămîntului.

Argumentarea ştiinţifică adecvată a conceptului de istorie a românilor a fost dată de Nicolae Iorga, cel mai important istoric al românilor, în special în monumentalele sale opere de sinteză **Istoria românilor şi Materiale pentru o istoriologie umană**. Pornind de la convingerea că istoria trebuie văzută în perspectiva "unităţii absolute a vieţii omeneşti, inclusiv a fizionomiei etnice a colectivităţii", el respinge "vechiul sistem de a împărţi viaţa poporului nostru după domniile libere, cu ceilalţi români în margine" şi propune, în locul acelui sistem inadecvat, **"Istoria poporului românesc în cadrul formaţiunilor lui de State"**. Astfel, marele istoric construieşte o istorie unică, atotcuprinzătoare a românilor, indiferent de împărţirea lor vremelnică şi mereu schimbătoare într-o serie de state megieşe, dintre care cîteva nu se deosebeau cu nimic între ele din punct de vedere etnic, lingvistic, istoric şi cultural şi nici chiar din acela al organizării politice, iar altele avînd înglobate în cadrul lor doar frînturi ale masivului etnic românesc, ca urmare a unui anumit concurs de împrejurări, mai totdeauna de ordin politic şi militar.

Dar sintagma "istorie a românilor" ca expresie a conştientizării de către români a comunităţii lor spirituale în timp şi în spaţiu a apărut mult mai devreme, încă pe atunci cînd au fost realizate primele încercări de a prezenta o sinteză a istoriei lor. În primii ani ai sec. XIX, istoricul ardelean Gheorghe Şincai începe redactarea operei sale **Hronica românilor**, fiind stăpînit, cum avea să observe mai tîrziu marele istoric francez Edgar Quinet, de "un singur gînd: să scrie istoria neamului românesc", ceea ce a şi făcut, lăsînd posterităţii o vastă frescă istorică ce îmbrăţişează un trecut de aproape două mii de ani, în care Ardealul, Valahia şi Moldova sînt componente ale unui ansamblu indestructibil. Cam în aceeaşi vreme apare **Istoria pentru începutul românilor în Dachia** a lui Petru

* Variantă pregătită de autor în mod expres pentru revista "Limba Română"

Maior. De fapt, Şincai şi Maior nu o porniseră nici ei pe un teren viran, deoarece, la 1796, Samuil Micu publica lucrarea **Scurtă cunoştinţă a istoriei românilor**, urmată la puţină vreme după aceea de o altă scriere amplă a sa, intitulată **Istoria, lucrurile şi întîmplările românilor.**

Aşadar, conceptul de istorie a românilor s-a încetăţenit în cultura românească încă pe la anul 1800. De fapt, ideea comunităţii istorico-culturale româneşti este mult mai veche decît formula "istorie a românilor". Printre promotorii acestei idei, în sec. XVI-XVIII, s-au evidenţiat Nicolaus Olahus, Radu Popescu, Radu Greceanu, Grigore Ureche, Miron Costin, Nicolae Milescu Spătarul, Constantin Cantacuzino, Dimitrie Cantemir. O dată cu începutul sec. XIX, nenumărate studii speciale şi mai ales lucrări de sinteză au confirmat zisul concept aşa încît oricine a scris după aceea despre trecutul românilor fără a fi încercat să conteste drepturile asupra pămîntului pe care locuiesc nu s-a îndoit nici o clipă că altă înţelegere — mai limpede şi mai dreaptă — a acestui trecut nu poate exista.

În eventualitatea faptului că această concluzie şi cele cîteva mărturii de mai sus ar putea să pară cuiva insuficient de convingătoare, menţionăm în continuare o serie de nume dintre cele mai ilustre ale istoriografiei româneşti, indicînd pentru fiecare şi cîte un titlu-două de lucrări:

Nicolae Bălcescu, *Cuvînt preliminariu despre izvoarele istoriei românilor* (editată în 1845); *Românii supt Mihai-Voievod Viteazul* (scrisă în 1847—'51);

Alexandru Papiu-Ilarian, *Istoria românilor din Dacia Superioară* (1851—'52);

Dimitrie Bolintineanu, *Les Principautés Roumaines* (1854); *Bătăliile românilor* (1859);

August Treboniu Laurian, *Brevis conspectus historiae Romanorum* (1846); *Istoria românilor* (1853);

Mihail Kogălniceanu, *Cronicile României sau Letopiseţele Moldovei şi Valahiei* (1872, 1874);

Bogdan-Petriceicu Hasdeu, *Studii critice asupra istoriei române* (1864); *Istoria critică a românilor* (1873—'75); *Dicţionarul limbei istorice şi poporane a românilor,* 4 vol. (1886—'98);

Eudoxiu Hurmuzaki, *Fragmente din istoria românilor. Documente,* 5 vol. (1878—'86);

Alexandru Xenopol, *Études historiques sur le peuple roumain* (1887); *Istoria românilor din Dacia Traiană,* 13 vol. (1896—1912);

Vasile Alexandrescu Urechia, *Istoria românilor,* 14 vol. (1891—1902);

Nicolae Iorga, *Acte şi fragmente din istoria românilor,* 3 vol. (1895— '97); *Istoria românilor în chipuri şi icoane,* 2 vol. (1905); *Istoria românilor,* 11 vol. (1936—1939);

Ioan Bogdan, *Cronice inedite atingătoare de istoria românilor* (1895); *Despre cnejii români* (1903); *Originea voievodatului la români* (1902);

P.P.Panaitescu, *Planurile lui Ion Cîmpineanu pentru unitatea naţională a românilor* (1924); *Călători poloni în ţările române* (1930); *Istoria românilor* (1941);

Ion Lupaş, *Istoria românilor* (1927); *Epocile principale din istoria românilor* (1928);

Gh. Popa-Lisseanu, *Izvoarele istoriei românilor, 15* vol. (1934—'39);

C.C.Giurescu, *Istoria românilor din cele mai vechi timpuri pînă la moartea regelui Ferdinand* (1943); *Istoria românilor din cele mai vechi timpuri şi pînă astăzi* (1971); *Istoria românilor din cele mai vechi timpuri pînă la întemeierea statelor româneşti* (1974);

David Prodan, *Teoria imigraţiei românilor din Principatele Române în Transilvania în veacul al XVIII-lea* (1944);

Gheorghe Brătianu, *O enigmă şi un miracol istoric: poporul român* (1940); *Tradiţia istorică despre întemeierea statelor româneşti* (1945);

Alexandru Ciorănescu, *Documente privitoare la istoria românilor culese în arhivele din Simancas* (1940);

Dimitrie Onciul, *Über die Anfänge des rumänischen*

Staatswenses (1884); *Originile Principatelor Române* (1946).

Cititorii iniţiaţi în domeniu au putut observa că ne-am referit la majoritatea figurilor de seamă ale vechii istoriografii româneşti, abia trecînd poate de jumătatea listei acestora, şi nu am menţionat nici un nume din numeroasa pleiadă a acelora care completează şi îmbogăţesc, în sensul menţionat mai sus, opera iluştrilor lor înaintaşi.

Noţiunea **istoria românilor** sau sinonimele acesteia ("Istoria principatelor române"; "Istoria ţărilor româneşti", "Istoria daco-romanilor", "Istoria moldo-valahilor", "Istoria României" etc.) au fost de mult acreditate în istoriografia universală. În lucrarea **Românii. Reorganizarea provinciilor dunărene**, scrisă în 1856, deci pînă la constituirea formală a statului român modern, Edgar Quinet insista în permanenţă asupra comunităţii de istorie şi cultură a valahilor, ardelenilor şi moldovenilor, subliniind, de pildă, că lupta lui Mihai Viteazul pentru a uni cele trei pămînturi în cadrul unui stat unitar era în egală măsură firească şi necesară, iar limba română, "adevăratul însemn de nobleţe" al băştinaşilor, era aceeaşi nu doar în cele două mici provincii ce urmau să se unească curînd într-un singur stat, ci şi în Basarabia, Bucovina şi Ardeal, care erau ţinute în supuşenie străină. Am insistat asupra acestor gînduri ale marelui istoric francez deoarece le găsim la mulţi alţi autori şi în numeroase lucrări care au ocupat de mult un loc distinct în istoriografia universală. Menţionăm în continuare o parte a acestora:

J.A. Vaillant, *La Roumanie ou histoire... des... ardialiens, vallaques et moldaves, resumés sous le nom de roumains,* 3 vol., 1845;

A. J. Sanejouad, *Les Principautés Roumaines devant l'Europe,* 1856;

A.Levy, *L'empereur Napoleon III et les Principautés Roumaines,* 1858;

S.N.Palauzov, *Rumânskie gospodarstva Valahia i Moldavia v istoriko-politiceskom otnoşenii,* 1859;

Frédéric Damé, *Histoire de la Roumanie contemporaine depuis l' avènement de princes indigenes jusq'a nos jours* 1822—1900;

V.N.Vinogradov, *Rossia i obedinenie Rumânskih kneajestv,* 1960;

Mariano Baffi, *Un problema sempre attuale: La romanità dei romeni,* 1955;

Ernst Gamillscheg, *Zur Herkunftsfrage der Rumänen,* 1940;

J.K.Schuller, *Zur Frage über den Ursprung der Rumänen und ihrer Sprache,* 1855;

Traugott Tamm, *Über den Ursprung der Rumänen,* 1891;

W.von Wartburg, *Die Ensttehund der romanischen Volker,* 1951;

E.D.Tappe, *Documents concerning Rumanian History* (1427-1601), 1964;

R.W.Seton-Watson, *A History of the Romanians,* 1934; 1962;

Charles Upson Clark, *United Romania,* 1931; idem, *Bessarabia,* 1927;

W.Wilkinson, *An account of the Principalites of Walachia and Moldavia,* 1820;

Dennis Deletant, *Studies in Romanian History,* 1991.

Anume această înţelegere a istoriei spaţiului despre care vorbim s-a afirmat definitiv în istoriografia universală, aşa încît poate fi urmărită, în aspectele definitorii şi în acele importante instrumente de referinţă, care sînt marile enciclopedii. Iată doar trei exemple semnificative:

La Grande Encyclopedie Larousse, vol.17 (Roumania);

The New Encyclopedia Britanica, vol.10 (Romania);

The Encyclopedia Americana. International edition, vol.23 (Rumania).

Am dat aceste exemple doar pentru a demonstra că istoriografia naţională şi cea universală au acumulat, pe parcursul ultimelor cîteva sute de ani, o bogată experienţă de cercetare şi, bineînţeles, de predare a istoriei spaţiului prefigurat convenţional de frontiera naturală a Nistrului, Tisei, Carpaţilor nordici şi Dunării. Scoţînd în prim-plan comunitatea istorică şi spirituală a

masivului etnic al arealului şi a frînturilor sale din vecinătate, această experienţă a creat o astfel de tradiţie în ştiinţă, învăţămînt şi în opinia publică după care studierea trecutului unei părţi a acestui spaţiu este rezonabilă şi cu adevărat eficientă numai în măsura în care se înscrie în tabloul istoric general al acestei comunităţi geografice şi etnoculturale. De aceea, orice încercare de a ignora această tradiţie venerabilă şi a împărţi istoria acestei comunităţi în tot atîtea fragmente cîte interese geopolitice există este sortită din start eşecului.

Ar fi necesar totuşi să ne referim măcar în treacăt la cîţiva factori istorici importanţi care au generat tradiţia istoriografică şi culturală menţionată mai sus.

În fruntea acestor factori se află, fără îndoială, *etnogeneza.* Trecutul umanităţii este complet altceva decît istoria conglomeratului uman lipsit de identitate, de însemnele originii şi ale locului, este alternativa istoriei adunăturii de la turnul Babel. Prodigioasa activitate politică şi de cercetare a trecutului l-a convins pe Kogălniceanu că istoria are un rost doar în măsura în care evidenţiază locul şi rolul fiecărui popor în istorie, pentru că aceasta, zice el, "ne leagă cu vecia, punînd în comunicaţie săminţiile trecute cu noi şi iarăşi pre noi cu săminţiile viitoare, cărora să le trădeie povestirea faptelor noastre". Istoria, mai ales în ţările care abia acum îşi revendică dreptul de a o avea, este puternic marcată de factorul naţional, conceput în permanentă devenire. Iar acest proces de evoluţie neîntreruptă se face înţeles numai atunci cînd i se cunosc bine originile. Are perfectă dreptate acad. Al.Zub cînd spune că dacă este scos de sub incidenţa interesului politic, studiul începuturilor apare "ca o trebuinţă de metodă" şi constituie totodată "un răspuns la cea mai legitimă curiozitate".

Este un adevăr ce ţine de cunoştinţele elementare în istorie că numele *moldovean, muntean* (sau *valah*) şi *ardelean* nu au nimic comun cu originea purtătorilor acestor nume, care se numesc aşa numai pentru că locuiesc în nişte spaţii geografice concrete din arealul carpato-danubiano-pontic, şi anume în Moldova, Muntenia, Ardeal (Transilvania). Moldovenii, muntenii şi ardelenii au aceleaşi rădăcini (elementele dacic şi latin, mai puţin cel slav), au apărut în acelaşi timp (primele secole din cea de-a doua jumătate a mil. I d. Hr.), în acelaşi spaţiu şi în aceleaşi condiţii istorice. Deci aceştia, cu aceleaşi semnalmente etnoculturale pe care le vor consemna mai tîrziu izvoarele scrise, o dată cu cele trei nume, au constituit, încă din momentul apariţiei, acelaşi popor, impunîndu-se treptat în zona lor de coabitare şi străinătăţii cu un nume comun, acela de români. Îşi dă seama oricine că nici un om iniţiat în această problemă care mai are şi destul bun-simţ nu-şi va permite să vorbească de o etnogeneză a moldovenilor (de altfel, o dată cu afirmarea independenţei Republicii Moldova doritorii de a o face aproape că au dispărut). De aceea atunci cînd istoricul are sarcina de a arăta de unde se trag moldovenii (sau valahii ori ardelenii), el trebuie să vorbească despre apariţia românilor în general, ca proces istoric unitar.

Un fenomen central al istoriei naţionale îl constituie *apariţia în acest areal a primelor formaţiuni statale.* Procesul a început în etapa finalizării etnogenezei românilor, în ultimele secole ale mil. I d.Hr., dar desăvîrşirea lui a fost amînată încă pentru cîteva secole de către migraţiunile popoarelor străine. Anume permanenta prezenţă militară în zonă a şi fost acel factor hotărîtor care a zădărnicit constituirea încă de la început a statului unitar român. Românii din Transilvania, de altfel, rămînînd pînă în sec. XX sub dominaţia străină, nu au mai reuşit să-şi realizeze aspiraţiile la autodeterminare naţională şi statală decît la sfîrşitul celui de-al doilea război mondial. În Moldova şi în Ţara Românească (Valahia), statele au apărut aproape simultan, în prima jumătate a sec. XIV, avînd aceleaşi trăsături politico-administrative şi funcţionale. Faptul că acest fenomen s-a manifestat ca un proces unitar, întru toate comun pentru ambele

ţinuturi, a fost consemnat sugestiv şi de creaţia populară orală, în special prin cunoscuta legendă a "descălecatului" ţărilor româneşti. Concluzia pe care aceste realităţi o impun este că fenomenul apariţiei statului feudal moldovenesc nu poate fi examinat decît în contextul istoric general al constituirii formaţiunilor statale la români.

În acest sens, merită o atenţie aparte şi un alt fenomen instructiv. Este vorba de faptul că pe parcursul unei perioade îndelungate *numeroşi principi locali au domnit* pe rînd, iar uneori chiar simultan, *în cele două ţări române,* formal independente. Această bogată experienţă istorică sugerează o învăţătură deosebit de importantă, şi anume că atît în Moldova şi Valahia, cît şi în afara acestor ţinuturi, exista convingerea că cele două principate aveau exact aceleaşi tradiţii, aceeaşi cultură şi în general acelaşi mod de viaţă şi că, prin urmare, unirea lor în cadrul unui singur stat se arăta ca un fenomen absolut normal. De fapt, încă la începuturile evului mediu de la această constatare s-a trecut la acţiuni concrete, prin tentativele mai multor principi moldoveni, munteni, dar şi ardeleni, de unificare politică a pămînturilor româneşti: anume aşa au acţionat în repetate rînduri Iancu de Hunedoara şi Ştefan cel Mare, în sec.XV, apoi, mai tîrziu, domnitorii Vasile Lupu, Mihnea al III-lea şi unii principi ardeleni. Această frămîntare necontenită şi-a găsit realizarea provizorie datorită strădaniilor neostoite ale lui Mihai Viteazul, care reuşeşte, la 1600, să unească pentru scurtă vreme cele trei provincii româneşti.

Cu toată împotrivirea înverşunată, pe parcursul sutelor de ani, a unor forţe politice şi militare din afară, această tendinţă firească a românilor de a se vedea cu toţii în cadrul unui singur stat a trebuit, pînă la urmă, să fie încununată cu succes. În anul 1859 are loc *unirea Valahiei cu Moldova.* La acea dată însă cea din urmă nu avea nici jumătate din teritoriul ei istoric, ca urmare a unui tîrg încheiat multe decenii înapoi de Turcia cu Austria şi cu Rusia, cărora le-a "cedat" Bucovina şi respectiv Basarabia. În anul 1918, aceste două pămînturi româneşti au scăpat de dominaţia străină, ca şi Ardealul, unindu-se toate trei cu vechiul regat român, astfel desăvîrşindu-se procesul milenar de *constituire a statului naţional unitar român,* fenomen pe care N.Iorga l-a calificat drept "cea mai mare faptă din toată viaţa neamului nostru".

Istoria Moldovei, fie că e vorba de aspectul ei ştiinţific, fie că de cel didactic, în nici un caz nu poate face abstracţie de aceste jaloane istorice, care o marchează profund şi care nu pot fi apreciate adecvat decît în contextul general indestructibil al istoriei românilor.

Semnificaţii geopolitice ale istoriei Moldovei

Reflecţiile de mai sus asupra cîtorva probleme fundamentale ale istoriei românilor nicidecum nu urmăresc scopul să respingă ideea în sine a unei istorii a Moldovei, fie că e vorba de o privire retrospectivă cuprinzătoare asupra întreg spaţiului istorico-geografic moldovenesc, fie că sînt vizate anumite locuri, persoane, evenimente din acest spaţiu sau pur şi simplu nişte teme concrete din trecutul moldovenilor. Ne-au interesat în mod prioritar cîteva elemente comune ce caracterizează trecutul tuturor românilor, elemente pe care le-am definit drept fenomene-simboluri ale istoriei naţionale. Am văzut că fără acestea, istoria Moldovei nu are nici un sens. Ne-am convins că pentru a avea totuşi un rost, ea trebuie să fie studiată ca parte integrantă a istoriei românilor, fără a fi însă identificată întru totul cu aceasta din urmă.

Dar pe parcursul acelor reflecţii am fost confruntaţi întruna cu chestiunea sîcîitoare a impactului comunităţii politice cu comunitatea spirituală, mai bine zis a relaţiei de-a lungul istoriei a cadrului politico-administrativ cu comunitatea etnoculturală. Pe de o parte, toţi românii au aceeaşi origine, aceeaşi

cultură, în general aceleaşi tradiţii, locuiesc în acelaşi cadru geografic, au aceeaşi istorie pentru aproape toată durata existenţei lor, — într-un cuvînt, s-au aflat tot timpul încadraţi într-un flux istoric şi spiritual comun. Pe de altă parte însă, vitregia destinului lor a făcut ca întregul neam românesc să fie împărţit aproape întotdeauna în mai multe state, unele dintre ele aflîndu-se în relaţii reciproce duşmănoase. Aceste state aflate în litigiu de neîmpăcat au cultivat sute de ani la rînd ura dintre românii despărţiţi împotriva voinţei lor. Oare nu aici se află rădăcinile acelei permanente şi nedezmînţite predispoziţii antiromâneşti a anumitor cercuri politice, a unor constituente etnopolitice şi a unei părţi a populaţiei din Republica Moldova? Şi nu tot de acolo vine nestinsa alergie a multora, nu numai din partea scandaloasă, mereu destabilizatoare a lumii politice, dar chiar şi din sînul obştimii pedagogice şi al funcţionarilor de stat, inclusiv al acelora din sistemul învăţămîntului, la simpla pronunţare a cuvintelor "istorie a românilor"? Realitatea istorică a fost din cale afară de dură cu românii.

Realitatea politică actuală nu este nici ea satisfăcătoare. Şi tocmai de aceea ştiinţa istorică şi învăţarea istoriei naţionale în Republica Moldova trebuie să facă totul pentru a rupe cercul vicios al erorilor şi al prejudecăţilor creat în mod interesat în trecut.

Într-un trecut foarte îndepărtat, anumiţi factori de forţă au determinat partea estică şi nord-estică a românilor să se delimiteze politiceşte de restul neamului românesc şi să înceapă a se numi de atunci încoace moldoveni. Sînt însă aceşti factori în drept, au ei oare autoritatea morală de a-i convinge pe moldoveni să-şi uite originile şi să nu se mai intereseze de soarta familiei în care s-au născut? A urmat apoi divizarea geografică a românilor moldoveni, ca urmare a tîrguielilor şi confruntărilor dintre marile imperii învecinate — Rusia, Turcia, Austria — sau pur şi simplu ca rezultat al cotropirilor ţariste şi sovietice. Astăzi moldovenii sînt împărţiţi în trei state: Republica Moldova, România şi Ucraina. A cui istorie trebuie să studieze moldovenii din România? Se înţelege că istoria românilor, va răspunde oricine. A cui istorie trebuie să studieze moldovenii (sau românii) din Ucraina? A românilor, bineînţeles, dar trebuie să cunoască şi istoria ucraineană, deşi aceasta din urmă nu e nici pe departe totuna cu trecutul lor. A cui istorie trebuie să studieze moldovenii (românii) din Republica Moldova? Doar a acesteia din urmă? Dar aceasta încă n-a depăşit vîrsta grădiniţei de copii. A fostei republici sovietice moldoveneşti? Însă zisa republică are numai cincizeci de ani şi, principalul, în calitate de simplă subdiviziune administrativ-teritorială a unui stat străin — U.R.S.S., ea nu are trecut propriu, independent. A Basarabiei? Dar, din punct de vedere istorico-geografic, aceasta nu este identică nici cu R.S.S.M. şi nici cu actuala Republică Moldova. A vechii Moldove, a mult lăudatei moşii a lui Ştefan cel Mare? Dar aproape jumătate din ea se află în România, cîteva frînturi s-au rătăcit prin Ucraina şi doar o zdreanţă ceva mai mare a fost lăsată la discreţia cîtorva căciuli fericite de la Chişinău. Cum ar putea fi concepută istoria la Chişinău altfel de cum o văd moldovenii din România şi românii din Ucraina?

Este limpede, prin urmare, că în Republica Moldova cursul naţional de istorie nu poate fi încorsetat în frontierele politice, de altfel frecvent schimbătoare, ale Moldovei, pentru că în caz contrar ceea ce ar avea de învăţat la noi copiii şi tineretul ar fi nu un curs de istorie naţională, ci nişte caraghioase înjghebări cu pretenţii istorice, care ar duhni respingător a propagandă antiromânească, aşa cum a fost şi pînă acum.

Impactul procesului naţional-cultural unitar românesc cu afirmarea Republicii Moldova în contextul civilizaţiei contemporane

În cadrul acestui mic compartiment, vom insista în mod

special asupra a două aspecte esenţiale ale relaţiei statalităţii moldoveneşti cu istoria şi cultura — şi una, şi alta de sorginte şi esenţă românească — a moldovenilor.

Primul aspect. Unitatea istorico-culturală a românilor a fost acel factor hotărîtor care le-a asigurat continuitatea spirituală peste veacuri şi milenii şi a determinat posibilitatea organizării lor — de fiecare dată, cu motivaţii aparte, sub diferite forme şi avînd variate capacităţi de afirmare - — în formaţiuni statale proprii. Cînd această unitate a fost încălcată, urmările au fost catastrofale. Exemplul concludent din istoria naţională este acela al aromânilor, pe care anumite evenimente istorice i-au izolat de timpuriu (în sec.9-10) de restul comunităţii etnoculturale româneşti, ceea ce i-a lipsit de orice şanse de a avea propria lor organizare politico-administrativă şi le-a alterat foarte mult cultura lor românească. La ora actuală, cam aceeaşi perspectivă se arată pentru românii cuprinşi în frontierele statului ucrainean: în Transcarpatia, Bucovina de Nord (regiunea Cernăuţi), în nordul şi sudul Basarabiei (judeţele istorice Hotin, Ismail şi Cetatea Albă).

Manifestarea pregnantă a comunităţii etnoculturale româneşti ca fenomen istoric aparte în procesul istoric general din sud-estul Europei a determinat afirmarea în acest areal şi în general în lume a fizionomiei spirituale a românilor şi capacitatea de a-şi crea şi dezvolta propria lor statalitate. Moldovenii au reuşit să evite asimilarea de către unele popoare numeroase şi influente, prezenţa cărora a fost puternic simţită aici (este vorba, bineînţeles, mai ales de slavi), numai datorită faptului că nu s-au înstrăinat de restul neamului românesc, că s-au adăpat mereu la aceleaşi izvoare cu ceilalţi români şi au creat împreună aceeaşi spiritualitate. A fost şi firesc să-şi fi putut afirma dreptul la statalitate proprie, fie prin organizarea statului tuturor românilor, ca la 1600, 1859 şi 1918, fie creîndu-şi o formaţiune statală regională, aşa cum a avut loc în Moldova de pînă la 1812 sau cum s-a întîmplat după acea dată cu alte teritorii moldoveneşti în diferite etape şi în variate împrejurări.

Aceste realităţi au fost înţelese corect chiar de către unii factori politici străini, care au urmărit interese geostrategice în spaţiul dintre Prut şi Nistru sau în întreg arealul românesc. În acest scop, profitînd de faptul că pe malul stîng al Nistrului trăiau mulţi moldoveni, Stalin organizează în anul 1924 dincolo de rîu o "republică autonomă moldovenească", şi îndată Sovietele declanşează o propagandă antiistorică, primitivă despre o aşa-zisă dezbinare teritorial-politică a moldovenilor, care, chipurile, ar fi fost provocată în urma "ocupării" Moldovei dintre Prut şi Nistru (Basarabia) de către statul român". Concluzia era limpede: Sovietele urmau "să restabilească unitatea teritorial-politică a moldovenilor", ceea ce au făcut, cum se ştie, prin cotropirea Basarabiei şi a Bucovinei de Nord în iunie 1940. Mai mult decît atît, în anumite momente au existat atitudini, izvorîte din acelaşi loc (acestea s-au făcut simţite chiar relativ recent în unele cercuri politico-ideologice de la Chişinău), de a crea un stat moldovenesc de esenţă sovietică în hotarele Moldovei istorice, adică un stat ce s-ar întinde de la Nistru şi pînă în inima Carpaţilor, dar, bineînţeles lăsîndu-i în afară pe moldovenii din Ucraina.

Ba mai mult, adeseori în afara spaţiului politic românesc au fost constatate tendinţe de unificare a acestui teritoriu sub un singur sceptru. Cei mai preocupaţi de acest gînd au fost, desigur, ruşii, care au propus repetat ca românii să se unească sub autoritatea unor guvernatori trimişi de la Petersburg sau Moscova. Se înţelege că Apusului nu-i plăcea acest gînd. Faptul că, la 1859, marile puteri europene au acceptat totuşi unirea (sub sceptru străin, dar nu rusesc) a Valahiei cu Moldova ciopîrţită de ruşi şi austrieci ne demonstrează că în Europa se manifesta de mult înţelegerea dreptului şi a necesităţii de unire a românilor în cadrul unui singur stat, anume ca urmare a

faptului că aceştia aveau aceeaşi istorie şi aceeaşi cultură.

Aşadar, apariţia şi dăinuirea în timp a statalităţii româneşti, în general, şi a celei moldoveneşti, în particular, este urmarea firească a afirmării comunităţii istorico-culturale româneşti. Numai aşa se poate înţelege cum a apărut statul independent Republica Moldova şi care este locul său în contextul civilizaţiei contemporane.

Trebuie însă să menţionăm şi *cel de-al doilea aspect* la care ne refeream mai sus, şi anume că evoluţia în trecut a teritoriului şi populaţiei ţinutului, în temeiul cărora există astăzi statul independent moldovenesc, a avut anumite particularităţi. Aceste particularităţi nuanţează istoria ţinutului şi conturează imaginea Republicii Moldova printre celelalte state ale lumii. Ele urmează a fi, fără îndoială, obiectul preocupărilor permanente în chestiunea învăţării istoriei la noi.

Practici şi viziuni ale predării istoriei în Republica Moldova

Am menţionat în treacăt la începutul acestui studiu că, pînă la obţinerea independenţei, în Moldova n-a existat o concepţie proprie relativ la studiul istoriei, pentru că nu ne era recunoscut nici măcar dreptul de a avea istorie proprie. În şcoli, ca istorie a patriei era predată istoria U.R.S.S., care, cum am mai spus, practic se identifica cu istoria Rusiei. Pe măsura apropierii de zilele noastre, în regiunile naţionale începe să fie admisă în chip formal introducerea în programa de istorie a U.R.S.S. a cîtorva ore pentru studierea anumitor teme din trecutul acestor ţinuturi. În Moldova, temele obligatorii (deşi studierea lor rămînea totuşi facultativă) erau crearea statului feudal moldovenesc, aşa-zisa instaurare a puterii sovietice în Moldova, "restabilirea" puterii sovietice în Basarabia (cotropirea sovietică a ţinutului ca una din acţiunile privind realizarea pactului Ribbentrop-Molotov) în iunie 1940. Izul politico-ideologic de esenţă antiromânească al acestor teme se simţea de la o poştă.

Mai tîrziu, deci relativ recent, în şcoală a fost introdus un curs aparte de istorie a Moldovei. Au fost alcătuite în grabă chiar şi cîteva surogate de manuale. Dar istoria locală rămînea în continuare subsidiară istoriei "patriei sovietice", fiind obligată a răspunde vechilor comandamente ale politicii imperiale.

Din 1990, predarea acestei discipline în Moldova începe să fie orientată spre necesitatea învăţării istoriei românilor, în temeiul considerentelor ştiinţifice şi al imperativelor afirmării în lumea civilizată contemporană a statului independent moldovenesc.

Dar la cîţiva ani după aceea, drept urmare a stingerii valului de renaştere naţională a românilor moldoveni şi a reafirmării în cele mai influente cercuri politice chişinăuiene a predispoziţiilor proruse şi antiromâneşti, au început să se facă presiuni pentru abandonarea cursului de istorie a românilor. Au fost propuse alte variante conceptuale în această problemă.

Una din variante pledează pentru *predarea istoriei Moldovei după scenariul tradiţional, sovietic*. Însă o serie de inconveniente, mai întîi cele ştiinţifice şi nu în ultimul rînd cele de ordin istorico-geografic şi politic, au dat repede în vileag şubrezenia acestei pledoarii.

A fost iniţiată apoi implementarea unui *curs integrat de istorie*, care propunea ca istoria Moldovei, redusă la un număr restrîns de teme, să fie studiată pe parcursul şi în cadrul predării istoriei universale. Se înţelege că nu e nimic nou în această invenţie, de vreme ce ea readuce în memorie tradiţia de predare a istoriei coloniilor sovietice. Scopul urmărit este de a scoate din uz însuşi conceptul de istorie a românilor, iar efectul degradant este că în fapt Republicii Moldova nu i se recunoaşte dreptul de a avea propriul ei curs de istorie naţională. Această variantă este mai dăunătoare decît cea dintîi, ceea ce pare a fi însuşit chiar şi partizanii

istoriei Moldovei, care nu vor în ruptul capului să recunoască legătura acesteia cu trecutul întregii comunităţi istorico-culturale româneşti.

Ideea cursului integrat de istorie a provocat în sînul unei părţi a profesorilor de istorie nedumerire, iar pe ceilalţi pur şi simplu i-a indignat, cu atît mai mult cu cît singurul manual local, conceput în temeiul acestei idei (la acesta ne vom referi mai jos), era de o calitate inferioară. Întrunirile metodice ale profesorilor de istorie s-au pronunţat aproape unanim împotriva acestui curs. Aprecierea didactico-ştiinţifică corespunzătoare a acestei idei a fost dată de către Conferinţa Asociaţiei Istoricilor din Moldova din 12 martie 1995, unde s-a menţionat, între altele, că în cazul cursului integrat "elevul este silit să memorizeze mecanic, ca pe timpul învăţămîntului scolastic, o sumă de nume, date, evenimente, în detrimentul unei imagini de ansamblu, vii, bine închegate, capabile de a da naştere la gînduri noi, originale, la asociaţii fructuoase. Dacă se ignoră armonia dintre naraţiunea vie şi faptele cu care aceasta operează, cursul integrat, chiar dacă e bine intenţionat, nu poate aduce nici un folos".

Urmarea firească a acestor aprecieri, analize, luări de atitudine este situaţia de fapt de la ora actuală în această chestiune: cursul integrat de istorie este practic dat uitării. Într-un mesaj trimis cîteva luni în urmă Parlamentului, Ministerul Învăţămîntului a apreciat drept pozitiv acest rezultat, deoarece, se spune între altele în acel document, "din motive explicabile, noi ne cunoaştem insuficient istoria neamului".

În sfîrşit, foarte proaspăt, şi, desigur, tot ca rezultat al devastatoarelor presiuni politice, a început să fie agitată insistent sperietoarea care se cheamă *istoria patriei*. De astă dată, tărăşenia s-a făcut cu mîinile Comisiei Superioare de Atestare din Republica Moldova, care, spre surprinderea istoricilor, în nomenclatorul de specialităţi pentru obţinerea gradelor ştiinţifice, a agăţat de numărul 07.00.02 sintagma "Istoria patriei", ceea ce încurcă lucrurile şi mai mult.

Ce este, de fapt, patria istorică pentru Republica Moldova şi cetăţenii ei? E cumva teritoriul actual al acestei ţări? Dacă e aşa, atunci, învăţîndu-i pe copii "istoria patriei", trebuie să aruncăm din programe şi manuale cele mai multe evenimente şi majoritatea absolută a marilor personalităţi, despre care eram obişnuiţi să vorbim la lecţiile de istorie, de limbă şi literatură română. Sau poate e vizat teritoriul vechii Moldove? Însă, după cum ştim, cea mai mare parte a acestui teritoriu se află în afara Republicii Moldova, şi cei care locuiesc acolo (poate cu excepţia minoritarilor din sînul lor) se ştiu dintotdeauna ca fii ai întregii comunităţi istorico-geografice şi etnoculturale româneşti. Ce facem atunci — mergem să-i convertim la aiurelile ideologice ale unor politicieni de pe la noi, spre a încerca să-i convingem că nu sînt români, ci moldoveni, sau, mai degrabă, căutăm a ne lămuri pe noi înşine cine sîntem şi ce istorie avem?

În definitiv, ce-i aia patrie? Este locul de reşedinţă sau e locul ce a dat rod ginţii, neamului din care acestea îşi trag seva pe tot parcursul existenţei lor? Evident, noţiunea de "patrie" (de la pater-tată) pledează pentru cea de a doua alternativă. Şi atunci: tot atît de evident este că nemoldovenii (neromânii) din Republica Moldova au tot temeiul să prefere a învăţa istoria patriei lor istorice, ceea ce deja se întîmplă în şcolile cu predarea în alte limbi decît româna. Şi nici măcar nu e nimic surprinzător în asta, de vreme ce în Republica Moldova sînt două mici regiuni, care s-au delimitat de restul teritoriului din motive etnopolitice: Transnistria şi Găgăuzia. În cea dintîi, condusă de o clică de rusofoni şi avînd drept zeu pe generalul Suvorov (între altele, statuia ameninţătoare a războinicului rus, ca simbol al permanenţei politico-militare ruseşti în mijlocul românilor, mai poate fi văzută şi azi deasupra Milcovului), se învaţă istoria rusească şi sovietică, de parcă nu s-ar fi întîmplat nimic în lume, de

la 1989 încoace. Iar în cea de-a doua, autohtonii, veniţi din altă parte, se închină tot mai sîrguincios la zeii Turciei. E limpede că istoria patriei, ca denumire, este străină tradiţiei învăţării istoriei în Moldova (e o traducere directă a sintagmei ruseşti "istoria otecestva"), iar din punctul de vedere al practicii educaţionale este cea mai reuşită exemplificare a fenomenului istoriei divizate, o dată ce e un teren fertil pentru provocarea şi menţinerea conflictelor interetnice. Tocmai de aceea ea vine în contradicţie nu numai cu interesele fundamentale ale statului moldovenesc, ci şi cu o serie de documente ale dreptului internaţional, între care, mai ales, menţionata Declaraţie a Adunării Generale a ONU, din 1.XII.'92, dar şi cu foarte proaspăta Recomandare 1283 a Adunării Parlamentare a CE privind predarea şi învăţarea istoriei (art. 4, 10, 14-i).

Programele şi manualele

Primele tatonări în vederea alcătuirii unei programe de istorie naţională au avut loc în 1989 prin eforturile istoricilor Gh. Postică, P. Parasca, Gh. Corovai, V. Bîcu ş. a. În 1990 revista "Cugetul" a publicat un şir de recomandări ce aparţineau istoricilor Al. Moşanu, I. Hîncu, Gh. Corovai, V. Bîcu şi B. Volosatîi. Lucru aparent straniu, dar care îşi are explicaţia sa firească, deoarece concepţia asupra cursului naţional de istorie s-a conturat aproape definitiv după trecerea marelui val al renaşterii naţionale şi o dată cu revigorarea bruscă a vechilor predispoziţii şi mentalităţi de sorginte prosovietică şi procomunistă. Au devenit mai eficienţi profesorii de la catedrele de istorie a românilor din cadrul celor două facultăţi de istorie, de la fostul Institut de Perfecţionare a Cadrelor Didactice, precum şi activiştii din cadrul Asociaţiei Istoricilor. Toţi aceştia au dezbătut problema cursului naţional de istorie în repetate rînduri împreună cu cadrele didactice corespunzătoare din şcoli şi cu anumiţi lucrători de la Ministerul Învăţămîntului. Ca rezultat al activităţii comune a pedagogilor şi a specialiştilor de la Ministerul Învăţămîntului, s-a ajuns la concluzia ca în clasa a IV-a să se predea un curs aşa-zis propedeutic, între timp reconsiderat complet în sensul anulării pretenţiilor teoretizante şi al transformării într-o disciplină simplă şi instructivă, deci avînd reale valenţe didactice. Pentru clasa a V-a se propunea istoria antică universală, care conţinea între 12-15 ore de istorie a românilor. Era perioada experimentării cursului integrat, dar totodată se prevedea ca la istoria românilor elevii să fie notaţi aparte. Din clasa a VI-a, istoria universală şi istoria românilor urma să fie studiată aparte şi, evident, acest proces începea după exemplul istoriei evului mediu. În clasele a VII-a şi a VIII-a trebuia să se studieze istoria modernă, divizată în două cursuri separate: istoria universală şi istoria românilor. Pentru clasa a IX-a era prevăzută, în aceeaşi viziune, istoria contemporană. Astfel se concepea predarea istoriei în gimnazii.

Pentru ultimele clase de liceu era preconizată reluarea istoriei universale de la origini şi pînă în zilele noastre, cu predarea aparte a istoriei naţionale. Scopul era nu de a repeta, ci de a aprofunda cunoştinţele elevilor, întrucît accentul urma să fie trecut de la manifestările de suprafaţă — evenimente, cronologie, personalităţi — la cele mai importante procese şi probleme istorice, altfel spus, se întrezărea preferinţa pentru un curs sintetic de istorie. În clasa a X-a trebuia să fie învăţată istoria antică şi cea medievală, în clasa a XI-a — istoria modernă, în clasa a XII-a — istoria contemporană. Repet: divizată în cele două cursuri, cum se proceda şi în gimnazii.

Aceste proiecte, pe care o bună parte a profesorilor de istorie deja le realizau în practică, s-au aflat în centrul atenţiei Conferinţei din 12 martie 1995 a Asociaţiei Istoricilor din Moldova. Conferinţa a dezbătut pe larg problemele predării istoriei, şi în special locul şi rolul istoriei naţionale în acest proces. Pornind de la experienţa

de predare a istoriei în anii 1990-1994, de la tradiţia naţională a învăţămîntului istoric şi de la anumite raţiuni de stat, Conferinţa a formulat recomandările de principiu în acest sens şi a schiţat, în baza acestora, o concepţie, care a fost ulterior publicată în revista "Făclia". A fost aprobat proiectul menţionat mai sus, căruia i s-au adus două amendamente esenţiale: s-a recomandat să se acorde o mai mare atenţie predării istoriei în învăţămîntul primar, mai ales în clasa a IV-a, şi o separare mai distinctă a cursului de istorie naţională de istoria universală, apropiindu-l totodată pe cel dintîi de cel de-al doilea după numărul orelor de studiu. Aceste recomandări stau la baza actualei programe la istorie pentru clasele V-IX şi a practicii învăţării istoriei în celelalte clase.

Dar rezultatele acestei activităţi nu ar mai fi avut aplicare în învăţămîntul istoric dacă nu ar fi găsit un sprijin interesat şi foarte larg în rîndul pedagogilor, al intelectualităţii, în general, precum şi al studenţilor, elevilor şi al părinţilor acestora. Iniţiativa profesorilor de istorie şi insistenţa numeroşilor simpatizanţi ai acestora a fost susţinută de Preşedintele Mircea Snegur, care, ţinînd cont de faptul că unele prevederi ale Constituţiei nu se potrivesc cu zisa iniţiativă, a dispus, prin Decretul nr. 73 din 29 martie 1995, ca, pînă va sosi momentul unor "consultări suplimentare, profesorii de istorie şi de limbă română să continue activitatea pe care o desfăşurau deja cîţiva ani la rînd, adică să predea istoria românilor şi limba română. Pornind de la aceste realităţi, Ministerul Învăţămîntului a aprobat, prin Ordinul nr. 15/r din 3 octombrie 1995, concepţia menţionată mai sus, care fusese prezentată de un "grup de creaţie" din 12 experţi.

Aşadar, şcoala din Republica Moldova are o programă a cursului naţional de istorie. Aceasta a fost alcătuită de un grup de specialişti de cea mai înaltă calificare, aprobată de Ministerul Învăţămîntului şi editată în 1995. Deocamdată, ea cuprinde doar clasele V-IX, dar este limpede că poate fi folosită — bineînţeles, doar pentru orientare generală — şi de cele trei clase terminale ale liceului. Întregul curs de istorie este divizat în istoria universală şi istoria naţională propriu-zisă, adică istoria românilor. Cea mai mare atenţie şi timpul cel mai mult sînt acordate istoriei universale. Pentru învăţarea istoriei românilor sînt prevăzute ceva mai mult de 42 la sută din numărul total al orelor de studiu (160 din 374). Cît priveşte structurarea tematică a materiei de învăţămînt la istoria naţională, se pare că autorii programei au pornit şi ei de la considerentul ca cea mai mare parte din timp să fie acordată învăţării istoriei Moldovei. Perioada de la începutul celui de-al doilea război mondial şi pînă astăzi, de pildă, se studiază în cadrul a şapte teme mari (26 de ore), din care doar două teme vizează numai România, iar altele două (ce cuprind războiul) sînt comune pentru statul român, Basarabia, Bucovina şi Transnistria, cea mai mare atenţie fiind totuşi acordată ultimelor trei ţinuturi. Aceeaşi apreciere este valabilă şi pentru perioadele mai vechi, pentru sec. XIV-XVI, de pildă. Se înţelege că nu acelaşi lucru se poate spune şi despre perioada dintre cele două războaie mondiale, dar asta tocmai ilustrează competenţa autorilor, care nu s-au lăsat influenţaţi de posibile clişee prestabilite, ci au urmărit cu perseverenţă scopul să alcătuiască o programă cu un conţinut istoric adecvat.

Este necesară totuşi recunoaşterea faptului că în materie de programe şi chiar referitor la concepţia privind învăţămîntul istoric în Republica Moldova mai avem încă foarte multe de făcut. Programa pe care am analizat-o mai sus, deşi este în general bună, e încă departe de a fi perfectă: unele lucruri nu sînt destul de limpezi, altele chiar par a fi încurcate. Alcătuirea programelor pentru clasa a IV-a şi pentru clasele X-XII nu mai poate fi amînată. Este adevărat că întîrzierea nu este întîmplătoare: încă nu avem o idee clară relativ la **ce** şi **cum** să fie predat în aceste clase.

Aceeaşi, dacă nu chiar mai rea, este situaţia claselor X-XI din şcoala medie de cultură generală (neliceală), care, în lipsa programei, învaţă istoria în baza unor uzanţe conform cărora în clasa a X-a, de pildă, se studiază trei epoci istorice — antică, medievală şi modernă — ceea ce pune la îndoială atît motivele didactice, cît şi rezultatele învăţării.

De fapt, neajunsurile în ceea ce priveşte programele sînt foarte strîns legate de problema manualelor de şcoală. La urma urmelor, acestea sînt două aspecte ale aceleiaşi probleme: dacă există manuale cît de cît reuşite, sînt şi programe, şi încă pot fi programe foarte bune; dacă sînt programe bune sau foarte bune, există şi condiţii reale pentru apariţia manualelor.

Or, cu manualele stăm, deocamdată, deosebit de prost. La drept vorbind, în toţi aceşti şase ani de reformare a învăţămîntului din Republica Moldova a apărut un singur manual nou, destinat anume pentru şcoală şi care avea sarcina să contribuie la realizarea aventurii nenorocite — cursul integrat. Este vorba de "Istoria antică. Manual experimental pentru clasa a V-a", Ed. "Lumina", 1994, autori fiind trei foşti studenţi de-ai noştri. Buni altădată ca studenţi, aceştia s-au arătat astăzi ca autori nepotriviţi, ca să nu operăm o apreciere mai concretă, care însă ar trebui să fie cam dură. Lucrarea lor, fiind de o calitate ştiinţifică şi didactică îndoielnică, plină cu greşeli de tot soiul, a fost respinsă de profesori din capul locului.

Au mai fost publicate şi alte cîteva lucrări cu destinaţie didactică, dar manuale scrise anume pentru şcoală n-au mai apărut.

Manualele sînt cărţile care apar cel mai greu, pentru că nu le poate scrie oricine. Nu este nici pe departe suficient să cunoşti foarte bine istoria pentru a elabora un manual de istorie. Nu poate fi mai norocos nici profesorul de istorie dacă nu atinge cota corespunzătoare de pregătire ştiinţifică în domeniu. Viaţa ne-a demonstrat că cei mai buni autori de manuale sînt totuşi pedagogii. Se vede treaba că pe la noi roadele aşteptate nu vor veni degrabă. Cam peste tot în fostele ţări comuniste independente, adică situate în afara frontierelor de stat ale U.R.S.S., se mai folosesc, cu anumită eficienţă didactică, manualele editate pînă în 1989. În Republica Moldova, fostă colonie a Imperiului Sovietic, asta nu se poate, deoarece ar însemna să-i învăţăm pe copii istoria unei ţări străine. Deocamdată, singura salvare este folosirea manualelor editate în România. Dar cele apărute acolo pînă în anul 1989 sînt în mare măsură improprii sarcinilor de instruire în Republica Moldova, mai ales relativ la perioada de după cel de-al doilea război mondial. Nici chiar cele editate mai tîrziu nu corespund întru totul acestor sarcini, pentru că nu se potrivesc cu specificul programei noastre la istoria naţională. Pentru şcolile cu limba română de predare, aceste manuale oferă totuşi o soluţie, şi încă una foarte bună, atunci cînd studierea lor este însoţită de completările şi recomandările competente ale profesorilor. Mult mai rău e pentru numeroasele şcoli cu alte limbi de predare. Vrînd-nevrînd, prin slaba noastră operativitate, prin încetineala provincială ce caracterizează viaţa ştiinţifică şi culturală din acest colţ de lume, dar şi din cauza unei politici educaţionale de stat fără orientare clară, fără nişte obiective precise, fără anumite priorităţi şi deci absentă în faţa unor responsabilităţi, aşadar, ca urmare a acţiunii acestor factori (mai există şi alţii, bineînţeles), zisele şcoli sînt împinse spre istoria altor ţări.

Aceste realităţi impun cu toată tăria *sarcina scrierii manualelor de istorie a românilor pentru învăţămîntul din Republica Moldova*. Trebuie să subliniem că e vorba de manuale originale, nu de cărţi adaptate, pentru că, aşa cum s-a convins F.Braudel pe parcursul prodigioasei sale activităţi, manualul este ceea ce trebuie să fie numai atunci cînd e scris din nou.

Trei sînt problemele principale cu care se confruntă scrierea unui manual: autorul, asistenţa financiară

şi concepţia. Relativ la autori, credem că trebuie să pornim neîntîrziat pe două căi, din care una ar fi punerea pe treabă a istoricilor de pe loc, din Moldova, iar alta — colaborarea acestora cu confraţii lor de breaslă din România (la ora actuală, conlucrarea istoricilor din cele două ţări este destul de slabă).

Problema cea mai gravă este aceea a asistenţei financiare. În ultimii doi ani, în raport cu necesităţile care cresc, cheltuielile statului pentru editarea literaturii didactice s-au redus foarte mult. Pe parcursul ultimei perioade, de un an şi jumătate, au văzut lumina tiparului (excepţie făcînd unele materiale didactice auxiliare) doar o traducere în ruseşte a unei cărţi de povestiri istorice, apărută la Bucureşti, şi programa la istorie, menţionată mai sus.

Cît priveşte concepţia de care trebuie să fie ghidată scrierea manualului se pare că, în linii generale, aici deja sîntem pe calea cea bună. Credem că în această chestiune ar trebui să-i dăm ascultare lui Braudel. După el, predarea istoriei trebuie să se bazeze pe principiul lărgirii şi aprofundării treptate a cunoştinţelor, o dată cu creşterea vîrstei elevului şi cu trecerea lui din clasă în clasă. El propunea o introducere simplă în istorie, după care trebuie să urmeze pe cea mai mare întindere a învăţămîntului aşazisa "istorie tradiţională, istorie-naraţiune", opera căreia se cere încununată în clasele terminale - şi anume asupra acestui element final a insistat cel mai mult Braudel! — cu un studiu sintetic şi profund al istoriei omenirii. Pentru acest studiu sintetic el a scris un manual special, care se intitulează **Gramatica civilizaţiilor.** Dacă aruncăm o privire asupra programei noastre de învăţare a istoriei la care ne-am referit mai sus şi urmărim predarea lecţiilor în clasa a IV şi în clasele X-XII de liceu, observăm neapărat o asemănare a concepţiei noastre cu recomandările marelui istoric francez. E drept că mai trebuie să ajungem să realizăm recomandările lui referitoare la stilul şi conţinutul manualului, care să fie gîndite şi realizate de aşa manieră, încît să "lase istoriei interesul ei dramatic", ca "istoria să fie întotdeauna interesantă". Manualul, ca şi lecţia de istorie este, după acelaşi Braudel, un foarte bun "roman şcolar", pentru care "nu există alt secret decît simplitatea ce duce la esenţial, nu simplitatea care mutilează adevărul, care enunţă vidul şi care constituie un nume de împrumut pentru mediocritate, ci simplitatea limpezită, lumină a inteligenţei".

Concepţia ce stă astăzi la baza cursului nostru naţional de istorie nu s-a conturat totuşi într-o formulă definitivă, pe alocuri se cere ajustată la anumite exigenţe şi obiective de principiu. Cei 12 experţi despre care am vorbit mai sus susţin că, întrucît "cursul de istorie universală reprezintă fundalul istoriei naţionale" şi "asigură însuşirea aprofundată a celei din urmă.., procesul de predare şi însuşire a istoriei în instituţiile de învăţămînt preuniversitar" trebuie "organizat după principiul de la universal la naţional". Nu credem că opţiunea aceasta este motivată suficient. Ea vine, după părerea noastră, în contradicţie cu una din cerinţele fundamentale ale didacticii, care stabileşte că, de regulă, învăţarea se desfăşoară de la particular la general, de la simplu la complex, că ea trebuie să urmărească firul natural ce porneşte de la constatarea faptelor, trece prin analiza lor şi se ridică pînă la sinteză, aceasta din urmă încununînd, de fapt, întreaga activitate de cunoaştere. Aşa, cel puţin, cere pedagogia clasică, după cum o demonstrează activitatea pedagogică a lui Ion Creangă, influenţat, probabil ca şi Uşinski şi ca mulţi alţi pedagogi ai secolului trecut, de bogata tradiţie educaţională germană, care recomanda învăţătorului ca, în studiul istorico-geografic, să pornească de la ţinutul natal (Heimatkunde) pentru a ajunge la întreaga ţară (Vaterlandkunde). De altfel recomandarea experţilor ca istoria naţională să fie studiată pe "fundalul istoriei universale" nu se împacă nici cu spiritul general al propriei lor concepţii ce se ghidează

totuşi de exigenţele cele mai importante ale didacticii şi, din fericire, corespunde înţeleptelor recomandări ale lui Braudel.

Profesorii de istorie

În ţările mai avansate din Europa sau din alte părţi ale lumii, nivelul de dezvoltare şi varietatea mijloacelor de informare extraşcolare, eficienţa cărora este asigurată şi de un nivel corespunzător de trai al populaţiei, reduc simţitor influenţa educaţională a şcolii asupra copiilor. În Moldova însă, care este una din ţările cele mai sărace din Europa, rolul şcolii şi al pedagogului este încă foarte mare. Şi asta cu atît mai mult cu cît, excepţie făcînd situaţia referitoare la copiii din clasele a V-a şi a VI-a, majoritatea absolută a elevilor nu au cărţi de şcoală. Bibliotecile şcolare de mult nu mai primesc literatura necesară, pe cînd părinţii, din cauza sărăciei, nu pot cumpăra cărţi pentru copiii lor.

Actualmente avem 2560 de profesori de istorie, ceea ce ar vrea să însemne cam cîte doi specialişti de fiecare şcoală în care se predă istoria. Circa 96 la sută din ei sînt absolvenţi ai facultăţilor de istorie. În fiecare an, cele două facultăţi de istorie din Chişinău dau la ora actuală în jur de 200 de noi specialişti, la care trebuie adăugaţi şi alţi cîţiva zeci de tineri care obţin diplome cu specializarea în domeniu în afara hotarelor Republicii Moldova. Dar salariul absolut mizer al profesorilor tîneri, care nu se ridică nici măcar la un sfert din coşul minim de consum, precum şi starea materială foarte grea a şcolii îi fac pe aceştia să renunţe la activitatea pedagogică, să părăsească şcoala.

Fenomenele acestea sînt deosebit de îngrijorătoare, deoarece urmarea lor este nu numai reducerea numărului pedagogilor, ci şi îmbătrînirea corpului didactic, în general, de vreme ce aproape jumătate din numărul profesorilor de istorie au o vechime în muncă mai mare de 25 de ani. Reciclarea celor înaintaţi în vîrstă nu este aproape de nici un folos. De altfel, în ultimii ani acest gen de activitate s-a redus foarte mult (trec prin ea, anual, ceva mai mult de 100 de oameni) şi nu urmăreşte neapărat scopul ridicării calificării, ci mai degrabă obţinerea gradelor didactice, adică majorarea salariului.

Dacă la toate acestea se mai adaugă şi faptul că foarte puţini pedagogi au acces la presă, că numărul acelora care sînt abonaţi la reviste de istorie este cu totul nesemnificativ, că din cele trei reviste istorice care apăreau cîndva, două ("Patrimoniu" şi "Cugetul", ambele în egală măsură accesibile profesorilor ultima fiind editată chiar de către Ministerul Învăţămîntului), nu mai văd lumina tiparului de vreo doi-trei ani, — atunci devine limpede că potenţialul corpului didactic lasă foarte mult de dorit. Fără îndoială, aceasta este problema cea mai gravă a învăţării istoriei în Republica Moldova, mai gravă şi decît aceea a manualelor, pentru că lipsa cărţilor poate fi oarecum suplinită de pedagog, pe cînd cadrul didactic, mai ales în situaţia noastră, nu poate fi înlocuit de cărţi, chiar dacă acestea, făcînd abstracţie de situaţia de fapt, ar fi foarte bune.

Istoria şi perspectiva relaţiilor politico-sociale şi naţionale

Interesul politic faţă de istorie a fost întotdeauna mare. Nuanţele şi orientarea lui, ca şi factorii care îl generează, constituie o gamă foarte bogată şi sugerează multe învăţăminte. Din a doua jumătate a anilor '80 încoace s-au făcut auzite şi în Moldova mai multe voci foarte interesate, care ne-au tot avertizat şi mai continuă să o facă, cum că aducerea în actualitate a trecutului neamului şi în general înlăturarea obstacolelor din calea accesului la valorile spiritualităţii româneşti constituie un pericol de moarte pentru statul moldovenesc. Au trecut însă aproape zece ani de la începutul mişcării de eliberare naţională a românilor moldoveni şi şase ani de studiere a istoriei românilor şi

"cataclismul" promis n-a mai avut loc. Prorocirile nu s-au confirmat. Nici n-aveau cum, pentru că erau interesate, pentru că anume ele reflectau tendinţele de zădărnicire a afirmării independenţei Republicii Moldova.

Pentru a se impune, statul trebuie să lupte din răsputeri. Tucidide, "istoricul absolut", zice, cu gura unor mari figuri ale antichităţii, atenianul Pericle şi siracuzanul Hermocrate, că statul trebuie să facă absolut totul pentru a se afirma sau, atunci cînd este mai puţin norocos, măcar pentru a supravieţui. Acesta este însuşi rostul său, deoarece sarcina primordială a statului e să aibă grijă de supravieţuirea cetăţenilor săi.

Statul moldovenesc nu se poate impune, ba nici nu poate supravieţui, dacă nu se alimentează din propriile sale resurse spirituale: istorie, limbă şi celelalte valori netrecătoare ale neamului. Economia nu are culoare. N-o au nici moravurile politice. Ba nici chiar comportamentul individual. Şi tocmai de aceea ele nu dau dimensiunile reale ale colectivităţii umane, nu spun nimic despre capacitatea ei de coeziune, nu sugerează nici o trăsătură a fizionomiei ei spirituale. Regula întregii istorii a omenirii este că orice stat care nu a avut o existenţă efemeră a fost fondat pe o bază naţională. Pentru a-şi avea locul ei de cinste între statele lumii, Republica Moldova trebuie să încurajeze şi să susţină eforturile îndreptate spre afirmarea drepturilor ei legitime la istorie şi la cultură naţională. Orice om, din orice parte a lumii, dacă e bine informat asupra realităţilor din Moldova şi nu are nici un fel de prejudecăţi relativ la acest subiect, ştie că valorile istorico-culturale ale acestui tînăr stat sînt de neconceput în afara spiritualităţii româneşti. Şi, dimpotrivă, cei stăpîniţi de astfel de prejudecăţi — şi sînt foarte mulţi de aceştia atît în Moldova, cît şi în afară, în anumite locuri din fostul imperiu sovietic — resping atare înţelegere a istoriei locale. Cînd vor să se arate mai bine intenţionaţi, aceştia îşi motivează atitudinea prin necesitatea menţinerii în societate a păcii civice şi toleranţei interetnice. Însă cum îşi dau arama pe faţă, încep a vorbi despre pericolul unirii Moldovei cu România. În realitate, nu e nici una, nici alta. Este adevărat că îndelungata şi foarte stăruitoarea propagandă antiromânească, desfăşurată pe parcursul a aproape două sute de ani în ţinut şi în tot imperiul moscovit, a reuşit să înrădăcineze adînc în sufletele multora o predispoziţie negativă faţă de tot ce e românesc, şi această anormalitate este exploatată de anumite cercuri politice foarte intens şi, din păcate, foarte fructuos, uneori. Dar tocmai asta arată că nu e vorba de pericolul deteriorării relaţiilor interetnice, cu atît mai puţin de acela al contopirii celor două state româneşti. Deci motivul acestei atitudini nesănătoase este de natură exclusiv politică, şi el este indiciul cel mai sigur al tendinţei de marginalizare şi de eliminare din sfera luării hotărîrilor de stat a tuturor acelora care se zbat din răsputeri pentru accesul cît mai larg şi cît mai liber al Republicii Moldova la patrimoniul culturii române şi pentru dreapta informare a populaţiei în legătură cu aceste speculaţii.

Afirmarea Republicii Moldova ca stat independent prin revenire la istoria ei adevărată, şi în general prin valorile spiritualităţii sale româneşti, fără a fi ignorată însă şi necesitatea respectării drepturilor minorităţilor etnoculturale de pe teritoriul ei, este un proces firesc şi necesar. Nu se poate cere unui stat tînăr să renunţe la aceste valori înainte chiar de a şi le fi însuşit. Istoria nu poate face abstracţie de faptul că lumea mai este încă împărţită în neamuri. O istorie care ar încerca să ignore acest lucru n-ar fi citită de nimeni. Vasile Pârvan, unul din stîlpii istoriografiei noastre naţionale, observa că "etnicul e punct de plecare şi universalul e punct de sosire", şi acest gînd sugerează formula cea mai reuşită a circumscrierii istoriei naţionale în fluxul istoric universal.

Este foarte util să cunoaştem cum se studiază istoria în ţările avansate din Europa şi sîntem în per-

manentă disponibilitate de a recepta experienţa şi recomandările ce vin de acolo. De aceea iniţiativa Consiliului Europei în chestiunea metodologiei învăţării istoriei, cu referinţă specială asupra ţărilor ce se află în etapa de tranziţie spre democraţie şi avînd drept obiectiv "promovarea valorilor democraţiei şi toleranţei", trebuie tratată cu toată atenţia. Sperăm că rezultatele bune ale Seminarului care s-a desfăşurat sub egida Consiliului pentru Cooperare Culturală al CE la Chişinău în zilele de 1-2 iulie a.c. ne vor ajuta să punem capăt controverselor, care se manifestă mai mult în mediile politice decît în cele ale profesorilor de istorie, relativ la aceea ce trebuie să fie, la noi, cursul naţional de istorie.

Cel care pentru prima dată a numit recomandarea aşa cum a numit-o a fost un om înţelept. În acest sens, recomandările CE sau oricare alte recomandări de acelaşi fel trebuie, înainte de a fi realizate în practica predării istoriei în Republica Moldova, puse faţă în faţă cu specificul local, mai ales cu nivelul nostru de dezvoltare şi cu particularităţile evoluţiei noastre istorice. Problemele Apusului se deosebesc foarte mult, ca să nu zicem fundamental, de problemele noastre. Acolo, problema traiului omenesc decent de mult nu mai există. S-a trecut la o nouă etapă, la aceea a transformării învăţămîntului într-o importantă pîrghie socializatoare, adică statul îşi asumă şi prin intermediul acestei instituţii sarcina atenuării maxime a inegalităţilor şi fricţiunilor sociale, apropiind tot mai mult şansele de afirmare a copiilor şi tineretului din diferite pături şi grupuri sociale. În contextul acestei orientări, învăţarea istoriei are o misiune împăciuitoristă, de aplanare a conflictelor, inclusiv a celor de nuanţă etnică, de menţinere a păcii sociale.

Pentru Republica Moldova, lucrurile acestea nu sînt pur şi simplu noi — ele ţin de o perspectivă, pe care noi, cei de aici, abia dacă o putem intui. Pentru că la noi problemele sociale se manifestă în forma lor rudimentară: lipsa a tot şi a toate. Deci ceea ce frămîntă aproape toată populaţia de la noi este cum să-şi asigure ziua de mîine, este problema supravieţuirii. Aşa stînd lucrurile în realitate, ne dăm seama că distanţa dintre noi şi Apus mai este încă foarte mare. Noi abia intrăm în istorie, pe cînd Apusul are făgaşe sigure Degeaba tragi copilul de păr ca să-l ridici la înălţimea omului matur — el trebuie lăsat să crească.

Cursul naţional de istorie al Republicii Moldova, aşa cum este conceput în programele menţionate mai sus, nu promovează o istorie violentă, ci una militantă, nu o istorie părtinitoare şi tendenţioasă, ci istoria care afirmă valorile noastre naţionale şi ne îndeamnă să privim cu încredere în viitor, el nu-i o istorie ce provoacă zîzanie şi fricţiuni între cetăţeni şi etnii, ci istoria care are curajul să rostească adevărul întreg, pentru ca toţi să se găsească în el şi să-şi vadă acolo ca într-o oglindă neîmplinirile şi datoriile. Anume realizarea unei astfel de concepţii în studiul istoriei este condiţia indispensabilă a promovării valorilor democraţiei şi toleranţei. Istoria tolerantă este posibilă numai în societatea tolerantă, iar societatea tolerantă este prin definiţie o societate civilizată, adică realistă.

SEMINARUL "REFORMA ÎNVĂŢĂMÎNTULUI ISTORIC ÎN MOLDOVA"

Seminarul s-a desfăşurat din iniţiativa şi cu sprijinul Consiliului Europei. Astfel de acţiuni culturale şi ştiinţifice au avut loc după 1990 în majoritatea ţărilor europene, inclusiv în fostele republici ale U.R.S.S., din partea ei europeană. În general obiectivele principale sunt mai ales examinarea stării învăţământului istoric în ţările posttotalitare şi reformarea lui în corespundere cu valorile democraţiei şi toleranţei.

Schiţa de program al seminarului a fost propusă de către experţii CE încă la 16 mai a.c. Ţinînd cont de aceste sugestii, în Moldova au fost alcătuite, din iniţiativa Ministerului Învăţământului, un Comitet de organizare a Seminarului şi un grup de autori pentru pregătirea Raportului Naţional asupra învăţământului istoric din Moldova. Iniţiativa Ministerului a avut sprijinul activ al Asociaţiei Istoricilor din Moldova, al Facultăţii de Istorie de la Universitatea de Stat din Moldova, al Facultăţii de Istorie şi Etnopedagogie de la Universitatea Pedagogică "Ion Creangă", al Institutului Naţional de Perfecţionare a Cadrelor Didactice şi al Institutului de Ştiinţe Pedagogice şi Psihologice.

Raportul Naţional, intitulat **Învăţământul istoric în Moldova**, a fost alcătuit de istoricii Ion Ţurcanu, preşedintele Asociaţiei Istoricilor, Gheorghe Corovai, şef de secţie la Ministerul Învăţământului, Demir Dragnev, directorul Institutului de Istorie al Academiei de Ştiinţe a Moldovei, Valentina Haheu, şef de laborator la I.Ş.P.P., Elena Muraru, lector superior la U.S.M. specialist în metodica predării istoriei, Ludmila Oltu, conferenţiar universitar, U.P. "Ion Creangă", Pavel Parasca, conferenţiar universitar la U.L.I.M. Tezele fundamentale ale raportului au fost făcute publice cu cîteva săptămîni pînă la deschiderea Seminarului o dată cu publicarea în revista "Săptămîna" a studiului lui Ion Ţurcanu **Cu privire la cursul naţional de istorie în Republica Moldova** ("L.R." propune o variantă revăzută — n.r.). Dar, spre deosebire de studiu, care este dominat de preocupările pentru metodologia generală a istoriei şi sinteza istorico-culturală a românilor, precum şi de impactul politicii cu istoria, raportul este axat aproape exclusiv pe problemele didactice şi constă din următoarele compartimente: *Introducere; Obiectivele învăţământului istoric; Conţinutul şi structura învăţământului istoric preuniversitar; Denumirea cursului de istorie naţională; Programele de studiu; Manualele de istorie; Profesorii de istorie; Mijloace extraşcolare de însuşire a cunoştinţelor istorice de către copii şi tineret; Concluzii şi recomandări.*

Raportul a fost difuzat din timp participanţilor la Seminar pentru a înlesni contribuţia lor la dezbaterea problemelor ce urmau să fie în discuţie. Textul raportului, tradus în franceză, a fost trimis experţilor de la Consiliul Europei.

În dimineaţa zilei de 1 iulie Seminarul a fost deschis de către primul-viceministru al învăţământului dl Simion Musteaţă. Domnia sa a acordat cuvîntul dlui ministru al învăţământului Petru Gaugaş, care a trecut în revistă principalele realizări şi dificultăţi ale reformei învăţământului istoric din Moldova, mulţumind reprezentanţilor Consiliului Europei pentru interesul pe care îl manifestă faţă de această problemă şi pentru ajutorul direct şi dezinteresat acordat în vederea găsirii soluţiilor optime.

Dna Alison Cardwel din Marea Britanie, administrator în Direcţia Învăţămînt, Cultură şi Sport a CE în comunicarea **Activitatea Consiliului Europei în domeniul istoriei** a punctat preocupările tot mai interesate ale CE faţă de felul cum se învaţă astăzi istoria în Europa, mai ales în ţările aflate în etapa de trecere de la totalitarism la democraţie şi a menţionat o serie de activităţi iniţiate şi susţinute de CE în scopul creşterii rolului învăţământului istoric în promovarea valorilor democratice.

Au urmat luările de cuvînt ale dlui Claude-Alain Clerc, Elveţia, vicepreşedinte al EUROCLIO, Asociaţia Profesorilor de Istorie din Europa (**Pregătirea manualelor şcolare de istorie şi crearea asociaţiilor profesorilor de istorie**) şi dnei Gisele Dessieux, Franţa (**Dezvoltarea programelor şcolare la istorie în**

Franţa). Aceste două comunicări au constituit punctul de plecare şi baza discuţiilor din cadrul şedinţelor în plen şi ale celor din secţiuni.

Subiectele au căpătat concreteţe o dată cu includerea în dezbateri a raportorilor din Moldova. Dna Valentina Haheu (**Elaborarea şi editarea manualelor şcolare de istorie în Moldova**) a atras atenţia participanţilor la Seminar asupra acutei lipse a cărţilor de şcoală, a hărţilor şi a altor materiale didactice la istorie, asupra slabei calităţi a manualelor aflate în uz, conchizînd că urmarea directă a acestei stări de lucruri este calitatea scăzută a procesului de învăţămînt. Dl Gheorghe Corovai a caracterizat starea actuală de pregătire şi de utilizare în procesul de instruire a programelor la istorie. Între altele, domnia sa a subliniat că şcoala este asigurată cu programe, dar mai este mult de făcut pînă cînd acestea vor ajunge să satisfacă întru totul sarcinile de studiu.

Centrul dezbaterilor din cea de a doua zi a Seminarului a fost pregătirea cadrelor didactice. Raportul de bază a fost prezentat de dna Danielle Leclerq din Belgia şi a avut drept temă **Formarea iniţială şi continuă a profesorilor de istorie în Belgia**. Problema aceasta a fost discutată pe larg cu participarea profesorilor de istorie din Moldova. Astfel, dl Nicolae Chicuş, conferenţiar universitar, a vorbit despre pregătirea profesorilor de istorie la Facultatea de Istorie şi Etnopedagogie a U.P. "Ion Creangă", dna Elena Muraru — la Facultatea de Istorie de la U.S.M., iar dl profesor Anton Moraru a relatat despre formarea continuă a profesorilor de istorie în cadrul Institutului Naţional de Perfecţionare a Cadrelor Didactice.

În după-amiaza celor două zile de lucru, discuţiile s-au desfăşurat în secţiuni, fapt ce a permis participanţilor la Seminar să pună raportorilor un număr mare de întrebări. S-a discutat despre felul cum sînt concepute şi realizate manualele, cum sînt asiguraţi elevii cu ele, despre editarea manualelor, mai ales despre asigurarea financiară a întregii activităţi de pregătire şi de scoatere de sub tipar a lor. S-au pus întrebări vizînd multiple aspecte ale învăţămîntului istoric: programele de studiu, repartizarea materialului de învăţămînt, volumul optim de lucru al pedagogului, materialele didactice auxiliare, interferenţa şi completarea reciprocă a disciplinelor de studiu (istorie plus geografie, de exemplu), rolul mijloacelor extraşcolare de însuşire a cunoştinţelor istorice etc.

S-a pus întrebarea: există oare în ţările din Europa Occidentală şcoli ale minorităţilor sau programe speciale de studiu? Dna Gisele Dessieux, inspector general al educaţiei în Franţa, a răspuns negativ la această întrebare. Domnia sa a completat răspunsul printr-o referinţă la faptul că corsicanii au încercat la un moment dat să-şi separe istoria lor locală de aceea a întregii Franţe, dar tentativa a fost curmată imediat de către oficialităţile franceze, deoarece contravenea intereselor naţionale ale Franţei. Se admite totuşi ca acolo unde există grupuri sau clase de studiu din minoritari, predarea cursului obligatoriu de istorie (a Franţei sau de istoria universală) să presupună un anumit număr de ore în plus pentru o cunoaştere mai bună a istoriei acestor minoritari.

S-a discutat cine ar trebui să fie autorii de manuale, întrucît actualmente, în Moldova, acest drept pretinde a şi-l fi însuşit I.Ş.P.P., care însă nu are specialişti pe măsura unei astfel de sarcini. Concluzia finală a fost: scrie cine poate, principalul e să fie bani pentru aceasta, iar cărţile să corespundă cerinţelor actuale ale învăţămîntului. În Apus, au relatat experţii de la Strasbourg, această problemă o rezolvă editorii, şi e bine aşa, pentru că astfel apar mai multe variante ale aceluiaşi manual, adică profesorilor, elevilor, părinţilor li se oferă posibilitatea de a alege. S-a menţionat că la noi încă nu există astfel de posibilităţi, dar obiectivul urmărit rămîne acelaşi.

În numeroasele luări de cuvînt ale vorbitorilor din Moldova a fost menţionată lipsa acută a banilor, din care cauză nu pot fi editate cărţi pentru şcoală, nu se plătesc salariile cadrelor didactice, nu se dezvoltă baza materială a învăţămîntului şi nu poate fi păstrată într-o stare satisfăcătoare baza existentă. Răspunsul care pare să fi convins întreaga asistenţă a fost că lipsesc cu adevărat nu banii, deşi Moldova este totuşi o ţară destul de săracă, ci dorinţa şi capacitatea autorităţilor de a promova politica socială corespunzătoare, în primul rînd de a crea condiţii normale de creştere şi educaţie pentru copii. Societatea dispune de bani pentru cerinţele elementare ale copiilor şi ale şcolii însă ei nu sînt canalizaţi în modul necesar.

Pe parcursul dezbaterilor participanţii la Seminar au formulat o

serie de observaţii şi propuneri care au fost incluse în documentul final al întrunirii: **Concluzii şi recomandări**.

S-a mai decis aderarea Asociaţiei Istoricilor din Moldova la EUROCLIO, care este o Conferinţă Permanentă din Europa a Asociaţiilor Profesorilor de Istorie. Dl Ion Ţurcanu, preşedintele A.I.M., a prezentat, în acest scop, documentele corespunzătoare dlui Claude-Alain Clerc, vicepreşedinte al EUROCLIO. De asemenea, s-a convenit că Ministerul Învăţământului îşi asumă sarcina de a edita materialele Seminarului.

La închiderea Seminarului dl Simion Musteaţă, prim-viceministru al învăţământului, preşedinte al Comitetului de organizare a Seminarului, a analizat în detaliu întreaga activitate de pe parcursul celor două zile de lucru, menţionînd participarea interesată şi productivă a profesorilor de la cele două Facultăţi de Istorie din Chişinău, a cercetătorilor de la Institutul de Istorie al Academiei şi de la I.Ş.P.P., dar mai ales a celor cîtorva zeci de reprezentanţi ai profesorilor de istorie din întreaga republică, inspectori şi şefi ai Direcţiilor teritoriale de învăţământ din Moldova. Totodată, dl viceministru a adus calde mulţumiri experţilor de la CE pentru participarea rodnică şi foarte instructivă la lucrările Seminarului şi mai cu seamă pentru sprijinul acordat la pregătirea şi desfăşurarea acestui prestigios for ştiinţifico-didactic.

Reporter

CONCLUZIILE ŞI RECOMANDĂRILE SEMINARULUI "REFORMA ÎNVĂŢĂMÎNTULUI ISTORIC ÎN MOLDOVA"

desfăşurat la Chişinău sub egida Consiliului Europei în zilele de 1-2 iulie 1996

Din anul 1989 învăţămîntul istoric din Moldova a trecut printr-o serie de schimbări, unele dintre ele foarte importante. Învăţămîntul s-a debarasat de istoria străină, a U.R.S.S., şi de ideologia impusă de regimul totalitar comunist, a revenit la tradiţia naţională de învăţare a istoriei. S-a conturat o concepţie clară privind specificul istoriei tînărului stat şi raportul acesteia cu istoria universală. A început activitatea de elaborare a programelor şi manualelor proprii pentru toate treptele învăţămîntului istoric. Au luat fiinţă reviste de specialitate destinate profesorilor de istorie.

Un şir de greutăţi, în special de ordin financiar, au făcut ca activitatea de elaborare a programelor şi manualelor să se desfăşoare anevoios. Se constată mari deficienţe la editarea literaturii didactice, la asigurarea cu manuale a elevilor şi bibliotecilor şcolare, la consolidarea şi salarizarea corpului didactic, la mobilizarea mijloacelor audiovizuale extraşcolare pentru instruirea istorică a copiilor şi tineretului.

Constatînd aceste şi alte realităţi, participanţii la Seminar consideră necesar a formula următoarele recomandări privind desfăşurarea reformei învăţă-mîntului istoric în Moldova:

I. Finalizarea activităţii de elaborare şi implementare a Concepţiei predării şi învăţării istoriei în Moldova în baza cursurilor de istorie a românilor şi istorie universală, determinarea obiectivelor şi finalităţilor învăţămîntului istoric;

II. Perfecţionarea programelor la istorie deja aprobate de Ministerul Învăţămîntului. Elaborarea programelor de studiu pentru clasele a X-XII. De asemenea, pentru perioada de tranziţie de pînă la anul 2005, trebuie să fie asigurate cu programe proprii şi clasele a X-XI ale şcolii de cultură generală;

III. Alcătuirea unui program special de scriere şi editare a manualelor de istorie. Realizarea acestei sarcini trebuie să ţină cont de următoarele obiective: 1. Editarea să se facă pe bază de concurs şi să asigure existenţa variantelor de alternativă ale aceluiaşi titlu de manual; 2. Conlucrarea pedagogilor-practicieni cu cadrele didactice din învăţămîntul superior şi cu specialişti din cercetare; 3. Colaborarea autorilor de manuale din Republica Moldova cu specialişti din România şi din alte ţări. Examinarea posibilităţilor de elaborare a manualelor unificate de istorie universală potrivit cu experienţa şi standardele educaţionale europene; 4. Crearea colectivelor de autori ai manualelor şi asigurarea financiară a activităţii lor;

IV. Asigurarea tuturor elevilor, în primul rînd a celor din familii nevoiaşe cu manuale. Completarea fondurilor bibliotecilor şcolare cu cel puţin cîte 2—3 exemplare de manuale şi de celelalte lucrări didactice nou-apărute, recomandate pentru învăţarea istoriei;

V. Elaborarea unui amplu program de măsuri privind asigurarea şcolii cu profesori de istorie, conform necesităţilor. Aceste măsuri trebuie să vizeze întreaga activitate de pregătire şi consolidare a corpului didactic, începînd cu înscrierea la facultate şi terminînd cu perfecţionarea şi atestarea acestora. Condiţia indispensabilă a realizării acestui program este sprijinirea lui financiară serios motivată şi necondiţionată. Locul central în acest sprijin urmează să-l deţină salarizarea corespunzătoare a corpului didactic;

VI. Înviorarea şi reorientarea perfecţionării cadrelor didactice, care urmează să se desfăşoare pe două căi:

1. În principal, prin autoinstruire, fiind totodată perfectat şi mecanismul de evaluare a nivelului de pregătire al cadrelor didactice;

2. Institutul Naţional de perfecţionare va asigura pregătirea corespunzătoare a cadrelor didactice în vederea acordării gradelor didactice;

VII. Reluarea editării revistei pentru profesorii de istorie "Cugetul";

VIII. Elaborarea de către Ministerul Învăţămîntului, Ministerul Culturii, Compania de Stat "Teleradio-Moldova", cu sprijinul unor organizaţii de creaţie şi obşteşti (Uniunea Scriitorilor, Uniunea Cineaştilor, Asociaţia Istoricilor, eventual şi altele), a unui plan de perspectivă privind instruirea istorică extraşcolară a copiilor şi tineretului. Întreaga activitate în acest sens, conform Legii Învăţămîntului (art. 41, pct. 5-a), ar urma să fie coordonată de către Ministerul Învăţămîntului.

IX. Revenirea la olimpiadele anuale la obiectul istorie.

ILUSTRU CĂRTURAR ŞI DISTINS PATRIOT

Grigore NANDRIŞ este un nume de referinţă în cultura noastră. Savant de mare prestigiu, cunoscător a 14 limbi, Nandriş a excelat în mai multe domenii: lingvistică, istorie, folclor, istoria artelor. S-a născut la 17/30 ianuarie 1895 în satul Mahala, situat pe malul stîng al Prutului, la 7 km de Cernăuţi, capitala Bucovinei. Descendent dintr-o veche şi viguroasă viţă de ţărani români, e al treilea fiu din cei şapte copii ai lui Dumitru şi ai Mariei Nandriş. Grigore va purta cu demnitate în lume blazonul familiei sale, activitatea statornică pe tărîm ştiinţific, social, cultural, întreaga viaţă trăită "în tradiţia părinţilor" fiind o dovadă a calităţilor moştenite din străbuni.

Şcoala primară a făcut-o în satul natal, apoi urmează liceul german din Cernăuţi. În 1914, după începerea primului război mondial, se transferă la liceul din Cîmpulung Moldovenesc. Ulterior este coleg la Facultatea de Litere a Universităţii din Bucureşti cu Al. Busuioceanu, V. Băncilă, L. Blaga, D. Caracostea, Sterie Enăchescu ş.a. După ce îşi ia licenţa studiază la Viena şi Cracovia, o vreme fiind angajat al acestei universităţi poloneze. În 1923—1925 se află în Franţa, audiind cursurile celor mai mari lingvişti francezi ai timpului. Subtil şi profund cunoscător al lumii latine, dar şi al celei slave, Grigore Nandriş face parte din pleiada de lingvişti, literaţi, folclorişti, istorici, jurişti formaţi în marile şcoli ale Occidentului: Al. Rosetti, C.C. Giurescu, Al. Busuioceanu, I. Muşlea, Bazil Munteanu, Gh. I. Brătianu, P.P. Panaitescu, C. Marinescu, Scarlat Lambrino... Această generaţie a lăsat o puternică şi neştearsă amprentă pe firmamentul ştiinţei şi culturii româneşti, contribuind la elucidarea în temeiul argumentelor a multor şi dificile probleme legate de obîrşia neamului, inclusiv cea a procesului de formare a poporului român aflat la confluenţa civilizaţiilor. Din 1929 şi pînă în 1940 Grigore Nandriş a fost profesor titular la Catedra de slavistică şi limba română a Universităţii din Cernăuţi şi Preşedinte al Societăţii pentru Cultura şi Literatura Română în Bucovina. Academicianul Nicolae Corlăteanu, care i-a fost student şi l-a cunoscut personal, precizează, invocînd chipul ilustrului cărturar: "... Grigore Nandriş reprezenta în perioada de pînă la 1940 o personalitate marcantă a intelectualităţii române nu numai din Bucovina, ci şi din întreaga Românie unită în hotarele ei fireşti. Era cunoscut, de asemenea, în Austria, Franţa, Polonia, unde a fost distins cu Laurii de argint ai Academiei de Literatură din Varşovia şi cu Ordinul Polonia Restituta în gradul de ofiţer comandor". (Aici şi în continuare citatele sînt reproduse după cartea în manuscris "Nandrişii. Povestea unui neam bucovinean" de Nicolae Corlăteanu — n.r.)

Plecat în 1940 în Anglia pentru o misiune diplomatică, nu va mai avea posibilitatea să se întoarcă în Ţară. Desfăşoară o amplă şi prodigioasă muncă de investigaţie, din 1948 pînă în 1963 fiind şi profesor titular la Comparativ Slavonic Philology School of Slavonic and European Studies din Londra de unde se va pensiona

cu titlul de "Professores Emeritus".

Decenii în şir va urmări de acolo, din exil, destinul vitreg al Patriei, atrăgînd atenţia opiniei publice mondiale asupra situaţiei fără precedent în care s-a pomenit după război Basarabia şi Bucovina. A scris o serie întreagă de lucrări la temă, inclusiv despre istoria şi lingvistica din R.S.S.Moldovenească.

Memoriul pe care îl publicăm în numărul de faţă constituie un document inedit redactat în 1946 şi expediat Conferinţei de Pace de la Paris. Lucrarea, susţinută de multiple argumente şi date de ordin ştiinţific şi istoric, relevă interesul acut şi constant al lui Gr. Nandriş pentru subiectul în cauză, constituie o dovadă de înalt patriotism şi rară probitate morală. *Memoriul* era (mai este!) un strigăt disperat al tuturor celor ce au fost lăsaţi de izbeliştе după 1944, în afara sfintelor fruntarii ale neamului, fiind deportaţi, umiliţi şi supuşi genocidului etnic de către bolşevici. *Memoriul* este şi o reacţie personală a marelui om de cultură la dramaticul destin al surorii Aniţa Nandriş, care, rămasă în satul natal după venirea ruşilor, a fost deportată în Gulagul sovietic, unde a trecut prin două decenii de supliciu. Soarta cruntă a Aniţei l-a obsedat îndelung pe cărturar. Deşi oprimaţi cu sălbăticie de regimul sovietic totalitar, bucovinenii şi basarabenii au supravieţuit. Cîţi au fost (sînt?!) cei care le-au descifrat şi le-au înţeles cu adevărat mobilul rezistenţei lor?! "Mă gîndesc la durerea sărmanei Aniţa... — îi mărturisea Grigore Nandriş lui Teodor la moartea fratelui lor mai mare Ion — Scrie-i şi întăreşte-o ca să iasă din această lovitură neîndurată a destinului, aşa cum a trecut prin toate."

Textul reproduce *Memoriul* (tradus după o ediţie spaniolă din 1956) în redacţia revistei "22". Anticipînd parcă mărturiile de mai tîrziu ale surorii sale incluse în cartea acesteia "Douăzeci de ani în Siberia", publicată în 1991 la Bucureşti, Grigore Nandriş încă în 1946 atenţiona asupra tragediei populaţiei româneşti din provinciile cedate ca urmare a Pactului Ribbentrop—Molotov. Dar n-a fost auzit nici atunci, în 1946, şi nici mai tîrziu, cînd avea să constate: "De un sfert de veac ciocănesc ca în piatră seacă să introduc măcar cîteva idei sănătoase despre noi (românii — n.r.) în această lume unde drumul la raţiune, dreptate, etică duce prin stomac". Cît adevăr, cîtă crudă realitate în aceste rînduri înşirate cu durere la 8 iunie 1967, aproape de obştescul sfîrşit al savantului pribeag. Şi tot în acel an încă o lucidă şi sfîşietoare izbucnire sufletească a distinsului patriot: "...nu mai am doruri romantice ci o simţire cosmică ce mă leagă de unde am plecat", deoarece în Anglia "rădăcini reale nu am prins, dincolo de familie... acolo (pe pămîntul strămoşesc adică — n.r.) vă am pe voi toţi". Chiar şi în ultima scrisoare datată 31. 12. 1967 Nandriş nu uită să sublinieze că este mereu cu gîndul la focul "din vatra străbună".

Grigore Nandriş se stinge din viaţă la 29 martie 1968, iar rămăşiţele pămînteşti au fost aduse la Rădăuţi, în cripta familiei din cimitirul ortodox, criptă făcută "pe pămîntul Bucovinei" din îndemnul fratelui mai mare Ion, medic cu mare reputaţie. Doar pe celălalt tărîm fraţii Ion, Grigore, Teodor şi mama sînt împreună. Se odihnesc alături, aşa cum şi-au dorit, pe pămîntul dulcii Bucovine, nu departe de Mahala, parte din sufletul Nandrişilor rămas ostatic în altă ţară. Nedreptatea mai dăinuie şi azi pe această palmă de străvechi pămînt românesc. Unitatea tuturor pămînturilor strămoşeşti şi a românilor de pretutindeni, dorită şi consecvent apărată cu forţa argumentelor şi a adevărului de către Grigore Nandriş, mai este pentru urmaşii marelui om de ştiinţă un vis neîmplinit...

Alexandru BANTOŞ

Grigore NANDRIŞ

MEMORIU

DREPTURILE NAŢIUNII ROMÂNE ASUPRA BASARABIEI ŞI BUCOVINEI

DEPORTĂRILE POPULAŢIEI ROMÂNEŞTI DIN REPUBLICA MOLDOVA ÎN U.R.S.S.

Populaţia rurală română care trăieşte în regiunea situată între Prut şi Nistru (Basarabia) este actualmente dislocată cu forţa şi deportată în provinciile deşertice ale Asiei. Denunţăm în faţa lumii civilizate acest atentat etnic, care datorită consecinţelor sale se poate încadra în ceea ce se defineşte prin crimă-genocid.

DEPORTAREA POPULAŢIEI ROMÂNEŞTI ÎN U.R.S.S. — UN ATENTAT ETNIC

I. Deportarea populaţiei româneşti din teritoriul ocupat de U.R.S.S. a început încă din 1940. Ruşii au împiedicat populaţia surprinsă de invazia din 26 iunie **1940** să părăsească teritoriile străbătute de Prut şi au considerat-o ca parte integrantă a inventarului confiscat de aceştia. În faţa refuzului acestei populaţii de a se înrola în Armata roşie, aceasta a fost trimisă în masă la muncă forţată la minele din Donbas şi în diferite regiuni ale Asiei sau pentru întreţinerea minelor din regiunea Karelia. Scrisorile primite de la puţinii supravieţuitori ai acestei groaznice încercări afirmă că majoritatea acestor primi deportaţi şi-au pierdut acolo viaţa.

În primăvara anului **1941**, ruşii au procedat la noi deportări în masă, sub ameninţarea evenimentelor care se petreceau în apropierea frontierelor lor. De data aceasta cruzimea a fost încă şi mai mare. Capii de familie au fost despărţiţi de soţii şi de copii. Unii au fost executaţi rapid, alţii deportaţi în centre de muncă forţată. Femeile şi copiii, închişi în vagoane de mărfuri, au fost trimişi dincolo de Ural, în regiunile arctice ale Siberiei, unde au ajuns doar aceia care au putut suporta supliciul unui asemenea voiaj, care a durat cîteva luni. Supravieţuitorii sînt acum în lagăre de muncă forţată, fără a fi fost vreodată judecaţi. Toate intervenţiile autorităţilor româneşti, precum şi cele ale familiilor, adresate direct Ministerului Afacerilor Externe, au rămas fără răspuns, sub pretextul că aceşti nefericiţi au devenit cetăţeni sovietici.

În 1955, pentru a-şi termina opera începută, autorităţile statului comunist sovietic din Basarabia au decretat deportarea tineretului rural din această regiune şi îndepărtarea acestuia în colhozurile celor mai îndepărtate regiuni ale Imperiului Sovietic pînă la frontierele cu Mongolia. Această crimă colectivă a fost camuflată sub termenul administrativ de *transfer planificat al populaţiei.*

Publicaţia ***Sovetskaia Moldavia*** din Chişinău **din 31 martie 1955 publică textul acestui odios decret.**

Nici un argument economic nu poate justifica această deplasare a unei populaţii agricole — locuind într-o regiune unde nu există exces de populaţie şi lucrînd aici pămîntul de secole — în regiuni nelocuite, cu o climă şi condiţii de viaţă total diferite şi situate la mii de kilometri depărtare. Scopul acestei deportări este pur politic şi ideologic, face parte din metodele unui partid care tratează populaţia paşnică potrivit concepţiei neguţătorilor de sclavi.

STRATEGIA SOVIETICĂ — SCHIMBAREA FORŢATĂ A COMPONENŢEI ETNICE ÎN TERITORIILE ROMÂNEŞTI

II. Deportarea populaţiei româneşti dintre Prut şi Nistru **face parte din strategia sovietică.** Schimbarea forţată a componenţei etnice din

teritoriile româneşti de la nord de Dunăre şi pînă la cursul superior al Siretului constituie o etapă a operaţiei de înaintare a ruşilor spre Constantinopol. Eforturile militare ruseşti din munţii Bucovinei în timpul primului război mondial trebuie judecate ţinînd cont de acest scop, urmărit, de asemenea, prin anexarea Bucovinei prin tratatul din 1946. În plus, simpla enumerare **a invaziilor militare ruseşti în sud-estul Europei, începînd cu 1711 pînă astăzi, pune în evidenţă scopurile imperialismului moscovit. De 12 ori în 240 de ani trupele ruseşti au invadat România,** inclusiv cînd au venit ca aliaţi (1877 şi 1916). Jafurile comise de aceste trupe au constituit un record tragic pentru istoria şi memoria generaţiilor contemporane.

INVAZIILE RUSEŞTI — LA FIECARE GENERAŢIE

Invaziile ruseşti au avut loc la fiecare 20 de ani, astfel încît fiecare generaţie a trăit pe viu invaziile moscovite. (...) Iată aici, în ordine cronologică, invaziile imperialismului rus spre Mediterană.

1. **Invazia Moldovei în 1711** se termină cu înfrîngerea lui Petru cel Mare la Prut. Prin tratatul din 11 iulie 1711, Petru cel Mare şi-a răscumpărat propria libertate şi a închis "fereastra" spre Constantinopol.

2. **Invazia din 1739** încearcă deschiderea acestei "ferestre", dar tentativa este respinsă prin tratatul ruso-turc încheiat la Belgrad în 18 septembrie 1739, prin intermediul medierii franceze. Rusia dorea să anexeze Moldova, iar Austria Valahia. Dar intervenţia puterilor occidentale a împiedicat ca cele două puteri imperialiste să împartă poporul român, aşa cum vor face mai tîrziu cu poporul polonez. Conducătorul ocupaţiei ruseşti, generalul Munich, a sărăcit boierii printr-o spoliere metodică şi a deportat sate întregi din Moldova, pentru a popula cealaltă parte a Nistrului, ceea ce el numea "noua Rusie".

3. **În 1769, trupele ruseşti invadează din nou principatele române,** ocupînd Iaşul şi Bucureştiul. Ecaterina a II-a se vede totuşi obligată să încheie cu turcii pacea de la Kuciuk-Kainargi, în 21 iulie 1774. Sub ameninţarea unei revolte a cazacilor de pe Don, se vede forţată să părăsească toată Moldova, inclusiv regiunea situată între Prut şi Nistru (Basarabia); dar Austria pretextează slăbiciunea Turciei, putere care oficial era suverană asupra principatelor române, şi ocupă Moldova de Nord, numită Bucovina. (...)

4. **În 1787, Ecaterina a II-a anexează Crimeea** şi cere sultanului să-i cedeze Basarabia. Trupele ruseşti pătrunseseră în Moldova pînă la Siret, sub conducerea lui Suvorov. În 9 ianuarie 1792, Rusia semnează cu Turcia "Tratatul de pace perpetuă", potrivit căruia frontierele sale se mută pe Nistru, prin anexarea provinciilor poloneze situate între acest rîu şi Bug. Cîştigul a fost destul de modest, dat fiind faptul că împărăteasa renunţa în acelaşi timp la principate, unde voia să-l proclame ca "rege al Daciei" pe favoritul său, Potemkin, mort scurt timp după aceea. Călătorul rus Struve, care a traversat Moldova în 1793, ne dă o descriere emoţionantă a modului în care oraşele Bîrlad, Focşani şi Tecuci au fost complet devastate de armatele ruseşti, iar populaţia moldovenească a fost decimată.

5. **În 1806 izbucneşte al cincilea război** între puterea suverană Turcia şi puterea protectoare — Rusia — care invadează din nou atît de pedepsitul teritoriu românesc. Generalul Kutuzov trece Dunărea, dar nu reuşeşte să ajungă la Constantinopol. Rusia lui Alexandru I dorea să anexeze cele două principate române, executînd astfel prevederile testamentului Ecaterinei a II-a; dar înaintarea lui Napoleon în Rusia a întărit poziţia Turciei, care a încheiat în 28 mai 1812 pacea de la Bucureşti, şi astfel invazia rusă a fost oprită la Prut. Moldova dintre Prut şi Nistru a fost botezată cu numele dinastiei valahe "Basarabia" şi a fost ocupată de ruşi pînă în 1918, cînd a votat liber întoarcerea sa la România.

6. Prin convenţia de la Akkerman din 7 octombrie 1826, act explicativ şi complementar al tratatului din 1812, sultanul Mahomed îşi asumă obligaţia în faţa ţarului Nicolae I să părăsească principatele române şi să acorde libertăţi politice supuşilor săi. Dar în decembrie 1827 izbucneşte un nou război între ruşi şi turci. **În iulie 1829, ruşii ocupă Adrianopole** şi încheie pacea din 14 septembrie 1829. Rusia obţine libera trecere prin "Strîmtori" şi controlul gurilor Dunării. Consecinţa acestor ocupaţii ruse a fost pentru români sclavizarea ţăranilor, printr-o constituţie numită "regulamentul organic".

7. Din acest motiv, cînd armatele ruseşti **au invadat din nou Moldova în 1848** pentru a înăbuşi mişcarea liberală a patrioţilor români, ţăranii au stricat podurile şi drumurile pentru a protesta împotriva înrobirii. În 15 septembrie, cazacii ţarului, foarte creştin, au zdrobit, sub copitele cailor un mare număr de bătrîni, femei şi copii la porţile Rîmnicului Sărat. Ruşii au ajuns la Bucureşti. Şi-au instalat taberele în Colentina. În 1849 ruşii şi turcii au semnat convenţia de la Balta Liman. Ruşii s-au retras de cealaltă parte a Prutului, dar au păstrat posesiunea din 1812 asupra Basarabiei.

8. **În 1853 izbucneşte războiul Crimeii. Armatele ruseşti ocupă principatele române, ajungînd pînă la Dunăre.** Au trebuit să bată în retragere, cînd francezii şi englezii au debarcat mai întîi în Dobrogea, apoi în Crimeea. (...) Prin tratatul de la Paris din 30 martie 1856, s-a redat Moldovei sudul Basarabiei, aproximativ 9.000 km pătraţi, la nord de gurile Dunării. Un lucru ce nu trebuie uitat, foarte caracteristic, este că ruşii au încercat să înşele puterile occidentale, schimbînd harta originală cu alta, menţionînd oraşul "Noul Bolgrad" pe Dunăre, în locul oraşului Bolgrad, situat la nordul lacului Ialpug, locul unde fusese trasată frontiera în conferinţa de la Paris.

Palmerston a calificat această încercare dezonorantă drept **"un act de înşelăciune, total nedemn pentru o putere mare cum este Rusia"**.

9. În războiul din 1877—1878, armatele ruseşti s-au salvat de la dezastru şi de la posibilitatea de a se vedea azvîrlite în Dunăre datorită intervenţiei armatei române la Griviţa şi Plevna. Prin convenţia din 16 aprilie 1877, care garanta trupelor ruseşti libera trecere prin teritoriul românesc, ţarul îşi asuma obligaţia de **"a menţine şi a face să fie respectate drepturile politice ale Statului Român, aşa cum acestea rezultau din legile interne şi tratatele existente, precum şi a menţine şi a apăra integritatea actuală a României"**. Prin tratatul de la Berlin din 13 iulie 1878, Rusia a luat cu japca României, aliata sa de război, toată Basarabia de sud, redată de tratatul de la Paris. La protestele României diplomaţii ruşi au răspuns că garanţia de integritate a fost concepută pentru a produce efecte în faţa altora, nu a Rusiei însăşi.

ISTORIA TEZAURULUI ROMÂNESC PĂSTRAT ÎN RUSIA

10. **În timpul primului război mondial**, românii au avut o nouă experienţă a prezenţei trupelor ruseşti aliate pe teritoriul ei. Sosite în toamna anului 1916, după invazia germană, aceste trupe dezorganizate de revoluţie s-au dedat jafurilor, au încercat să aresteze pe regele Ferdinand şi guvernul său la Iaşi; au fost respinse cu forţa peste Nistru de către trupele româneşti, care după lupte crîncene au reuşit să cureţe ţara de propriii săi aliaţi. De data aceasta, Rusia nu a putut să-şi anexeze nici un teritoriu românesc. În schimb, a reţinut tezaurul Băncii Naţionale a României, depozitat, pentru a fi la adăpost în faţa invaziei germane, în banca statului rus. S-au semnat înţelegeri prin care guvernul Rusiei, sub garanţia Onoarei şi în asentimentul puterilor aliate, s-a obligat să restituie această avere poporului român. O primă înţelegere s-a semnat în 27 decembrie 1916 şi a doua în iulie 1917, în timp ce nemţii încercau să rupă frontul la Mărăşeşti. Iată o enumerare sumară a valorilor ce se află la Moscova din 1917:

— rezerva de aur a Băncii Naţionale Române, în valoare de 314.580.456 lei;

— bijuteriile coroanei, în valoare de 10 milioane lei aur;

— tezaurul arheologic de la Pietroasa, universal cunoscut şi care cuprinde 12 piese de aur masiv de valoare inestimabilă;

— 1.600 milioane lei ai Băncii Naţionale, din care 600 milioane de aur;

— totalitatea pînzelor din pinacoteca statului;

— colecţiile de artă ale muzeelor publice şi private;

— majoritatea documentelor noastre istorice aparţinînd Arhivelor Statului şi Academiei.

"UN NOU CONCEPT DE DREPT INTERNAŢIONAL"

11. **Rusia sovietică a invadat în 1940, teritoriul românesc al Bucovinei de Nord pînă la Siret şi Basarabia între Prut şi Nistru.** Printr-o notă trimisă guvernului român în 26 iunie 1940, Molotov justifica ocuparea Bucovinei, care nu a aparţinut niciodată Imperiul rus, în termeni proprii unui adevărat exploatator capitalist. Spunea astfel: "*Cedarea părţii de nord a Bucovinei către U.R.S.S. ar putea reprezenta — în realitate doar într-o proporţie redusă — un mijloc de compensare a marilor pierderi cauzate U.R.S.S. şi populaţiei Basarabiei de cei 22 de ani de dominaţie a României în Basarabia*". Potrivit noului concept de Drept Internaţional comunist, Bucovina reprezintă, deci, "dobînda" capitalului Basarabia plătită Rusiei pentru că populaţia acestei provincii a ales, bazîndu-se pe dreptul de a-şi decide propria soartă, să se întoarcă la Patria-Mamă în 1918.

Memoria conducătorilor comunişti suferă de amnezie atunci cînd este vorba de tezaurul românesc, păstrat în Rusia, în virtutea unor înţelegeri internaţionale şi confiscat de un guvern care se proclamă succesor legal al Statului căruia i-a fost încredinţat acest tezaur. În 1940, aşa cum s-a încercat încă din 1878, pe baza unei hărţi pe care creionul lui Molotov, puţin mai gros, a depăşit linia impusă iniţial şi a cuprins Herţa întreagă, limitrofă cu Bucovina şi care s-a văzut deodată încorporată imperiului sovietic. De data aceasta, Europa nu mai avea un Palmerston pentru a defini acest procedeu.

12. **A douăsprezecea ocupaţie militară rusă a început în 1944** şi durează încă în 1956, după semnarea tratatului de pace cu Austria, care uneşte ocupaţia militară a României şi Ungariei de această semnare. Această ocupaţie se deosebeşte de toate celelalte prin intensitatea tehnică a exploatării economice, prin anihilarea populaţiei prin intermediul deportării şi distrugerea claselor sociale prin măsuri sociale.

Prin aceste 12 invazii spre sud-estul european, Rusia şi-a lărgit frontiera în acest sector. Plecînd de la un perimetru care nu depăşea 100 mile în jurul Moscovei, a ajuns pînă în pragul Constantinopolului. Pămîntul românesc şi numeroşi membri ai poporului român au căzut victime ale acestui efort militar, care a călcat în picioare dreptul la viaţă al tuturor celor pe care i-a întîlnit în dezvoltările sale agresive.

APEL CĂTRE ONU

În numele acestui popor român, care nu poate să facă auzită oficial vocea sa autentică şi denunţătoare prin nici o petiţie internaţională, denunţăm crima de genocid săvîrşită prin deportarea forţată a populaţiei rurale din regiunile ocupate şi anexate de la România. Ne adresăm ONU, cerînd cu insistenţă să impună membrilor săi care au semnat oficial Carta Naţiunilor Unite să respecte dreptul elementar al oamenilor de a trăi liber în locul pe care îl doresc. Reclamăm condamnarea dezrădăcinării forţate a indivizilor sau a populaţiilor. Conştiinţa umană, care condamnă traficul cu sclavi, nu poate rămîne pasivă în faţa acestei sclavii moderne, organizată de potenţialul militar al unui stat

împotriva unui popor fără apărare. Cerem ca, în acelaşi timp cu controlul internaţional al armamentului, să se organizeze, pe alt plan, de către "Crucea Roşie" sau orice altă instituţie internaţională, controlul deportării forţate. Cerem ca statele civilizate care fac parte din ONU să proclame principiul de drept internaţional, în virtutea căruia orice fiinţă umană are dreptul imprescriptibil de a fi repatriat în locul de unde a fost dezrădăcinat cu forţa.

Proclamăm în faţa lumii civilizate că orice schimbare etnică provocată de ocupanţi în teritoriile româneşti dintre Prut şi Nistru nu va fi recunoscută niciodată ca sursă de drepturi politice pentru ocupanţii ocazionali ai acestor teritorii. Aceste teritorii se vor întoarce la patrimoniul naţiunii române pe baza drepturilor istorice şi a eticii internaţionale în ziua în care această naţiune îşi va fi redobîndit libertatea şi independenţa, **pentru că forţa nu poate crea drepturi în viaţa naţiunilor civilizate, aşa cum nu o poate face nici în viaţa indivizilor.**

O EROARE A DIPLOMAŢIEI OCCIDENTALE DE DUPĂ RĂZBOI

După ce a efectuat în anii trecuţi deportări de muncitori "voluntari" din Basarabia, Uniunea Sovietică procedează acum la deportarea în masă a populaţiei acestei provincii. În 31 martie 1955, cotidianul *Sovetsckaia Moldavia* anunţă că autorităţile sovietice au hotărît **mutarea "planificată"** a populaţiei din "Republica Moldova" în regiunile Astrahan, Rostov, Pavlodar şi Kazahstan (Anexa nr.1).(...) Această nefericită populaţie românească, care în 1940 a fost separată cu forţa de România împotriva voinţei sale şi a întregului popor român în urma Pactului Ribbentrop—Molotov, revalidat la sfîrşitul războiului mondial, **suferă un act de genocid dintre cele mai ordinare pe care le-a cunoscut istoria.**

Trebuie semnalat că aceste deportări, potrivit textului sovietic adăugat, se efectuează, în primul rînd, în regiunile cu o populaţie pur românească. Rusia sovietică, dîndu-şi seama, după zece ani de ocupaţie, că această populaţie nu poate fi convertită la comunism, nici deznaţionalizată, **a luat hotărîrea să o distrugă,** să o disperseze în trei provincii la distanţa de la 1.500 la 3.500 km de locul său de origine.

Acest act de barbarie incalificabilă este o violare flagrantă a principiilor şi **reprezintă o ofensă jignitoare la adresa puterilor occidentale democrate şi a ONU,** care s-au angajat solemn să nu permită ca aceste drepturi să fie călcate în picioare într-o parte oarecare a lumii. Deja din 1940—1941 au început deportările în masă de-a lungul frontierelor vestice ale U.R.S.S., mai ales în Ţările Baltice şi în Basarabia. Era doar un preludiu.

Şi acest act de genocid are loc, ironie supremă, în acelaşi timp cu campania dusă de U.R.S.S. pentru coexistenţă paşnică între Est şi Vest, dusă prin mijlocirea unor uriaşe mijloace de propagandă, pentru pacea în lume, cu respectarea drepturilor omului şi respectînd principiul dreptului la autodeterminare a popoarelor, respectînd stipulările prezente în Carta Naţiunilor Unite.

Poporul român, care trăieşte sub ocupaţia şi teroarea comunistă, nu are nici o posibilitate de a reacţiona şi se vede obligat să suporte în tăcere aplicarea odioaselor hotărîri ale Moscovei, dar noi, refugiaţii români reprezentînd România liberă, ne ridicăm cu toată puterea posibilă şi cerem puterilor occidentale să ceară Rusiei sovietice să renunţe la aplicarea hotărîrii luate în legătură cu această populaţie de a o deporta din locul său de origine. S-ar putea obiecta că provinciile Basarabia şi Bucovina depinzînd acum de Rusia, românii nu au nici un drept să se amestece în treburile interne ale altei ţări şi că Rusia poate proceda cum crede de cuviinţă faţă de populaţia sa. Pentru a respinge de la început această obiecţie, declarăm că:

— Bazîndu-ne pe dreptul istoric şi

pe principiul etnic, pămîntul românesc, care de sub autoritatea statului român a trecut sub suveranitatea rusă, aparţine de drept României.

— Rusia sovietică nu are nici un drept asupra acestor teritorii, pe care şi le-a însuşit prin forţă. Această deportare în masă ordonată de Moscova demonstrează prin ea însăşi că populaţia acestor provincii nu este rusească, nici de origine slavă. Această populaţie este românească şi deci de origine latină.

— Nu recunoaştem autoritatea rusă asupra acestor provincii şi considerăm stadiul actual al lucrurilor ca provizoriu. Aceasta reprezintă una dintre cele mai grave erori ale diplomaţiei occidentale de după război şi reparaţia acestei stări de lucru este unul din obiectivele esenţiale ale lumii libere.

Avem, prin urmare, nu numai dreptul, ci şi obligaţia supremă de a interveni în ajutorul acestei populaţii care,dezrădăcinată de mai bine de zece ani, împotriva voinţei sale, trăieşte azi sub ameninţarea dispariţiei. **Considerăm că datoria noastră este să sprijinim declaraţiile pe care le-am făcut mai sus cu probe privitoare la dreptul nostru istoric şi la predominanţa noastră etnică.**

DATELE ETNICE
Populaţia românească din Basarabia a fost în permanenţă majoritară

În ultimatumul adresat României la 25 iunie 1940, U.R.S.S. afirma că "în 1918, România, profitînd de slăbiciunea militară a Rusiei a despărţit de Uniunea Sovietică (Rusia) o parte a teritoriului său, atentînd astfel la unitatea seculară a Basarabiei, populată în principal de ucraineni, cu Republica Sovietică Ucraina". Rezultă, deci, din acestea că pretenţiile sovietice se bazau pe faptul că această provincie era populată în principal de ucraineni şi, deci, separînd-o în 1918, s-a atentat la unitatea seculară a Basarabiei cu Ucraina. Aceste afirmaţii sînt foarte departe de realitate. Iată ce spun statisticile:

Recensămîntul oficial efectuat de ruşi în 1817 avea următoarele rezultate:

Români	419.240 (86,7%)
Ruteni	30.000 (6,3%)
Evrei	19.130 (4%)
Alte naţionalităţi (lipoveni, greci, armeni, bulgari, găgăuzi etc.)	14.260 (3%)

Trebuie semnalat faptul că, o dată cu ocuparea Basarabiei (1812), această provincie a fost invadată de funcţionari ruşi, în oraşe au fost instalate garnizoane militare, au venit să se stabilească negustori şi, totuşi, întreaga populaţie străină era doar în proporţie de 13,3%. Acest fapt demonstrează că în 1812 Basarabia era populată de o populaţie românească omogenă.

Căpitanul statului major al armatei ruse, N. Zasciuk, care a consacrat Basarabiei o serie de studii cu caracter istoric, etnografic, economic etc., dă următoarea statistică pentru anul 1858:

Moldoveni	600.000 (65,6%)
Ruteni	120.000 (13,1%)
Evrei	78.750(8,6%)
Bulgari şi găgăuzi	48.216 (5,3%)
Nemţi	24.160 (2,6%)
Ruşi	20.000(2,2%)
Ucraineni	6.000 (0,7%)
Alte naţionalităţi (ţigani, armeni, greci, suedezi)	17.553 (1,9%)

Din toate acestea, rezultă că, de-a lungul dominaţiei ruse (1812—1862), procentajul de moldoveni s-a diminuat cu 20%, rămînînd totuşi într-o majoritate zdrobitoare faţă de oricare altă naţionalitate, iar cît despre ucraineni, care, potrivit ultimatumului Uniunii Sovietice mai înainte menţionat, constituie principala populaţie a Basarabiei, ei deţin abia un procentaj de 0.7%.

Se demonstrează, de asemenea, că în timp ce moldovenii cresc din

1817 până în 1862 de la 419.240 la 600.000, adică o creştere normală a numărului locuitorilor, rutenii cresc în aceeaşi perioadă de la 30.000 la 120.000, ceea ce înseamnă că aproximativ 100.000 de ruteni au fost aduşi ca şi coloni. Vedem de asemenea,apărînd ruşii cu 2,2% şi ucraineni cu 0,7%

În sfîrşit, de la revenirea Basarabiei la România în 1918, recensămîntul efectuat în 1930 de guvernul român demonstrează că, la o populaţie de 2.864.402 locuitori, procentajul este următorul:

Români	56,2 %
Ruşi	12,3 %
Ruteni sau ucraineni	11,0 %
Evrei	7,2 %
Alte naţionalităţi	13,3 %

SCRIITORII RUŞI DESPRE CARACTERUL ROMÂNESC AL BASARABIEI

În afară de aceste date statistice (...), există o serie de afirmaţii ale unor autori ruşi care pun, de asemenea, în evidenţă caracterul strict românesc al Basarabiei.

Scriitorul rus Svinin opinează astfel, în 1816, despre populaţia Basarabiei: ***"Locuitorii autohtoni ai acestei regiuni sînt moldovenii sau românii care, precum am afirmat mai sus, sînt descendenţii colonilor romani.*** *Vorbesc limba moldovenească, care este de origine latină şi care conservă, asemenea italienei, numeroase particularităţi ale limbilor neolatine".*

Căpitanul de stat major A. Zasciuk afirmă că: ***"Moldovenii (românii) constituie majoritatea populaţiei, aproape trei sferturi din totalul acesteia.*** *Moldovenii trăiesc de mult în regiunile centrale şi nordice ale Basarabiei.* ***Pot fi consideraţi, ca să spunem aşa, localnicii acestor ţinuturi".***

De-a lungul anilor 1864—1868,"Comitetul Statistic al Basarabiei", instituţie oficială rusă, publică trei volume de documente privitoare la Basarabia. Această lucrare confirmă că majoritatea populaţiei este de origine română, iar privitor la trecutul Basarabiei afirmă că: ***"Pînă la anexarea sa de către Imperiul rus în 1812, Basarabia avea acelaşi guvern cu Moldova, din care făcea parte intergrantă".***

Referindu-se la regiunea sudică a Basarabiei numită Bugeac, scriitorul rus L. Tihomirov precizează: *"Mergînd spre sud, vedem, de asemenea, un mic teritoriu vecin cu România, care nu este în nici un fel rusesc. Ambiţia ţarului a creat pentru Rusia în această regiune o zonă de complicaţii internaţionale.*(...) ***Nu are nimic comun cu Rusia. În ciuda acestui fapt, după ultimul război (1877 - 1879), Alexandru al II-lea a crezut necesar să smulgă acest teritoriu propriilor săi aliaţi, românii,*** *care au protestat energic faţă de această nedreptate. Rusia, odată eliberată, se va grăbi, este aproape sigur să redea românilor acest teritoriu, ca şi o parte din Basarabia".*

În fine, celebrul general rus Kuropatkin, fost ministru de război şi scriitor militar, scrie în lucrarea sa. ***Problemele armatei ruse: "Poporul român al Basarabiei, anexată acum 100 de ani, trăieşte şi azi (1910) izolat,departe de populaţia rusă. (...) Într-un viitor apropiat, fie pe cale paşnică, fie în urma unui război, unirea poporului român este inevitabilă."*** *(...)*

Consideraţii asupra preponderenţei româneşti în această provincie se întîlnesc şi în alte lucrări publicate atît de autori ruşi, cît şi de autori străini, dar credem că citatele extrase sînt suficient de convingătoare pentru a ne opri aici.

Minorităţile care trăiesc în Basarabia nu au schimbat caracterul românesc al acestei provincii. (...) Un intelectual rus, Butovici, care a locuit o anumită perioadă în Basarabia, scria în 1916: ***"Încă şi azi, după 100 de ani de dominaţie rusească,*** *limba care serveşte drept limbaj "internaţional" în relaţiile între diverşi reprezentanţi ai raselor care populează provincia nu este rusa, ci moldovenească".*

Deci, după mai mult de 100 de ani de dominaţie rusească şi cu doar doi ani înainte de revenirea Basarabiei la România, limba pe care au învăţat-o străinii colonizaţi aici, pentru a se înţelege între ei, nu era rusa, ci moldovenească românească. Ceea ce pune în evidenţă aspectul românesc absolut predominant al Basarabiei. În plus, masa etnică românească depăşeşte cu mult frontiera Basarabiei. Chiar şi pe celălalt mal al Nistrului există o populaţie de 700.000 români, formînd populaţia majoritară a ceea ce U.R.S.S. a numit între cele două războaie Republica Moldova (Provincia Transnistria).

DREPTUL ISTORIC

1. BASARABIA

Regiunea dintre Prut şi Nistru a fost numită Basarabia după ce a căzut sub dominaţia rusă.

Provincia cunoscută azi sub numele de Basarabia a făcut parte din Principatul Moldovei, constituit ca stat unitar în secolul al XIV-lea. Acest principat, care se extindea de la Carpaţii orientali pînă la Nistru, a fost constituit de o populaţie omogenă românească. Principii români care au domnit în aceste principate au fortificat succesiv frontiera pe Nistru pentru a se apăra de tătari, care cuceriseră deja, pe parcursul secolului al XIII-lea, regiunile din estul Nistrului, de unde invadau deseori teritoriul Moldovei. **Ruinele acestor cetăţi fortificate (Hotin, Soroca, Tighina, Cetatea Albă) stau azi mărturie, pe malul occidental al Nistrului, constituind o mărturie evidentă a prezenţei româneşti pînă la acest rîu.** Pe vremea aceea, teritoriul Rusiei era împărţit în diferite principate, care trăiau sub dominaţia tătară.

Ducatul Moscovei nu a reuşit să-şi cucerească independenţa pînă la jumătatea a doua a secolului al XV-lea, pe vremea lui Ivan al III-lea.

Începînd din acest moment, ţarii Moscovei şi-au extins autoritatea în toate direcţiile, ajungînd în 1792 la Nistru, în contact direct cu **Moldova. La acea dată, Principatul Moldovei avea mai mult de patru secole de existenţă şi pe toată această perioadă frontiera sa de est a fost Nistrul.**

Obiectivul Rusiei era să ajungă la Constantinopol (Istanbul) şi să deschidă un drum spre Mediterana. (...)

În 1806, la începutul unui nou război între Rusia şi Turcia (al 5-lea război ruso-turc pentru dominaţia asupra ţărilor riverane Mării Negre), armatele ruseşti intră în Moldova, pe care o ocupă pînă în 1812, cînd, prin pacea de la Bucureşti, **Turcia, fără a avea vreun drept şi fără să ţină seama de tratatele existente între ea şi Moldova, cedează Rusiei regiunea cuprinsă între Prut şi Nistru.** Atunci, această regiune nu avea un nume. A fost numită Basarabia abia după ce a căzut sub dominaţie rusă. Prin ocuparea Basarabiei, Rusia a ajuns la gurile Dunării şi a înaintat cu încă un pas spre Constantinopol. Cum puterea Turciei era în scădere, Rusia a hotărît să-i dea lovitura de graţie. Cu acest scop şi pentru a-şi facilita intrarea în Balcani, a desfăşurat o intensă campanie propagandistică printre popoarele slave aflate sub dominaţie turcească (bulgari şi sîrbi), prezentîndu-se **ca fratele ortodox şi clar doritor să-i ajute să-şi recapete libertatea, în felul în care acum se pretinde apărătoare a proletariatului şi tinde spre dominaţie mondială, utilizînd forţa de pătrundere a comunismului.**

OCCIDENTUL — SPRIJINITOR AL TURCIEI CONTRA RUSIEI ÎN RĂZBOIUL CRIMEII

În 1854 izbucneşte un alt război ruso-turc: războiul Crimeii. Puterile europene, dîndu-şi seama de obiectivele urmărite de Rusia şi conştiente de slăbiciunea turcilor, le-au venit acestora în ajutor pentru a opri înaintarea Imperiului rus spre Mediterana, imperiu ale cărui forţă şi

expansiune erau un motiv de îngrijorare în cancelariile europene. Războiul s-a terminat în 1856 cu victoria aliaţilor, care cuceriseră fortăreaţa Sevastopol din Crimeea. **Una din consecinţele acestui război a fost obligarea Rusiei la retrocedarea sudului Basarabiei.** S-a făcut astfel dreptate poporului român, dar puterile europene doreau de asemenea îndepărtarea Rusiei de gurile Dunării şi instalarea lor aici pentru a controla navigaţia pe acest fluviu.

Patrioţii români din principatele Moldova şi Valahia, dîndu-şi seama de marele pericol pe care-l reprezenta Rusia, începuseră deja de mai bine de un sfert de secol să lupte pentru unirea celor două principate. Influenţaţi de ideile liberale ale occidentului european şi cu sprijinul activ acordat de Franţa lui Napoleon al III-lea, aceşti patrioţi reuşesc să depăşească toate dificultăţile şi să proclame, la 24 ianuarie 1859, unirea celor două principate româneşti şi formarea statului român. Rusia nu era de acord cu această unire, pentru că era conştientă că va fi mai greu să anexeze cele două principate care deveniseră un singur stat. Pe de altă parte, Basarabia nu putea fi împiedicată să se simtă atrasă de acest nou stat românesc. În fapt, era previzibil că populaţia Basarabiei, care nu încetase să lupte pentru libertate, îşi va intensifica lupta în acest sens.

RĂZBOIUL DIN 1877: LIPSA DE SCRUPULE A RUSIEI FAŢĂ DE ALIATA SA, ROMÂNIA

Pentru a nu-i da tînărului stat românesc timp să se consolideze şi, de asemenea, pentru a-şi realiza vechiul vis de cucerire a Constantinopolului, Rusia declară război Turciei în 1877.

Dar pentru a ajunge în Turcia europeană, Rusia trebuia să treacă prin România. Între cele două state s-a semnat o convenţie prin care România se declara de acord să permită trecerea armatelor ruse pe teritoriul său, contribuind de asemenea la întreţinerea acestei armate — totul cu condiţia să-i fie garantată integritatea teritoriului, trupele ruseşti declarîndu-se de acord să părăsească România la terminarea războiului. România se oferise, de asemenea, să participe la război ca aliată a Rusiei, dat fiind faptul că era sub dominaţia nominală a Turciei şi dorea să fie total independentă. În ciuda faptului că această alianţă presupunea avantaje indiscutabile pentru Rusia, la început oferta a fost refuzată,ceea ce demonstrează că avea intenţii ascunse, care se puteau realiza cu dificultate în faţa unei Românii aliate; dar la cîteva luni după începerea războiului, ruşii, învinşi în Balcani şi ameninţaţi cu înfrîngerea, au recurs din nou la România şi au acceptat alianţa. Intrarea în război a trupelor române a făcut să se încline balanţa victoriei de partea ruşilor şi războiul s-a terminat în 1878 cu înfrîngerea turcilor. În timpul negocierilor de pace, Rusia a demonstrat o totală lipsă de scrupule faţă de aliata sa, România.

În ciuda garanţiilor date în ceea ce privea integritatea teritoriului, şi-a anexat, prin Tratatul de la Berlin, sudul Basarabiei, care fusese restituit, în 1856, Principatului Moldova.

În acelaşi timp, deşi războiul se terminase şi pacea era semnată, Rusia refuza să-şi retragă trupele din România. A fost necesară ameninţarea de război din partea Marii Britanii pentru a se retrage. **Rusia se instala deci, din nou, la gurile Dunării, însuşindu-şi proprietatea aliatului său, care o salvase de la înfrîngere.**

1917: CREAREA "SFATULUI ŢĂRII"

Marea Revoluţie rusă din 1917 punea problema autodeterminării politice a tuturor naţiunilor supuse Rusiei — şi deci şi a românilor din Basarabia. Astfel, pe măsură ce spiritul revoluţionar se extindea şi devenea mai cunoscut, popoarele s-au orientat spre ideea aplicării dreptului la autodeterminare. Guvernul Kerenski, neputînd face faţă

tendinţelor centrifuge ale popoarelor, a proclamat, în manifestul din 25 septembrie 1917, *"în ceea ce priveşte problema naţională, recunoaşterea drepturilor tuturor popoarelor la autodeterminare pe baze ce vor fi elaborate de Adunarea Constituţională"*.

Poporul român din Basarabia, care (...) se opusese cu dîrzenie vreme de 100 de ani (1812—1917) rusificării impuse de administraţie (şcoală, biserică, colonizare etc.), intră în curentul liberalizării, alături de celelalte popoare (finlandezi, lituanieni, estonieni, letoni, ucraineni, georgieni, armeni, cazaci etc.).

La sfîrşitul lunii martie 1917 se constituie Partidul Naţional Moldovenesc, care proclamă în programul său *"lupta pentru obţinerea unei ample autonomii administrative, judecătoreşti, religioase, şcolare şi economice a Basarabiei. Toate legile privind problemele interne ale Basarabiei trebuie să fie redactate de Dieta Provinciei (Sfatul Ţării)"*.

Cu acest program, mişcarea naţională capătă un caracter general în întreaga Basarabie.

În toamna lui 1917 a fost ales "Sfatul Ţării", compus din 105 deputaţi români şi 45 reprezentanţi ai minorităţilor. Era astfel compus, încît toate minorităţile, corporaţiile, toate clasele sociale erau reprezentate acolo. În sesiunea de deschidere a "Sfatului Ţării" iau cuvîntul aproape toţi reprezentanţii minorităţilor şi recunosc românilor dreptul la autodeterminare.

În 2 decembrie 1917, "Sfatul Ţării" proclamă Basarabia Republică Democratică Moldovenească.

În timp ce Basarabia se îndreaptă din punct de vedere politic spre emancipare, dezordinile interne se agravează, mai ales datorită trupelor ruseşti, dezorganizate, transformate în adevărate bande, care se retrăgeau din Basarabia semănînd în drumul lor dezordinea şi teroarea.

În Chişinău (capitala Basarabiei), au arestat oficiali străini aliaţi ce se aflau acolo şi au distrus sediul comisiei interaliate însărcinată cu cumpărarea grîului pentru front, arestînd pe membrii acesteia şi luîndu-le milioane de ruble.

În sate, aceste distrugeri erau şi mai grave. Cum unităţile teritoriale organizate în grabă de "Sfatul Ţării" nu au putut aduce la ordine aceste bande, a fost nevoie să se ceară guvernului român să intervină cu trupe pentru restabilirea ordinii.

În 13 ianuarie 1918, armata română a fost primită cu entuziasm de toată populaţia, inclusiv de cea minoritară, pentru că prezenţa sa era salvatoare pentru toţi. Acţiunea trupelor române s-a limitat la expulzarea bandelor de jefuitori şi la menţinerea ordinii. Ordinele date de Cartierul General român interziseră orice amestec al trupelor în treburile interne ale Basarabiei.

La 2 ianuarie 1918, o dată cu proclamarea Ucrainei ca stat independent, orice contact teritorial între Basarabia şi restul Imperiului rus a dispărut. În mod logic, Republica Basarabia trebuia de asemenea să se proclame independentă, lucru care s-a petrecut în 24 ianuarie 1918, cînd independenţa a fost proclamată de "Sfatul Ţării" cu unanimitate de voturi, inclusiv ale minoritarilor. De aici pînă la alipirea de patrie nu mai era decît un pas şi nimeni nu mai putea să se opună. (...) Revenirea la România era dorită nu numai de români, ci şi de minoritari. Din toate colţurile Basarabiei s-au trimis moţiuni, aprobate în adunări, care cereau guvernului Republicii să accelereze actul unirii.

În 27 martie (**9 aprilie**) 1918, "Sfatul Ţării" a votat într-o sesiune solemnă moţiunea, cerînd unirea cu Regatul României.

Prin acest act, liber hotărît, fără nici o presiune exterioară, poporul Basarabiei îşi exprimase dorinţa de a trăi şi a se dezvolta alături de restul românilor în cadrul frontierelor României.

Basarabia participă la alegerile pentru Adunarea Constituantă a României Mari din 1919, care a ratificat, la 20 decembrie, unirea acestei provincii cu România. La aceste alegeri au participat 79 % din alegătorii înscrişi pe liste.

Prin Tratatul de la Paris din 28 octombrie 1920, ratificat în 19 mai 1922, aliaţii occidentali şi Japonia recunosc această unire. Dacă puterile occidentale au recunoscut drepturile României asupra Basarabiei şi au considerat această unire logică şi dreaptă, din partea Rusiei atitudinea a fost complet diferită.

PRESIUNI INTERBELICE DIN PARTEA RUSIEI

În primii ani după război, Rusia, izolată de restul lumii —atît în Europa cît şi în Asia —, a încercat să negocieze recunoaşterea acestei uniri în schimbul altor avantaje. De exemplu, în 1920, Cicerin, comisar al poporului pentru afaceri externe, a invitat prin intermediul unor radiotelegrame guvernul român să iniţieze negocieri pentru restabilirea relaţiilor de prietenie printr-o reglementare a tuturor chestiunilor în litigiu, atît teritoriale, cît şi financiare. Situaţia din Rusia era în momentul acela foarte critică. Armatele sale, ajunse la porţile Varşoviei, se retrăgeau în grabă spre Ucraina, respinse de trupele poloneze; generalul Vranghel, comandantul armatei contrarevoluţionare, opera victorios în sud.

Marile Puteri ale Occidentului aveau o atitudine ostilă faţă de regimul comunist din Rusia.În aceste condiţii, nimic nu era mai normal decît dorinţa Rusiei de a-şi asigura neutralitatea României.

În cursul tratativelor ce au avut loc, Rusia a propus, ca bază a negocierilor, recunoaşterea Basarabiei româneşti,restituirea tezaurului românesc (rezerve de aur, arhive istorice şi numeroase depozite private), trimis din motive de securitate de către guvernul român în 1916 şi 1917 în Rusia, şi punerea în libertate a prizonierilor.

Guvernul român promisese, în schimb, să se abţină de la orice participare la o agresiune directă sau indirectă contra Uniunii Sovietice şi să menţină cu ea relaţii de bună vecinătate.(...)

În 1922, Cicerin şi Litvinov fac cunoscut — printr-un mesaj de la Radio Moscova — că Rusia este dispusă să negocieze cu România asupra Basarabiei în schimbul abandonării explicite a oricărei pretenţii pecuniare — inclusiv în ceea ce priveşte tezaurul — încheierea simultană a unui tratat de neagresiune. Cer, în plus, ca negocierile să fie duse la bun sfîrşit direct între Rusia şi România, dat fiind faptul că demnitatea sa naţională îi interzicea recunoaşterea validităţii unui tratat încheiat fără participarea sa.(...)

Guvernul român acceptă negocieri asupra tuturor problemelor în litigiu, dar refuză să accepte faptul că unirea Basarabiei cu România putea să constituie obiect de negociere.

Pe măsură ce situaţia internă şi externă a U.R.S.S. se consolida, era mai evidentă atitudinea sa faţă de România referitoare la Basarabia.

La Viena, în 1924, în timpul unei conferinţe ruso-române, teza privitoare la Basarabia, expusă de-a lungul mai multor sesiuni publice, nu recunoştea drepturile României asupra Basarabiei şi cerea un plebiscit pe care îl considera dinainte inadmisibil.

În 1929 s-ar fi putut crede că, după aderarea la pactul Briand-Kellog şi pentru punerea în acţiune anticipată a acestui pact, prin protocolul semnat la Moscova în 19 februarie 1929 de reprezentanţii U.R.S.S., Poloniei, Letoniei, Estoniei şi României, U.R.S.S. renunţase să considere unirea Basarabiei cu România ca un act de ostilitate faţă de ea, pentru că semnatarii se obligau, în virtutea preambulului la protocolul menţionat, să menţină pacea existentă.

În plus, acelaşi pact Briand-Kellog specifică în paragraful 2 că recurgerea la forţă ca instrument al politicii naţionale se exclude.

În 3 iulie 1933, România şi U.R.S.S. au încheiat la Londra (la fel cu Afganistanul, Estonia, Letonia, Persia, Polonia şi Turcia) Convenţia asupra definirii noţiunii de agresor şi de teritoriu. Această convenţie prevedea: 1. invadarea teritoriului unui stat constituie un act de agresiune, în afara unei eventuale declaraţii de război; 2. teritoriul statelor semnatare

este cel care există în acel moment sub autoritatea sa.

Semnînd această convenţie, U.R.S.S. recunoştea, *ipso facto*, că Basarabia aparţine României, una din semnatarele acestei convenţii.

În 1934, cu ocazia stabilirii relaţiilor diplomatice normale, se duc la bun sfîrşit negocierile între U.R.S.S. şi România asupra deschiderii frontierei de la Nistru pentru ambele părţi şi pentru acreditarea miniştrilor plenipotenţiari pe lîngă cele două guverne, negocieri care se sfîrşesc în 9 iunie a aceluiaşi an.

În toamna lui 1934, Uniunea Sovietică este admisă, la cerere, în Societatea Naţiunilor. România a votat în favoarea sa. (...) Pactul Societăţii Naţiunilor prevedea, în articolul 10, că membrii societăţii sînt de acord *"să respecte şi să menţină, împotriva oricărei agresiuni exterioare, integritatea teritorială şi independenţa politică a tuturor membrilor Societăţii"*. Era evident că Uniunea Sovietică, acceptînd prevederile acestui articol, era de acord cu respectarea integrităţii teritoriale a României.

În 1936, România şi U.R.S.S. au negociat chiar şi un pact de asistenţă mutuală, în care U.R.S.S. accepta să se specifice ca *"în virtutea obligaţiilor de asistenţa mutuală,* ***trupele sovietice nu vor putea să pătrundă pe teritoriul românesc la vest de Nistru, nici trupele româneşti pe teritoriul sovietic la est de Nistru, decît la cererea uneia din părţile semnatare"***. Este evident că, prin acest pact, U.R.S.S. recunoştea Nistrul ca frontieră între ea şi România. Era recunoaşterea unui act consumat, deşi nu era o recunoaştere *de jure* a ancorării Basarabiei de către România.(...)

După acordul de la München (1938), Litvinov a declarat însărcinatului cu negocieri francez că U.R.S.S. nu are nimic de reclamat de la România; în alte împrejurări, vorbind de Basarabia ministrului român, o numeşte *"provincie românească"*. Aceste dovezi de bună intenţie s-au sfîrşit **după semnarea acordului de la Moscova, în august 1939,** între Germania şi U.R.S.S.(...)

În 26 iunie 1940, guvernul român primeşte un ultimatum, prin care i se cere să abandoneze Basarabia şi Bucovina de Nord.

Încercarea guvernului român de a cîştiga timp, comunicînd Moscovei că era dispus să trimită plenipotenţiari pentru a discuta condiţiile propuse de ruşi, a provocat o nouă notă cu caracter ultimativ din partea Rusiei, prin care i se cerea să se retragă din cele două provincii, începînd din 28 iunie, retragere eşalonată în patru etape de cîte o zi. România, în acel moment complet izolată (Franţa era ocupată de trupele germane, Anglia în război cu Germania şi ameninţată cu invazia propriei ţări), nu a avut altă posibilitate decît de a accepta ultimatumul rus. Basarabia şi Bucovina de Nord nu au fost, totuşi, cedate, căci evacuarea prin forţă nu a constituit niciodată o recunoaştere a acestei stări de lucru.

Prin acest act brutal, Uniunea Sovietică a acţionat contra obligaţiilor contractate prin aderarea la pactul Briand-Kellog, a Convenţiei de la Londra din 1933 şi a Pactului Societăţii Naţiunilor. În plus, cînd guvernul comunist de la Bucureşti a semnat Tratatul de pace de la Paris din 1946, opoziţia naţională, reprezentînd voinţa autentică a poporului român, a prezentat, la Conferinţa de pace, un memoriu pentru rezervarea drepturilor româneşti asupra teritoriilor smulse ei prin violenţă.

2. BUCOVINA

La fel cu Basarabia, Bucovina a făcut parte din Moldova chiar de la începutul istoriei românilor.(...)

În secolul al XVIII-lea, Moldova era sub suzeranitatea turcească. În 1774, Austria, profitînd de dificultăţile cărora turcii trebuiau să le facă faţă — erau în război cu ruşii încă din 1768 —,a cerut acestora să-i cedeze o parte din nordul Moldovei, cu intenţia de a-şi asigura o mai bună legătură între propriul imperiu şi Galiţia, smulsă cu doi ani în urmă Poloniei. Cererea a fost sprijinită de o mare sumă de bani, oferită conducătorilor turci. Cum

sultanul turc nu dorea complicaţii noi cu Austria, de data aceasta a cedat porţiunea de teren cerută, care a ajuns în final la o suprafaţă de mai mult de 10.000 km pătraţi. Această provincie, care pînă atunci nu avea o denumire specială, s-a numit Bucovina. Şi astfel a rămas sub suzeranitatea austriacă pînă în 1918, cînd Imperiul austro - ungar s-a dezmembrat, în urma înfrîngerii din primul război mondial. Toate naţiunile supuse pînă atunci puterii imperiale s-au declarat independente în virtutea dreptului la autodeterminare. Românii din Bucovina au constituit un Comitet Naţional, care s-a reunut în 28 noiembrie 1918 la Cernăuţi şi a decretat unirea Bucovinei cu România.

Această provincie n-a făcut niciodată parte din Imperiul rus. În plus, ultimatumul Uniunii Sovietice din iunie 1940 menţionează că Bucovina de Nord este cerută ca *"un mijloc care să asigure o despăgubire, chiar dacă nesemnificativă, pentru daunele suferite de Uniunea Sovietică şi de populaţia Basarabiei în urma dominaţiei româneşti de 22 de ani".*

3. REGIUNEA HERŢEI

Regiunea Herţei este situată în nordul Moldovei, aproape de frontiera Bucovinei de Nord cu Basarabia. A aparţinut dintotdeauna României. Cînd trupele ruseşti au ocupat Bucovina de Nord, la sfîrşitul lui iunie 1940 — după ultimatumul deja menţionat —,au trecut frontiera şi au ocupat Herţa. Protestele guvernului român nu au avut nici un efect. S-a răspuns doar că linia de demarcaţie trasată de Molotov, pe hartă, trecea prin acest oraş şi că trebuia, prin urmare, înglobat în partea ocupată de Rusia.

Astfel, oraşul împreună cu 52 de sate din jurul său au trecut sub dominaţia Uniunii Sovietice.

CONCLUZII

A fost demonstrat, prin acest studiu succint, că întreg teritoriul smuls cu forţa României de către U.R.S.S. în iunie 1940 aparţine, atît potrivit dreptului istoric cît şi principiului etnic, Statului român. În plus, Basarabia ca şi Bucovina au revenit României în 1918 nu printr-un act de forţă, ci prin exercitarea în deplină libertate a voinţei populaţiilor respective, aşa cum am precizat anterior.

Prin recunoaşterea suveranităţii Uniunii Sovietice asupra acestor teritorii s-au încălcat principiile wilsoniene, Carta Atlantică şi principiile drepturilor omului. Poporul român, oprimat de regimul comunist şi cu un guvern în întregime supus voinţei duşmane, nu are nici o posibilitate să reacţioneze contra nedreptăţilor care îi sînt impuse.

Din acest motiv, **refugiaţii români, bazîndu-se pe drepturile etnice ale poporului român asupra Basarabiei, Bucovinei de Nord şi a regiunii Herţa, în calitate de unici reprezentanţi ai României libere, declară că nu recunosc nici un drept al Uniunii Sovietice asupra acestor teritorii şi se ridică cu toată energia împotriva acestui act monstruos al deportării populaţiei din Republica Moldova, republică de care aparţin majoritatea acestor teritorii.**

Care este scopul urmărit de Uniunea Sovietică prin aceste deportări? Motivul mărturisit este de ordin economic. Este evident că prin aceste deplasări de populaţie se urmăreşte un scop economic şi în principal, punerea în valoare a bogăţiilor neexploatate din regiunile depopulate; dar nu acesta este obiectivul principal. Dacă U.R.S.S. ar urmări doar un scop economic, nu ar fi necesar să efectueze aceste deplasări de populaţie: o primă deplasare din Republica Moldova spre Rostov, Astrahan, Kazahstan şi o a doua în diferite regiuni ale Republicii. Ar fi fost mult mai normal ca populaţia acestei republici să rămînă la locul său, iar cei care trebuie să o repopuleze după plecarea localnicilor să fi fost trimişi direct în regiunile unde sînt deportaţi românii din Republica Moldova. Şi aceasta pentru o raţiune majoră,şi anume aceea că această

Republică (Basarabia) posedă un pămînt arabil de cea mai bună calitate, iar locuitorii săi ştiu cum să-l lucreze. Îndepărtarea localnicilor va provoca mari pierderi economice, dar Uniunea Sovietică nu se preocupă deloc de acest aspect; ceea ce demonstrează că nu preocuparea de a rezolva o gravă problemă economică este cea care obligă U.R.S.S. să recurgă la metode barbare, cum este aceea de a muta populaţia Moldovei la distanţe mai mari de 3.000 km.

Ceea ce încearcă Uniunea Sovietică, în principal, este să distrugă probele de ordin etnic ale drepturilor românilor asupra teritoriilor înglobate Republicii Moldova şi, de asemenea, să distrugă populaţia majoritar românească, vecină cu România, care de drept este parte a poporului român şi care ar putea, la un moment dat, să ceară revenirea la patria sa de origine.

Odată deportaţi românii din Republica Moldova, **nu vor mai exista probe că românii sînt majoritari şi nu vor mai exista cei care ar putea cere revenirea la România.** În localităţile locuite de multe secole de români se vor instala populaţii din alte regiuni ale Uniunii Sovietice, pentru că ţara nu poate rămîne fără populaţie, nici pămîntul nelucrat.

Cînd această deportare se va termina, Uniunea Sovietică va putea să accepte liniştită, sau chiar să propună, un referendum în Republica Moldova, fiind de-acum convinsă că nu vor mai exista români care să ceară reîncorporarea în România. Din tot ce odinioară a fost românesc nu va mai fi rămas decît numele Republicii.

De aceea, **cu o profundă nelinişte şi cu toată seriozitatea cerută de gravitatea situaţiei, atragem atenţia întregii lumi occidentale asupra caracterului odios şi inuman al deportărilor planificate în Republica Moldova şi asupra consecinţelor politice extrem de grave.**

Aceste deportări înseamnă:

— **asasinatul în masă a milioane de români,** căci nu vor fi supravieţuitori printre cei care au luat acest lung şi sinistru drum;

— **o violare evidentă a principiilor drepturilor omului — şi prin aceasta un grav afront pentru Occident, care şi-a asumat responsabilitatea de a apăra aceste drepturi** ori de cîte ori acestea nu sînt respectate;

— **pregătirea unei imense înşelăciuni politice,** destinată să-i ofere Uniunii Sovietice posibilitatea de a demonstra că teritoriile smulse României în 1940 nu sînt deloc populate cu români, iar România nu are, în nici un fel, vreun drept asupra acestor teritorii.

Şi în fine:

— **dovada pentru popoarele oprimate că marile puteri occidentale nu sînt capabile să le ajute şi nu au, prin urmare, altă soluţie decît să se supună voinţei Uniunii Sovietice.**

În faţa acestei situaţii, **ne îndreptăm solicitarea expresă spre Marile Puteri Occidentale şi spre celelalte ţări ale căror popoare se bucură de beneficiile inestimabile ale libertăţii pentru a le cere să ia apărarea populaţiei Basarabiei şi pentru a căuta mijloace de a determina Uniunea Sovietică să respecte principiile drepturilor omului şi Carta Atlantică.**

Fiind aceste principii expresia însăşi e existenţei umane şi a relaţiilor între oameni şi între popoare, ele au căpătat o asemenea importanţă, încît va fi imposibil celor ce le-au formulat să nu lupte pentru aplicarea acestora, în realitate, sub ameninţarea propriei lor distrugeri.

Ne angajăm să nu încetăm lupta pînă ce populaţia românească deportată la marginile extreme ale Rusiei şi Asiei nu se va fi întors la căminul său ancestral şi pînă ce provinciile româneşti Basarabia şi Bucovina de Nord nu vor fi din nou unite cu **Patria-Mamă, România.**

Vasile BOTNARCIUC
Ion EȚCU

COLABORARE ȘI INTEGRARE ȘTIINȚIFICĂ

Începînd cu 14 mai a.c., timp de trei zile la invitația direcției Institutului de Lingvistică al A.Ș.M. la Chișinău s-a aflat într-o vizită de lucru un grup de lingviști de la institutele academice de profil din Țară: membrul corespondent al Academiei Române Marius SALA, directorul Institutului de Lingvistică " I. Iordan" din București, dr.prof. Mioara AVRAM și dr. prof. Magdalena POPESCU-MARIN, cercetători la același institut; dr. prof. Nicolae SARAMANDU, directorul adjunct al Institutului de Fonetică și Dialectologie "Al. Rosetti" din București, și dr. prof. Ion IONICĂ, cercetător la același institut; dr. prof. Eugen BELTECHI, directorul Institutului de Lingvistică și Istorie Literară "S. Pușcariu" al Academiei Române, Filiala Cluj; dr. prof. Dan MĂNUCĂ, directorul Institutului de Filologie Română "Al. Philippide" al Academiei Române, Filiala Iași.

Programul de lucru, de altfel foarte încărcat, a fost realizat în întregime în cele șapte ședințe consacrate diverselor aspecte ale colaborării Institutului de Lingvistică al A.Ș.M. cu patru dintre cele mai prestigioase centre de cercetări lingvistice din România. Este pentru prima dată în istoria lingvisticii românești cînd conducerea institutelor menționate s-a întrunit în unul dintre centrele romanității orientale în vederea elaborării unei strategii efective de colaborare.

Deschizînd prima ședință, acad. Silviu BEREJAN, după ce a trecut în revistă istoria colaborării Institutului de Lingvistică al A.Ș.M. cu institutele corespunzătoare de peste Prut, a schițat programul de lucru:

— aspectul administrativ (examinarea rezultatelor și eficienței colaborării, înnoirea convențiilor, precizarea planurilor);

— aspectul științific (discutarea materialelor dicționarului de derivate și ale celui de regim verbal).

Marius SALA, a menționat că printre intențiile Domniei sale se află publicarea unor lucrări elaborate de cercetătorii chișinăuieni în colaborare cu cei bucureșteni, precum și completarea bibliotecii Institutului de Lingvistică cu duplicate de la biblioteca Academiei Române.

Dna dr. prof. Mioara AVRAM, anticipînd discuția la concret cu privire la cele două dicționare aflate pe șantier, a făcut cunoscută celor prezenți nu numai dragostea cu care vine de fiecare dată la Chișinău, ci și impresia Domniei sale de pe urma contactului cu lingviștii chișinăuieni angajați la realizarea temelor de colaborare. Deși e vorba de elaborarea unor lucrări colective, coautorii nu sînt întotdeauna suficient de corelați, din care cauză se constată o discrepanță între materialele realizate la Chișinău și la București. Fără pretenția de a propune și, cu atît mai mult, de a impune modul de lucru al bucureștenilor, dna Mioara AVRAM a relatat cu multă bunăvoință, ce a învățat de la marii predecesori I.IORDAN, Al. ROSETTI, Al. GRAUR. "Discutam în ședință, a subliniat dumneaei, absolut totul, n-a fost cuvînt necitit de cineva, chiar și virgulele erau obiect de discuție, asigurîndu-se astfel coerența și unitatea." Lucrările colective, în opinia dnei Mioara AVRAM, trebuie să fie cu adevărat lucrări de echipă, lucrări ale Institutului de Lingvistică, și nu ale unui grup de autori.

În continuare dna M. AVRAM a făcut o analiză detaliată și de o desăvîrșită competență a stării de lucruri la tema *Dicționar de derivate,* apreciind ca deosebit de valoroasă munca efectuată de lingviștii de la Chișinău la elaborarea acestei lucrări de pionierat în lingvistica românească.

La sugestiile dnei M. AVRAM privind colaborarea de mai departe la această lucrare de mare valoare pentru înțelegerea specificității limbii române în domeniul formării cuvintelor a subscris și dna M. POPESCU-MARIN.

Discuțiile asupra *Dicționarului de derivate* au continuat cu participarea activă a acad. Nicolae CORLĂTEANU, dr. Nicolae RAIEVSCHI, coordonatorul acestei teme, dr. habilitat Teodor COTELNIC, dr. Anton BORȘ, dr. Ion

ZAPOROJAN, dr. Gheorghe POPA, dr. Vasile BOTNARCIUC.

Într-o şedinţă aparte doamna M. AVRAM a supus unei analize detaliate materialele *Dicţionarului de regim verbal*, sugerîndu-i dnei E.CONSTANTINOVICI, responsabilă de unificarea şi pregătirea lucrării pentru tipar, soluţii concrete într-o mulţime de cazuri în care lingviştii de la Chişinău ezitau.

În paralel au avut loc şedinţe ale directorilor celor cinci institute de lingvistică, care s-au soldat cu încheierea convenţiilor de colaborare la următoarele teme:

I. Cu Institutul de Lingvistică " I. Iordan" al Academiei Române:

1) *PatRom* (*Dicţionar istoric de antroponimie romanică*). Perioada de realizare: 1996—1998. Responsabili: Marius SALA (Bucureşti), Silviu BEREJAN (Chişinău);

2) *Dicţionar sintactic al limbii române* (regimul verbelor şi adjectivelor). Perioada de realizare: 1996—1997. Responsabili: Mioara AVRAM (Bucureşti), Elena CONSTANTINOVICI (Chişinău);

3) *Dicţionar entopic al limbii române*. Perioada de realizare: 1996—1998. Responsabili: Gh. BOLOCAN (Bucureşti), A. EREMIA (Chişinău);

4) *Dicţionar etimologic al limbii române*. Perioada de realizare: 1997—2000. Responsabili: Marius SALA (Bucureşti), Silviu BEREJAN (Chişinău);

5) *Catalogul manuscriselor româneşti păstrate în bibliotecile din Rusia şi din Ucraina*. Perioada de realizare: 1996—1999. Responsabili: Gh. CHIVU (Bucureşti), Valentina PELIN (Chişinău);

6) *Dicţionar românesc de formare a cuvintelor*. Perioada de realizare: 1996—1998. Responsabilii urmează să fie desemnaţi.

II. Cu Institutul de Fonetică şi Dialectologie "Al. Rosetti" al Academiei Române, Bucureşti:

1) *Graiuri româneşti de la est de Carpaţi din arii laterale şi izolate* (Texte dialectale, studiu introductiv şi glosar). Perioada de realizare: 1996—1998. Responsabili: Nicolae SARAMANDU (Bucureşti), Vasile PAVEL (Chişinău);

2) *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Sinteză.* Perioada de realizare: 1996—1998. Responsabili: Nicolae SARAMANDU (Bucureşti), Vasile PAVEL (Chişinău);

3) Participarea în comun la elaborarea de hărţi pentru *Atlasul lingvistic romanic* (ALiR) şi *Atlasul lingvistic al Europei* (ALE) la solicitarea centrelor coordonatoare respective.

III. Cu Institutul de Filologie Română "Al. Philippide" al Academiei Române, Filiala Iaşi:

1) *Graiuri româneşti din Moldova*

a) Lexicul vechilor ocupaţii din mediul rural (etnotexte);

b) Terminologii profesionale (*viticultură, meşteşuguri*). Perioada de realizare: 1996—2000. Responsabili: Stelian DUMISTRĂCEL (Iaşi), Vasile PAVEL (Chişinău);

2) *Tezaurul toponimic al României. Moldova. Toponimia zonei hidrografice Prut*. Perioada de realizare: 1996—1997. Responsabili: D. MOLDOVANU (Iaşi), A. EREMIA (Chişinău).

IV. Cu Institutul de Lingvistică şi Istorie Literară "S. Puşcariu" al Academiei Române, Filiala Cluj:

1) În domeniul lexicologiei: pregătirea în comun a unei culegeri de studii şi editarea ei. Perioada de realizare: 1996—1998. Responsabili: Eugen BELTECHI (Cluj), Silviu BEREJAN (Chişinău);

2) În domeniul dialectologiei: pregătirea pentru tipar şi editarea materialului dialectal privind Basarabia şi Bucovina, rămas nepublicat în ALR-II. Perioada de realizare: 1997—1998. Responsabili: I. MĂRII (Cluj), V. PAVEL (Chişinău);

3) În domeniul onomasticii: entopice şi toponime convergente şi divergente din Ardeal şi Basarabia. Perioada de realizare: 1997—1998. Responsabili: G. VASILIU (Cluj), A. EREMIA (Chişinău).

Convenţiile au fost discutate, ştampilate, parafate şi urmează să fie traduse în viaţă; ceea ce, incontestabil, va aprofunda procesul de integrare a lingvisticii din Republica Moldova în ştiinţa lingvistică românească.

REVISTĂ DE LINGVISTICĂ ŞI ŞTIINŢĂ LITERARĂ, nr. 2, 1996

Numărul al doilea al revistei se impune atît prin varietatea problemelor puse în discuţie, cît şi prin analiza competentă şi subtilă a unor entităţi abstracte ale gramaticii şi a unor valenţe literare. Majoritatea articolelor sînt de investigaţie teoretică, nu lipsesc însă şi materiale ce furnizează fapte şi informaţii menite să argumenteze diverse păreri şi să provoace discuţii indispensabile procesului de cercetare ştiinţifică.

La rubrica "Istoria literaturii contemporane" Al. Burlacu publică articolul **Andrei Lupan: apologia dogmei şi tentaţia creaţiei** în care sînt inserate observaţii utile despre poezia lui A. Lupan analizată prin prisma metamorfozelor literaturii.

Remarcabila personalitate literară Cezar Bolliac este evocată cu pietate la rubrica "Portrete literare" de D. Surugiu-Negrei: **Cezar Bolliac sau vocaţia pionieratului**.

Despre un scriitor basarabean de la mijlocul secolului al XIX-lea, Dimitrie Balica, scrie V. Ciocanu la rubrica "Restituiri".

A. Hîncu semnează un articol din domeniul folcloristicii, **Mioriţa la simpozionul "Mioriţa"** *(Teorii, concepte, idei, viziuni, păreri)* .

Obiectul direct sub aspectul sintetismului de A. Evdoşenco este un articol de lingvistică teoretică, în care se pledează pentru depăşirea formelor tradiţionale de descriere a structurii morfologice a limbii române, se pun în circulaţie noţiuni şi termeni mai puţin folosiţi în lingvistica românească tradiţională, cum ar fi morsem, arhimorsem ş.a.

Rubrica "Frazeologie" găzduieşte articolul **Particularităţi semantico-structurale şi gramaticale ale frazeologismelor substantivale** de Gh. Colţun.

A. Eremia publică secvenţe (**Litera B**, *fragment*) din **Dicţionarul entopic al limbii române**, la a cărui elaborare participă toponimişti de pe ambele maluri ale Prutului. Asemenea materiale oferă informaţii asupra rezultatelor cercetărilor entopice şi toponimice pe teren românesc şi sînt o invitaţie la discuţie cu perspectiva depistării de noi fapte şi de noi argumentări.

Rubrica "Note şi comunicări" cuprinde articolele: **Calvarul lingvistic din anii '20—'30 în R.A.S.S.M.** de T. Cotelnic, **Reflexe ale unor idei lingvistice la Gr. Vieru** de Gh. Popa, **Elemente din lexicul românesc în lumina datelor comparaţiei externe** de I. Moşenkis ş.a.

Rubricile permanente "Critică şi bibliografie" şi "Cronica vieţii ştiinţifice" familiarizează cititorul cu noi apariţii şi cu evenimente importante din viaţa ştiinţifică. S. Pavlicencu semnează o recenzie la cartea lui Florin Faifer **Semnele lui Hermes — Memorialistica de călătorie (pînă la 1900) între real şi imaginar** (Bucureşti, 1993). Dintre evenimentele vieţii ştiinţifice sînt consemnate: Congresul al V-lea Internaţional de Semiotică (A. Evdoşenco); al IX-lea Colocviu Internaţional ALiR (S. Berejan şi V. Pavel); simpozionul consacrat memoriei lui Eugen Russev (V. Ciocanu).

"Revista de lingvistică şi ştiinţă literară" cucereşte prin scrupulozitatea studierii şi prezentării faptelor şi prin originalitatea soluţiilor, riguros argumentate teoretic.

Elena CONSTANTINOVICI
Chişinău

LIMBA ŞI LITERATURA ROMÂNĂ

(Revistă trimestrială pentru elevi), nr. 1, 2, 3—4, 1995, Bucureşti

Şi în cel de-al 24-lea an de la apariţie revista numărul unu (LLR) a elevilor din Ţară rămîne fidelă obiectivelor pe care şi le-a propus încă de la înfiinţare: a-i purta prin labirinturile ştiinţei lingvistice şi literare pentru a-i scoate, în cele din urmă, prin intermediul miraculosului fir al Ariadnei, la lumina înţelepciunii şi a cunoştinţelor; a le dezvolta simţul limbii materne şi, respectiv, dragostea faţă de această "mirabilă sămînţă"; a-i familiariza cu cerinţele şi modelele de evaluare a cunoştinţelor în cadrul diferitelor examene şi concursuri (olimpiade, concursuri pe ţară, bacalaureat, admiterea la facultate etc.); a sprijini pe toate căile posibile (prin publicarea creaţiilor, relatări despre activitatea cenaclurilor literare, revista publicaţiilor literare din şcoli, răspunsuri la scrisori şi consultaţii) tinerele talente din şcoli; a-i ţine la curent cu noutăţile ştiinţifico-didactice ş.a.m.d. Se remarcă, în acest sens, constanţa unor rubrici ca: *Gramatică, vocabular*; *Stil, compoziţie*; *Genuri, specii*; *Analize, sinteze*; *Concursuri, examene*; *Cenacluri, reviste; Tinere talente; Însemnări pe marginea cărţilor; De la corespondenţii noştri*. Practică ce ar trebui preluată, mai ales în ceea ce priveşte destinatarul materialelor publicate: elevul. Chiar dacă revista bucureşteană îl mai pierde pe ici pe colo din vedere pe adresant, nivelul ştiinţific şi forma de expunere expres academică ale unor materiale depăşindu-i, în opinia noastră, capacităţile de asimilare ad-hoc a materiei.

Temele din domeniul gramaticii fiind vechi de cînd lumea, s-ar părea că revista riscă să repete manualul sau alte ediţii didactice ori academice dacă nu vine cu noi modalităţi sau tehnici de expunere sau cu observaţii şi precizări noi privind tratarea unui subiect tradiţional. Elena Berea Gădeanu, de exemplu, în articolul **Complementele circumstanţiale de loc şi de timp** (nr. 1), reuşeşte să convingă cititorul de caracterul de sistem unitar al elementelor de relaţie (prepoziţii şi locuţiuni prepoziţionale) ce exprimă cele două tipuri de raporturi logico-semantice de bază, spaţiale şi temporale, primele raporturi (cele spaţiale) servind ca reper şi model pentru exprimarea celorlalte (temporale). Acest paralelism spaţio-temporal se manifestă şi la nivelul subordonatelor circumstanţiale respective.

O analiză meticuloasă a structurii unor formule cu numerale (nr. 3—4) îi oferă cercet. şt. dr. Mioara Avram posibilitatea de a-l convinge pe elev că pînă şi o temă banală cum e **Numeralele fracţionare** ridică la un anumit moment probleme privind exprimarea corectă orală şi scrisă (1/3 = *unu pe trei, unu supra trei, una a treia, a treia parte, o parte din trei;* 3,002 — *trei (întregi) şi două miimi, trei virgulă zero zero doi*; 1 1/2t = *una şi jumătate tone, o tonă şi jumătate*; 3,70 $ = *trei virgulă şaptezeci de dolari, trei întregi şi şaptezeci de*

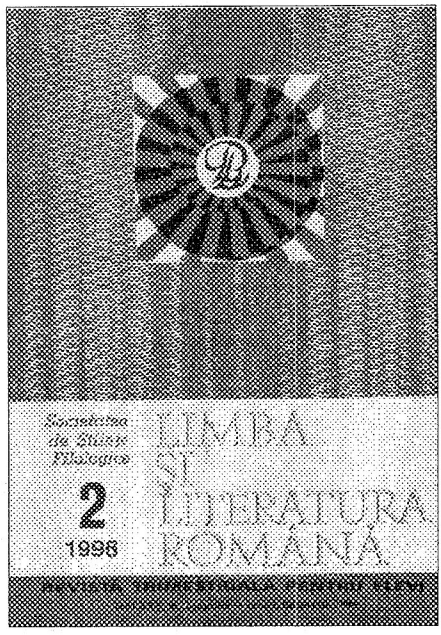

dolari, trei dolari şi şaptezeci de cenţi; 5,200 kg = *cinci kilograme şi două sute de grame, cinci virgulă două sute kilograme, cinci kilograme (şi) două sute (de grame)* ş.a.).

Examinarea mult discutatului raport dintre tranzitivitate şi diateză îi permite prof. Eleonora Zamşa să renege existenţa unei diateze reflexive eterogene, aşa cum o acceptă unii tradiţionalişti, şi să reactualizeze o părere neoficializată că ar avea dreptul la existenţă în sistemul tripartit al diatezelor numai reflexivele autentice (tip *a se spăla*).

Mai palide sub aspect informativ şi metodic ne-au părut materialele referitoare la verbul "a fi" (nr. 3—4), la regimul prepoziţiilor şi al locuţiunilor prepoziţionale (nr. 1), iar existenţa unor îmbinări de tipul *datorită* (*graţie, mulţumită*) *a* — cel puţin problematică dacă nu imposibilă.

Chestiunile de vocabular: Ecaterina Vasile, **Neologismul: între necesitate şi abuz**; Mioara Avram, **Abrevieri din actualitate**; G. Gruiţă, **Locuţiuni recente** (nr. 1); Adriana Stoichiţoiu Ichim, **Corectitudine şi greşeală în semantică** (I) (nr. 2), (II) (3—4); Liviu Groza, **Greşeli în folosirea unor unităţi frazeologice** (nr. 3—4) sînt examinate aproape fără excepţie prin prisma cultivării limbii, suscitîndu-i curiozitatea şi iniţiindu-l pe cititor în tehnica de lucru a cercetătorului-lingvist. Greşelile de exprimare în domeniul audiovizualului sînt o preocupare permanentă a prezentatorului Şerban Iliescu (nr. 2, 3—4).

Subiectele literare "clasice" (**L. Blaga *Meşterul Manole***, nr. 3—4; **M. Eminescu**: ***Mai am un singur dor***; **I. Budai-Deleanu**: ***Ţiganiada,*** nr. 2; **M. Eminescu**: ***Odă (în metru antic)***; **Şt. A. Doinaş**: ***Mistreţul cu colţi de argint***; **Gr. Alexandrescu**: ***Cîinele şi căţelul***, nr. 1) sînt privite din alte unghiuri de vedere şi sînt completate cu unele mai noi (**Nichita Stănescu**: ***Leoaică tănără, iubirea***, nr. 3—4; ***Evocare***, nr. 2). La problemele de stil şi compoziţie sînt examinate diversele tipuri de compuneri şi specificul lor (nr. 1,2); structura discursului (nr. 2); corelaţia "cantitate-calitate" la nivel de unităţi lexicale diferite şi valori semantice diferite ale aceleiaşi unităţi lexicale în diverse contexte literare (nr. 10); paralelismul literar (**Marseilleza** şi **Un răsunet**, nr. 3—4); rolul simbolului artistic (nr. 1). Se disting prin noutate, ţinută lingvistică şi ştiinţifică şi densitate informaţională articolele semnate de Gh. Bulgăr (nr. 1, 2), A. Săvoiu (nr. 1), O. Costea (nr. 2).

Un moment revelatoriu îl constituie revenirea publicaţiei elevilor la o tradiţie oarecum uitată de la o vreme şi anume: explicarea noţiunilor de teorie a literaturii (gen, specie, epopee, parabolă), în perspectiva că programa pentru învăţămîntul gimnazial le va acorda o atenţie sporită.

Aniversările şi comemorările unor personalităţi de seamă (I. Neculce, L. Blaga, I. Barbu, E. Cioran, G. Uscătescu) constituie o preocupare permanentă a redacţiei. Sînt cît se poate de binevenite în această ordine de idei *Calendarul literar şi cultural 1995*, şi relatările despre evenimentele cultural-artistice din diferite centre, relatări prezente în fiecare număr al revistei. Tinerele talente sînt reprezentate de *Irina Călin* de la Liceul de Artă din Piatra-Neamţ, *Adina Capan* şi *Raluca Vicol* de la Şcoala nr. 1 Focşani (nr. 1), *Rodica Sagaidac*, originară din Basarabia, elevă la liceul "Gh. Lazăr" din Bucureşti (nr. 2), *Maria Mihaela Sârbu* de la Colegiul "Iacob Mureşanu" din Blaj (poezie), cercurile şi cenaclurile literare — prin "Raze de Soare" din Baia-Mare (nr. 2), "Săgetătorul" din Bucureşti, "Speranţa" din Reşiţa (nr. 1). 12 noutăţi editoriale îi sînt prezentate succint, elegant şi în cunoştinţă de cauză tînărului cititor.

O atenţie mai sporită problemelor de metodică şi de asimilare a cunoştinţelor, o conştientizare permanentă că revista e în primul rînd a elevilor şi numai după aceea a profesorilor nu i-ar schimba esenţial configuraţia LLR, în schimb ar transforma-o într-un instrument indispensabil de lucru pentru fiecare tînăr aspirant la cultură şi civilizaţie (inclusiv pentru cel din Republica Moldova).

Leru CICOARE

Cristian MOROIANU
Bucureşti

GRIGORE BRÂNCUŞ: *CERCETĂRI ASUPRA FONDULUI TRACO-DAC AL LIMBII ROMÂNE*

Noua carte a prof. dr. Grigore Brâncuş, **Cercetări asupra fondului traco-dac al limbii române** ("Bibliotheca Thracologica", Bucureşti, 1995), rezultat al colaborării autorului în cadrul Institutului român de tracologie, reuneşte nouă studii asupra substratului limbii române. Conceput, după cum aflăm din prefaţă (*Cuvînt înainte*, p. 10), ca o continuare a **Vocabularului autohton al limbii române** (E. Ş. E., Bucureşti, 1983), acest nou volum repune în discuţie şi îmbogăţeşte cu alte argumente, în aceeaşi perspectivă comparativă, cercetările de o viaţă ale autorului privind direcţiile de acţiune a substratului traco-dac asupra latinei dunărene — şi, implicit, asupra limbii române —în domeniul foneticii, morfologiei, formării cuvintelor şi vocabularului.

Două studii, **Transferul în onomastică al cuvintelor din substrat** şi **Note în legătură cu postpunerea articolului definit** sunt publicate aici pentru prima dată, cîteva dintre celelalte fiind "refăcute fundamental" (*Cuvînt înainte*, p. 7).

Ideea generală, remarcată de numeroşi învăţaţi, pe care o sprijină şi o dezvoltă autorul în cercetarea influenţei substratului, este aceea — absolut necesară — a perspectivei istorice şi comparative asupra românei şi albanezei, ca limbi înrudite prin substratul comun traco-dac, sub înrîurirea căruia au apărut numeroase şi frapante trăsături paralele.

Bibliografia consultată în vederea alcătuirii acestei culegeri este bogată — 92 de titluri de cărţi, dicţionare, culegeri de articole, reviste — ceea ce demonstrează caracterul sintetic şi temeinic fundamentat ştiinţific al materialului, în cuprinsul a nu mai mult de 118 pagini.

Primul articol, de mare întindere (p.18—47), tratează transferul în onomastică al cuvintelor din substrat, pornind de la teza unităţii latinei dunărene (în care a fost integrat fondul lexical traco-dac) şi, respectiv, a românei comune. Aceasta este, de altfel, ideea susţinută de profesorul Grigore Brâncuş în tot cursul cercetărilor sale privind elementul autohton: "motivaţia răspîndirii cuvintelor traco-dace pe tot teritoriul de geneză al limbii române trebuie căutată în unitatea grupurilor sociale de români şi, mai vechi, în unitatea politică a Daciei din vremea lui Decebal, unitate menţinută şi consolidată de stăpînirea romană" (p. 18).

Din examinarea a 83 de cuvinte, nume comune provenite din substrat, autorul a tras o serie de concluzii, semnificative pentru rolul important al fondului lexical autohton în ansamblul vocabularului românesc: toţi termenii autohtoni (nume comune), cu cinci excepţii (*droaie, gata, lete, scrum* şi *strepede*) apar ca toponime şi antroponime cu răspîndire generală pe întreg teritoriul dacoromân; acest fond onomastic, creat încă din perioada românei comune, este atestat, aproape în totalitate, în cele mai vechi documente de limbă română; numele proprii de familie sunt porecle şi supranume (*Abur, Aburel, Baciu, Balaure, Baligă, Barză, Bărzoi, Brădu, Bucur* etc.); cele mai multe dintre aceste cuvinte se raportează la "realităţi pastorale, la universul de viaţă simplă a crescătorilor de vite din Dacia" (p. 21); specializarea semantică timpurie a cuvintelor autohtone, petrecută în limbajul pastoral, le confirmă superioritatea şi rezistenţa ca apelative, dar şi ca nume proprii, comparativ cu corespondente sinonimice latineşti: *baci* (faţă de *păcurar* şi *păstor*), *bîră* (faţă de *oaie*), *brînză* (*caş*), *bucur* (*frumos*) etc.

Urmează prezentarea detaliată a fiecărui cuvînt în parte, cu indicarea ariei de circulaţie, cu precizarea celor mai vechi atestări, cu derivate, evoluţii semantice, comparaţie cu sinonime,raportare la corespondentele lexicale albaneze. Fiecare afirmaţie este validată şi de referirea permanentă la nume de rezonanţă în cercetarea istorică a onomasticii româneşti: Ovid Densusianu, B.-P. Hasdeu, Ion Pătruţ, Sever Pop, Sextil Puşcariu, Al. Rosetti,

Lazăr Şăineanu etc. Reproducem un articol dintre cele mai sintetice, spre exemplificare:

"*RAŢĂ* e cunoscut ca nume de persoană cu formele *Raţă, Răţescu, Răţoi(u) Răţuşcă* (v. alte forme în DOR). Apare şi în toponimie: *Raţa,* cătun în Teleorman şi pădure în Ialomiţa, *Valea Raţei,* în Tecuci, *Răţeni,* sat în Bacău, *Răţoieşti,* deal în Suceava, *Răţoaia*, sat în Dîmboviţa, *Răţoiul,* sat în Olt (MDGR, V, p. 166 ş.u.), *Dealu Raţei* în Dolj.

Ca nume de persoană, *Răţoi* e atestat mai întîi în Moldova, la 1487, iar ca nume de sat, la 1581, în Ţara Românească (DERS, p. 200).

Trecerea în onomastică a lui *raţă* (mai întîi în antroponomastică) s-a făcut prin intermediul valorii de supranume (Paşca, în DR, VIII, p. 209)" (p. 43).

În *Note în legătură cu postpunerea articolului definit* (p. 98—110), autorul volumului pe care îl prezentăm, susţine, prin compararea asemănărilor evidente între română şi albaneză ipoteza că "postpunerea este un fenomen străvechi în ambele limbi şi anterior fenomenului proclizei acestui morfem al determinării" (p. 100). Potrivit teoriei lui Holger Pedersen şi celei susţinute de Eqrem Çabej (v. notele 9, 10 şi 11, p. 101), albaneza poseda articol definit enclitic înaintea influenţei romane, iar pronumele deictic în poziţie postsubstantivală s-a aglutinat cu substantivul foarte de timpuriu. Trăsăturile comune românei cu albaneza în privinţa anterioritătii enclizei ar fi, după părerea autorului, următoarele:

— substantivizarea adjectivelor prin articol definit enclitic — similară în cele două limbi — presupune ca el să fi devenit deja morfem al determinării şi individualizării substantivului (a se vedea inclusiv locuţiunile prepoziţionale "articulate" sau numele de jocuri: *de-a baba-oarba, de-a puia gaia, de-a surda* etc.;

— transferul în antroponomastică al substantivelor provenite din adjective se exprimă, în ambele limbi, prin articolul enclitic (Albu-Bardhi, Negru-Ziu, Micu-Vogli, Scurtu-Shkurti etc.);

— substantivul care exprimă un obiect presupus cunoscut are articol enclitic, atunci cînd e urmat de adjective calificative (ex. *cerul albastru*), dar şi de substantiv în genitiv: *calul vecinului* (alb. *kali i fqinit*);

— în ambele limbi există sintagme alcătuite dintr-un substantiv urmat de un adjectiv posesiv, în care determinatul este articulat: *prietenul meu* (alb. *miku im*);

— nedeterminarea prin articol a substantivului precedat de o prepoziţie (cu excepţia lui **cu**) şi prezenţa facultativă a articolului dacă substantivul cu prepoziţie este urmat de un determinat sunt comune ambelor limbi: *Merge pe drum(ul) îngust* (alb. *Kalon në rrugë*, dar şi: *Kalon në rrugë të ngushtë*) (p. 102—107).

Trăsături paralele mai sunt observate şi în privinţa expresiei articolului (p. 108) şi în preferinţa pentru postpunerea elementelor neaccentuate şi alipirea lor la cuvintele precedente. De remarcat interpretarea contextuală a statutului dublu, de pronume şi adjectiv, a rom. **cel, cea**, în funcţie de orientarea spre substantivul precedent sau spre adjectivul calificativ următor.

O altă problemă reactualizată de autor este aceea a comparării structurii sintactice a unor compuse româneşti cu cea a corespondentelor albaneze, din perspectiva substratului comun (capitolul *Un procedeu de compunere comun românei şi albanezei*, p. 48—51). Cuvintele compuse prin juxtapunere dintr-un substantiv şi un adjectiv calificativ (de diverse combinaţii, mai vechi sau mai noi: *coate-goale, gurărea, mălai-mare*; *Barbăroşie, Botgros, Bouroş, Ţarălungă* etc.) îşi găsesc corespondente în albaneza populară, avînd în comun tiparul sintactic şi caracterul afectiv: *barkgjerë* "burtă largă", *dorëgjatë* "mînă lungă", *dorërande* "mînă grea" etc.

De asemenea, în capitolul *Originea structurii numeralului românesc* (p. 94—98) se confirmă drept categorică moştenirea numeralului de tipul *unsprezece* din latina balcanică (*unus super decem*), printr-un calc al unei construcţii similare din substrat după sistemul numărării prin crestarea pe răboj, specific populaţiilor pastorale.

Tot din perspectiva românei comune, de dinainte de separaţia ei dialectală, abordează autorul cuvintele din substrat prezente în aromână, cercetînd separat, pentru prima dată în lucrările de specialitate (v. p. 51), raporturile străvechi aromâno-albaneze în capitolul *Elemente lexicale autohtone în dialectul aromân* (p. 51—66). În ceea ce priveşte absenţa unor cuvinte tracodace din aromână, se subliniază necesitatea studierii influenţelor balcanice (albaneză, greacă, bulgară) asupra aromânei, "comparaţia

interdialectală şi cercetarea istorică a seriilor sinonimice ajutînd la reconstrucţia fondului lexical autohton unitar al românei comune" (p. 52).

Autorul a efectuat o anchetă dialectală în localităţi cu graiuri aromâne diferite din Albania. Cercetarea amănunţită a materialului cules — 57 de cuvinte autohtone prezentate alfabetic cu variante, sensuri primare şi evoluţii semantice în paralel cu corespondentele albaneze, cu detalii legate de societatea pastorală, cu indicaţii bibliografice minuţios alcătuite — impune concluzia generală a unităţii românei comune: "vechea aromână nu diferea aproape prin nimic de dacoromână în ceea ce priveşte fondul lexical autohton" (p. 65). Dispariţiile de cuvinte — continuă autorul pe aceeaşi pagină —se datorează bilingvismului în context balcanic şi poziţiei defavorizate a aromânei în special în raport cu albaneza şi greaca. Raportarea la fondul general autohton al românei comune a determinat însă descoperirea unor cuvinte "considerate pînă acum ca inexistente în dialectele româneşti din sudul Dunării: *grapă*, *fărîmă* (dedus din *sărămă*), *bălaur* (dedus din *bularu*)".

Referitor la fonetică, autorul include, cu multe exemple şi argumente suplimentare, faţă de cercetările anterioare, studii mai vechi consacrate vocalei **ă** (p. 67—74), respectiv consoanelor **h** (p. 75—81) şi **ş** (p. 82—85).

Teoria, în genere acceptată (v. detaliatele note de subsol referitoare la problema în discuţie), este aceea că româna şi albaneza posedă în comun vocala caracteristică **ă** (alb. **ë**), a cărei apariţie "se datoreşte acţiunii substratului comun balcanic, adică unor tendinţe particulare (mişcarea de închidere spontană a vocalelor neaccentuate, tratamentul specific al unor vocale în poziţie nazală" (p. 67). Autorul detaliază situaţiile particulare ale apariţiei vocalei **ă** în limba română, insistînd asupra similitudinilor frapante cu albaneza, din perspectiva fondului lexical autohton comun. În acest sens sunt discutate dezvoltarea spontană din **a** neaccentuat, substituţia morfologică a lui **a** prin **ă** (alb. **ë**), influenţa poziţiei nazale, particularităţi de distribuţie, modificările ulterioare prin asimilare sau disimilare. În acelaşi mod comparativ se argumentează originea autohtonă şi evoluţia paralelă româno-albaneză a consoanelor fricative **h** şi **ş**.

Articolul consacrat rotacismului (p. 86—93) are ca obiect ariile dialectale de răspîndire a fenomenului şi stadiul actual de evoluţie, prezenţa lui şi în alte dialecte (dialectul istroromân, graiurile poloneze, subcarpatice, dialectul tosc), ca şi mecanismul de producere. Urmează o analiză comparativă româno-albaneză a acestei transformări fonetice, insistîndu-se asupra importanţei teoretice a interpretării rotacismului pentru fapte de istorie socială "privind atît raporturile dintre dacoromânii rotacizanţi şi istroromâni, cît şi cele dintre români şi albanezi" (p. 90). Autorul susţine teoria (insuficient argumentată pînă acum) că rotacismul a fost determinat de acţiunea substratului atît în română, cît şi în albaneză. Ipoteza personală este, în acest context, următoarea: "dacă rotacizarea lui **-n-** intervocalic era un fenomen dialectal în româna comună şi în albaneza comună, e foarte probabil să fi fost dialectal şi în idiomul de substrat" (p. 91), "caracterizînd idiomul acelor traco-daci situaţi la nord şi la vest de provincia Dacia" (p. 93).

Cartea se încheie cu un rezumat, în limba germană, pentru fiecare capitol în parte (p. 111—118).

Prudenţa şi acribia ştiinţifică, alăturate unei cercetări aplicate, bazate pe numeroase exemple, siguranţa argumentaţiei teoretice pornind de la fapte, importanţa acordată detaliului semnificativ sunt principalele caracteristici cu care ne-a obişnuit profesorul Grigore Brâncuş în întreaga sa carieră ştiinţifică dedicată studiului elementelor autohtone în limba română, în primul rînd prin comparaţia cu albaneza. Exprimări de tipul: "după părerea noastră, în absenţa unor dovezi sigure este mai prudent să atribuim substratului doar tendinţele care..." (p. 67), "avansăm totuşi o ipoteză, utilă pentru o eventuală reluare a cercetării fenomenului" (p. 91), "nu este exclus ca..." (p. 91) etc. nuanţează şi lasă libertate de apreciere în legătură cu zona atît de nesigură — din motive obiective — şi greu de demonstrat a substratului limbii noastre.

Sperăm că promisiunea autorului privind publicarea părţii a doua a acestei cărţi, care va cuprinde "o mare bogăţie de coincidenţe româno-albaneze privind frazeologia, expresiile figurate, derivarea, valorile semantice ale unor cuvinte etc." (*Cuvînt înainte*, p. 10), va putea fi îndeplinită într-un viitor cît mai apropiat.

GEORGE BELDESCU: *PUNCTUAŢIA ÎN LIMBA ROMÂNĂ*

Puţine la număr, chiar foarte puţine, sînt cărţile noastre care ar trata exclusiv punctuaţia. Port în servietă, vorba ceea —pentru orice eventualitate, doar **Semnele ortografice şi de punctuaţie**... ale lui Sergiu Drincu, **Punctuaţia**... lui Anatol Ciobanu şi (uneori) **Mic(ul) tratat de ortografie** (care e şi de... punctuaţie) al lui Al. Graur. Or, iată că acum li s-a alăturat **Punctuaţia în limba română**, semnată de G. Beldescu (Ed. *Procion*, B., 1995, 207 p.), pe care, spre ruşinea mea, îl cunoşteam numai ca pe un foarte bun ortografist. Acribia însă cu care D-sa îşi expune materia în această lucrare este pur şi simplu de invidiat.

"Am evitat caracterul de cod de norme, generalizat (şi) în îndreptarele de punctuaţie, preferînd un text larg explicativ şi bogat în exemplificări" — zice autorul (p.5), şi pe bună dreptate, căci e vorba literalmente de un vademecum punctuaţional, de o carte de căpătîi (evident, pentru cei interesaţi): "Avînd ca punct de plecare regulile oficiale, expunerea funcţiilor şi valorilor semnelor de punctuaţie înregistrează o lărgire a situaţiilor îndeobşte luate în consideraţie, mai apropiată de diversitatea şi de complexitatea realităţilor din scriere" (ibidem). Ne cerem scuze de la autor că n-am pus totuşi **punctul**, în cazul lui *ibidem*, înaintea parantezei de deschidere şi înaintea celei de închidere. Deocamdată ni se pare oarecum *individuală*, *personală* regula de utilizare a punctului după titluri: "Dacă însă titlul face parte dintr-o comunicare de sine stătătoare, cu caracter de informaţie bibliografică şi după care expunerea nu mai continuă, la sfîrşitul comunicării se pune punct — aşa cum se procedează în lucrarea de faţă cu indicarea izvoarelor din care au fost extrase exemplele folosite sau în cadrul bibliografiei de la sfîrşitul ei" (p.76). Ilustrăm prin: "La ce mă gîndeam? La un poem? Nu [.]" (Lucian Blaga, *Zări şi etape* [.]) (p. 77).

Vă asigur, semnele de punctuaţie examinate (cu deplină competenţă ştiinţifică şi — da, da! — cu multă afecţiune pentru ele) au rămas... aceleaşi: (simple) [.],[?], [!], [...], [:], [,], [—], [;], [-], [/] şi (dublе) [()], [ ], [‹›], [" "], [« »]; care, dacă e cazul, se şi asociază — [?!],[!?], [?...],[?!?...], [...?!], [!...],[...!]. Remarcăm imediat (dat fiind momentul potrivit) pentru cei din spaţiul basarabean că *punctele de suspensie* [...] sînt totuşi 3 (trei) la număr, nu 2 (două), precum ar trebui să înţelegem, spre exemplu, din: "Cum vă place gluma mea? [..]" (*Basarabia*, 1994, nr. 6, p. 20); "Am multe diplome, vreo douăzeci! [..]" (*Glasul naţiunii*, 1995, nr. 46, p. 5); "Agrarienii preocupaţi de poezie? [..]" (*Literatura şi arta*, 22.09.'94, p. 2). Influenţă rusească şi aici!...

Subiectul însoţit de *predicat* nu acceptă nici de data aceasta, cu prea mare uşurinţă, interpunerea unei virgule, nici chiar din raţiuni... egocentrice (de. ex.: "Eu [,] scriu"), iar în rest unităţile sintactice sînt delimitate sau nedelimitate după aceleaşi reguli — mai mult sau mai puţin stabile —, pe care mai avem a le învăţa (şi din **Punctuaţia**... lui G. Beldescu) în mult prea evidenta noastră debandadă punctuaţională (soră cu cea ortografică).

Valentin GUŢU

UN ÎNDREPTAR DE PRIMĂ NECESITATE

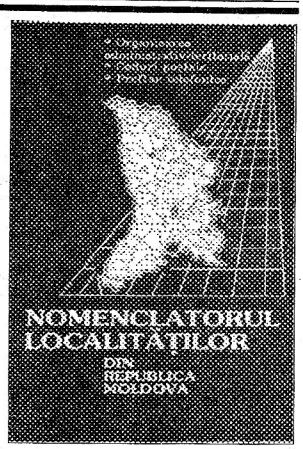

Recent a văzut lumina tiparului o carte de mult aşteptată — **Nomenclatorul localităţilor din Republica Moldova**. Lucrarea reglementează scrierea corectă a numelor de sate şi oraşe în conformitate cu normele limbii române, cuprinde informaţii privind actuala organizare administrativ-teritorială a republicii, noile coduri poştale şi prefixe telefonice. Pentru satele — reşedinţe de comune se indică distanţa pînă la centrul raional, iar pentru centrele raionale — distanţa pînă la Chişinău.

Cartea apare sub egida Academiei de Ştiinţe a Moldovei şi a Ministerului Învăţămîntului, fiind recomandată de Comisia Republicană pentru Reglementarea şi Ocrotirea Onomasticii Naţionale. Editor — Fundaţia Culturală "Grai şi Suflet". Destinatari — funcţionarii administraţiei publice locale, lucrătorii din învăţămînt, cultură, transport, telecomunicaţii, toţi cetăţenii ce doresc să beneficieze de această sursă amplă de informaţii.

"Politica limbii" promovată de regimul totalitar a dăunat mult nomenclaturii topice naţionale. Prin nominaţii tendenţioase s-a ajuns la tot felul de fabricaţii bizare proletcultiste: **Komisarovka, Krasnaia Bessarabia, Krasnîi Vinogradari, Mirnoe, Maiskoe, Novaia Jizni, Okteabrskoe**. Numele multor sate au fost substituite prin denumiri străine limbii şi tradiţiilor noastre culturale: **Geamăna** prin Krasnoarmeiskoe, **Mihnea-Vodă** prin Ceapaevka, **Dragoş-Vodă** prin Iliciovka, **Bălanu Vechi** prin Malinovskoe, **Traian** prin Pervomaiskoe **Sturzeni** prin Ucrainka etc. Din motive lesne de înţeles multor nume de sate li s-au atribuit terminaţii ruseşti. Astfel **Antoneşti** a devenit Antonovka, **Ciolacu** — Ciolakovka, **Sturzeşti** — Sturzovka, **Popeasca (Popeşti)** — Popovka, **Volontiri** — Volontirovka, **Ştefăneşti** — Stepanovka. Circa 700 de localităţi s-au pomenit cu denumiri denaturate, traduse sau adaptate unei limbi străine ori în genere şi-au pierdut numele proprii vechi.

Revenirea la grafia latină şi adoptarea normelor ortografice unice ale limbii române au avut drept rezultat reglementarea onomasticii naţionale pe bază de noi principii. Au fost elaborate reguli privind ortografierea numelor geografice şi transcrierea lor în alte limbi. Legiferarea toponimelor în formele lor tradiţional-istorice şi corecte constituie o realizare marcantă în condiţiile actuale locale. În primul rînd, în cazul unei serii de sate s-a revenit la vechile lor denumiri. Au fost precizate formele de scriere dreaptă a unor nume topice. Au fost redenumite unele localităţi în corespundere cu tradiţiile şi datinile strămoşilor, ţinîndu-se cont şi de particularităţile fizico-geografice şi naturale locale. Toate aceste modificări ale nomenclaturii noastre topice şi-au găsit reflectare în prezentul îndreptar. Este bine venit în acest sens compartimentul din anexele nomenclatorului în care sînt expuse recomandările Comisiei Republicane referitoare la modul de soluţionare a chestiunilor organizării administrativ-teritoriale şi corectitudinii numelor topice.

De remarcat că reglementarea toponimiei actuale s-a efectuat în baza unor cercetări minuţioase ale surselor documentare şi ale materialelor de anchetă colectate nemijlocit pe teren. În acest mod au fost oficializate formele tradiţional-istorice, care în majoritatea cazurilor corespund celor funcţionale, cunoscute şi utilizate astăzi pe întreg teritoriul republicii. Această muncă de cercetare şi valorificare a patrimoniului nostru toponimic a fost efectuată de onomasticienii de la Institutul de Lingvistică, autorii îndreptarului de faţă — Anatol Eremia (redactor şi coordonator ştiinţific), Viorica Răzvanţ şi Lilia Stratu.

Vasile Melnic,
profesor universitar,
doctor în filologie

Olga VRABIE

"SUFLETUL MI-E PASĂREA UCISĂ PRINSĂ CU ARIPILE-NTRE RAMURI..."

Genericul de mai sus este extras din poemul **Bolnavă**, care într-un fel este emblematic pentru creaţia Olgăi Vrabie — reală speranţă a literaturii noastre de după Unire, răpusă de tuberculoză la numai 25 de ani.

Olga Vrabie s-a născut la 11 noiembrie 1902 în Chişinău. Între anii 1912 şi 1919 urmează cursurile Liceului de fete "Ghenşche" din Bălţi. După o pauză cauzată de boală se înscrie (1921) la Universitatea din Iaşi, Facultatea de Filozofie şi Litere, unde îi are în calitate de profesori pe G. Ibrăileanu, Al. Philippide ş.a. În a. 1923 se căsătoreşte cu Gheorghe I. Năstase, unul dintre luptătorii pentru Marea Unire, şi la 7 martie 1924 apare pe lume Dumitru (Mitel), unicul copil al lor, în prezent cunoscut specialist în domeniul istoriei. Boala se agravează şi Olga Vrabie merge la mănăstirea Văratec (1927) de unde nu se mai întoarce, trecînd în nefiinţă la 14 august 1928.

Primele poezii ale O. Vrabie apar în "Viaţa Românească" (1919), revistă la care poeta colaborează mai mulţi ani, fiind încurajată şi susţinută de G. Ibrăileanu (v. Pavel Balmuş, **Ibrăileanu şi noi**, "Limba Română", 1991, nr. 2).

Volumul **Poezii** (Ed. Timpul, Iaşi, 1995, 116 p.; ediţie îngrijită de Carmen Gabriela Alexandrescu) a apărut cu susţinerea fiului poetei, Dumitru Năstase şi cuprinde atît poeziile publicate în timpul vieţii cît şi postumele. Cartea este o revelaţie pentru cititorul nostru, privat pînă acum de posibilitatea întîlnirii cu această originală moştenire literară. Poeziile Olgăi Vrabie, chiar şi cele de la începuturi se remarcă printr-un limbaj poetic ce imprimă textelor o alură elevată, cu tentă meditativă. Neliniştea autoarei se transmite lucrurilor şi peisajului, se cuibăreşte în cuvinte. Poemele, îndeosebi cele din ultimii ani, sînt pătrunse de un dramatism nedisimulat, fiind un exemplu aparte de transformare a suferinţei în frumuseţe. Impresionează poeziile în care într-un fel sau altul apare imaginea fiului secundată de sfîşietoarea durere a inevitabilei despărţiri: "Pe podeţul cel de-aramă / Un voinic se duce-n lume, / Străinel şi fără mamă" (**Pe podeţul cel de-aramă**).

Citind fermecătoarele poeme ale Olgăi Vrabie nu poţi să nu fii cuprins de tristeţea irecuperabilei pierderi a unui univers poetic plin de nebănuite latenţe.

Leo BORDEIANU

AMURGUL

O rază, cea din urmă,
vrea să moară
Şi-amurgul plin de umbră
şi durere,
Cu ochii stinşi,
s-apropie-n tăcere...
Să nu te duci... Sunt tristă-n
astă sară.

Mi-e sufletul — un biet copil
pe stradă —
Uitat, străin de lumea asta toată;
Îşi pleacă-n jos
privirea-nspăimîntată
Şi plînge-ncet, ca nimeni
să nu-l vadă.

Amurgul vine... Ceaţa
se ridică...
Copilul adormise şi suspină...
De ce a plîns? El n-are nici
o vină...
Nu mă lăsa! Mi-e frică!

Decembrie 1920

DINTR-O CASĂ MOARTĂ

Cum geme vîntul! Nu vreau, —
şi-l ascult.
Cad fulgii ca o mreajă
nesfîrşită...
Tăcută stau în casa părăsită,
În casa moartă, moartă
de demult.

C-un suflet plin de dragoste
şi dor,
Închisă între zidurile moarte,
Te chem din nou, cu spaimă,
de departe,
Din nou îţi cer o vorbă de-ajutor.

Iar vîntul jalnic mă boceşte-n
horn,
Omătul curge, curge
ca o spumă...
Cînd lacrimile grele
mă sugrumă,
La cine altul oare să mă-ntorn?

Sau poate, ostenit de-atît amar,
De-atîta deznădejde fără soare,
Tu n-ai să-mi ierţi durerea
arzătoare,
Durerea grea ce-ţi voi aduce-n
dar...

Să nu-ţi mai spun nimic...
Încet, încet
Să-mi birui lacrimi stoarse
de ispită,
Să tac, să mor în casa părăsită
Şi să mă-ngroape fulgii de omăt.

Februarie 1923

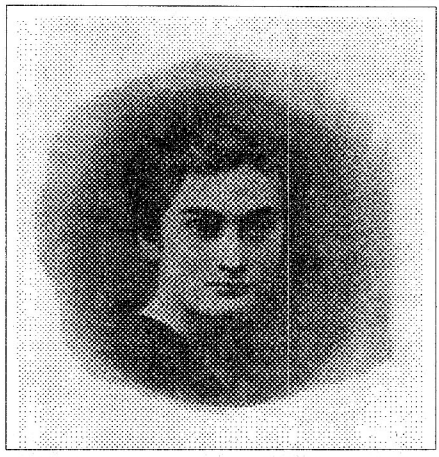

"Şi astfel, (...) a venit lîngă Veronica Micle, să doarmă somnu-i de-a pururi un Crin al Basarabiei, care a dat poeziei şi literaturii româneşti de după război versuri delicate, de o factură fină, care fac dovada strălucită a unui talent sincer şi real.

Florile, cărţile alese de literatură şi poezia i-au fost tovarăşe bune în singurătatea apăsătoare din ultimele luni ale vieţii."

R. MARENT

PUIUL MAMII

Puiul mamii slut şi mic
Cu o aspră cătătură,
Stai cu mînile la gură
Şi nu-ţi pasă de nimic.

Vecinic plîns şi supărat,
Cu sprînceana încruntată,
De se teme casa toată,
Şi, cînd dormi, s-adună gloată
Mai departe de-al tău pat.

Puiul mamii slut şi rău,
Cel mai mare, cel mai tare!
Lumea-ntreagă-i în picioare
Cînd s-aude plînsul tău.

Somnul vine de pe prag
Cu surîsu-i să te-mpace,
Să te-alinte... Dormi în pace,
Puiul mamii slut şi drag.

IARĂŞI

Şi astă noapte iarăşi l-am visat:
Cum s-a trezit şi plînge,
şi mă cheamă:
"Mamă!"
Aşa de mic şi speriat.

Eu îi sărut privirile căprui,
Îi mîngîi părul galben
de mătasă;

Şi adormim... şi capul mi se lasă
Alături de mînuţa lui.

Ci m-am trezit... lar inima-mi gemea
Şi se sfărîma durerea ei nestinsă...
Oh, inima nemernică şi-nvinsă
Ce n-a putut să-l ţie lîngă ea!

August 1928

BOLNAVĂ

Ziua sură şi-a ascuns în zloată
Razele şi firave şi stinse,
lar sărmana-mi viaţă-nfrigurată
Şi-a lăsat pleoapele învinse.

În odaia largă sunt închisă
Ca un fir de mintă între geamuri.
Sufletul mi-e pasărea ucisă
Prinsă cu aripile-ntre ramuri.

Ceasuri trec... Ah, iarăşi văd cum vine
Cu privirea-i palidă ce minte,
Cum s-aşază tainic lîngă mine
Seara timpurie şi cuminte.

Şi-un salcîm ce tremură cînd plouă,
Dar aşteaptă liniştea albastră,
Cu o viaţă limpede şi nouă,
Dă din cap privindu-mă-n fereastră.

Aprilie 1927

VÎNTUL DE TOAMNĂ

Vîntul de toamnă venit de departe
C-un singuratec parfum,
Frînt şi căzut printre frunzele moarte
Plînge pe drum.

Vîntul de toamnă venit de departe
Moare... Şi nu-i nici o stea.
Plînge pe drum printre frunzele moarte,
Inima mea.

TEMNIŢĂ

Ca un perete viu mă înconjoară
Pădurea aspră şi adîncă.
Şi-n orice sară
O văd, cum se apropie de mine
Din stîncă-n stîncă.

Tac brazii-ntunecoşi cu vîrfurile line
Şi mă pîndesc, şi nu mă lasă
La tine...
Acasă!...

Şi-n nopţile pustii, cu frig şi ploaie
Pădurea-ntreagă-mi vine în odaie

O simt alături foşnitoare,
Cum rîde pe şoptite
Şi îşi înfige cetinile ascuţite
În biata-mi inimă ce moare.

Iunie 1928

ALEXANDRU LUNGU: *ZARIŞTEA DIN TIMP*

Poetul, medicul şi artistul zugrav Alexandru Lungu s-a născut la Cetatea Albă (13 aprilie 1924). Studiază la liceul "B-P. Hasdeu" din Bălţi, unde, în colecţia Zarathustra, îi apare placheta **Fata din brazi**. Urmează Institutul de Medicină din Bucureşti. Este Membru al Academiei de Ştiinţe din New York.

Volume: **Ora 25** (1944), **Dresoarea de fluturi** şi **Timpul oglinzilor** (1968), **Altceva decît umbra** (1969), **Ninsoarea neagră** (1970; prin voia destinului deţinem exemplarul nr. 59 cu o ilustraţie originală şi un poem transcris de mîna autorului), **Poeme** (1971), **Armura de aer** (1973), **Pardes** (1989, Ed. Nord, Danemarca) ş.a.

În anii '70 Al. Lungu a emigrat în Germania unde timp îndelungat face practică medicală ca pînă la urmă să se stabilească la Bonn şi, începînd cu anul 1990, să editeze împreună cu soţia sa Micaela revista de poezie şi desen "Argo" (vezi "L.R"., nr.1, 1996). Anii de exil, mai bine zis aura lor, s-au proiectat în 14 plachete şi caiete pe care autorul intenţionează să le adune într-un volum selectiv.

"Pentru a putea da suflare şi rostire cîntecului, se destăinuieşte Alexandru Lungu într-un dialog cu Gabriela Melinescu ("Argo" nr.6, 1992), pentru a pregăti locul în care cuvîntul are şansa de a deveni ca şi cum n-ar fi fost niciodată, poetul se exilează în sinea tăcerii sale primare, la hotarul dincolo de care spaţiul şi timpul încetează de a mai exista în forma lor comună".

Zariştea din timp (1994, Editura Semn), sosită de curînd de la Bonn, se constituie din 12 poeme vechi (1975-1977) şi noi (decembrie 1993-ianuarie 1994), trei desene şi o cromofilie originală. Poemele distinsului nostru pămîntean, marcate de un stil distinct, lucrate în filigran, îşi tăinuiesc subtil sensurile, totodată făcînd trimiteri explicite şi implicite la minele de aur ale culturii umane. Putem vorbi de o deschidere a poetului spre orizonturi libere, largi, supraexistenţiale, ce implică ermetismul expresiei sale. Emblematice în acest sens sînt versurile: "cetăţile ce le-am cuprins/ şi le purtăm/ în noi/ nu se mai văd" (**Zăpezi neiertătoare**).

Leo BORDEIANU

Alexandru LUNGU

POVESTE DE IARNĂ

a fost odată
ca întotdeauna
o tăcere împietrită ❁ un cuvînt de sînge
pe cînd florile dalbe
se încenuşau
iar steaua nu se arăta
întemniţaţilor păstori
❁
nimeni nu număra
uciderea pruncilor
îngheţul şi spaima
cătuşele ❁ iubirile
din gînd din răni
pe cînd florile negre
îşi răspîndeau omorul
strigătul morţilor
zadarnic
sfîşiind văzduhuri
❁
a fost odată
ca niciodată
năvala smintelii ❁ potopul trădării
împresurarea pierzaniei
pe cînd locurile
îşi lepădau numele
iar limba pîrjolită de teamă
se încîlcea prin cenuşă
❁
şi povestea nu are capăt
curgînd
asemenea
unui rîu de jale ❁ unei ape de plîns
printre coastele
sfărîmate
ale lumii
de-a dreapta ❁ de-a stînga minciuna
rotindu-şi
bulboanele urii
❁
zăpezile
negre ❁ roşii
scutece pentru pruncii ucişi
alinare de moarte
pe trup sfîrtecat
pe sfîşiere de suflet
❁
irozii' şi-aruncă
din strîmbătate
porunca
un călău
urcă dunărea-n sus
nelegiuiţii
sorb
mierea şi fierea puterii

"CLIPA SIDERALĂ" — ÎNCEPUT PROMIŢĂTOR

Liceul "Mircea Eliade" a devenit cunoscut în republică şi peste hotarele ei prin activismul profesorilor şi elevilor lui în cadrul Grevei generale din primăvara anului 1995. Puţini, însă, sînt la curent cu performanţele multilaterale ale liceenilor — luptători pentru adevăr. Vom prezenta aici aspectul activităţii lor, ce ţine de creaţia literară. Un prim impuls în acest sens îl generează cenaclul "Clipa siderală", iniţiat şi condus cu mult har şi dăruire de prof. Eugenia Bulat. Nu mai puţin importante sînt relaţiile constructive pedagog—elev, faptul că fiecare copil este tratat ca o personalitate creatoare.

Pentru E. Bulat, poetă înzestrată, deschisă spre durerile neamului şi spre substratul filosofic al existenţei, deprinderea de către elevi a meşteşugului poetic nu este numai o problemă de rimă, ritm şi tehnică. Dumneaei încearcă să orienteze copiii talentaţi pornind de la specificul universului interior al lor, de la viziunea lor proprie asupra lumii. Or important este nu numai CUM scriem, dar şi CE scriem, CINE sîntem. Tinerii poeţi de la "Mircea Eliade", prin cele mai inspirate lucrări publicate în florilegiul **Sclipiri siderale** (în curs de apariţie este fascicula a doua), în revistele **Noi**, **Cetatea dăinuirii** ş.a au demonstrat că sînt poeţi-patrioţi secundaţi de o gîndire profundă şi de un rafinament artistic aparte.

Publicăm în continuare o serie de lucrări reprezentative semnate de membrii cenaclului "Clipa siderală" Sabina Cârstea, Doina Postolachi, Dorina Goţonoagă, Doina Dabija şi Laura Cotelea.

Începutul este promiţător. Am vrea să credem că sfîrşitul va încununa destoinic opera elevilor de azi, cetăţeni şi (de ce nu?) scriitori de mîine.

Leo BORDEIANU

Sabina CÂRSTEA,
cl. a X-a

ULTIMUL TREN

Ultimul tren,
Ultima staţie
Cu miros de şenile.
Îmi las patimile
Şi durerile
Aici.
Coborînd din tren,
Rămînem străvezii,
Fără gînduri,
Oameni din zero.
Aşa ne-au fost părinţii,
Aşa suntem şi noi.
Coborîm din tren
Şi nu mai călcăm nicăieri,
Doar stăm şi privim
La ochii părinţilor
Ruşinaţi
Că au fost.

Doina POSTOLACHI
cl. a X-a

LUMEA NOASTRĂ

În lumea noastră
pomii
şi apele
au prins rădăcini în ceruri,
iar norii se aştern la pămînt.
Noi ne mişcăm cu picioarele
în sus,
păşind în aer
şi nu umblăm cu capul în
nori.
La noi casele nu au uşi.

La noi se intră cu spatele înainte.
Noi creăm absurdităţi
care încep cu sfîrşitul
şi se termină cu începutul.
La noi cîntările nu se aud,
ci se simt.
Culorile nu se văd,
dar ele există.
La noi nu se vorbeşte,
ci se gustă din cuvînt.

Noi nu îmbătrînim,
ci ne naştem
necontenit.

Dorina GOŢONOAGĂ
cl. a X-a

EVA

Eva coboară cu paşi grăbiţi
spre Terra,
încercînd să depăşească
complexul păcatului.
Mîinile i se evaporă,
scapă mărul gol,
înnebunind pămîntul
cu atîtea seminţe
crescute în Eden.
Albul corpului ei dispare
după perdeaua roşie
a pielii,
nivelîndu-i silueta
sub aspectul unei oglinzi
de farse.
Eva
pluteşte prin solul gîndirii
cuprinzînd planeta
cu o sărutare
geloasă.
Bărbatul altei femei
o caută între îngerii morţi
încercînd să-i aducă
pruncul...
Eva trăieşte.

Doina DABIJA
cl. a IX-a

VIS

La poarta gîndurilor mele străjuia călugărul tristeţii. Îmi şoptea cîte-un gînd cărunt,
bătrîn ca dînsul, care nu se vedea nici singur
pe sine, doar ştia să hălăduiască în lumea
gîndurilor mele. Eram înlănţuită de singurătate
şi întuneric, aşteptam sfîrşitul care nu se
sfîrşea... Totul era în dezordine. Un pustiu,
fără viaţă şi fără lumină. Din nou rîdea
răul pe-o muchie de prăpastie, bătea din palme.
Un gînd mai rîdea în mine. Speram, dar
puteai crede că e în zadar. Totul era în
dezordine. Dar era un vis, un vis fără
viaţă, un vis pustiu. Am avut un vis
care rîdea, rîdea fără mine în pustietate.

Laura COTELEA
cl. a XI-a

LA BELLU

Acolo la Bellu
stăteam aplecată asupra criptei bătrîne
şi fluturi de toamnă cădeau peste noi
Cu lungi şi curate suspine.

Acolo la Bellu
În aer era topită toată puritatea cuvîntului,
Iar liniştea părea amorţită în timp
Şi în eternitatea gîndului.

Acolo la Bellu
Existau doar două fiinţe:
Eu, care tind a cunoaşte arta prin Tine,
Şi Tu, care vezi nemurirea prin mine.

Sofia BOBERNAGA,
critic de arte,
Chişinău

SALOANELE MOLDOVEI: O CERTĂ EVOLUŢIE SUB ASPECT ARTISTIC

La Sala de expoziţii din Chişinău a fost inaugurată cea de-a şasea ediţie a "Saloanelor Moldovei" (Chişinău—Bacău). Cei care urmăresc acest fenomen cultural pot constata o certă evoluţie a lui sub aspect artistic. E de menţionat reinterpretarea genurilor de artă. De exemplu, portretul apare într-o nouă ipostază în afara canavalei fizionomice şi chiar psihologice. **Nina** reputatului pictor chişinăuian Glebus Sainciuc cucereşte printr-o sesizabilă vitalitate a chipului infantil, prin prospeţimea şi armonia tonală. Tabloul **Cîntecul iubirii** de Viorica Toporaş este o chintesenţă a senzaţiilor muzicale ritmate lin. O nedisimulată stare de exasperare relevă Angela Pitariu în pînza **Strigăt**. Pictoriţa recurge la o intensă divergenţă a liniilor de forţă acompaniate de contraste de culoare.

Natura statică este prezentată într-o mare varietate de stiluri. Lucrările Elenei Bontea **Natură moartă** şi **Buchet decorativ** au un anumit farmec plastic propriu întregii creaţii a pictoriţei. Atestăm aici o excesivă sensibilitate artistică, un gust ales şi o remarcabilă măiestrie componistică. Interferenţa petelor de culoare stinsă în funcţie de ecleraj în **Natură moartă** implică în mod vădit elementul muzical. Ritmul figurilor măiestrit stilizate aferente artei populare ne cuceresc în **Buchetul decorativ**. Flori ne prezintă şi pictoriţa Camelia Rusu-Sadovei din Suceava, care a ştiut să stabilească cu multă pricepere dimensiunea cadrului în vederea punerii în pagină a imaginii. Culorile de o sonoritate excesivă şi un ecleraj covîrşitor sunt bine dirijate de tonurile alb şi negru.

Peisajul de asemenea trece prin metamorfoze radicale. E de notat lucrarea lui Vasile Naşcu, care, deşi este aproape de viziunea tradiţională, se impune prin gama sa rece, dătătoare de prospeţime şi printr-un orizont înalt. Cît priveşte efectul perspectivic, autorul trece de la proiectarea adîncimii la o tratare a spaţiului în ascensiune, căsuţele fiind plasate ca nişte bijuterii pe un panou fix. Andrei Mudrea, în pînza **Pămîntul Sarmizegetusei**, apeleazâ cu siguranţă la elementul simbolic, creînd universul istoric glorios prin forme vaporoase ce fuzionează între ele, devenind un factor activ, care emană strălucire. Culorile neutre, colaborînd cu tonul rece, iar cele calde fiind absorbite de recele depărtării în timp, creează senzaţia unui ecou al eroicelor evenimente. Daniel Crăciun reprezintă oraşul cu toată forfota lui în contraste de culori susţinute de o pensulaţie aproape nestăpînită.

Intens practicată de pictorii de pe ambele maluri ale Prutului este compoziţia ce rezolvă probleme plastice. Ea se prezintă deseori fără titlu şi îmbină structuri geometrice cu figuri puerile sau diferite modalităţi vădind confruntări de culori sau tonuri, uneori impregnate de elemente naturaliste cu tentă expresionistă. La acest capitol se înscrie pictorul Anatol Rurac cu pînza **Sfîrşitul echilibrului**. Tabloul este axat pe echilibrul cromatic şi pe cel volumetric. Surprinzător este ritmul alternant al figurilor geometrice cu suprafeţe concave şi convexe, tot cadrul compoziţional formînd un conglomerat de volume ce tind să se prefacă din rectilinii în sferice. Mihai Jomir, ca de obicei, caută să se exprime într-un mod foarte concis prin forme simbolice. În **Poarta bunicilor**, culorile de o limpezime suavă împart spaţiul imaginii în componente line, aplatizate şi totodată mult aerate. Andrei Sîrbu sub genericul **Copil fiind, păduri cutreieram...** pune stăpînire pe realitate prin culori senzaţionale dirijate de fîşia de ultramarin, care cu ajutorul conturului galben contrastant dă imaginii o cotitură ce marchează trecerea de la o viziune calmă la o uşoară nelinişte, de dinamism continuu. În compoziţia sa **Sunet roşu** Mihai Ţăruş creează un contur din fîşii de culoare roşie potolită, profilînd imaginile unui violoncel şi unui pian care sunt pe măsura producerii unor sunete imaginare în culoarea roşie a notelor muzicale. Tudor Zbîrnea în compoziţia **Fără titlu** prin figuri oarecum naive reuşeşte să obţină o mişcare bine sistematizată a întregului spaţiu datorită folosirii gîndite a culorii şi valoraţiei.

Un loc aparte în expoziţie îl ocupă compoziţiile-panouri. Ele necesită spaţii mari, libere de alte accesorii sau fundaluri active şi au o ţinută monumentală. Sunt de menţionat: **Tripticul** Floricăi Cercel, **Simetria asimetrică** a lui Costin Neamţu, **Între cer şi pămînt** de Silvia Tiperciuc, **Compoziţie — covor** de Liviu Nedelcu ş.a. În tripticul Floricăi Cercel se impun integritatea panourilor,

sensibilitatea artistică şi pasiunea nestăvilită. Silvia Tiperciuc te atrage prin nestăpînirea largului.

Prezintă interes şi panourile mai mici în multiple cadre, după modelul voleurilor medievale de cult. Reprezentative sunt **Pictogramele** de Gheorghe Barbu şi **Palimpsestul** de Ilie Boca. Panourile lui Barbu intrigă de la distanţă prin dominarea tonurilor reci de albastru-gri cu mici impregnări de nuanţe calde şi neutre. Apropiindu-te, urmăreşti cu mult interes acea legătură strînsă asemeni unei scrieri, între forme şi figuri geometrice şi interferenţa culorilor, alcătuind o gamă armonioasă. Ilie Boca dă cale liberă relaţiilor dintre culori, stăpînindu-le totodată prin fracţionarea imaginilor în cadre conferă lucrărilor un farmec aparte.

Remarcabilă este tapiseria din folclorul copiilor (Elena Rotaru), premiată de către Ministerul Culturii din România. Autoarea acordă suprafeţei un joc de linii şi figuri mai mult sau mai puţin geometrizate în raporturi coloristice tranşante, susţinînd un acord de ritmuri optimiste, degajate. Natalia Bikir prin ciclul de lucrări **Madona** s-a bucurat de Premiul U.A.P. din România, reprezentînd, în genul icoanelor, chipuri de femei simple din mediul rustic în ocupaţiile lor zilnice şi în portul lor cotidian. Ramele ce încadrează imaginile, fiind îngrijite de pictoriţă, conlucrează activ la dezvăluirea expresiei personajelor. Victor Guţu cu **Micul dejun** a cîştigat Premiul Asociaţiei *Ateneu — 24*. Tabloul se remarcă printr-o mişcare extravagantă cu o structură decorativă excesivă. Linia, culoarea, structurarea compoziţională — totul emană efecte teatrale uluitoare. Ileana Nicodin, distinsă cu premiul U.A.P. din Moldova pentru litografia **Tescani II**, reuşeşte să stăpînească foaia numai prin cîteva siluete de plopi piramidali într-o stare uşor vibrantă de spontaneitate impulsivă. Ion Gheorghiu prin compoziţia sa premiată de Ministerul Culturii din Republica Moldova dă dovadă de o înaltă tehnică regizorală prin îmbinarea plasticităţii cu ondulări cursive într-o gamă monocromă de mare intensitate tonală, rarefiată pe alocuri cu picăţele fine de griuri luminoase. Dipticul Angelei Tomaselli, distins cu Premiul Muzeului de Artă din Bacău, se impune printr-un acord subtil de linie, culoare, ritm, de echilibru între goluri şi plinuri, între intensitate şi transparenţă. Cu multă graţiozitate este introdus simbolul cu rezonanţe de basm, prin figuri de sorginte primitivă, puerilă. Sculptura intitulată metaforic **Mai bine îngeri decît trandafiri**, lucrată de Silvia Radu, premiată de Redacţiile unor publicaţii din străinătate, este bogată în figuri poetice cu mai multe înţelesuri afective.

Tapiseria se impune prin diversitatea metodelor tehnice şi prin folosirea plastică a materialelor. Impresionează lucrările Dorinei Horatau **Aripă**, Luciei Puşcaşu **Templu albastru**, **Templul rodului**, Ilenei Balotă **Troiţa**, Celei Neamţu **Altar pentru părinţii mei**.

În sculptură autorii de asemenea sunt preocupaţi de îmbinarea diferitelor materiale, de decantarea formelor şi de impregnarea elementelor simbolice: Grigore Sultan **Maternitate**, Gabriela Drînceanu **Arca**, Eugen Petri **Medievală**, Mihai Băjenariu **Semn creştin** ş.a.

Procesare computer: Lucia PÎSLARU, Lilia CIOBANU, Ana SÎRCU.

Copertele: Lucrări de la Expoziţia "Saloanele Moldovei" —'96. I. Ion PACEA (Bucureşti), Compoziţie; IV. Angela TOMASELLI (Bucureşti), Diptic (fragment), Maria NEGUS (Braşov), Compoziţie, Carmen HULUBA (Iaşi), Disperare.

Casa Presei, str. Puşkin 22, Chişinău, 2012.
Căsuţa poştală nr. 83, bd. Ştefan cel Mare nr. 134, Chişinău, 2012.
Tel.: 23 44 19, 23 44 12, 23 25 83.
Format: 70 x 108 1/16. Tiraj 5500 ex.
Com. nr. 2893. Preţul 3 lei.
Tipografia Editurii "Universul".

Articolele publicate în revistă reflectă punctul de vedere al semnatarului, care nu coincide neapărat cu cel al revistei.

SALOANELE MOLDOVEI -'96
CHIŞINĂU - BACĂU
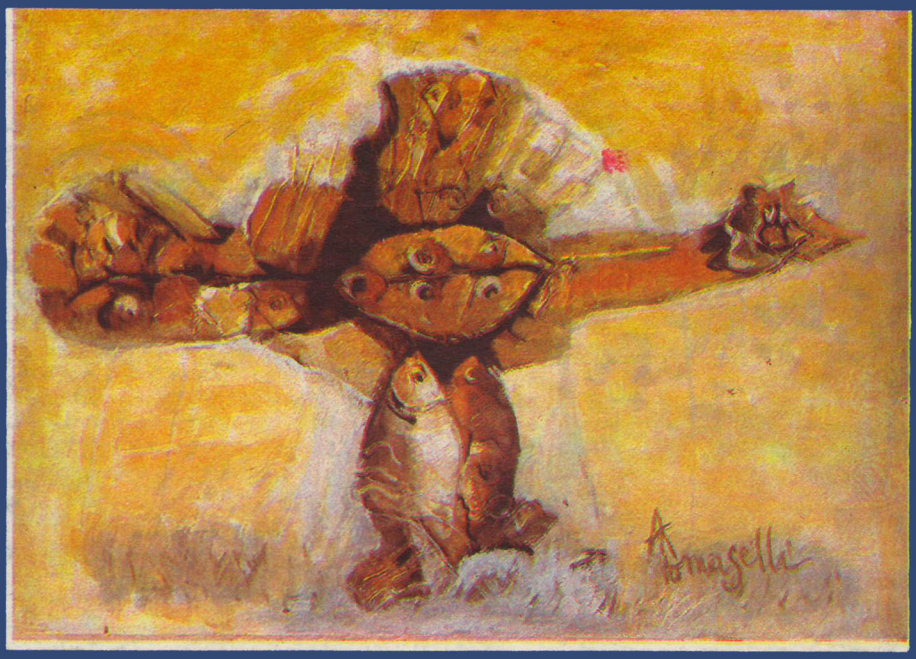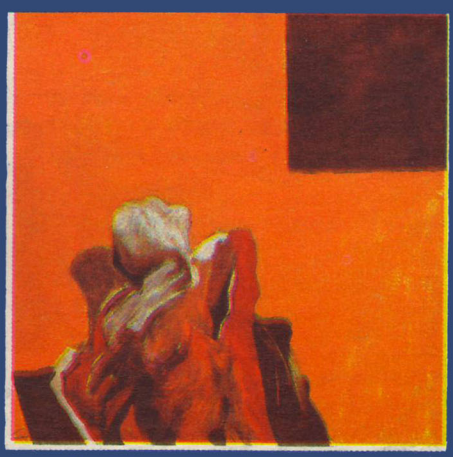
ISSN 0235-9111 INDICE 77075